

**ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİNDE SES
SÖZ VARLIĞI**

Zehra ERDEN

**Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN**

**Erzurum-2024
Her Hakkı Saklıdır**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİNDE SES SÖZ VARLIĞI

Zehra ERDEN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Erzurum-2024

Her hakkı saklıdır

YÜKSEK LİSANS TEZİ TEZİ ONAY SAYFASI

Zehra ERDEN tarafından hazırlanan Eski Türkçe Dönemi Eserlerinde Ses Söz Varlığı adlı bu çalışma 25.01.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ☒ **oybirliği** / ☐ **oyçokluğu** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit ÖZTÜRK Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Yılmaz AKDEMİR Siirt Üniversitesi	İmza

Zehra ERDEN tarafından hazırlanan Eski Türkçe Dönemi Eserlerinde Ses Söz Varlığı başlıklı yüksek lisans tezi kabul edilmiştir. 25.01.2024

Prof. Dr. Serap BEDİR KARA

Enstitü Müdürü

“Bu alışma Erzurum Teknik niversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 2023/037”

“This study was funded by Scientific Research Projects Coordination Unit of Erzurum Technical University. Project number: 2023/037”

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu ve tezinin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum.

Zehra ERDEN

Öğrenci

- ☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	xii
ABSTRACT	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
GRAFİK LİSTESİ	xv
SİMGELER VE NEŞİR KISALTMALARI LİSTESİ	xvi
ÖN SÖZ	xxi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SES KAVRAMI

1.1. SES NEDİR?	16
1.2. SÖZ VARLIĞI NEDİR?	18
1.3. SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	18
1.4. SES SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	34
1.5. ORHON TÜRKÇESİ SES SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR..	35
1.6. ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ SES SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	36
1.7. KARAHANLI TÜRKÇESİ SES SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	36

İKİNCİ BÖLÜM

İSİMLER

2.1. İNSANA ÖZGÜ SESLER	38
2.1.1. Bağırma-Haykırma-Çığlık Anlamı Taşıyan Sesler	38
2.1.2. Geçirme-Öğürme-Hıçkırık Anlamı Taşıyan Sesler	39
2.1.3. Çağırma-Seslenme-Davet Anlamı Taşıyan Sesler	39

2.1.4. Yankı-Akis-Eko Anlamı Taşıyan Sesler.....	40
2.1.5. Ağıt-Feryat-İnleme Anlamı Taşıyan Sesler.....	43
2.1.6. Gülme-Gülümseme-Kahkaha Anlamı Taşıyan Sesler	46
2.1.7. Melodi-Şarkı-Terennüm Anlamı Taşıyan Sesler.....	47
2.1.8. Kızma-Korkma-Korkutma Anlamı Taşıyan Sesler.....	48
2.1.9. İtilip Kakılma Anlamı Taşıyan Sesler	50
2.1.10. Vurma-Dövme-Yaralama Anlamı Taşıyan Sesler	51
2.1.11. Savaş-Kavga Anlamı Taşıyan Sesler.....	51
2.1.12. Osurma-Yellenme Anlamı Taşıyan Sesler	52
2.1.13. Fısıldaşma-Ses Alçaltma Anlamı Taşıyan Sesler.....	53
2.1.14. İnsanı Harekete Geçirme Anlamında Kullanılan Sesler	53
2.2. HAYVANLARA ÖZGÜ SESLER.....	54
2.2.1 Kuşlara Özgü Sesler.....	54
2.2.2 Eşeklere Özgü Sesler	55
2.2.3 Atlara Özgü Sesler	55
2.2.4. Kurbağalara Özgü Sesler	56
2.2.5. Develere Özgü Sesler.....	57
2.2.6. Aslanlara Özgü Sesler	57
2.2.7. Kazlara Özgü Sesler.....	57
2.2.8. Kuzulara Özgü Sesler	58
2.2.9. Ağustos Böceklerine Özgü Sesler.....	59
2.2.10. Sineklerle Özgü Sesler	59
2.2.11. Tavuklara Özgü Sesler	59
2.3. HAYVANLARI ÇAĞIRMA / HAREKETE GEÇİRME ANLAMINDA KULLANILAN SESLER.....	61
2.3.1. Oğlağı Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler	61

2.3.2. Develeri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler	61
2.3.3. Atları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler	61
2.3.4. Eşekleri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler	63
2.3.5. Keçileri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler	64
2.3.6. Köpekleri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler	64
2.3.7. Kuşları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler	65
2.3.8. Öküzleri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler	66
2.3.9. Koçları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler	66
2.4. DOĞA OLAYLARI-GÖK CİSİMLERİNE ÖZGÜ SESLER	66
2.4.1. Gök Gürültüsü-Şimşek Anlamı Taşıyan Sesler.....	66
2.4.2. Pınar Anlamı Taşıyan Sesler	69
2.4.3. Rüzgâr-Fırtına-Tipi Anlamı Taşıyan Sesler	69
2.4.4. Yağmur-Dolu Anlamı Taşıyan Sesler.....	75
2.4.5. Yıldız Anlamı Taşıyan Sesler.....	80
2.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SESLER	81
2.5.1. Müzik Aletlerine Özgü Sesler	81
2.5.2. Dövme-Ezme Aletlerine Özgü Sesler	85
2.5.3. Aksesuarlara Özgü Sesler	85
2.6. BİTKİLERE ÖZGÜ SESLER	85
2.7. YİYECEKLERE ÖZGÜ SESLER	86
2.8. YANSIMA SESLER	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİİLLER

3.1. İNSANA ÖZGÜ SESLER.....	116
3.1.1. Bağırma-Haykırma-Çığlık Anlamı Taşıyan Sesler	116
3.1.2. Aksırma-Hapşurma-Öksürme Anlamı Taşıyan Sesler	126

3.1.3. Çağırma-Seslenme-Davet Anlamı Taşıyan Sesler	127
3.1.4. Tıkanma-İkınma Anlamı Taşıyan Sesler	137
3.1.5. Geçirme-Öğürme-Hıçkırık Anlamı Taşıyan Sesler	137
3.1.6. Ağıt-Feryat-İnleme-Ağlama Anlamı Taşıyan Sesler	138
3.1.7. Mırıldanma-Homurdanma Anlamı Taşıyan Sesler	152
3.1.8. Yeme-İçme Anlamı Taşıyan Sesler	153
3.1.9. Yankı-Akis-Eko Anlamı Taşıyan Sesler	157
3.1.10. Tokat-Vurma-Tepme Anlamı Taşıyan Sesler	159
3.1.11. Kızma-Korkma-Korkutma Anlamı Taşıyan Sesler	170
3.1.12. Çakma-Vurma-Parçalama-Tepme Anlamı Taşıyan Sesler	172
3.1.13. Yüzme-Sıvama-Vurma Anlamı Taşıyan Sesler	176
3.1.14. Melodi-Şarkı-Terennüm Anlamı Taşıyan Sesler	178
3.1.15. Yıkama Anlamı Taşıyan Sesler	180
3.1.16. Dalma Anlamı Taşıyan Sesler	182
3.1.17. Gülme-Gülümseme-Kahkaha Anlamı Taşıyan Sesler	182
3.1.18. Sökme-Kanırtma Anlamı Taşıyan Sesler	187
3.1.19. Zevzeklik-Yeğnilik Anlamı Taşıyan Sesler	188
3.1.20. Osurma-Yellenme-İşeme Anlamı Taşıyan Sesler	188
3.1.21. Eğlenme-Sevinme Anlamı Taşıyan Sesler	190
3.1.22. Öpme-Öpüşme Anlamı Taşıyan Sesler	191
3.1.23. Gıdıklama Anlamı Taşıyan Sesler	193
3.1.24. Isık Çalma Anlamı Taşıyan Sesler	193
3.1.25. Uzlaşma Anlamı Taşıyan Sesler	194
3.1.26. Dinleme Anlamı Taşıyan Sesler	195
3.1.27. Tırmalama Anlamına Gelen Sesler	197
3.1.27. Titreme Anlamına Gelen Sesler	197

3.1.28. Savaş-Bozgun Anlamına Gelen Sesler	199
3.1.29. Fısıldaşma-Ses Alçaltma- Anlamı Taşıyan Sesler.....	200
3.1.30. Geçinememe Anlamı Taşıyan Sesler	204
3.1.31. Üfürme-Tükürme Anlamı Taşıyan Sesler	204
3.1.32. Sürme-Sürtme-Sıvama Anlamı Taşıyan Sesler.....	208
3.1.33. Çok Konuşma-Yanşaklama Anlamı Taşıyan Sesler.....	209
3.1.34. Yırtma-Parçalama Anlamı Taşıyan Sesler	210
3.2. HAYVANLARA ÖZGÜ SESLER.....	212
3.2.1 Eşeklere Özgü Sesler	212
3.2.2 Develere Özgü Sesler.....	212
3.2.3. Koyun ve Kuzulara Özgü Sesler.....	215
3.2.4. Atlara Özgü Sesler	215
3.2.5. Köpeklerle Özgü Sesler	217
3.2.6. Fillere Özgü Sesler.....	219
3.2.7. Aslanlara-Ejderhalara Özgü Sesler	220
3.2.8. Kazlara Özgü Sesler.....	221
3.2.9. Aslanlara Özgü Sesler	221
3.2.11. Kedilere Özgü Sesler	222
3.2.12. Öküzlere-Sığırlara-Boğalara Özgü Sesler	223
3.2.13. Kuşlara Özgü Sesler.....	224
3.2.14. Kurtlara-İneklere Özgü Sesler	225
3.2.15. Yılanlara Özgü Sesler	227
3.2.16. Sineklere Özgü Sesler.....	227
3.3.HAYVANLARI ÇAĞIRMA-HAREKETE GEÇİRME ANLAMINDA KULLANILAN SESLER.....	227
3.4. DOĞA OLAYLARINA ÖZGÜ SESLER.....	239

3.4.1. Çağlama-Dalgalanma Anlamı Taşıyan Sesler.....	239
3.4.2. Kar-Yağmur-Dolu Anlamı Taşıyan Sesler	240
3.4.3. Gürleme- Şimşek-Yıldırım Anlamı Taşıyan Sesler	240
3.4.4. Rüzgâr-Tipi-Fırtına Anlamı Taşıyan Sesler	242
3.4.5. Akma-Yağma-Fıskırma-Damlama Anlamı Taşıyan Sesler	245
3.4.6. Püskürme-Serpme Anlamı Taşıyan Sesler	249
3.4.7. Sis Anlamı Taşıyan Sesler.....	249
3.4.8. Parlama Anlamı Taşıyan Sesler	250
3.5. SES ANLAMINA GELEN SESLER.....	251
3.6. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SESLER	252
3.6.1. Müzik Aletlerine Özgü Sesler.....	252
3.6.2. Aksesuarlara Özgü Sesler	255
3.7. SIZDIRMA-ERİME-KAYNAMA SESLERİ.....	256
SONUÇ.....	261
DİZİN.....	288
KAYNAKLAR	294

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİNDE SES SÖZ VARLIĞI

Zehra ERDEN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN

2024, (326)

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN (Danışman)

Doç. Dr. Yılmaz AKDEMİR (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit ÖZTÜRK (Üye)

Bu çalışmada Eski Türk Dili (Orhon Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi) dönemlerinden hareketle ses kavramı hakkında bilgi verilerek ses bildiren söz varlığının kapsamlı bir incelemesi yapılmıştır. Söz varlığı tespiti için veri kaynağı olarak belirtilen dönemlerde yazılmış olan eserler kullanılmıştır. Elde edilmiş olan söz varlığı *İsimler* ve *Fiiller* olarak ikiye ayrılıp kendi içerisinde alt başlıklar halinde kategorize edilmiştir. Üç bölüme ayrılan çalışmanın Birinci Bölüm'ünde ses kavramı ve genel söz varlığı hakkında bilgi verilmiş olup konu üzerine yapılmış olan çalışmalar ele alınmıştır. Çalışmanın İkinci Bölüm'ünde, *İsimler* başlığı altında ele alınan söz varlığı, Üçüncü Bölüm'ünde ise, *Fiiller* başlığı altında ele alınan söz varlığı tasniflendirilmiştir. Anlam, şekil ve köken bilgisi bakımlarından incelenmeye çalışılan kelimeler, tematik olarak görev ve anlamlarına göre kategorize edilmiş, çalışmaya dahil edilen kelimeler dönem eserleri aracılığıyla tanıklandırılmış ve incelenen söz varlığıyla alakalı kelimelerin etimolojik açıklamaları Türk dilinin etimoloji sözlüklerinden referanslandırılarak çalışma nihayete erdirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orhon Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Ses, Söz Varlığı

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
SOUND VOCABULARY IN MIDDLE TURKIC WORKS

Zehra ERDEN

Advisor: Assist. Prof. Dr. Sümeyra ALAN

2024, (326)

Jury: Assist. Prof. Dr. Sümeyra ALAN (Consultant)

Assoc. Prof. Dr. Yılmaz AKDEMİR (Member)

**Assist. Prof. Dr. Muhammet Raşit ÖZTÜRK
(Member)**

In this study, Old Turkic Language (Orkhon Turkish, Uighur Turkish, Karakhanid Turkish) periods were analysed comprehensively by giving information about the concept of sound. Works written in the specified periods were used as data sources for the determination of vocabulary. The vocabulary obtained was divided into two Nouns and Verbs and categorised under sub-headings within itself. In the first part of the study, which is divided into three parts, information about the concept of sound and general vocabulary is given and the studies on the subject are discussed. In the second part of the study, the vocabulary under the title of Nouns and in the third part, the vocabulary under the title of Verbs are classified. The words analysed in terms of meaning, morphology, and etymology were thematically categorised according to their functions and meanings, the words included in the study were witnessed through period works, and the etymological explanations of the words related to the studied vocabulary were referenced from the etymological dictionaries of the Turkish language and the study was concluded.

Keywords: Orkhon Turkish, Uighur Turkish, Karakhanid Turkish, Sound, Vocabulary

TABLÖLAR LİSTESİ

1	15
2.	262

GRAFİK LİSTESİ

1. İnsana Özgü Sesler.....	263
2. Hayvanlara Özgü Sesler.....	266
3. Hayvanları Çağırma- Harekete Geçirme Anlamında Kullanılan Sesler	267
4. Doğa Olayları-Gök Cisimlerine Özgü Sesler	268
5. Cansız Varlıklara Özgü Sesler	269
6. Yansıma Sesler	270
7. Ses Bildiren Kelimeler.....	271
8. İnsana Özgü Sesler.....	272
9. Hayvanlara Özgü Sesler.....	279
10. Yansıma Sesler	283
11. Doğa Olaylarına Özgü Sesler	284
12. Ses Bildiren Kelimeler.....	286
13. Cansız Varlıklara Özgü Sesler.....	287

SİMGELER VE NEŞİR KISALTMALARI LİSTESİ

Simgeler

- ... : Metnin orijinalindeki eksik kısmı gösterir.
- /// : Metnin hasar gören yerlerinin harf çevirisinde gösterilmesini ifade eder.
- : Fiil kökü, fiil köküne gelen eki gösterir.
- > : Bu şekle girer.
- < : Bu şekilden gelir.
- <...> : Yazmada eksik yazılmış unsurları gösterir.
- ...2 : Çeviride yer alan tekrarları gösterir.
- / : Yazmadaki harf boyutunda tahrip olan kısmın harf çevirisinde gösterilmesini ifade eder.
- [...] : Yazmada yer alan sözcüğün yazılmayan harfini gösterir.
- = : Anlamca aynı.
- * : Kaynaklarda bulunmayıp tahmin edilen kelime.

Neşir Kısaltmaları

- AçB** : Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi, Gulcalı 2015
- ADFH** : Altı Dişli Fil Hikâyesi, Elmalı 2019
- AH** : Atebetü'l Hakâyık, Arat 2006
- Alt. Gr.** : Alttürkische Grammatik, Gabain 1988
- BAY-BULUN II**: Yenisey Yazıtları, Aydın 2015
- BK** : Bilge Kağan Yazıtı, Aydın 2018
- DLT** : Divanü Lûgati't-Türk, Atalay 1985
- DTS** : Drevnetyurkskiy Slovar, Nadalyayev-Nasilov-Tenişev-Şçerbak 1969
- DKPAM** : Daşakarmapathaavadānamālā, Elmalı 2016
- ED** : An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Clauson 1972
- ESTY I** : Etimologičesky Slovar' Tyurskih Yazıkov, Sevortyan 1974
- ESTY IV** : Etimologičesky Slovar' Tyurskih Yazıkov, Sevortyan 1989
- EUTS** : Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Caferoğlu 2021
- ETŞ** : Eski Türk Şiiri, Arat 1991
- Huast** : Huastuanıft Manihaist Uygurların Tövbe Duası, Özbay 2019
- IB** : İrk Bitig, Kormuşın-Mozioğlu-Alimov-Yıldırım 2016
- İKPÖ** : İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Korkut-Birkan 2020
- KB** : Kutadgu Bilig, Arat 1947
- KBS** : Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Gülensoy 2007
- KP** : Kuanşi İm Pusar, Devrez 2020
- KT** : Köl Tegin Yazıtı, Aydın 2018
- Maytrı** : Maytrısimit, Tekin 2019

OAKT	: Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar), Usta-Amanoğlu 2002
RKT	: Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi Rylands Nüshası, Ata 2013
Suv III	: Altun Yaruk III. Kitap, Ölmez 1991
Suv IV	: Altun Yaruk IV. Kitap, Tokyürek 2015
Suv V	: Altun Yaruk V. Kitap, Uçar 2009
Suv VI	: Altun Yaruk Sudur VI. Kitap, Ayazlı 2009
Suv VII	: Altun Yaruk Sudur VII. Kitap, Çetin 2020
Suv VIII	: Altun Yaruk Sudur VIII. Kitap, Çetin 2020
Suv IX	: Altun Yaruk Sudur IX. Kitap Uçar, 2013
Suv X	: Altun Yaruk Sudur X. Kitap, Gulcalı 2021
ŞU	: Şine Usu Yazıtı, Aydın 2021
To	: Tonyukuk Yazıtı, Aydın 2018
Ta	: Tariat (Terh) Yazıtı, Aydın 2021
Tes	: Tes Yazıtı, Aydın 2021
TDES	: Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Eren 1999
TİEM73	: Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM73 1v-235v/2), Kök 2004
TİEM73	: Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM73 235v/3-450r7), Ünlü 2004
Tietze	: Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I 2002 / II 1914-2003
TT I	: Türkische Turfan-Texte, Bang-Gabain 1929
TT II	: Türkische Turfan-Texte, Bang-Gabain 1929
TT III	: Türkische Turfan-Texte, Bang-Gabain 1930
TT IV	: Türkische Turfan-Texte, Bang-Gabain 1930
TT V	: Türkische Turfan-Texte, Bang-Gabain 1931

Uig I	: Uigurica I, Müller 1908
Uig II	: Uigurica II, Müller 1911
Uig III	: Uigurica III, Müller 1922
UYBAT III	: Yenisey Yazıtları, Aydın 2015
VEWT	: Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türksprachen, Räsänen 1969

İkincil Kısaltmalar

AKPAW	: Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften
Ar.	: Arapça
B	: Yazıtın batı yüzü
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
D	: Yazıtın doğu yüzü
Far.	: Farsça
G	: Yazıtın güney yüzü
K	: Yazıtın kuzey yüzü
Kar.	: Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi
Orh.	: Orhon (Göktürk) Türkçesi
SEDTF 2	: Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung. Text-Editionen und Interpretationen von Albert August von Le Coq, Friedrich Wilhelm Karl Müller, Willi Bang Annemarie von Gabain, Gabdul Raşid Rachmati, Wilhelm Thomsen. Gesammelte Berliner Akademieschriften 1908-1938. Mit Vorwort von Georg Hazai. Band 2. Mit 15 Tafeln. Leipzig 1972. (Opuscula. Sammelausgaben seltener und bisher nicht selbstständig erschienener wissenschaftlicher Abhandlungen. 3, 2.)

Skr.	: Sanskritçe
Sogd.	: Soğdca
SPAW	: Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften
T.	: Türkçe
Uyg.	: Uygur Türkçesi
vd.	: ve diğerleri

ÖN SÖZ

Tabiatın var oluşundan bu yana insanoğlu, çevresinde duyduyu sesleri taklit etme, onları anlamlandırma ve çözümleme çabasını üstlenmiştir. Doğada var olan seslerin, hareketliliğin ve canlılığın gözlemcisi olan birey, onun bir üyesi olma yolunda konuşma yeteneği vasıtasıyla diğer canlılardan ayrılmaktadır. Aralarında uyum bulunmayan düzensiz sesler bütününe yahut mana barındıran seslerin adlandırılmasında, bunların kelime yahut cümle biçimine getirilmesinde insanoğlu önemli bir aracı vazifesi görmüş, doğa vasıtasıyla edindiği sesleri dilinin bir parçası hâline getirmiştir. Tabiattan elde ettiği bu sesleri adlandırmada suların *şırıltısı*, yanan nesnelerin *cızırtısı*, birbirine çarpan nesnelerin *çalkantısı*, ayak seslerinin *takırtısı*, rüzgârın *püfür püfür* esintisi, birbirine vuran nesnelerin *patırtısı*, hayvanların *melemesi*, *havlaması* gibi daha pek çok hareketliliğin ve devinimin ortaya çıkardığı sesleri insanoğlu, işitebildiği ölçüde dile getirmiş ve anlamlandırmış, bir varlığın çıkardığı sesi diğer bir varlığa aktararak onun da hareketliliğini ve canlılığını varsayımsal olarak karşılamaya çalışmıştır. Böylelikle dilin söz hazinesine yeni sözcükler eklenmiştir.

Çalışmamızda; insanoğlunun hayatında bu denli önem arz eden ve dönem eserlerinde önemli ölçüde yer aldığını tespit ettiğimiz “ses” olgusunun söz varlığı açısından zenginliği tarafımızca belirlenen ve sınırları çizilen Eski Türkçe dönemi (Orhon Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi) eserleri vasıtasıyla incelenmiştir. Bahsi geçen dönem eserleri taranarak fişleme yoluyla elde edilen “ses söz varlığı bildiren” kelimeler İsimler ve Fiiller olmak üzere temelde iki bölüm altında incelenmiştir. Bu bölümlerde bahsi geçen ses söz varlığına yönelik kelimeler madde başlarında ait olduğu uygun kategorilendirme başlığıyla listelenmiş; sesle ilgili kavramların taranan eserde geçtiği yerler tanıklarıyla verilerek okuyucuya sunulmuştur. Çalışmanın hacmini arttırması nedeniye tanıklandırma mümkünse en fazla 5 adetle sınırlı tutulmuş; tanıkların genelinde önemli addedilen cümlelere rastlandıysa yapılan örneklendirme sayısının artırılması uygun görülmüştür.

Etimolojik sözlüklerden de faydalanan çalışmamızda sözlükler aracılığıyla kelimelerin etimolojisine de yer verilmiştir. Madde başlarında yer alan sözcüklerle alfabetik dizin oluşturulan çalışmamızın neticesinde ise faydalandığımız kaynaklar belirtilmiştir. *Eski Türkçe Dönemi Eserlerinde Ses Söz Varlığı* adlı tez çalışmamızda Eski Türkçe dönemi eserlerinden birkaçına erişimin kısıtlı yahut yetersiz olması, eserlerin

yabancı dilde yazılması ve dil içi aktarımı ve yorumlanmasında hatadan kaçınma çabası gibi sebepler nedeniyle eserlerin bir kısmı çalışmaya dâhil edilememiş olup *Eser Kısaltmaları* Bölüm’ünde bahsi geçen kaynaklar çalışmanın çerçevesini oluşturmuştur.

Birtakım isimlerin ve eylemlerin ses olarak alınması hususunda tarafımızca kesinlik belirlenememiştir. Şayibeli görülen bu sesler üzerine yaptığımız ayrıntılı literatür taraması neticesinde şu uygulamaya başvurulmuştur: “Eğer ses bildirdiği düşünülen ancak emin olunamayan bir sözcük herhangi bir çalışmada madde başı alındıysa; tarafımızca yapılan bu tezde de madde başı alınmış ve gerekli esere atıf yapılmıştır.” Şunu da belirtmek gerekir ki çalışmamızda sesler ve bu seslerin anlamlandırılması hususunda madde başı alınan bir ses kavramı başka bir kategoriye de dâhil edilebilir. Ancak, çalışmanın kapsam ve çerçevesi neticesinde elde edilen kelimelerin bu şekilde kategorize edilmesi tarafımızca uygun görülmüştür.

Eğitim hayatım boyunca hiçbir koşulda üzerimden desteğini ve yardımını esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle her zaman bana yol gösteren, öğrencisi olmaktan her daim mutluluk ve onur duyduğum kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN’a teşekkürlerimi borç bilirim.

Zehra ERDEN
Erzurum-2024

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusunu Eski Türk Dili (Orhon Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi) eserlerinden hareketle ses ile ilgili söz varlığının tespiti ve elde edilen bu ifadelerin anlam, şekil ve köken bilgisi bakımından art zamanlı yöntemle incelenmesi oluşturmaktadır.

B. Araştırmanın Amaç ve Yöntemi

Bu çalışmada Eski Türk Dili dönemi eserlerinde ses söz varlığı araştırılmış; bu amaç doğrultusunda Orhon, Uygur, Karahanlı Türkçesi dönemlerinde kaleme alınan eserler taranarak konuyla alakalı ses söz varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen dilsel veriler tasniflendirilerek semantik, morfolojik ve etimolojik açıdan incelenmiştir.

C. Araştırmanın Kapsam ve Önemi

Çalışma Eski Türk Dili'ni kapsamaktadır. Bu dönem eserleri aşağıda ayrıntılı biçimde açıklanmış olup; taranan eserler üzerine yapılan çalışmalara değinilmiştir. Kelimeler, dönem sözlükleri ve genel etimoloji sözlükleri (*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, *Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türksprachen*, *Drevnetyurkskiy Slovar*, *Etimologičesky Slovar' Tyurskih Yazıkov*, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*) aracılığıyla referanslandırılmıştır. Ardından kelimenin geçtiği yerler dönem eserlerinde tanıklanarak kullanım örnekleri okuyucuya sunulmuştur. Çalışmamız kapsamında taranan eserler, dönemlerine göre tasniflendirilmiş biçimiyle şu şekilde listelenebilir:

C. 1. Orhon Türkçesi Dönemi Eserleri

C. 1.1. Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları

Orhon-Uygur Kağanlığı döneminden günümüze kalan ve Moğolistan sınırları içinde bulunan yazıtları ele alan eserde I, II ve III. Türk Kağanlıkları hakkında bilgi verilmektedir.

C. 1.1.1. (Doğu) Türk Kağanlığı (552-632)

Birinci Türk Kağanlığı'ndan bugüne kadar bizlere *Bugut Yazıtı*, *Hüys Tolgoy Yazıtı* ve *Mongolküre Yazıtı* ulaşmıştır.

C. 1.1.2. II. (Doğu) Türk Kağanlığı (682-744)

Türklerden kalma en eski yazıtların ilki *Kül Tëgin*, *Bilge Kağan* ve *Tunyukuk* yazıtlarıdır. Daha sonra *Ongi Yazıtı*, *Küli Çor/İhe-Hüşötü Yazıtı*, *Çoyr Yazıtı*, *Dongoyın Şiree Yazıtı* da II. (Doğu) Türk Kağanlığına ait yazıtlar arasında yer almıştır.

C. 1.1.3. Uygur Kağanlığından Kalma Yazıtlar

Uygur Kağanlığı dönemine ait olup bugün elimize ulaşan yazıtlar *Kara Balgasun (I) Yazıtı*, *Kara Balgasun (II) Yazıtı*, *Sevrey Yazıtı*, *Chang-an Yazıtı*, *Tes Yazıtı*, *Taryat Yazıtı*, *Moyun Çor Yazıtı* ve *Süci Yazıtı*'dır (Ölmez, 2021: 12-33).

C. 1.2. Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler

C. 1.2.1. Yenisey Yazıtları

Yenisey nehrinin yukarı havzasını kapsayan Sayan dağlarında 18. yüzyıldan itibaren birçok mezar üstü yazıt bulunmuştur. İlk olarak Rus Çarı Büyük Petro'nun kararıyla keşif gezisine başlanmış ve çok sayıda tarihî kurgan, heykel ve fantastik insan yüzlerinin tasnif edildiği dikili taşlar keşfedilmiştir. Böylece kurganların yanında duran dikili taş üzerinde yazılı olan ilk runik yazıtlar da tespit edilmiştir. Z. Bayer 1729 yılında bu yazıtları Zapiski İmperatorskoy Akademii Nauk v Sankt-Peterburge (Sankt-Peterburg İmparatorluk Bilimler Akademisi Notlar) adlı dergide bilim dünyasına duyurmuştur. Daha sonra Yenisey Yazıtları F. I. Strahlenberg'in *Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia* adlı eserinde yer almıştır (Kormuşin, 2016:17).

Yenisey Yazıtları başlığı altında yer alan yazıtlar şunlardır: *E-1 (Uyuk Tarlak)*, *E-2 (Uyuk-Arjan)*, *E-3 (Uyuk-Turan)*, *E-4 (Ottuk-Taş)*, *E-5 (Barık I)*, *E-6 (Barık II)*, *E-7 (Barık III)*, *E-8 (Barık IV)*, *E-10 (Elegest I)*, *E-11 (Begre)*, *E-12 (Aldı-Bel)*, *E-13 (Çaa-Höl I)*, *E-14 (Çaa-Höl II)*, *E-16 (Çaa-Höl IV)*, *E-17 (Çaa-Höl V)*, *E-18 (Çaa-Höl VI)*, *E-19 (Çaa-Höl VII)*, *E-20 (Çaa-Höl VIII)*, *E-21 (Çaa-Höl IX)*, *E-22 (Çaa-Höl X)*, *E-23 (Çaa-Höl XI)*, *E-25 (Oznaçennoye I)*, *E-26 (Oçurı)*, *E-27 (Oya)*, *Altın-Köl Yazıtları: E-29 (Altın-Köl II)*, *E-28 (Altın-Köl I)*, *E-30 (Uybat I)*, *E-31 (Uybat II)*, *E-32 (Uybat III)*, *E-33 (Uybat IV veya Uzun-Oba I)*, *E-34 (Uybat V veya Kara-Kurgan)*, *E-37 (Tes)*, *E-40*

(Taşeba), E-41 (Hemçik-Çirgak), E-42 (Bay-Bulun I), E-43 (Kızıl-Çiraa I), E-44 (Kızıl-Çiraa II), E-45 (Köjeelig-Hovu), E-46 (Telee), E-48 (Abakan), E-49 (Bay-Bulun II), E-50, E-51, E-52 (Elegest II), E-53 (Elegest III), E-54 (Ottuk-Daş III), E-55, E-59 (Herbis-Baari), E-60 (Sargal-Aksı), E-61 (Şançi I), E-64 (Ottuk-Daş II), E-65 (Kara Bulun II), E-65/pl (Kara Bulun I/pl), E-66 (Kara-Bulun II), E-68 (El-Bajı), E-69 (Çer-Çarık), E-70 (Elegest IV veya İr-Höl), E-73 (İyme), E-92 (Demir-Sug), E-96 (Hemçik-Bom II), E-98 (Uybat VI), E-100 (Bayan-Kol), E-104 (Oznaçennoye II), Oorzak Yazıtları: E-108 (UyukOorzak I), E-109 (Uyuk-Oorzak II), E-110 (Uyuk-Oorzak), E-120 (Tugutüp), E-134 (Ust'- Sos), E-147 (Eerbek I), E-149 (Eerbek II), E-152 (Şançi III), Batı Tuva'daki Kaya Yazıtları: E-153 (Alaş I), E-154 (Alaş II).

C. 1.2.2. Altay Yazıtları

Dağlık Altay Bölgesi'nde bulunan ve runik harflerle yazılmış olan yazıtlar Eski Türk Runik yazıtlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. İlk Runik Yazıtlar 1809 yılında G. İ. Spasskiy tarafından Çarış Nehri'nin kıyısında bulunmuştur (Mozioğlu, 2016: 229).

Altay Yazıtları başlığı altında yer alan yazıtlar şunlardır: *Ondugay Bölgesi: Adır Kaya (A-19), Biçiktu Boom I (A-13), Biçiktu Boom II/1 (A-14), Biçiktu Boom II/2 (A-15), Biçiktu Boom III (A-16), Biçiktu-Boom IV (A-54), Biçiktu Boom V (A-55), Biçiktu Boom VI (A-17), Biçiktu Boom VII (A-69), Biçiktu Boom VIII (A-76), Biçiktu Boom IX (A-81), Biçiktu-Boom X (A-77), Biçiktu-Boom XI-XII (A-37), Biçiktu-Boom XI, Biçiktu-Boom XII, Bol'şoy Yaloman (A-83), İnegen I (A-85), İnegen II (A-86), Kalbak-Taş I (A-23), Kalbak-Taş XIV (A-56), Kalbak-Taş XVI (A-57), Kalbak-Taş III (A-24), Kalbak-Taş IV/VI (A-25), Kalbak-Taş V (A-26), Kalbak-Taş VII (A-27), Kalbak-Taş VIII (A-28), Kalbak-Taş IX (A-29), Kalbak-Taş X (A-30), Kalbak-Taş XI (A-31), Kalbak-Taş XII (A-32), Kalbak-Taş XIII (A-39), Kalbak-Taş III/XV (A-33), Kalbak-Taş XXX (A-58), Kalbak-Taş XXXI (A-59), Kalbak-Taş XVII (A-40), Kalbak-Taş XVIII (A-41), Kalbak-Taş XIX (A-42), Kalbak-Taş XX (A-43), Kalbak-Taş XXI (A-44), Kalbak-Taş XXII (A-45), Kalbak-Taş XXIII (A-46), Kalbak-Taş XXIV (A-47), Kalbak-Taş XXV (A-60), Kalbak-Taş XXVI (A-48), Kalbak-Taş XXVII (A-61), Kalbak-Taş XXVIII (A-62), Kalbak-Taş XXIX (A-63), Kara Boom (Semisari) (A-70), Kupçegen (A-49), Manırlı-Kobi I (A-64), Manırlı-Kobi (A-65), Sakıyla-Kobi I (A-74), Sakıyla-Kobi (A-75), Sogodek (A-66), Tekpenek (A-67), Tuyekta I (A-3), Tuyekta II (A-51), Tuyekta III (A-52), Tuyekta IV (A-88), Tuyekta V (A-90), Çirik-*

Taş (A-68), Ustyugi Sarı-Kobı (A-72), Koş Ağaç Bölgesi: Bar-Burgazı I (A-18), Bar-Burgazı II (A-21), Bar-Burgazı III (A-22), Yalnız Tepe I (A-34), Yalnız Tepe II (A-35), Kuray I (A-4), Kuray II (A-5), Kurgak I (A-78), Kurgak II (A-87), Kızıl-Kabak I (A-79), Kızıl-Kabak II (A-80), Taldu-Ayrı (A-20), Teke-Turu (A-53), Ust-Kan Bölgesi: Mendur-Sokkon I/1 (A-6), Mendur-Sokkon I/1 (A-7), Mendur-Sokkon I/3 (A-8), Mendur-Sokkon I/4 (A-9), Mendur-Sokkon II (A-10), Mendur-Sokkon III (A-11), Mendur-Sokkon IV (A-12), Mendur-Sokkon V (A-36), Mendur-Sokkon VI (A-73), Mendur-Sokkon VII (A-71), Mendur-Sokkon VIII (A-82), Mendur-Sokkon IX (A-38), Çarış (A-1), Yabogan (A-84), Çemal ve Ust-Koksin Bölgesi: Katanda (A-2), Karban (A-50).

C. 1.2.3. Kırgızistan Yazıtları

Kırgızistan; Moğolistan, Yenisey havzası ve Türk runik yazılı anıtlarının bulunduğu ana merkezlerden biridir. Bölgede Türk runik harfli kırktan fazla yazıt tespit edilmiştir. İlk yazıt, 1896 yılında V. A. Kallaur ve A. Gastev tarafından bulunmuştur (Alimov, 2016: 315).

Kırgızistan Yazıtları başlığı altında yer alan yazıtlar şunlardır:

Talas Bölgesi Yazıtları: *Talas-1, Talas-2, Talas-3, Talas-4, Talas-5, Talas-6, Talas-7, Talas-8, Talas-9, Talas-10, Talas-11, Talas-12, Talas-13, Talas-14, Talas-15 (Kuru Bakayır Kaya Yazıtları), Talas-16 (Taş Maske Üzerindeki Yazıt), Talas-17 (Çaçıkey Kaya Yazıtı), Isık-Göl Bölgesi Yazıtları: Koy Sarı Yazıtı, Ak Ölon Yazıtı, Koçkor Bölgesi Yazıtları: Koçkor-1, Koçkor-2, Koçkor-3, Koçkor-4, Koçkor-5, Koçkor-6, Koçkor-7, Koçkor-8, Koçkor-9, Koçkor-10, Koçkor-11, Koçkor-12, Koçkor-13, Koçkor-14, Koçkor-15, Koçkor-16, Koçkor-17, Koçkor-18, Koçkor-19, Koçkor-20, Koçkor-21, Koçkor-22, Koçkor-23, Koçkor-24.*

C. 1.2.4. Kâğıda Yazılı Runik Harfli Eski Türkçe Metinler

II. Türk Kağanlığı döneminden kalan yazıtlar Runik alfabe ile yazılmıştır. Uygurlardan günümüze Eski Türkçe Runik alfabe ile yazılmış yazıtlar ve kâğıda yazılı metinler kalmıştır. Kâğıda yazılı metinlerin Koço Uygur Devleti'ni kuran Uygurlardan kalmış olduğunu söylemek mümkündür (Yıldırım, 2016: 393).

Kâğıda Yazılı Runik Harfli Eski Türkçe Metinler başlığı altında yer alan yazıtlar şunlardır: *Irk Bitig, Almanya'da Bulunan Runik Harfli Metinler: 1) Mainz 388 no'lu Yazma Parçası, 2) MIK III 35a+b no'lu Yazma Parçası, 3) U 178 no'lu Yazma Parçası,*

4) Mainz 172 no'lu Yazma Parçası, 5) U 180 no'lu Yazma Parçası, 6) TM 332 no'lu Yazma Parçası, 7) U 179 no'lu Yazma Parçası, 8) U 171a, b no'lu Yazma Parçası, 9) U 174a, b no'lu Yazma Parçası, 10) Mainz 35a-d no'lu Yazma Parçası, 11) Mainz 175a, b no'lu Yazma Parçası, 12) Mainz 403a, b no'lu Yazma Parçası, 13) Mainz 402 no'lu Yazma Parçası, 14) U 175 no'lu Yazma Parçası, 15) Mainz 171 no'lu Yazma Parçası, 16) U 177 no'lu Yazma Parçası, 17) U 5 no'lu Yazma Parçası, 18) Mainz 386 no'lu Yazma Parçası, 19) Mainz 400 no'lu Yazma Parçası, 20) Mainz 167 no'lu Yazma Parçası, 21) Mainz 169a, b+c, d no'lu Yazma Parçası, 22) Mainz 173a, b no'lu Yazma Parçası, 23) Mainz 174a-e no'lu Yazma Parçası, 24) U 172 no'lu Yazma Parçası, 25) Mainz 387 no'lu Yazma Parçası, 26) Mainz 383 no'lu Yazma Parçası, 27) T II T 14 no'lu Yazma Parçası, 28) MIK III 34b no'lu Yazma Parçası, 29) Mainz 377 no'lu Yazma Parçası, 30) U 181 no'lu Yazma Parçası, 31) U 173 no'lu Yazma Parçası, 32) U 176 no'lu Yazma Parçası, 33) M. no'lu Yazma Parçası, 34) MIK III 200 I no'lu Yazma Parçası; İngiltere'de Bulunan Runik Harfli Metinler: 1-3) Or. 8212/76 no'lu Yazma Parçası, 4) Or. 8212/77 no'lu Yazma Parçası, 5-9) Or. 8212/78 no'lu Yazma Parçası, 10) Or. 8212/79 no'lu Yazma Parçası, 11) Or. 8212/104 no'lu Yazma Parçası, 12) Or. 8212/161 no'lu Yazma Parçası, 13) Or. 8212/1692 no'lu Yazma Parçası; Japonya'da Bulunan Runik Harfli Metinler: 1) Ot. Ry. 6432 no'lu Yazma Parçası, 2) Ot. Ry. 8129 no'lu Yazma Parçası, 3) Ot. Ry. 8130 no'lu Yazma Parçası; Rusya'da Bulunan Runik Harfli Metin: 1) O. 1 no'lu Yazma Parçası; Fransa'da Bulunan Runik Harfli Metin 1) Pelliot tibetian Touen-houang 2132 no'lu Yazma Parçası.

C. 1.3. Yenisey Yazıtları

Yenisey Yazıtları denince akla ilk önce Tuva ve Hakasya sınırları içerisinde ele alınmış yazıtlar gelmektedir. Yazıtların büyük bir bölümü yukarı Yenisey vadisindeki Sargal-Aksı'dan başlayarak Şançi bozkırlarına kadar uzanmaktadır. Yazıtların yazılış/dikiliş tarihi ve hangi boylar tarafından dikildiği kesin olarak bilinmemektedir (Aydın, 2015: 13). A.B. Ercilasun, Köktürk harfli metinlerin Köktürk bengü taşlarından çok önce Yukarı Yenisey vadisinde keşfedildiği gibi, keşiflerin günümüzde de devam ettiğini bundan dolayı yazıtların sayılarının sürekli arttığını belirterek Yenisey yazıtlarına ad yanında numara vermenin son yıllarda çok yaygınlaştığını ifade etmiştir. W. Radloff'ta 40, H. N. Orkun'da 47, S. Malov'da 51, D. D. Vasilyev'de 145, S. B. Özönder'de 185

Yenisey Yazıtı'nın adı bulunmaktadır (2010: 138). Aydın ise, eserinde *Numaralı Yenisey Yazıtları* ve *Numarasız Yenisey Yazıtları* olmak üzere iki yazıt ismine yer vermiştir:

C. 1.3.1. Numaralı Yenisey Yazıtları

E 1. Uyük Tarlak, E 2. Uyük Arjan, E 3. Uyük Turan, E 4. Ottuk-Daş I, E 5. Barık I, E 6. Barık II, E 7. Barık III, E 8. Barık IV, E 9. Kara-Sug, E 10. Elegest I, E 11. Begre, E 12. Aldı-Bel I, E 13. Çaa-Höl I, E 14. Çaa-Höl II, E 15. Çaa-Höl III, E 16. Çaa-Höl IV, E 17. Çaa-Höl V, E 18. Çaa-Höl VI, E 19. Çaa-Höl VII, E 20. Çaa-Höl VIII, E 21. Çaa-Höl IX, E 22. Çaa-Höl X, E 23. Çaa-Höl XI, E 24. Haya-Bajı, E 25. Oznaçennaya I, E 26. Oçuri, E 27. Oya, E 28. Altın-Köl I, E 29. Altın-Köl II, E 30. Uybat I, E 31. Uybat II, E 32. Uybat III, E 33. Uybat IV, E 34. Uybat V, E 35. Tuba I, E 36. Tuba II, E 37. Tuba III, E 38. Ak-Yüs I, E 39. Kara-Yüs I, E 40. Taşeba, E 41. Hemçik-Çırgakı, E 42. Bay-Bulun I, E 43. Kızıl-Çıraa I, E 44. Kızıl-Çıraa II, E 45. Köjeelig-Hovu, E 46. Telee, E 47. Suci, E 48. Abakan, E 49. Bay-Bulun II, E 50. Tuva B, E 51. Tuva D, E 52. Elegest II, E 53. Elegest III, E 54. Ottuk-Daş III, E 55. Tuva G, E 56. Malinovka, E 57. Saygın, E 58. Kezek-Hüree, E 59. Herbis-Baarı, E 60. Sargal-Aksı, E 61. Suglug-Adır-Aksı, E 62. Kanmuldig-Hovu, E 63. Ortaa-Hem, E 64. Ottuk-Daş II, E 65. Kara-Bulun I, E 66. Kara-Bulun II, E 67. Kara-Bulun III, E 68. El-Bajı, E 69. Çer-Çarık, E 70. Elegest IV, E 71. Podkuninskaya, E 72. Aldı-Bel II, E 73. İyme I, E 74. Samagaltay, E 75. Kuten-Buluk, E 76. Ayna I, E 77. Ayna II, E 78. Para I, E 79. Para II, E 80. Kemer Takımındaki Bronz Levha, E 81. Kopön Altın Küp I, E 82. Kopön Altın Küp II, E 83. Uybat VII, E 84. Ayna III, E 85. Ayna IV, E 86. Oçuri'dan Taş Tılsım, E 87. Taş Ağırşak I, E 88. Ağırşak-Damga, E 89. Övür I, E 90. Övür II, E 91. Bedelig Valun, E 92. Demir-Sug, E 93. Yır-Sayır I, E 94. Yır-Sayır II, E 95. Hemçik-Bom I, E 96. Hemçik-Bom II, E 97. Hemçik-Bom III, E 98. Uybat VI, E 99. Ortaa-Tey, E 100. Bayan-Kol, E 101. Baykalovo, E 102. Arjan I, E 103. Arjan II, E 104. Oznaçennaya II, E 105. Tuva Koleksiyonundaki Levha, E 106. Çerbi, E 107. Hadınnıg, E 108. Uyük-Oorzak I, E 109. Uyük-Oorzak II, E 110. Uyük-Oorzak III, E 111. Tepsey I, E 112. Tepsey II, E 113. Tepsey III, E 114. Tepsey IV, E 115. Tepsey V, E 116. Tepsey VI, E 117. Tepsey VII, E 118. Turan I, E 119. Sağlı, E 120. Tugutüp I, E 121. Tugutüp II, E 122. İyme II, E 123. Tepsey VIII, E 124. Tepsey IX, E 125. Tepsey X, E 126. Tepsey XI, E 127. Ayna V, E 128. Ayna Parçası VI, E 129. Ayna Parçası VII, E 130. Ayna Parçası VIII, E 131. Bronz Levha, E 132. Uybat VIII, E 133. Kopön Altın Küp III, E 134. Ust-Sos, E 135. Ust-Kulog, E 136. Mugur-Sargol I, E 137. Kres-Haya, E 138.

Kara-Yüs II, E 139. Çaptıkov Taşı, E 140. Mugur-Sargol II, E 141. Aymırlıg Kurganından Yay Kılıfı I, E 142. Aymırlıg Kurganından Yay Kılıfı II, E 143. Ayna Parçası IX, E 144. Novosyolovo, E 145. Mugur-Sargol III, E 146. , E 147. Yeerbek I, E 148. , E 149. Yeerbek II, E 150. -, E 151. -, E 152. Şançi III, E 153. Alaş I, E 154. Alaş II.

C. 1.3.2. Numarasız Yenisey Yazıtları

Lisiç'ya I, Lisiç'ya II, Kök Haya, Kunya Dağı Kaya Yazıtı, Beyskoye Köyünden Gümüş Kama, Knışi Köyünden Bronz Ayna Startı, Kamenka Köyünden Bronz Para, Bronz Para-Krasnoyarsk, Devlet Ermitajı'ndan Gümüş Kap, Kulplu Sedyarski Maşrapası, Kulplu Gümüş Maşrapa, Adrianov Koleksiyonundan Bir Yazıt, Sargol, Ozernaya II, Edegey I, Edegey II, Edegey III, Çinge, Edegey IV, Edegey V, Edegey VI.

C. 1.4. Orhon Yazıtları

Türklerin bilinen ilk yazılı metinleri Eski Türk yazıtlarıdır. Bu metinler dikili taş ve kayalar ile çeşitli nesneler üzerine yazılmıştır. Ağırlıklı olarak II. Türk Kağanlığı döneminin kağanlarına ve beylerine ait yazıtlardır. Büyük bir alana yayılmış olan bu yazıtların sayısı 600 civarındadır. *Orhon Yazıtları* da bunlardan biridir. Orhon veya Orhon sözü, Köl Tegin ve Bilge Kağan yazıtlarının bulunduğu yerin yakınından geçen ırmağın adından gelmektedir. *Orhon Yazıtları*; Köl Tegin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtlarını kapsamaktadır. Eserde Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk I-II, Ongi ve Küli Çor yazıtları ele alınmıştır (Aydın, 2018: 9).

C. 2. UYGUR TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİ

C. 2.1. Altun Yaruk

Altun Yaruk, Çin'in Gansu bölgesinde, Budistlere ait bir tapınakta ünlü Rus Türkolog S. Malov tarafından bulunmuştur. Aslı Sanskritçe olan bu eser önce Çinceye daha sonra ise Ş. Ş. Tutung tarafından Uygurcaya çevrilmiştir. Toplam on kitap, dokuz bölümden oluşmaktadır. Ceval Kaya'nın çalışmasından elde ettiğimiz bilgilere göre eserin en hacimli nüshası, hâlen Petersburg'da saklanmaktadır. Berlin'de korunan Turfan koleksiyonlarında da onlarca nüshaya ait yüzlerce parça bulunmaktadır. Petersburg nüshası, 1913-1917 yıllarında W. Radloff ve S. E. Malov tarafından dökme Uygur harfleriyle yayımlanmıştır. Daha sonra değişik zamanlarda birçok araştırmacı bu yayından metinler neşretmiştir. Yayımlandıkları zamandaki Uygurca bilgisini en iyi şekilde yansıtan bu neşirlerde eserdeki birçok problem halledilmiştir (2021: 9).

C. 2.2. Kuanşı İm Pusar

Kuanşı İm Pusar, aslı Sanskritçe olup Çinceden Uygurcaya çevrilmiş bir tercümedir. Şinasi Tekin'e göre Sanskritçe metnin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Eserin Çinceye ilk tercümesi 266 yılından sonra tamamlanmıştır. Eser Çinceye son kez 600 yılında tercüme edilmiştir ve 27 bölümden oluşmaktadır. Uygurca tercümenin kim tarafından, nerede ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Eserde Bodhisattva'nın tüm canlılara yardım etmesi, canlıların ona inanması ve yardım istemesi anlatılmaktadır (Devrez, 2020: 16).

C. 2.3. Huastuanift

Manihaist Uygurların tövbe duası olan *Huastuanift*, 1906 yılında Dr. Stein tarafından Turfan bölgesinde bulunmuştur. On beş bölümden oluşan metnin her bölümünde ilk olarak dinsel bilgi ve kurallar anlatılır daha sonra kurallara uymamakla işlenen günahlar sıralanır ve bu günahlardan arınmak için tövbe edilir (Özbay, 2019: 15-75).

C. 2.4. Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi

Aslı Sanskritçe olan ve Uygur dönemindeki Budizm tesirini yansıtan eser, XI. yüzyılın başlarından 1900'lü yıllara kadar Dunhuang'da bir mağarada saklı kalmış, 1908 yılında P. Peliot tarafından gün yüzüne çıkarılmış ve sonrasında Paris'e götürülmüştür. Hikâyenin Uygur harfli nüshası Paris Bibliothque Nationale'de bulunmaktadır (Korkut, Birkan, 2020: 13).

C. 2.5. Maytrisimit

Bir secde (yükünç) ve yirmi yedi bölümden (üküş) oluşan *Maytrisimit*, Toharca'dan Uygurca'ya çevrilmiştir. Uygurca üç el yazması bulunan eserin ilk nüshası Sengim Burkan Manastırı kütüphanelerinde, ikinci nüshası Murtuk'da, üçüncü nüshası ise yine Sengim'de bulunmuştur (Tekin, 2019: 27-28).

C. 2.6. Daśakarmapathaavadānamālā

'On kötü davranışın zincirleme hikâyesi' anlamına gelen *Daśakarmapathaavadānamālā*, Budizm'in Vaybajık mezhebine ait olan din kitabından yapılmış çeviridir. Eser Toharcadan Uygurcaya çevrilmiştir. Ş. Praşniké, eseri Uygur Türkçesine çevirmiştir. Eserin çeviri tarihi belli olmamakla birlikte XI. ve XII.

yüzyıllarda çevrildiği düşünülmektedir. Murat Elmalı'nın çalışmasından edindiğimiz bilgilere göre *DKPAM* hikâyelerinde öğretmen öğrencilerine Buda'nın değişik doğumlarını ve Buda'nın var oluşuna giden yolda on korkunç günahı nasıl kendini koruduğunu anlatmaktadır. Hikâyelerdeki her "iş" hoca ile öğrenci arasında geçen giriş diyalogundan, avanada'dan, kapanış diyalogundan ve cehennem tablolarından oluşur. Bu on bölüm kendi içerisinde ayrı bir hikâyeden oluşmakla birlikte ana hikâyeye de bağlanmıştır. Esere ait nüsha kalıntıları Berlin (85 belge), Petersburg (80 belge) ve Hami'de (16 belge) korunmaktadır. Çalışmaya dâhil edilen kalıntılar toplam 127 belgedir. Müller, *Uigurica* I, II, III'te; Müller-Gabain, IV'te; Gabain, TT X'da *Daśakarmapathaavadānamālā*'ya ait belgeleri yayımlamışlardır. Esere ait belgelerin *Daśakarmapathaavadānamālā*'ya ait olduğu U IV'te kesin olarak tespit edilmiştir. Eser üzerine R. R. Arat ve W. Bang, A. V. Gabain, S. Himran, G. Ehlers, S. Geng, Klimkeit, J. P. Laut ve J. Wilkens çeşitli çalışmalarda bulunmuşlar ve *DKPAM*'ye ait belgeleri yayımlamışlardır. Bunlar arasında en kapsamlı çalışmaları J. P. Laut ve J. Wilkens yapmıştır. Bu yayınlardan bir tanesi de G. Ehlers'in 1987 yılında yaptığı ve içinde *DKPAM* belgelerinin de bulunduğu katalog çalışmasıdır. Elmalı çalışmasını Ehlers'in kataloğuna aldığı 85 Eski Uygurca belgeden ve bu belgelere eklediği paralel ve tamamlayıcı belgelerden hareketle hazırlamıştır (2009: III).

C. 2.7. Irk Bitig

Kitap biçiminde yazılmış ve bize kadar gelebilmiş tek Eski Türkçe yapıt olan *Irk Bitig*, Doğu Türkistan'da "Bin Buda Mağaraları"nda elyazmaları deposunda bulunmuştur. Yazılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte dil ve yazım özelliklerine bakıldığında eserin IX. yüzyıl başlarında yazıldığı tahmin edilmektedir. Eser, Eski Uygur harfleri ile kaleme alınmıştır. Tek nüshası Londra British Museum'da Elyazmaları Bölüm'ünde bulunmaktadır (Tekin, 2004: 13).

C. 2.8. Çaştani Bey Hikâyesi

Eski Uygur Türkçesi dönemine ait olan *Çaştani Bey Hikâyesi*, *Daśakarmapathāvadānamālā*'da (*DKPAM*) dokuzuncu günahın anlatıldığı bölümde yer almaktadır. Eserde Çaştani Bey'in halkını ve ülkesini şeytanlardan korumak için verdiği mücadele anlatılmaktadır. Hikâye ile ilgili ilk çalışma F. W. K Müller ve A. von Gabain'e aittir. Eser Müller tarafından başlanmışken vefatından sonra Gabain tarafından tamamlanmış ve *Uigurica* IV'te yayımlanmıştır (Himran, 1945: 5).

C. 2.9. Altı Dişli Fil Hikâyesi

Uygur harfleri ile kaleme alınan ve *DKPAM* belgelerinin içerisinde bulunan *Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nin XI. yüzyıl sonu ile XII. yüzyıl başlarında yazıldığı düşünülmektedir. Ş. Praşnikê (Ş. Praştnikê), eseri Tohar A dilinden Uygur Türkçesine çevirmiştir. Eseri, Tohar B Türkçesinden Uygur Türkçesine çeviren ise Kavi Drrê'dir. Eserde zina işlemek ve bunun sonuçlarına dair konular ele alınmıştır (Elmalı, 2019: 18-21).

C. 2.10. Uygur Yazıtları

Uygurlar tarafından dikilmiş yazıtlar hakkında bilgimiz olmamakla birlikte Uygur Kağanlığı döneminden kalan yazıtlar hakkında elimizde bilgiler bulunmaktadır. I. Karabalgasun, Tes, Tariat, Şine Usu yazıtları dönemin kağanları tarafından dikildiğinden dolayı Uygur kağanlık yazıtları olarak ele alınmaktadır. Tes, Tariat, Şine Usu, I. Karabalgasun, Hoyto-Tamir, Sevrey, Xi'an, Suci, II. Karabalgasun, Arhanan, Gurvaljiniuul yazıtlarının II. Türk Kağanlığı dönemi ve Uygur Kağanlığı döneminde Uygurlar tarafından yazılıp dikildiği düşünülmektedir (Aydın, 2021: 31).

C. 2.11. Eski Türk Şiiri

Reşit Rahmeti Arat tarafından ele alınan eserin ilk baskısı 1965 yılında yapılmıştır. Eserde Türk şiirinin en eski örneklerine yer verilmiştir. VIII -XIII. yüzyıllar arasında yazılan Mani ve Buddha kültürüne ait parçalar yanında birkaç İslami eser de ele alınmıştır. Bunlarla beraber bir mensur eser ve birkaç atasözü de eklenmiştir (Arat, 1991: X).

C. 2.12. Türkische Turfan-Texte

V. Bang ve öğrencisi A. von Gabain'in birlikte çıkardıkları *Türkische Turfan-Texte* (TTT) adlı eserin ilk altı sayısı Bang ve Gabain'e ait olup bu yayınlarda beş ayrı metin araştırması ve bir indeks bulunmaktadır (TTT I, 1929; TTT II, 1929; TTT III, 1930; TTT IV, 1930; TTT V, 1931; TTT VI, 1934). 1959'da son sayısı -yani 10. sayısı- çıkan bu dergi *Berliner Turfantexte* (BTT) adı ile devam etmiştir. Günümüzde hâlâ yayıma devam eden BTT'nin ilk sayısını 1971'de G. Hazai ve P. Zieme birlikte yayımlamışlardır.

C. 2.13. Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi

Gulcalı tarafından başlangıçta yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu eser Uygurca *Altun Yaruk Sudur*'un 26. Bölüm'ü içerisindeki *Aç Bars Öyküsünü* ele almaktadır. Eser, beş bölümden oluşmaktadır. *Altun Yaruk Sudur* üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmaların büyük kısmını Beşinci Bölüm'e ait çalışmalar ve *Altun Yaruk Sudur*'un sonunda yer alan *Aç Bars Hikâyesi* üzerine yapılan çalışmalar oluşturmaktadır (Gulcalı, 2015:15-33). *Altun Yaruk Sudur*'un Beşinci Bölüm'ü üzerine yapılan çalışma için bk. Ölmez, 1991.

C. 2.14. Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi

Gulcalı tarafından başlangıçta yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu eser Uygurca *Altun Yaruk Sudur*'un 26. Bölüm'ü içerisindeki *Aç Bars Öyküsünü* ele almaktadır. Eser, beş bölümden oluşmaktadır. *Altun Yaruk Sudur* üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmaların büyük kısmını Beşinci Bölüm'e ait çalışmalar ve *Altun Yaruk Sudur*'un sonunda yer alan *Aç Bars Hikâyesi* üzerine yapılan çalışmalar oluşturmaktadır (Gulcalı, 2015:15-33). *Altun Yaruk Sudur*'un Beşinci Bölüm'ü üzerine yapılan çalışma için bk. Ölmez, 1991.

C. 2.15. Uigurica

Uygurca metinlerin ele alındığı ilk yayın, *Uigurica*'dır. Bu çalışmayı yayımlayan kişi ise Müller'dir. 1908'de Müller'in yayına hazırladığı *Uigurica I* ve 1911'de yayımladığı *Uigurica II*'de Uygurca metinlerin kenarında Çinceleri de yer almaktadır. Bunlar dil incelemeleri bakımından çok önemli eserlerdir. Bu yayınlar başlangıç döneminin araştırması olduğu için bazı transkripsiyon hataları içerse de günümüze kadar önemini korumuştur. Bunların ardından 1919'da *Uigurica III*'ü de çıkaran Müller'in ölümünün ardından 1931'de onun bıraktığı materyallerden A. v. Gabain *Uigurica IV*'ü yayımlamıştır.

C. 2.16. Uigurische Sprachdenkmäler

Uygur Hukuk Belgeleri, W. Radloff tarafından hazırlanıp ölümünden sonra S. E. Malov tarafından yayımlanan *Uigurische Sprachdenkmäler* adlı eserde bulunmaktadır. *Uigurische Sprachdenkmäler*'de 128 adet Uygurca metin olup 103 tanesi hukuk belgeleridir. Geriye kalan 19 belge Budizm, 2 belge Maniheizm, 1 belge de Hristiyanlık

metinlerinden oluşurken 3 belge ise din dışı metinlerden meydana gelmektedir (Şen, 2004: Giriş/1).

C. 3. KARAHANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİ

C. 3.1. Kutadgu Bilig

Karahanlı döneminin ilk büyük eseri olan ve 6645 beyitten oluşan *Kutadgu Bilig*, Yûsuf Hâs Hâcib tarafından Balasagun'da yazılmaya başlanmış, 1069-1070'te Kâşgar'da tamamlanmıştır. Eser, Doğu Karahanlı hükümdarı Tavgaç Buğra Kara Han Ebû Ali Hasan bin Arslan'a sunulmuştur. Mesnevi tarzında kaleme alınmış eser bir siyasetname özelliği taşımakla beraber insana her iki dünyada kutlu olunması için gerekli yolu göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Eser, Allah'a hamd, peygambere naat ve dört halifeye övgü ile başlar. Devamında baharın güzellikleri tasvir edilip hükümdar methedilir. Kitabın adı ve manası hakkında bilgi verildikten sonra iyilik konuları üzerinde durulur. Son olarak ihtiyarlık, zamanın bozukluğu ve dostların çektiği sıkıntıların anlatıldığı kısım gelir. Eserin dört temel karakteri dört temel kavrama işaret eder. Hükümdar Kün Toğdı "adalet", vezir Ay Toldı "baht", vezirin oğlu Öğdülmiş "akıl", vezirin kardeşi Odgurmış "akıbet" kavramlarını temsil etmektedir. *Kutadgu Bilig* "feûlün feûlün feûlün feûl" kalıbıyla yazılmıştır. 6521-6564 ile 6565-6604. beyitler arasındaki parçalarda "feûlün feûlün feûlün feûlün" kalıbı kullanılmıştır. Eser, mesnevi nazım biçimiyle ve aruz vezniyle kaleme alınmıştır. Nazım şekli ve vezni bakımından *Şâhnâme* geleneğine bağlı olmakla birlikte kafiye bakımından halk şiiri geleneğine uymaktadır (Kaçalın, 2018: Önsöz/I).

Kutadgu Bilig'in bugüne kadar bilinen biri Uygur, ikisi Arap harfli olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır:

C. 3.1.1. Herat Nüshası (Viyana): Uygur alfabesiyle yazılmış tek nüshadır. 1439 yılında Şems Kara Sâyil tarafından kaleme alınmıştır. Nüsha Herat'ta istinsah edildikten sonra Tokat'tan Abdurrezzak Bahşı için İstanbul'a getirilmiştir. Fakat nüshanın Herat'tan Tokat'a nasıl geldiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Avusturyalı J. Hammer-Purgstall bu nüshayı İstanbul'da görüp alarak Viyana'ya götürmüştür. Okuyamadığı için nüshayı Fransız Pierre A. P. Jaubert'e vermiş, o da Journal Asiatique adlı dergide okuyucuya takdim etmiştir. 50 yıl sonra H. Vámbéry bu nüshanın 915 beytini Viyana'da Almanca çevirisi ve okunuşuyla yayımlamıştır. Nüsha bugün Avusturya Millî Kütüphanesi Yazmalar Bölüm'ünde bulunmaktadır (Kaçalın, 2018: Giriş/5-11).

C. 3.1.2. Kahire Nüshası (Mısır): Arap harfleriyle yazılmış olan bu nüshanın istinsah tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1367'den önceki bir tarihe ait olduğu düşünülmektedir. Dr. Moritz tarafından Kahire Hidiv Kütüphanesi'nde bulunmuştur. İzzedin Aydemir'e sunulmuştur. Kahire nüshası hakkında ilk bilgiler W. Radloff'un 1898'de yayımlanan makalesinde yer almaktadır¹ (Ölmez, 2018: Giriş/5).

C. 3.1.3. Fergana Nüshası: Arap harfleriyle yazılmış olan bu nüshayı Ahmed Zeki Velidi Togan 1913 yılında Muhammed Hacı İşan Lalereş'in hususi kütüphanesinde bulmuş ve incelemiştir. Nüshayı Abdurraûf Fitrat 1924 yılında Muhammed Hacı İşan Lalereş'ten almış ve Taşkent'e götürmüştür. Nüshanın başı ve sonu eksiktir. Kim tarafından, nerede ve ne zaman yazıldığı belli değildir. Nüsha şu an Taşkent'te Özbekistan İlimler Akademisi Ebû Reyhân el-Bîrûnî Şarkşinaslık Enstitüsü Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Kaçalın, 2018: Giriş/5).

C. 3.2. Dîvânu Lugâti't Türk

Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olan *Dîvânu Lugâti't Türk*, Kâşgarlı Mahmud tarafından 1072'de yazılmaya başlanmış 1077'de bitirilmiştir. Kâşgarlı eserini Ebü'l-Kasım Abdullah'a sunmuştur. Eser Türkçe-Arapça bir sözlüktür. Türkçeyi Araplara öğretmek için yazılmıştır. Sözlük Arap sözlük kurallarına göre hazırlanmıştır. 8 bölümden meydana gelmiş olup her bölüm önce isimler daha sonra fiiller şeklinde oluşturulmuştur. Alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Eserin Saveli Muhammed tarafından istinsah edilen tek nüshası Ali Emirî Efendi tarafından 1917 yılında İstanbul'da bir sahafta bulunmuştur. İlk yayını 1920'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu ilk yayın ise Kilisli Muallim Rıfat'a aittir. Nüsha Sâveli Muhammed bin Ebî Bekr ibni Ebi'l-Feth tarafından 1266'da Şam'da tamamlanmıştır. Orijinali İstanbul Millet Kütüphanesi'nde Ali Emirî koleksiyonu içerisinde (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020: XVII-XLV).

C. 3.3. Atebetü'l-Hakâyık

Atebetü'l-Hakayık, Edîb Ahmed Yükneki tarafından yazılmış manzum bir öğüt ve ahlak kitabıdır. Ulu emir, Muhammed Dâd İspehsâlâr Bey'e sunulmuştur. Eser farklı isimlerle ifade edilmekle birlikte yazar tarafından konulmuş bir isim söz konusu değildir. Yazar kendi adını anmasına rağmen eserinin isminden bahsetmez. *Atebetü'l-Hakayık*, 40

¹ Wilhelm Radloff, "Über eine in Kairo aufgefundene zweite Handschrift des Kudatku Bilik", *İzvestiya Imperatorskoy Akademiy Nauk' (Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St. Petersburg)*, 1898 Novembre, Tom. IX, No.4, St Petersburg, 309-319.

beyit ve 101 dörtlükten oluşan bir eserdir. Aruzun “Feln Feln Feln Fel” vezniyle yazılmıştır. Mesnevi nazım şekline göre yazılmış olan ilk beş bölümde her beyit kendi arasında kafiyelidir. Yüz bir dörtlükten oluşan asıl metin kısmında ise yalnızca nc dize farklı diğerk dizeler kendi arasında kafiyelidir. Kafiye şeması aaba şeklinde dir. Eserin bilinen dört nüshasından sadece üç nüshası, bugün araştırma ve inceleme konusu olmuştur:

C. 3.3.1. Semerkand Nüshası: Baştan sona kadar Uygur harfleriyle yazılmış olan nüsha Zeynelbidn adlı bir hattat tarafından istinsah edilmiştir. Nüsha Ayasofya Kütüphanesi’nde Muallim Rıfat Bilge tarafından keşfedilmiş ve ilk kez Necb sım tarafından ilim dünyasına tanıtılmıştır.

C. 3.3.2. Ayasofya Nüshası: Eserin ilk nüshasıdır. Nshada *Hibet’l-Hakyık* adı geçer. şeyhzde Abdrrezzk Bahşı istinsah etmiştir. Nüsha hem Uygur hem Arap harfleri ile yazılmıştır.

C. 3.3.3. Topkapı Nüshası: Yazarı ve istinsah tarihi bilinmeyen nüsha Topkapı Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Tamamıyla Arap harflidir. Bu nüshada da eserin adı *Hibet’l-Hakyık* olarak geçmektedir.

C. 3.3.4. Uzunköprü Nüshası: Edirne, Uzunköprü’de Seyid Ali’nin eserleri arasındaki mecmuanın içerisinde bulunan nüsha, bugüne kadar elimize ulaşmamıştır. Seyid Ali’nin torunu Vahid Bey, mecmuayı Hasan Fehmi Turgal’a göndermiştir. Ankara Kütüphaneler Müdürlüğüne teslim edildikten sonra nüsha kaybolmuş ve bir daha bulunamamıştır (akmak, 2019: 17-32).

C. 3.4. Kur’an Tercümeleri

Ata, lk Kur’an tercümesinin ne zamana ait olduğ konusunda elimizde bilgilerin bulunmadığını ancak tahmini olarak bu tercümenin Türklerin slamiyet’i devlet dini olarak kabul etmelerinden sonra (X. yy ve devamında) yazmış olduklarını aktarmaktadır. Dolayısıyla bu durum ilk tercümenin tarih Türk yazı dillerinden Karahanlı Türkçesi ile yazılmış olduğ fikrini düşündürür (2004: XI). Doğ Türkçesi ile yapılmış Kur’an çevirileri 4 adet olup ř şekilde listelenebilir:

C. 3.4.1. TEM 73 Satır Arası Kur’an Tercümesi: TEM 73’te bulunan ve Kur’an tercümelerinin en eskisi olan nüshadır. Bu nüshayı şirazlı Muhammed bin El-Hacı Devletşh yazmıştır. Nüsha Karahanlı Türkçesi zelliğ göstermektedir.

C. 3.4.2. Taşkent, Özbek İlimler Akademisi Kur'an Tercümesi: Özbekistan İlimler Akademisi Kitaplığı, demirbaş nr. 2008'de bulunan ve 270 varaktan oluşan nüshadır.

C. 3.4.3. Rylands Nüshası Kur'an Tercümesi: İngiltere, John Rylands Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüshadır. Bu nüshanın tamamı 30 cilt olup elimizde sadece 14 cildi bulunmaktadır. Bu 14 cilt 1145 varaktan oluşmaktadır.

C. 3.4.4. Anonim Kur'an Tercümesi: Anonim Kur'an Tefsiri ise Petersburg'daki Asya Halkları Müzesi'nde bulunmaktadır. İstibsah yeri, tarihi ve yazarı hakkında bilgi verilmemektedir (Ata, 2004: XI).

Tablo 1.

C. 3.5. Çalışmada Kullanılan Çeviri Yazı İşaretleri

ء : '	ش : Ş, ş
آ : A, Ā, a, ā	ص : Ş, ş
ا : A, Ā, E, a, ā, e	ض : D, Ğ, d, z
ب : B, P, b, p	ط : T, t
پ : P, p	ظ : Z, z
ت : T, t	ع : '
ث : S, s	غ : Ğ, g
ج : C, Ç, c, ç	ف : F, f
چ : Ç, ç	ق : K, k
ح : H, h	ك : K, G, k, g, ŋ
خ : H, h	نك : ŋ, ng
د : D, d	ل : L, l
ذ : Z, z	م : M, m
ر : R, r	ن : N, n
ز : Z, z	و : V, v, o, ö, u, ū, ü
ژ : J, j	ه : H, h, a, e
س : S, s	ی : Y, y, i, ī

BİRİNCİ BÖLÜM

SES KAVRAMI

1.1. SES NEDİR?

Tabiattaki esnek cisimlerin titreşiminden oluşan fiziki bir enerji olan ses, insanın dünyaya gelişinde ilk oluşturduğu ürün olarak çığlık veya ağlama şeklinde ortaya çıkmaktadır (Gerçekler vd. 2000: 71). Güncel Türkçe Sözlük'te “1. Kulağın duyabildiği titreşim; ün, çav, avaz, avaze, seda; 2. Akciğerlerden gelen havanın gırtlakta oluşturduğu titreşim; 3. Duygu ve düşünce; 4. Herhangi bir davranış, tutum karşısında uyanan ruhsal tepki; 5. Aralarında uyum bulunan titreşimler”² şeklinde açıklanan *ses* Gramer Terimleri Sözlüğü'nde ise “Ciğerlerden gelen havanın ses yolunun herhangi bir noktasındaki boğumlanması ile oluşan ve yayılarak kulakta, bir ünlü olarak veya bir ünlü ile birlikte algılanan titreşim”³ anlamına gelecek şekilde izah edilmiştir. Ses çıkarma, canlılar âleminde muhtemelen önce korunma sonra barınma ve neticede gayrinizami toplu yaşama şeklinin ve canlılığın ortak bir paydasıdır. İnsanda ses çıkarma, konuşma ile eş anlamlı, yani fonetik bir olaydır (Gerçekler vd. 2000: 71). Örneğin; kuşlar “cık cık” sesini çıkarırken kuzular “mee” sesini çıkarırlar. Saat “tık tak” sesi çıkarırken, tencere, tava vb. eşyalar düştüğünde “çat, küt, pat”, bir yere vurduğumuzda ise “tak, tık, tuk” gibi sesler çıkar. Suyun dahi kendine özgü bir sesi mevcuttur. Şelalenin çağlaması, yağmurun sesi vb. buna örnek verilebilir. O hâlde evrendeki her varlık (insan, hayvan, sürüngenler, memeliler, yırtıcılar, doğa olayları, cansız nesneler vb.) kendine özgü bizim titreşimlerle duyabildiğimiz yahut duyamadığımız seslere sahiptirler. Varlıkların bu çıkardığı sesleri taklit eden; dış görünüşlerini, hareketlerini betimleyen; insanların yalnız kendilerinin hissedebildiği duyuları, sezimleri deri, koku ve tat alma yoluyla hissettiren sözcükleri, görev ve anlamlarına göre:

1) Ses yansımali sözcükler,

2) Biçim yansımali sözcükler,

3) Duyu, sezim yansımali sözcükler olmak üzere üçe ayırarak gruplandırabiliriz (Koca, 2013: 56-57).

Yansıma sözcükler (*onomatopoeic words*) kişilerin refleks olarak çıkardığı ya da dışarıdan duyduğu sesleri, dildeki en yakın sesbirimlerle taklit etmesi yoluyla oluşur. Bu sesler

² <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.01.2024).

³ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.01.2024).

insanların refleks sonucu çıkardığı hıçkırık, öksürük, hapşırık gibi sesler olabileceği gibi, hayvanların çıkardıkları sesler, rüzgârın sesi, suyun ya da çeşitli aletlerin çıkardıkları sesler de olabilir (Ünveren, 2019: 85). Zülfikar, Türkçenin söz varlığı içinde, özellikle ağızlarında önemli bir yer tutan bu kelimeler, yapıları, işleyişleri, görevleri ve kavramları bakımından ayrı bir kelime grubu oluşturur. Düzenli ve kurallı bir yapı içinde gelişen ses yansımaları kelimeler, anlatıma canlılık ve renklilik katar açıklamasıyla ses yansımaları kelimeler hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir (2018: VII). “Birtakım seslerin, gürültülerin insanda yarattığı duyuların adlandırmasında, bunların söz biçimine getirilmesinde ana dili kılavuz olmuş, dilin yapısına yaklaşılarak ses yansımalarına has bir sistem içinde tabiattan elde edilen bu gürültüler, kelimelere dönüştürülerek bu yolla canlı ve renkli anlatımlar sağlanmıştır. Adlandırmalarda tabiattaki hareketliliğin çıkardığı seslerle canlıların çeşitli gürültüleri, seslenişleri birinci sırayı alır.” açıklamasını yapan Zülfikar bu seslere şu örnekleri vermektedir: “Suların şırıltısı, çır çır, şır şır, cır cır akışı, fokur fokur kaynaması, yerden büngüldemesi; göğün gürlmesi, gümbürdemesi; rüzgârın püfür püfür, küfür küfür esmesi; yanan nesnelerin cızırtısı, birbirine çarpan nesnelerin çakıltısı, şakırtısı, öte yandan insanların inlemesi; vıdı vıdı, bıdı bıdı konuşması; hayvanların böğürmesi, melemesi, kuşların cıvıltısı gibi daha pek çok hareketliliğin ve canlılığın ortaya çıkardığı sesleri, insanoğlu, duyu organlarının el verdiği ölçüde dile getirmeye, adlandırmaya uğraşmış, türlü mecazi anlatımlarla, benzetmelerle bunları zenginleştirmiş, herhangi bir varlığın çıkardığı sesi, bir başka varlığa aktararak onun da hareketliliğini ve canlılığını farazi olarak karşılamaya çalışmıştır. Yapılan adlandırmalarda, tabii seslerle olan ilgi, asıl kök durumunda bulunan birincil (*primary*) veya ikincil (*secondary*) biçimlerin sınırları içinde kalmış, öteye geçmemiş, bunları yapım ekleri tamamlamıştır. Öte yandan herhangi bir tabii sesin meydana çıkmasına sebep olan hareketin türüne bağlı kalınmış; adlandırmalar, çeşitli nitelikteki gürültülerin tarzına ve kaynaklarına uygun düşen seslerle yapılmıştır. Yapılan bu adlandırmalarla tabii sesler arasında çağrışımı kolaylaştıran bir yol gözetilmiştir” (2018: 1). Doğadaki hareketliliğin ve ayrıca insan ve hayvanların çıkardıkları seslerin özelliklerine yakın bir şekilde adlandırılmaya çalışıldığını belirten Zülfikar, bu adlandırmalarla ilgili kapsamlı örneklemeler de yapmıştır. Zülfikar, çalışmasında sadece ses taklidi yansıma sözcükleri incelememiş, işitme duyusu dışında farklı duyular yoluyla ses-anlam ilişkisi sağlayan diğer ses sembolik öğeleri de ses ve yapı bakımından ele almıştır. Yansıma seslerle ilgili bir diğer sınıflandırma Turan’ın çalışmasında yapılmıştır:

1. Ses Yansımali Kelimeler: Bu kelimeler geleneksel anlamda sesleri yansıtan kelimelerden oluşur. Bunlara sus sesini (şıp şıp) veya hayvanların çıkardıkları sesleri (“miyav”) taklit eden ses yansımali kelimeler örnek gösterilebilir.

2. Ünlemler: Söz dizimi bakımından duygu ve direktifleri ifade ederken çıkarılan kelime benzeri seslerden oluşur. Belirli bir anlamı olmayan, birtakım sesleri taklit eden kelimelerdir. Bu sözcükler belli bir kelime grubuna dâhil edilememektedir (pat).

3. Açıklamalar: Açıklamalar sesi taklit etmekten çok, anlatılmak istenene atıfta bulunarak sesleri tanımlarlar (trompet gibi ses çıkarmak). Örneğin, bir trompetin gürültülü bir müzik aleti olduğu bilinir. Bu nedenle, “trompet” kelimesinin yüksek, parlak bir sesi tanımladığını hayal edilebilir (2021: 1228).

1.2. SÖZ VARLIĞI NEDİR?

Bir grup insan tarafından kullanılan ya da anlaşılan tüm dildeki kelimelere verilen isim anlamına gelen söz varlığı, bir milletin söz haznesine, kültürüne, gelenek ve göreneklerine dair sayısız hazine içerir. Baş, söz varlığı ve söz varlığının alt dalları olan kelime hazinesi, deyimler, atasözleri ve diğer unsurlar, çocuk edebiyatı ürünlerinin meydana getirilmesinde ve çocuk edebiyatı ürünleri de bu unsurların oluşumu ve gelişiminde önemli bir yer teşkil ettiğini ifade etmektedir (2010: 138). Şahin, temel söz varlığının, insan organ adları, esas hareketleri ifade eden fiiller, öncelikli ihtiyaç maddelerini karşılayan kelimeler, sayı isimleri, akrabalık isimleri gibi sözleri kapsadığını, insan için birinci derecede önemli olan ve zaman içinde de çok az değişikliğe uğrayan bu kelimelerin, çekirdek kelimeler olarak da adlandırıldığını ifade etmektedir (2006: 124). Ayrıca dillerin söz varlığını geliştirme, yeni kavramlara ve yabancı kelimelere yerli karşılıklar bulma konusunda çeşitli yollar geliştirdiğini aktaran Şahin, Türkçe’de en eski devirlerden bu yana gözlemlenen bu geliştirme ve karşılama yollarının, dil devriminden sonra daha bilimsel bir temele oturtulduğunu, genel olarak dilin kendi imkanlarından yararlanma yolları daha rahat sınıflandırılabilir hale geldiğini belirtmiştir (2010: 125).

1.3. SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Diller üzerinde araştırmalar yapılırken kullanılan ölçütlerden birisi de o dilin söz varlığının belirlenmesidir. Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir (Aksan, 2006:

11). Herhangi bir dilin söz varlığını belirleyebilmek için, birtakım ölçü ve ölçütlerin kullanılması gerekir. Bu ölçütler ise, nesnel ve mantıklı olmalı; uluslararası bir niteliğe dayandırılmalıdır. Türkçenin de kelime kazanmada, kendine has dört farklı yöntemi vardır. Bunlar, “türetme”, “derleme”, “tarama” ve “birleştirme” usulleridir. Bilindiği gibi, en çok kullanılan yol, kelime köklerinden çeşitli yapım ekleriyle yeni kelimeler türetmektir. Türkçe hem tarihî derinliği açısından hem de güncel söz varlığı bakımından büyük bir zenginliğe sahiptir. (Yamanan, 2016: 89-90).

Söz varlığı incelemelerinde “söz” adı verilen kavramın içerisine nelerin dâhil edileceği, “sözcük” tanımının ne şekilde yapıldığı gibi noktalar büyük önem taşır. Bu kabuller sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesi değişebilecek ve/veya başka çalışmalarla yapılacak karşılaştırmalar da bu durumdan doğrudan etkilenecektir (Özbek, 2015: 25).

“Söz varlığı” denildiğinde Türkiye’de akla gelen en önemli isimlerden biri Doğan Aksan’dır. Ülkemizde yapılan söz varlığı çalışmalarının büyük çoğunluğunda Doğan Aksan’ın “Türkçenin Söz Varlığı” adlı eseri referans gösterilmekte ve burada ele alınan sistem, söz varlığı çalışmalarının bel kemiğini oluşturmaktadır. Aksan, eserinde söz varlığının kapsadığı öğeleri “temel sözvarlığı, atasözleri, deyimler, ikilemeler, ilişki sözleri (kalıp sözler), kalıplaşmış sözler, terimler, yabancı ve çeviri öğeler” şeklinde sınıflandırmıştır (Aksan 2006: 26).

Söz varlığı çalışmaları temel olarak iki hedefe odaklanmaktadır:

1. Konuşma dili üzerine araştırmalar,
2. Yazı dili üzerine araştırmalar (Baş, 2011: 28).

Çalışmaların büyük çoğunluğu yazılı dilden temin edilen veriler üzerine yapılmıştır. Biz de çalışmamızda yer alan ses söz varlığını yazılı kaynaklar aracılığıyla tespit etmiş bulunmaktayız. Çalışmamız dışında yer alan ve genel bağlamda yazılı dilden faydalanılarak oluşturulan söz varlığı üzerine yapılan çalışmalardan birkaçını ise şu şekilde açıklayabiliriz:

Akartürk Karahan “İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış (2009)” adlı çalışmasında;

Kâşgarlı Mahmud’un *Dîvânu Lugâti’t-Türk* adlı eserinin Türk lehçelerindeki sözlük malzemesini, lehçelerle ilgili kaydettiği sözcüklerin anlam özelliklerini ve bunların Dîvân’da hangi yöntemle ele alındığını incelemiştir. Karahan, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te nakledilen Türk

lehçeleri söz varlığının genel özelliklerini ve bu söz varlığının eş değerlik, yalancı eş değerlik kavramları altında anlam özelliklerini çalışmasında sunmuştur.

Ayşe Nur Akgün “Karahanlı Türkçesinde Addan Eylem Yapım Eklerinin Eş Dizimliliği (2023)” adlı çalışmasında;

Karahanlı Türkçesinde bulunan addan eylem yapım eklerinin ad ve eylemler üzerindeki tematik tercihlerini incelemiştir. Birinci Bölüm’de Kavram, Kavram Alanı, Eş Dizimlilik, Sözcük, Sözcük Yapımı ve Türetme terimleri hakkında bilgi vermiştir. İkinci Bölüm’de Karahanlı Türkçesi ve üzerine yapılan çalışmalara değinmiştir. Üçüncü Bölüm’de ise çalışmanın inceleme kısmına geçmiştir. Karahanlı Türkçesinde bulunan addan eylem yapım eklerini listeleyen Akgün, eklere ait örnekler vermiştir. Dördüncü Bölüm’de tespit edilen sözcüklerin ad köklerini ve eylem gövdelerini temalarını tablolar halinde sunmuştur. *Sonuç* kısmında ise çalışmanın sonucunda elde edilen verileri ve bulguları detaylı bir biçimde açıklamıştır.

Berker Keskin “Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri ve Söz Varlığı (2020)” adlı çalışmasında;

Uygurların tarihi hakkında genel bilgi vermiştir. Daha sonra, belgeler vasıtasıyla elde edilen bulgulara dayanarak Eski Uygur hukuk sistemini ortaya koymuştur. Belgelerin konu bakımından sahip olduğu özellikleri ve formülleri değerlendirmiş, toplumdaki hukuki ve sosyal yapı hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca belgelerin ortak unsurları ile içeriğini açıklamıştır. Hukuk belgeleri araştırmalarının tarihini incelemiş, bir uyum tablosu hazırlamıştır. Ardından konu sınıflandırmasına uygun olarak belgelerin transkripsiyonunu vermiş ve belgeleri Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Söz varlığını tespit etmiş, gramatikal dizin hazırlamıştır. *Sonuç* kısmında ise belgelerin genel bir değerlendirmesini yapmıştır.

Betül Göktaş “Divân-u Lugatî’t-Türk ile Tatar Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma (2018)” adlı çalışmasında;

11. ve 13. yüzyıllar arasında gelişen Karahanlı Türkçesinin önemli eserlerinden *Divân u Lugatî’t-Türk*’te geçen kelimeleri incelemiş ve bunlardan günümüz Tatar Türkçesinde kullanılmaya devam eden kelimeleri tespit etmeyi amaçlamıştır. İki ana başlıktan oluşan çalışmasının *Giriş* Bölüm’ünde Karahanlı Türkçesi, *Divân u Lugatî’t-Türk*, Tatar adı ve Tatar Türkleri, Tatar Türkçesi, *Divân u Lugatî’t-Türk*’te Kıpçakça ve Tatarca üzerine bilgiler vermiştir. Tezin Birinci Bölüm’ünde ses, ses değişmesi, ses değişmesinin nedenleri, Tatar

Türkçesinin ses bilgisi hakkında kısa bilgiler vermiş, ardından *Divân u Lugati't-Türk*'ten Tatar Türkçesine ünlüler ve ünsüzlerdeki düzenli ses değişimleri ile düzensiz ses değişimlerini sunmuştur. İkinci Bölüm'ünde ise dil, dilbilimin bir dalı olarak anlambilim, anlam ve anlam alanı, kavram ve kavram alanı, temel anlam, yan anlam ve anlam değişmesi hakkında kısa bilgiler vermiştir. Akabinde *Divân u Lugati't-Türk*'ten Tatar Türkçesine anlam değişimlerini sunmuştur.

Bilal Aktan “Dîvânu Lügâti't-Türk'ün Söz Varlığında Yer Alan İkilemeler (2010)” adlı çalışmasında;

Dilbiliminin daha çok söz dizimi bölümünü ilgilendiren DLT'de yer alan ikilemeler konusunu ele almıştır. *Dîvânu Lügâti't-Türk*'te en çok eş anlamlı ikileme kullanıldığını belirten Aktan, *Dîvânu Lügâti't-Türk*'ün gerçek söz varlığına katkı yapan ikilemenin sayısının 157 adet olduğunu aktarmıştır.

Bora Gökçöl “İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nün Söz Varlığı (2021)” adlı çalışmasında;

İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nü, söz varlığı açısından ele almıştır. Söz varlığını, belirledikten sonra tematik olarak incelemiştir. Çalışma; *Giriş*, *Söz Varlığı* ve *Sonuç* olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş* Bölüm'ünde çalışmanın amacına, yöntemine ve kapsamına yer veren Gökçöl, eserle ilgili genel bilgiler, eser üzerine yapılan araştırmalar ve yayınlar ile öykünün kısa özeti hakkında bilgi vermiştir. Söz Varlığı Bölümü çalışmanın ana kısmını oluşturmaktadır. Kendi içerisinde üç temel başlıktan meydana gelen çalışmasında: Özel Ad Bilgisi ve Dil Bilgisi Öğeleri, Konularına göre Adlar, Konularına göre Fiilleri incelemiştir. Özel Ad Bilgisi kısmında; kişi adlarını, yer adlarını, boy/kavim adlarını ele almıştır. Konularına göre Adlar kısmında adları, çeşitli konu başlığı altında kategorilere ayırarak sınıflandırmıştır. Konularına göre Fiiller kısmında ise, fiilleri hem içeriklerine göre konu başlıklarına ayırmış hem de oluş veya kılış niteliği taşımalarına göre ayrıca incelemiştir. Çalışmanın *Sonuç* Bölümü'nde elde edilen bulguları, tablolar hâlinde ortaya koymuş, kaynakça kısmında araştırma sürecinde yararlanılan kaynaklara yer vermiştir. Çalışmayı, incelenen sözcük ve sözcük gruplarının dizin bilgisiyle nihayete erdirmiştir.

Buket Erdoğan “Dîvânu Lügâti't-Türk'te Yer Alan Fiillerin Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Söz Varlığıyla Karşılaştırmalı İncelenmesi (2022)” adlı çalışmasında;

Dîvânu Lügâti't Türk'te yer alan fiillerin günümüz Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde yer alan fiiller ile ne kadarının ortak olduğunu, hangi lehçede ne kadarının

yaşadığını, bu fiillerin günümüze ulaşincaya kadar ses, anlam ve yapı bakımından değişikliklerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini, bunlardan ne gibi sonuçlar çıkarılabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki fiillerin Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde yer alan şekillerini tespit etmiş ve bu fiilleri eş ve art zamanlı olarak ses ve anlam bakımından incelemiştir. Erdoğan bu incelemesinde 310 basit fiil, 884 türemiş fiil, 17 birleşik fiil ve 3 ikileme şeklinde fiil olmak üzere toplam 1212 fiilin varlığını koruduğunu ifade etmiştir. Varlığını her iki lehçede de kaybettiği tespit edilen fiillerin ise; 101 basit fiil, 1622 türemiş fiil, 108 birleşik fiil ve 9 ikileme şeklinde yer alan fiiller olmak üzere toplam 1840 adet olduğunu belirtmiştir.

Buheliqi Weili “Eski Uygurların Yerleşik Yaşam Kültürüyle İlgili Söz Varlığının Tarihî-Karşılaştırmalı İncelemesi (2021)” adlı çalışmasında;

Yerleşik yaşamda yüksek bir medeniyet yaratmış olan Koço Uygurlarının şehir ve yerleşim kültürü, konut, mutfak ve beslenme ile giyim kuşam ve süslenme kültürüne dair, devrin yazılı kaynakları olan Uygur sivil belgeleri başta olmak üzere, Uygur Budist ve Maniheizt çevrede üretilen eserlerden derlenen söz varlığını tarihî-karşılaştırmalı yöntemle incelemiş, ayrıca incelenen söz konusu dil malzemesini, ilgili dönemdeki tarihî ve arkeolojik kaynaklarla da destekleyerek Koço Uygurların maddi yaşam kültürünün zenginliklerini ortaya koymuştur. Weili, öncelikle Uygurların tarihi, dili, edebiyatı, iktisadi yaşamı ve dinî inançları üzerinde durmuştur. Daha sonra Uygur sivil belgeleri başta olmak üzere, söz konusu döneme ait diğer Uygur Budist, Maniheizt ve Tıp metinlerinden derlenen Uygurların şehir ve yerleşim kültürünü, konut, mutfak ve beslenme, giyim kuşam ve süslenme kültürüyle ilgili terimlerin tamamını kavram alanlarına göre gruplandırarak tarihî-karşılaştırmalı yöntemle incelemiş ve konuyu Çin yıllıkları, seyahatnameler ve o devre ait arkeolojik buluntulardan elde ettiği bilgilerle zenginleştirerek ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiştir.

Can Cüneyt Şahin “Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı (2019)” adlı çalışmasında;

Uygurların söz varlığı dünyasına değinmiştir. Çalışmanın Birinci Bölüm’ünde Uygur devletlerinin tarihî gelişimine yer vermiştir. Bu devletlerden kalan temel eserleri, etkisinde oldukları Budizm ve Manihaizm gibi dinî inanışları açıklayarak inceleyen Şahin, daha sonra dönemin eserlerinin bulunuşu ve bu eserler üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Çalışmanın İkinci Bölüm’ünde ise dönemin kaynaklarından elde edilen kelimeleri, anlamları ve alındıkları eserlerin kaynak bilgileriyle birlikte ilgili oldukları başlıklar altında tasnif etmiştir. Şahin ele aldığı kelimeleri transkripsiyon alfabesine uygun olarak örneklendirmiştir.

Can Sağır “Dîvânu Lugâti't-Türk ile Yakutçanın Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması (2020)” adlı çalışmasında;

Eski Türkçe döneminin son kolu olan Karahanlı Türkçesiyle yazılmış *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve Yakutçayı söz varlığı bakımından karşılaştırmayı amaçlamış, çalışmasını *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki kök durumunda olan ve yapım ekleriyle türemiş Türkçe kökenli sözcüklerle sınırlandırmıştır. Madde başı olarak ele aldığı kelimeler neticesinde Yakutçada varlığını sürdüren sözcüklerin daha çok DLT'deki yalın ad ya da eylemler oldukları sonucuna ulaşan Sağır, türetilmiş ad ya da eylemlerin büyük çoğunluğunun Yakutçada varlığını devam ettirmediklerini ifade etmiştir.

Çağlağül Sert “Eski Uygur Türkçesi Mitolojik Söz Varlığı (2022)” adlı çalışmasında;

Eski Uygur Türkçesi söz varlığındaki mitolojik öğeleri incelemiştir. Çalışmada hem Eski Uygur döneminden önce kullanılıp bu dönemde de kullanılmış, hem de çeviri metinlerden Eski Uygur Türkçesine katkı sağlamış mitolojik varlıkların incelendiğini ifade eden Sert, söz varlığını dinlere göre sınıflandırmadığını, bunun nedeninin ise Eski Uygurlarda görüldüğü gibi bir milletin aynı anda birden fazla dini benimsemiş olabileceğini ileri sürmüştür. Ancak söz varlığı incelemesine başlamadan önce bu dinler hakkında temel bilgiler vermiştir. Aynı zamanda çalışmada ele aldığı metinlerin daha önce incelenmiş olmaları sebebiyle metinleri yapılan çalışmalardan olduğu gibi almayı tercih ettiğini bu nedenle de metinlerdeki okunmayan ya da yanlış okunan kısımların yapılan çalışmalardaki şekliyle alındığını söylemiştir.

Çiğdem Topçu “Dîvânü Lügâti't Türk ve Anadolu Ağızlarının Söz Varlığında Ortaklaşan Fiiller (2006)” adlı çalışmasında;

Dîvânü Lügâti't Türk dizinindeki fiillerin bugün Anadolu ağzlarında kullanılmaya devam edilen, ağzlarla ses ve anlam açısından ortaklaşan karşılıklarının bulunmasını amaçlamış, *Dîvânü Lügâti't Türk* ile bugünün ağzları arasında ortaklaşa olan söz varlığını önce karşılaştırmalı bir sözlük haline getirmiş, daha sonra da bu sözlük üzerine fonetik ve semantik inceleme yapmıştır. Topçu, *Dîvânü Lügâti't Türk* adlı eserin dizininden aldığı 1838 madde başı fiili Anadolu ağzları ile karşılaştırması neticesinde 1838 fiilden 707'sinin bugün Anadolu ağzlarında kullanıldığı ve 1131'inin ise Anadolu ağzlarında kullanılmadığı sonucuna varmıştır.

Elif Doğrusözlü “Reşit Rahmeti Arat'ın Eski Türk Şiiri Adlı Eserinde Söz Varlığı ve Sözlük-Dizin (2023)” adlı çalışmasında;

Eski Uygur Türkçesinin dil özelliklerini ve Budist- Maniheizt Uygurların, Hristiyan ve İslamiyet kültürleri hakkında önemli bilgiler sunmuş, *Eski Türk Şiiri*'ni, söz varlığı açısından incelemiştir. Söz varlığını belirledikten sonra konulara ayırarak (tematik) inceleme yapan Doğrusözlü, çalışmanın *Giriş*, Söz Varlığı, Sözlük-Dizin/Dizinler, *Sonuç* ve Kaynaklar olmak üzere 5 bölümden oluştuğunu belirtmiştir. *Giriş* Bölüm'ünde Reşit Rahmeti Arat ve Eski Türk Şiiri ile ilgili kısa bir girişten sonra çalışmanın amacına, yöntemine, kapsam ve sınırlılıklarına yer vermiştir. Eserde 1739 adet söz varlığını tespit eden Doğrusözlü, 533 tanesinin Özel Ad Bilgisi ve Dil Bilgisi Öğeleri, 802 tanesinin Konulara Göre Adlar, 404 tanesinin ise Konulara Göre Fiiller başlığı altında olduğunu ifade etmiştir.

Elnura Muratova “Orhun Abidelerinde Geçen Söz Varlığının Kırgız Türkesindeki İzleri (2006)” adlı çalışmasında;

Abidelerde geçen kelimelerin Kırgızca karşılıklarını, anlam ve örnekleriyle birlikte ele almıştır. Çalışmanın *Giriş* kısmında Orhon abideleri, Orhon Türkçesi ve Kırgız Türkçesi hakkında bilgi vermiştir. Muratova, inceleme kısmı üç bölümden oluşan çalışmasının Birinci Bölüm'ünde Orhon Türkçesi ve Kırgız Türkçesi'nin ses bilgisi özelliklerini ve ünlü-ünsüz varlıklarını ele almış, İkinci Bölüm'ünde ise kelimelerin anlam ve şekil yönünden gösterdikleri değişimler üzerinde durmuştur. Üçüncü Bölüm'ünde Orhon abidelerinde (Tonyukuk, Kül Tegin, Bilge Kağan) geçen kelimelerin Kırgızca karşılıklarına, anlamlarına ve örneklerine yer veren Muratova, devamında üç abidenin dizinini sunmuştur.

Emek Üşenmez “Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında (2008)” adlı çalışmasında;

Dönem eserleri içerisinde yer alan *Dîvânü Lügâti't-Türk*'ün toplam 8624 sözcük barındırmasıyla kelime hazinesi bakımından en büyük eser olduğunu ifade etmiştir. Dönem eserlerinden *Kutadgu Bilig*'i de toplam 2961 kelime sayısı barındırmasıyla dil bakımı yönünden en sağlam eser olarak değerlendirmiştir. *Atebetü'l Hakayık* gerek dil gerek imlâ açısından dönemin diğer eserlerine göre daha zayıf olduğunu aktaran Üşenmez, eserde toplam 1306 kelimenin yer aldığını söylerken; Karahanlılardan kalma bir eser olan fakat eserin yazıldığı döneme ait bir nüshası henüz elimize geçmeyen *Dîvân-ı Hikmet*'in eserin söz varlığının çok tutarlı sayılamadığını belirtmiştir. Son olarak, *Kur'an Tercümesi*'nin söz varlığının öneminin yabancı kelimelere doğrudan karşılık verilerek oluşturulmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Erdi Yüksel “Runik Harfli Metinlerin Söz Varlığının Aynılık ve Farklılık Açısından Değerlendirilmesi (2020)” adlı çalışmasında;

Eski Türkçenin runik yazı ile yazılan Moğolistan, Yenisey, Kırgızistan ve Dağlık Altay bölgelerindeki metnlerinin söz varlığını aynılık ve farklılık açısından değerlendirmiştir. Bu kapsamda Köl Tëgin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Ongi, Çoyr, Küli Çor (İhe-Hüşöt), Tes, Taryat, Şine Usu (Moyun Çor), I. Karabalgasun, II. Karabalgasun, Suci, Sevrey, Xi'an (Karı Çor), Arhanan, Gürbelcin, Hoyto-Tamır, İrk Bitig, Yenisey, Altay ve Kırgızistan yazıtlarının söz varlığını incelemiştir. Üç bölümden oluşan çalışmasının Birinci Bölüm'ünde birden çok yazıtta aynı anlamla kullanılan sözcüklere, İkinci Bölüm'ünde birden çok yazıtta çok anlamlı kullanılan sözcüklere ve Üçüncü Bölüm'de tek bir yazıtta kullanılmış sözcüklere yer vermiştir. Ardından Üçüncü Bölüm'deki sözcüklerin Türkçenin daha sonraki dönem metinlerinde yaşayıp yaşamadığını ele almıştır. *Sonuç* kısmında ise yaptığı incelemeleri değerlendirmiştir.

Erol Topal “Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümesi ile Yeni Uygur Türkçesi Kur'an Tercümesinde Dinî Söz Varlığı -Karşılaştırmalı İnceleme- (2012)” adlı çalışmasında;

Tarihî Kur'an tercümesi ile çağdaş Türk lehçesi Kur'an tercümesi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları dinî terimler açısından ortaya koymayı amaçlamıştır. *Giriş* Bölümü'nde, Karahanlı Türkçesi ve ilk Kur'an tercümeleri; Yeni Uygur Türkçesinin tarihî gelişimi, bugünkü Uygurlar, Yeni Uygur Türkçesi üzerine yapılan çalışmalara değinmiştir. Topal, iki bölümden oluşan çalışmasının Birinci Bölüm'ünde dinî terimleri konularına göre sınıflandırarak, alt başlıklar hâlinde tematik olarak incelemiştir. İkinci Bölüm'de ise Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır'ın, *Kur'an-ı Kerim ve Satır Arası Meali* adlı tercümesinden dinî terimleri tespit ederek Latin alfabesine göre sıralamış ve Arapça, Karahanlıca ve Uygurca karşılıklarını ele almıştır.

Esra Kaan Çelikten “Karahanlı Türkçesinin İnançla İlgili Söz Varlığı (2023)” adlı çalışmasında;

Kutadgu Bilig, *Divânü Lügâti't-Türk*, *Atebetü'l Hakayık* ve *Divân-ı Hikmet* isimli ilk İslami dönem eserlerini taramıştır. Bütün bu çalışmaları metinler içinde anlambilimsel olarak ele almıştır. Tezin tamamının sadece dinî söz varlığını kapsadığını ifade eden Çelikten, aynı kelimenin farklı anlamda kullanılması durumunda çalışmaya dahil edilmediğini belirtmiştir. Aynı zamanda gerek anlambilimsel bir yaklaşımla hazırlanması gerek art zamanlı ele alınması gerekse sadece dinî söz varlığını kapsamı bakımından benzer çalışmalardan tamamen ayrıştığını söylemiştir. Eserleri tararken Türkçe, Arapça, Farsça vd. dilleri gözeterek

hazırlamıştır. Bu yönüyle ilk İslami eserlerin dinî söz varlığını art zamanlı olarak ele almış ve şekilsel, anlamsal ve biçimsel değişiklikleri bu çalışmada göstermiştir. İlk İslami eserleri taraması sonucunda, eski Türk inançları ile olan bağlantısını, İslamiyet'in kabulü ile değişen ve değişmeyen kelimeleri, İslamiyet sonrası dönemde olan değişiklikleri gözler önüne sermiştir. Çalışmasında 1000'e yakın madde başı oluşturmuş ve toplam 113 adet başlık ele almıştır.

Ezgiya Malkoç “Divânu Lûgatit-Türk ile Hakas Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı (2018)” adlı çalışmasında;

Öncelikle *Divânu Lûgatit-Türk*'e değinmiş olup, bu eser ve yazıldığı döneme ilişkin bilgilere yer vermiştir. Daha sonra Hakas Türkleri, bu Türk topluluğunun yaşam tarzları, tarihleri, dil özellikleri ve bulundukları coğrafyayı ele almıştır. Çalışmanın inceleme kısmında ise *Divânu Lûgatit-Türk* ve Hakas Türkçesinin söz varlığını karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir. Bu karşılaştırmayı dört bölümde incelemiştir. Birinci Bölüm'de fonetik ve anlam bakımından aynen devam eden kelimeleri; İkinci Bölüm'de fonetiği değişmiş anlamı değişmemiş kelimeleri; Üçüncü Bölüm'de fonetiği aynı, anlamı değişmiş kelimeleri; Dördüncü Bölüm'de ise hem fonetiği hem anlamı değişmiş kelimeleri incelemiştir. Ayrıca kelimeleri anlam değişimleri bakımından da ele almıştır.

Hatice Şirin User “Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi (2009)” adlı çalışmasında;

Köktürk dönemine ait *Çoyr, Ongin, Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Kül İç Çor*; Ötüken Uygur Kağanlığı dönemine ait *Şine Usu, Taryat, Tes, Suci Yazıtları*'nı ele almıştır. User, çalışmasını *Giriş, Köktürk ve Ötüken Uygur Yazıtlarının Söz Varlığı, Sonuç, Metinler, Kaynaklar, Madde Başları Dizini ve Genel Dizin* olmak üzere yedi ana bölümde incelemiştir. Metinlerin tümünde özel adlarla birlikte 1135 farklı kelime kullandığını belirten User, kelime tekrarlarıyla birlikte on yazıtta toplam 7726 kelime bulunduğunu ifade etmiştir.

Hüsnü Çağdaş Arslan “Eski Uygur Mektuplarının İncelenmesi ve Söz Varlığının Hakasça ile Karşılaştırılması (2021)” adlı çalışmasında;

Dunhuang'da bulunmuş olan, Doğu İpek Yolu'ndan Eski Uygurca mektuplar, fragmanlar ve yayımlanan çalışmalar üzerinde bir inceleme yapmıştır. Eski Uygurlardan kalan mektupların incelenmesi ve Eski Uygur mektuplarının söz varlığının Hakasça ile karşılaştırılması olarak iki farklı konu ele almıştır. Arslan, çalışmasında birlikte ele almış olduğu bu iki farklı problemi, bir bütün hâlinde ortaya koymuştur. Eski Uygurca ile Hakasçanın

karşılaştırmalı dizinlerini iki grupta (ortak ve farklılaşan) verip kavram alanlarına ayırmıştır. Ayrıca Eski Uygurca ve Hakasça ortak sözcüklerini, M. Swadesh'in 1971'de yayımlanan son 100 kelimelik listesine göre değerlendirmiştir.

İsmail Doğan-Zerrin Usta “Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı, Sözlük-Gramatikal Dizin (2014)” adlı çalışmasında;

Eski Uygur Metinleri üzerine bir inceleme yapmışlardır. Çalışmanın Birinci Bölüm'ünde Eski Uygur Türklerinin Tarihi ve Budist Uygur Edebiyatı adlarını taşıyan iki ana başlığı ele almışlardır. Eski Uygur Türklerinin Tarihi adlı ilk başlık altında Uygur Adı, Uygur Türklerinin Tarihi ve Kültürü, Ötüken Uygur Devleti ve Hoçu-Uygur Devleti gibi başlıklar ile değerlendirmeler ve çeşitli bilgiler sunmuşlardır. Eski Uygur Türklerinin Edebiyatı başlığı altında ise Maniheizm Uygur Edebiyatı ve Budist Uygur Edebiyatı başlıkları altında yer alan çok sayıda alt başlıkta, Eski Uygur Dönemi edebiyat metinleri hakkında bilgilere yer vermişlerdir. Çalışmanın İkinci Bölüm'ünde ise Sözlük kısmına yer verilmiştir. Eski Uygur dönemine ait taranan eserlerde geçen kelimelerin kök ve gövdelerini madde başı olarak alınmış; yaklaşık 12.250 madde başı kelime çalışmada yer bulmuştur.

İsmail Kürşat Ertunç “Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait Söz Varlığının Kavram Alanı Sözlüğü (2022)” adlı çalışmasında;

Kavram alanı sözlük çalışmalarına katkı sağlamak ve Eski Uygur Türkçesinin söz varlığını kapsamlı bir şekilde ortaya koymak amacıyla Eski Uygur Türkçesinin kavram alanı konusu üzerinde inceleme yapmıştır. İlk Bölüm'de Eski Uygurların tarihî, sosyal, siyasî, kültürel hayatlarını incelemiş, İkinci Bölüm'de sözlük ve sözlük türleri, kavram alanı ve kavram alanı sözlükleri, Türk dilinin kavram alanı sözlükleri üzerine bilgi vermiştir. Üçüncü Bölüm'de ise sözlük kısmına yer vermiştir. Tez aşamasında Eski Uygur Türkçesi üzerine yapılan bilimsel çalışmalardan dönemin söz varlığını derlemiş, daha sonra eldeki söz varlığına uygun bir kavram listesi belirlemiştir. Bu kavram listelerini, Evren, İnsan, Sosyal Hayat ve Kültür ana başlıkları etrafında şekillendirmiş, bütünden parçaya, genelden özele, hayatın pek çok alanını kapsayan alt başlıklara ayırmıştır. Çalışmada isimler ve fiilleri kavram alanlarının benzerlik durumuna göre sıralamıştır. İsimler ve fiiller ile birlikte çalışmanın toplamda 14.331 madde başından meydana geldiğini belirten Ertunç, toplam söz varlığını oluşturan sözcüklerin 3.968 adedinin fiil soylu, 10.363 adedinin ise isim soylu sözcükler olduğunu tespit etmiştir.

İsmail Sökmen “Satırlı Türkçe Kuran Tercümelerinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı (2018)” adlı çalışmasında;

Kaynak metnin kök seslerine göre bir araya getirilmiş olan söz varlığını madde başı yaparak kaynak metin merkezli bir çalışma yürütmüştür. Kaynak metindeki fiillere verilen karşılıkların isimlere verilen karşılıklar üzerindeki kuvvetli tesiri doğrultusunda çalışmayı fiiller ile sınırlandırmış, fiillerden oluşan yaklaşık 20 bin kelimelik söz varlığının tamamını incelemiş ve bunlara hedef metinlerde verilen karşılıklar bularak analiz etmiştir. Böylelikle bütün Türkçe Kuran tercümelerini karşılaştırmak suretiyle bu tercümelerdeki problemlerin esastan ele alınmasını sağlayacak bir kalıp üzerinde, Kuran'ın Türkçeye tercüme tarihinin ilkleri niteliğindeki üç örnek üzerinde karşılaştırmalı olarak köken, birbirini takip ve tercüme zenginliği bakımından sergilenen tercüme tavırlarını belirlemeyi ve böylelikle ilerleyen süreci etkileyebilecek tarihî altyapıyı betimlemeyi amaçlamıştır.

İzzet Şirin “Uygur Sivil Dokümanlarının Söz Varlığı (2022)” adlı çalışmasında;

Uygurlardan kalan 13.-14. yüzyıllara ait satış, değiş-tokuş, kiralama ve kiraya verme, kredi sözleşmeleri, evlatlık alma, teminat, azat etme, vasiyet ve muhtelif konularla ilgili 129 belgede yer alan sözcükleri tanılandırılıp anlamlandırmıştır. Daha sonra bu sözcüklerin Eski Türk dilinin diğer çevreleri olan Köktürk Kağanlığı'na ait yazıtlardaki, Maniheist Uygurlara ait metinlerdeki ve Budist Uygurlara ait metinlerdeki anlam ve şekillerini belirleyerek mukayese etmiştir. Söz varlığını tespit ettikten sonra tematik olarak sınıflandırmıştır.

Maihefubai Aızızı “Eski Uygurca ve Yeni Uygurcanın Söz Varlığının İsimler Açısından Karşılaştırılması (2022)” adlı çalışmasında;

Çağdaş Türk Lehçelerindeki sözcüklerin kökenini tespit etmiştir. Eski Uygurca söz varlığının Yeni Uygurcaya ne kadar kaynaklık ettiği konusunda fikir sahibi olunmasını ve Eski Uygurcanın söz varlığının isim açısından Yeni Uygurca ile ses, anlam ve biçim ortaklıklarını ve farklılıklarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada Eski Uygurcadaki isim kökenli söz varlığını Yeni Uygurcadaki isim kökenli sözler açısından karşılaştırarak incelemiş, Eski Uygurcada geçen isimleri fonetik, morfolojik ve semantik açıdan karşılaştırarak, benzerlik ve farklılıkları ortaya koymuş ve bu iki tarihî dönem arasındaki değişimin şemasını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Aızızı çalışma sonunda eski Uygurcadan yeni Uygurcaya kadar toplam 950 isim kökenli sözcük tespit ettiğini ve bu sözcükler içinde fonetik değişime uğramayan sözcük sayısının 321 adet olduğunu belirtmiştir.

Muhammed Fettah Kösen “Dîvânu Lugâti't-Türk'te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Başkurtçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme (2023)” adlı çalışmasında;

Kuzeybatı (Kıpçak) dil grubunda bulunan Başkurt Türkçesine ait giyim kuşamla ilgili söz varlığının *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki izlerini aramıştır. Bu bağlamda sözcükleri, sözlük ve anlambilimsel olarak, art zamanlı yöntemle ele alıp tanıklarıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmanın üç bölümden oluştuğunu belirten Kösen, *Giriş* Bölümü'nde Problem Durumu, Araştırmanın Amacı, Araştırmanın Önemi, Yöntem ve Sınırlılıklarını alt başlıklar halinde sıralamıştır. Birinci Bölüm'de konuyu Karahanlı Devleti ve Dili, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Başkurt Türkleri ve Dili şeklinde üç alt başlıkta incelemiştir. İkinci Bölüm'de *Dîvânu Lugâti't Türk* Bağlamında Giyim Kuşam Kültürü, Başkurdistan'da Giyim Kuşam ve *Dîvânu Lugâti't Türk* ve Başkurt Türkçesinde Ortak Giyim Kuşam Sözcükleri başlıkları adı altında, dönemin özellikleri hakkında bilgiler vermiştir. Çalışmanın Üçüncü Bölüm'ünde ise *Dîvânu Lugâti't Türk*'te kaydedilen giyim kuşam ile ilgili bütün sözcükleri, kendi içinde farklı gruplara ayırarak madde başı biçiminde göstermiştir. *Sonuç* Bölümü'nde, tarihî sahada giyim kuşamla ilgili kaydedilen sözcüklerin çağdaş Başkurt Türkçesindeki izlerini örneklerle birlikte vermiş, *Sonuç* kısmından sonra *Dîvânu Lugâti't Türk* ve Başkurt Türkçesinde giyim kuşam kültürüyle ilgili tespit ettiği söz varlığını tablo biçiminde göstermiştir. Dizin ve kaynakçayı vererek çalışmasını tamamlamıştır.

Muhammed Karasu “Tarihî Türk Lehçelerinde Yansılmalı Fiiller (2013)” adlı çalışmasında;

Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinden bilim kurallarına uygun olarak derlenen yansılmalı fiillerin köken bilgisi özelliklerini ele almıştır. Köken bilgisi çalışmasına kaynaklık eden eserlerin, yaklaşık sekiz yüz yıllık bir tarih aralığını kapsadığını belirten Karasu, çalışmasında tespit edilen 191 kelimenin 151'inin birincil ad tabanından, 40'ının ise ikincil ad tabanından türediğini belirtmiştir.

Nalan Şenata “Divânü Lugâti't-Türk'te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık (2020)” adlı çalışmasında;

Divanu Lugati't-Türk'te yer alan adları çeşitli temalar altında incelemiş, bu sözcüklerin temel anlamlarını ve kazandığı yan anlamların oluşturduğu çok anlamlılık halini tespit ederek, Karahanlı döneminin söz varlığındaki zenginliği ortaya koymuştur. 11. yy. Türk toplumunun yapısı ve gündelik yaşamına dair unsurları bu söz varlığına dayanarak ortaya çıkarmıştır. *Divanu Lugati't-Türk*'ün söz varlığını tematik olarak tasnif edip, bu tasnif doğrultusunda 11. yy. Türk toplumunun gündelik yaşam tarzını değerlendirdikten sonra, *Divanu Lugati't-Türk*'te yer alan sözcüklerin geçirdiği anlamsal değişimleri incelemiştir. Sözcüklerin temel

anlamalarının yanı sıra edindikleri yeni yan anlamlar ve bu yan anlamlara bağlı çok anlamlılık durumunu DLT'nin Besim Atalay tercümesinden örnekler vererek tablo halinde tezin Üçüncü Bölüm'ünde sunmuştur.

Özge Şenel “*Dîvânu Lugâti't-Türk ile Özbek Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı Üzerine İnceleme* (2020)” adlı çalışmasında;

Dîvânu Lugâti't-Türk ile Özbek Türkçesinin karşılaştırmalı söz varlığını, ses ve anlam bakımından değerlendirmiştir. Öncelikle Kaşgarlı Mahmud ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'e değinerek, bu eserin yazıldığı dönem ve içeriği ile ilgili bilgiler veren Şenel, daha sonra Özbek Türklerinin tarihi, yaşamış oldukları bölge, iletişime geçtiği topluluklar ve dil özelliklerinden bahsederek çalışmanın temelini oluşturan söz varlığının içeriği hakkında genel bilgiler vermiştir. Çalışmasının inceleme kısmında *Divanu Lugâti't-Türk* ile Özbek Türkçesinin söz varlığını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Karşılaştırmayı yedi gruba ayıran Şenel, bunları Ses Değişimi ve Ses Değişimine Uğrayan Kelimeler, Ses ve Anlamca Aynı Olan Kelimeler, Anlam Genişlemesine Uğrayan Kelimeler, Başka Anlama Geçmiş Kelimeler, Anlam İyileşmesi, Anlam Kötüleşmesi ve Anlam Daralması başlıkları altında incelemiştir.

Öznur Atlas “Orhun Yazıtları ile Maitrisimit Temelinde Köktürkçe ile Uygur Türkçesinin Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması (2021)” adlı çalışmasında;

Sırasıyla *Giriş*, Karşılaştırmalı Dizin Tablosu, Kelimelerin Tematik Sınıflandırılması, Kökteş Sözcükler Dizini adlı başlıkları ele almıştır. *Giriş* Bölümü'nde Köktürk ve Uygur devletlerinin tarihi hakkında bilgi verdikten sonra *Orhon Yazıtları* ile *Maitrisimit* hakkında genel özelliklere değinmiştir. Karşılaştırmalı Dizin Tablosu Bölümü'nde, *Orhon Yazıtları* ile *Maitrisimit*'te geçen kelimeleri dizin sırasına uygun bir şekilde karşılıklı olarak incelemiştir. Kelimelerin Tematik Sınıflandırılması Bölümü'nde; *Maitrisimit*'e ait kelimeleri kavram alanlarına ve sözcük türlerine göre gruplandırmıştır. Kökteş Sözcükler Dizini'nde aynı kökten türeyen kelimeleri alfabetik sıralayan Atlas, çalışmada etimolojik sınıflandırmaya da yer vermiştir.

Saydinaz Yıldız “Türkçe İlk Kur'an Tercümesinin Rylands Nüshasındaki Söz Varlığının Kavram Alanları (2022)” adlı çalışmasında

Karahanlı dönemine ait Kur'an tercümeleri arasında *Rylands Nüshası* olarak bilinen ilk Kur'an tercümesinin söz varlığını esas almış, çalışmada kavram ve kavram alanı hakkında bilgi vermiştir. Rylands Nüshası'nın söz varlığını kavram alanlarına göre sınıflandırarak Türk dilinin

zenginliğini, eserin ve dilinin özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan Yıldız, kavram alanlarını üç ana bölüm altında toplamıştır. Ana başlıkları maddeler hâlinde vermiş, kavramları ise alt başlıklar hâlinde ele alarak söz varlığını, ilgili konu başlıklarının altına yerleştirmiştir. “Kavram alanı” olarak adlandırılan bu tür çalışmalarla Türk dilinin kavramsal zenginliğinin bir kez daha ortaya koyulduğunu söyleyen Yıldız, dönemin söz varlığını daha net olarak vermeye çalıştığını, böylelikle anlam ve kavram alanına göre sınıflandırma yaparak hazırlanan çalışmasının başka çalışmalara da kaynaklık edebilecek malzeme sunması ve Karahanlı döneminin dil özelliklerini, söz varlığı gibi pek çok yönden yansıtmasıyla, Türk dili alanına katkı sağlamayı amaçladığını belirtmiştir.

Sümeysa Alan “Doğu Sahası Tarihî Türk Yazı Dillerinde Nezaket ve Saygı Bildiren Söz Varlığı (2021)” adlı çalışmasında;

Doğu Sahası Tarihî Türk Yazı Dillerinde saygı ve nezaket söz varlığı üzerinde durmuştur. Bu amaç doğrultusunda Orhon, Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde yazılmış eserleri taramış, konuyla alakalı söz varlığını tespit etmiş, anlam ve kavram alanlarına göre kelimeleri sınıflandırmıştır. Alan, temelde iki bölüme ayrılan çalışmasının ilk bölümünde söz varlığını inceleyerek kelimeleri tematik olarak tasnif etmiş; İkinci Bölüm’ünde ise gramatikal hususiyetleri dikkate alarak sınıflandırma yapmıştır. Ardından katmerli saygı, basit / birleşik sıfatla oluşturulan yapılar ve kalıp sözlerle/ifadelerle kurulan saygı ve nezaket ifadelerini de ekleyerek çalışmasını zenginleştirmiştir. Alan, anlam, şekil ve köken bilgisi bakımlarından art zamanlı yöntemle karşılaştırmalı olarak incelemeye çalıştığı kelimelerin kullanıldığı döneme özgü biçimleri ve ifade ettiği anlamları ele almış; incelenen söz varlığıyla alakalı kelimelerin etimolojik açıklamalarını Türk dilinin etimoloji sözlükleri vasıtasıyla referanslandırmıştır.

Şeyma Tokat “Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme (2020)” adlı çalışmasında;

Dîvânu Lugâti’t-Türk’te tespit edilen giyim kuşamla ilgili söz varlığı ile bu söz varlığının bugünkü Kazakçadaki durumu leksik ve semantik açıdan tarihi-karşılaştırmalı biçimde incelemiştir. Çalışmanın *Giriş* ve *Sonuç* kısımları ile birlikte toplamda 5 bölümden oluştuğunu ifade eden Tokat, *Giriş* kısmında tezin konusunu, amacını ve tezde kullanılan yöntemleri alt başlıklarla vermiştir. Daha sonra, İkinci Bölüm’ünde “Karahanlılar, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* ve Kazakça” ana başlığını taşıyıp konuyu dört alt başlık altında incelemiştir. Bu başlıklar sırasıyla, Karahanlılar ve Karahanlı Türkçesi, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*, Kazaklar,

Kazakçanın Bugünkü Durumu'dur. Bu başlıklar altında Karahanlı sahasının kısa tarihini verdikten sonra, *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve üzerine yapılmış çalışmaları ele almış, ardından tez çalışmasının modern inceleme alanını oluşturan Kazaklar, Kazakça ve konuşulduğu alanlar hakkında bilgi vermiştir. Çalışmanın Üçüncü Bölüm'ünde dönemin giyim kuşam kültürü hakkında bilgiler ortaya koymuş, bu zengin ve çeşitli söz varlığının çağdaş Kazakçadaki durumlarını genel bir bakışla vermiştir. Dördüncü Bölüm'ünde ise *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te geçen giyim kuşam kültürüyle ilgili tüm sözcükleri kendi içinde çeşitli kavram gruplarına ayırarak tasnif etmiştir. *Sonuç* kısmında elde edilen malzemenin tarihî Türk dili alanındaki ve modern Kazakçadaki durumunu inceleyerek ortaya çıkan neticeleri örnekleriyle değerlendirerek çalışmaya son vermiştir.

Tümer Karaayak “Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı (2017)” adlı çalışmasında;

Pekin, St. Petersburg, İstanbul, Ankara ve Paris'te bulunan yazmalara ait metinlerin sözvarlığını ele almıştır. Altı Bölümden oluşan çalışmanın *Giriş* Bölümü'nde çalışmada yer alan yazmalar ve üzerine yapılan çalışmalara, çalışmada izlenen yöntem, yazmaların özelliklerine ve çalışmada kullanılan yazmaların sıralamasına değinmiştir. Metin Bölümü'nde çalışmada yer alan yazmaların yazı çevirisi ve harf çevirisine yer vermiştir. Bu kısımda Pekin ve Paris yazmalarına ait yayımlanmamış kısımların yazı ve harf çevirisine yer vermiştir. *Çeviri* Bölümü'nde metinlerin günümüz Türkçesine çevirisine yer vermiştir. Çeviride metnin aslına olabildiğince bağlı kalmaya çalışarak *Çeviri* Bölümü'nde Eski Uygurca terimsel ifadelerin bazılarının Sanskritçe karşılıkları da vermiştir. Açıklamalar kısmında ise önceki yayınlarından farklı olan okuyuşlara ve bazı kavramların açıklamalarına yer vermiştir. Dizinler Bölümü'nü sırasıyla Uygurca Dizin ve İkilemeler Dizini başlıklarına ayıran Karaayak, Uygurca Dizin'in madde başlarını Eski Uygurca ile anlamlarını ise Türkiye Türkçesi ile vermiştir. Bu bölümde kelimelerin metinde geçtiği yerlere atıflar yapmış ve satır numaralarına yer vermiştir. Ayrıca Uygurca dizinde bazı kelimelerin Sanskritçe karşılıkları verilerek İkilemeler Dizini Bölümü'nde çalışmada yer alan ikilemelere de yer vermiştir. *Sonuç* Bölümü ile çalışmaya neticelendirmiştir.

Yaşar Tokay “Bengü Taşların Söz Varlığı ile Türkiye Türkçesi Ağızlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması (2012)” adlı çalışmasında;

Eski Türk yazıtlarının söz varlığı ile Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığını karşılaştırmıştır. Bengü Taşlar dönemi adı altında Göktürk yazıtları, Uygur yazıtları ve Yenisey

yazıtları olmak üzere üç ana bengü taş dönemine ait olan kitabeleri incelemiştir. Çalışmanın Türkiye Türkçesi ağızları kısmında ise, Derleme Sözlüğü ve Türkiye Türkçesi ağızları hakkındaki müstakil araştırmaları ele almıştır. Daha sonra bengü taşların söz varlığı ile Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığını karşılaştırarak ortak unsurları listeler halinde ortaya koymuştur. Tokay, çalışma amacını bugün canlılığını koruyan Türkiye Türkçesi ağızları ile yaklaşık 1300 yıllık tarihi olan yazıtlardaki söz varlığının ortak unsurlarını ortaya koymak olduğunu belirtmiştir. Tokay çalışmasında toplam 1291 sözcük tespit etmiştir.

Yılmaz Akdemir “Senglah’ın Tematik Sözlüğü (İsimler) (2020)” adlı çalışmasında;

Senglâh’ın Sözlük Bölümü’nde yer alan isim maddeleri ile bunlar için verilen Farsça açıklamaları kaleme almış, eserde madde başı sözcükler için verdiği Farsça anlam açıklamaları Türkçeye aktararak tematik bir sözlük oluşturmuştur. Çalışmasının *Giriş* Bölümü’nde; sözlük türleri, tematik sözlükler, Türk dilinin tarihî dönemlerine ait tematik sözlükler, yakın dönemde kitap ve tez boyutunda yapılmış Türkçe tematik sözlükler, Mirzâ Mehdî Hân Esterâbâdî ve eserleri, Senglâh’ın yapısı ve nüshaları ile çalışmanın yöntemi ve Senglâh’ın tematik tasnifi hakkında bilgiler vermiştir. Çalışmasının Tematik Sözlük Bölümü’nde Senglâh’ın sözlük kısmında yer alan isim ve isim soylu madde başları ile bunlar için verilen Farsça madde açıklamaları Türkçeye çevrilerek tematik sınıflandırma yapmıştır. Bu kapsamda 30 ana tema belirlemiştir. Belirlediği 30 ana tema da kendi içinde alt temalara ayırmıştır. Çalışmasının Motamot Karşılığı Verilen Kelimeler Dizini Bölümü eserde anlam açıklaması verdikten sonra Arapça ve Farsçadaki motamot karşılığı verilen madde başı sözcüklerin indeksini içermektedir. Çalışmasının son bölümünü oluşturan Alfabetik Sözlük Bölümü’nde ise tematik tasnifi yapılan kelimelerin alfabetik sözlüğü bulunmaktadır.

Zabit Aytek “Dîvânu Lugâti’t-Türk ile Azerbaycan Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma (2023)” adlı çalışmasında;

Karahanlı Türkçesi dönemine ait en önemli eserlerden birisi olan *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te geçen kelimeleri tespit etmiş, Türkçenin tarihsel olarak gelişme eğilimlerine uygun ses ve anlam değişikliklerini, Azerbaycan Türkçesi çerçevesinde incelemiştir. Bu hususta, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’teki sözcüklerin tespiti için Besim Atalay’ın üç ciltlik tercüme ve bir ciltlik dizinden oluşan eserinden faydalanmıştır. Oğuz Türkçesinin mirasçılarından olan Azerbaycan Türkçesindeki sözcüklerin ses ve anlam değişimlerini, art zamanlı bir yaklaşımla, Eski Oğuzca ile ilgili geniş bilgilere yer vermiş, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ten hareketle tespit etmiştir. Bu

bağlamda, Azerbaycan Türkçesindeki gelişmeleri Kâşgarlı'nın Oğuzca kayıtlı sözcükler altında vermiş olduğu Oğuzcaya ihtiva eden ses, şekil ve anlam ile ilgili aktardığı bilgiler ışığında değerlendirmiştir. Üç ana bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölüm'ünde Karahanlılar, Karahanlı Türkçesi, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Kâşgarlı Mahmut, Azerbaycan Türkçesi hakkında bilgilere yer vermiştir. İkinci Bölüm'ünde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen ses değişimlerini, değişimlerin nedenlerini incelemiş, söz başı, söz içi ve söz sonu konumlarına göre tasnif etmiştir. Üçüncü Bölüm'ünde ise anlam bakımından incelenen sözcükleri, anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, anlam kayması, anlam değişmesi, sesteş sözcüklerde anlam değişmesi gibi alt başlıklar altında değerlendirmiştir.

1.4. SES SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Akartürk Karahan “Memlûk-Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı: Yansima Fiiller Üzerine Bir İnceleme (2006)” adlı çalışmasında;

Memlûk-Kıpçak sözlüklerindeki yansima fiilleri ele almış ve bunların tarihî-modern dil karşılaştırması yöntemiyle yapısal ve tematik özelliklerini incelemiştir. Çalışmasında Memlûk-Kıpçak sahasında hazırlanan 30 yansima fiil üzerinde durduğunu ifade eden Karahan, Tarihî Türk söz varlığının dil malzemesi için Memlûk-Kıpçak sözlüklerinin önemli kaynak eserler olduğunu belirtmiştir.

Aksaamai Omuralieva “Türkçede Ses Yansımali Fiiller Türeten +Kır-Eki Üzerine (2020)” adlı çalışmasında;

Türk dili ve lehçelerindeki ses yansımali kelimelerden fiiller türeten +Kır- eki üzerinde durulmuştur. +Kır- ekinin yansima kelimelerden fiil yapan en karakteristik şekil olduğunu belirten Omuralieva, Tarihî Türk lehçelerinin eserlerini ve günümüz Türk lehçelerinin sözlüklerini ele alması sonucunda -Kır- ekinin, 28 lehçede geçmiş olduğunu ve toplamda 351 ses yansımali fiili tespit ettiğini belirtmiştir.

Gülşen Akgün “Eski Türkçede Yansımali Sözcükler (2023)” adlı çalışmasında;

Dîvânu Lugâti't Türk'ten tespit ettiği 128 ses yansımali sözcüğü Sir Gerhard Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, MARcel Erdal'ın *Old Turkic Word Formation*, Jens Wilkens'in *Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca–Almanca–Türkçe* ve Hasan Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nden taramış ve madde başı olarak fişlemiş; fişlediği bu madde başlarını yapıları, kaynağı ve kavram alanları bakımından sınıflandırmıştır.

Akgün, çalışmasını *Giriş*, Eski Türkçedeki Ses Yansımaları Sözcüklerin Yapısal Tasnifi, Kaynağı Bakımından Ses Yansımaları Sözcükler, Kavram Alanları Bakımından Ses Yansımaları Sözcükler, *Sonuç* ve Sözcük Dizini olmak üzere altı bölümde ele almıştır.

Hamza Zülfikar “Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler İnceleme-Sözlük (2018)” adlı eserinde;

Türkiye Türkçesini hedef almıştır. Güneybatı Türkçesi (Oğuz grubu) içinde kalınarak günümüz yazı dilinin, Anadolu ağızlarının ve geniş anlamda Türkiye Türkçesinin metin ve sözlüklerinden, çağdaş yazarların eserlerinden derlenip bir araya toplanan malzeme, bir sözlük hâline getirilmiş, araştırmasını da bu malzemeye dayandırmıştır. Aynı yol izlenerek *Dîvânu Lugâti't-Türk* ile Eski Türkçe döneminin öteki kaynakları da taranmış, elde edilen ses yansımaları malzemeye eklenerek çalışmaya açıklık getirilmiştir.

1.5. ORHON TÜRKÇESİ SES SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Hülya Yıldız “Orhon Türkçesi ile Yakutçanın Sözvarlığı ve Sözyapımı Bakımından Karşılaştırılması (2007)” adlı çalışmasında;

Orhon Türkçesinin üç büyük yazıtı olan Kül Tigin, Bilge Kağan, Tuñukuk yazıtları ile Sibirya Türk dillerinden biri olan Yakutçayı sözvarlığı ve sözyapımı bakımından karşılaştırmıştır. Orhon Türkçesi ile Yakutçanın Sözvarlığı Bakımından Karşılaştırılması ve Orhon Türkçesi ile Yakutçanın Sözyapımı Bakımından Karşılaştırılması başlıkları altında Orhon Türkçesinin sözvarlığını ve 71 türetim ekini Yakutça ve Dolganca ile kıyaslamıştır. Yıldız, çalışma sonucunda üç büyük yazıtta geçen sözcüklerden Yakutçada ve Dolgancada varlığını sürdürenlerin daha çok Orhon Türkçesindeki yalın ad ya da eylemler olduğunu, türemiş ad ya da eylemlerin büyük bir çoğunluğunun Yakutçada ve Dolgancada görülmediğini ifade etmiştir.

Sibel Çelikel “Orhun Kitabelerinin Günümüz Türkçesindeki Söz Varlığı (2007)” adlı çalışmasında;

Orhon Kitabeleri’nde yer alıp günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan sözcükleri belirleyerek bunların zaman içindeki şekillerini ele almıştır. İki bölümden oluşan çalışmasının ilk bölümünde *Orhon Kitabeleri*’nde yer alıp ses değişimine uğramamış olan sözcükleri, İkinci Bölüm’de ise *Orhon Kitabeleri*’nde yer alıp ses değişimine uğramış olan sözcükleri incelemiştir. Çalışmasında sözcükleri yalın halleriyle ortaya koymuştur.

Süleyman Hilmi Kızıldağ “Türk Runik Metinleri ile Nogay Türkçesinin Ortak Söz Varlığı (2020)” adlı çalışmasında;

Türk runik metinlerinde var olan sözcükler ile çağdaş Nogay Türkçesi sözlüklerinde yaşamaya devam eden ortak sözcükleri tespit etmiştir. Çalışmada öncelikle eski Türk yazıtları söz varlığının çağdaş Türk lehçeleri söz varlığı ile karşılaştırıldığı çalışmaları belirten Kızıldağ, daha sonra Nogay Türkçesinde yaşamaya devam eden Eski Türkçe sözcükleri tespit etmiştir. Bu sözcükleri, “fonetik değişikliğe uğramış veya morfolojik olarak farklı olan” ve “fonetik ve morfolojik olarak değişmeyen” sözcükler olmak üzere sınıflandırmıştır. Sözcüklerin ortak olma durumunda bazı sözcüğün etimolojisiyle ilgili değerlendirmelere dipnotlarda yer vermiştir. Ayrıca morfolojik olarak farklı biçimde oluşmuş sözcükler üzerine açıklamalar yapmıştır. Çalışmanın *Sonuç* Bölümü’nde ortak sözcükler üzerine istatistikî bilgileri, sözcüklerde gerçekleşen ses olaylarını ve semantik olarak değişimleri tespit etmiştir.

1.6. ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ SES SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Zekine Özertural “Maniheist Uygur Metinlerinin Dil Özellikleri ve Sözvarlığı (1996)” adlı çalışmasında;

Maniheist Uygur metinlerinin dil ve yazım özellikleri ile karşılaştırmalı sözvarlığını incelemiştir. Sözlük Bölümü’nde Maniheist Uygur metinlerinin dizinin çıkartmış ve sözcüklerin Türkçe karşılıklarını vermiştir. Maniheist Uygur metinlerinin sözvarlığını Orhon Türkçesi, Budist Uygur metinleri, Yeni Uygurca ve Türkçe ile karşılaştırmıştır. Mani metinlerinde var olan bir sözcüğün Orhon Türkçesi, Budist Uygur metinleri, Yeni Uygurca ve Türkçede görülüp görülmediğine bakan Özertural, sözcüğün geçirdiği ses değişimleri sonucu aldığı yeni biçimi göstermiştir. *Sonuç* kısmında ise Maniheist Uygurlardan günümüze kadar gelen sözcükleri sergilemiştir.

1.7. KARAHANLI TÜRKÇESİ SES SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Ergün Koca “Divanü Lûgati’t-Türk’teki Yansımali Sözcüklerin Görev ve Anlamlarına Göre Sınıflandırılması (2013)” adlı çalışmasında;

Yansıma sözcüklerin, *Divanü Lûgati’t-Türk*’teki izlerini tespit etmiş ve bu sözcükleri görev anlamlarına göre sınıflandırmıştır. Çalışmada 205 yansımali sözcüğü ele aldığını belirten

Koca, Karahanlı Türkçesinde özellikle yansımali sözcüklerin sıkça kullanıldığını ve o dönem hayatının içinden birçok örneğin yansıma olarak belirtildiğini ifade etmiştir.

Oğuz Ergene “Kavram Alanı Bağlamında Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Ses Yansımali İkilemelerin Türkiye Türkçesindeki Biçimleri (2018)” adlı çalışmasında;

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki ikilemeleri belirlemiş ve ses kaynakları bakımından tasniflendirmiştir. Örneklerin anlamlarının ve metindeki kullanımalarının verilmiş olduğunu belirten Ergene, Türkiye Türkçesinde ve ağızlarda bulunan benzer kullanımlar ile karşılaştırma yaptığını belirtmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz çalışmalara ek olarak tezimizle bağlantılı olduğunu düşündüğümüz şu çalışmalardan da yararlanılabilir:

Ahsen Esatoğlu “Ahkâm-ı ‘Akâ'id'in Söz Varlığı (2011)”; **Ezgi Demirel** “Orta Türkçe Sözlüklerindeki Söz Varlığının Eş Değerlikler Bakımından Art Süremli ve Eş Süremli Karşılaştırması (İsimler) (2016)”; **Duygu Temel** “Memlûk-Kıpçak Türkçesindeki Sağlık ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme (2020)”; **Kübra Dilaver Yıldırım** “Memlûk-Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi: Mutfak ve Yemek Kültürüne Ait İsimler (2020)”; **Beytullah Kocabaş** “Codex Cumanicus'un Söz Varlığı ile Günümüzde Kafkasya'da Konuşulan Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin Söz Varlığının Ses ve Anlam Bakımından Karşılaştırılması (2021)”; **Sevnur Ceylan** “Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı (2022)”; **Samet Özen** “Nehcü'l-Ferâdis'in Söz Varlığı Açısından İncelenmesi (2022)”; **Adem Serhat Özkan** “Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiya Adlı Eserinde İsim Söz Varlığı İncelemesi (2021)”; **İlker Battal** “Abuşka Lügatinde Söz Varlığı (2021)”; **Abdüssamet Kılınç** “Codex Cumanicus'un Türkçe Söz Varlığının Günümüz Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki Durumu (2019)”; **Osman Avcı** “Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügâti't-Türkiyye'deki Söz Varlığının Kazak ve Kırgız Lehçelerindeki Durumu (2020)”; **Yasemin Taş** “Kıpçak Türkçesinde Askerlikle İlgili Söz Varlığı (2017)”; **Kutluay Erk** “Codex Cumanicus Temelinde Kıpçak Türkçesinin Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı (2015)”; **Madina Moldasheva** “Codex Cumanicus ile Çağdaş Kazak Türkçesinin Ortak Söz Varlığının Karşılaştırmalı Sesçil İncelemesi (2016)”; **Sıla Gen** “Harezm Türkçesinden Kazakçaya Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı (2009)”; **Özüm Subaşı** “Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması (2012)”.

İKİNCİ BÖLÜM

İSİMLER

2.1. İNSANA ÖZGÜ SESLER

2.1.1. Bağıрма-Haykırma-Çığlık Anlamı Taşıyan Sesler

bang ‘bağıрма’ Clauson, ED 346a; Gülensoy KBS I 112⁴; Nadalyayev vd. DTS 81b; Tietze I 275

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *bang* ‘bağıрма’ DLT III 355-2

Tanıklar

(1) *oglan bang sıgtadı.* “Çocuk bağırarak ağladı, (Çocuk ağlar gibi ağladı).” (DLT III 355-2)

magirt ‘bağırış’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *magirt* ‘bağırış’ Maytrı 35

Tanıklar

(1) *Kitumati balıkta uluğ magirt manrağal(ı) ayur.* “Ketumati şehrinde bağırılması için emreder.” (Maytrı 35/31-32)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

manırt ‘çığlık, bağıрма, haykırma, seslenme’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *manırt* ‘çığlık, bağıрма, haykırma, seslenme’ DKPAM 0445, 0451

Tanıklar

(1) *ay tözünüm katag ünin manırt manragıl.* “Ey asilim! Yükses sesle bağır!” (DKPAM 0445-0446)

⁴ bk. *banla-*.

(2) anta ötrü kēmiçi er suparagē bodis(a)v(a)tniñ bo montag sözlemiş savın eşidüp katıg ünin mañırt mañradı. “Bunun üzerine gemici Bodhisattva Supāraga’nın bu şekilde söylediği sözleri dinleyip yüksek sesle bağırdı.” (DKPAM 0448-0451)

Kar. Tanıklanmamıştır.

tenād (Ar.) ‘bağırıp çağırma’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *tenād* ‘bağırıp çağırma’ RKT 35/42a1

Tanıklar

(1) ey boğnum, men qorqar men siziñ üze *tenād* küinde. (RKT 35/41b3-42a2)

2.1.2. Geçirme-Öğürme-Hıçkırık Anlamı Taşıyan Sesler

ık ‘soğuk su içilerek üzerine ekmek yedikten sonra göğsü kabartarak çıkan hıçkırık, hık’⁵ Clauson, ED 75b; Nadalyayev vd. DTS 219b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *ık* ‘soğuk su içilerek üzerine ekmek yedikten sonra göğsü kabartarak çıkan hıçkırık, hık’ DLT I 37-17

Tanıklar

(1) anı *ık* tuttu. “Onu hıçkırık tuttu.” (DLT I 37- 19)

2.1.3. Çağırma-Seslenme-Davet Anlamı Taşıyan Sesler

nidā (Ar.) ‘çağırma, seslenme’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *nidā* ‘çağırma, seslenme’ TIEM 73 223r/3

Tanıklar

⁵ bk. *hıkla*- Tietze II 303.

(1) *yā' nidā turur va'ādka du'ā kılıklı turur.* (TİEM 73 223r3)

oḡay ‘seslenmek, çağırmak’⁶

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. **oḡay** ‘seslenmek, çağırmak’ TİEM 73 366v/6

Tanıklar

(1) *berdimiz ök taḡrı kılı oḡlanıḡa bitigni oḡay söz yme yalavaçlığını rūzi kıldımız anlarḡa arıḡlardan artuḡluk urdımız anlarḡa ajunluḡlar üze.* (TİEM 73 366v/6-7)

ünün yügerü oḡmaḡda ḡodıraḡ ‘alçak sesle seslenmek’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. **ünün yügerü oḡmaḡda ḡodıraḡ** ‘alçak sesle seslenmek’ RKT 28/63a3

Tanıklar

(1) *yād kılıḡ İdiḡni özüḡ içinde zāriliḡın hem ḡorḡa, ünün yügerü oḡmaḡda, ḡodıraḡ ertelerde hem keḡelerde, bolmaḡıl ḡāfillerdin.* (RKT 28/63a1-63b1)

2.1.4. Yankı-Akis-Eko Anlamı Taşıyan Sesler

yaḡḡu ‘yankı, ses, aksi seda, eko’ Clauson, ED 949a; Gülensoy, KBS II 1059; Nadalyayev vd. DTS 233b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. **yaḡḡu** ‘yankı, ses, aksi seda, eko’ DKPAM 0355, 3720; Suv V 0903; Suv VII 645, 760; Suv X 692; **yangḡu** TT I 91, TT I 134

Tanıklar

(1) *[o]l avişdın ünmiş esringü öḡlüḡ yavlak ört yalın elig begig [yör]gemişde örü kök t(e)ḡr[ike] tayayu turtı... .. kork<g>u teg yaḡḡu ün eşidilti.* “Avici cehenneminden o alaca renkli

⁶ Kelime, DLT ve KB’de “kolay” anlamına gelecek şekilde tanıklanmış olup Clauson, ED 191b ve Nadalyayev vd. DTS 367b’de de aynı anlamı karşılayacak şekilde verilmiştir.

korkunç ateş, hükümdarı sarmaladıktan sonra yükselerek göğe dayanmış. Korkutucu (ve) yankılanan bir ses işitilmiş.” (DKPAM 0350-0355)

(2) *ança sözleyü turur erken anıñ arasına ç(a)ştanê eligke yakın belin teg yavlak ün yañku teg eşidilti.* “Bu şekilde konuşup dururken Hükümdar Caştana’nın (kulağına) yakın (bir yerlerden) korkunç kötü (bir) ses yankı gibi çalındı.” (DKPAM 3717-3720)

(3) *k(a)ltı kısıl yañkusı bodi yorıkta yorımış teg meniñ bodi yorıkta yorımakım yme ançulayu ok erür.* “Tıpkı vadi yankısı bodhi değişimindeki değişimi misali, benim bodhi değişimindeki değişimim de öyledir.” (Suv V 0903-0905)

(4) *nomlarığ yañku ün teg kurugın kök kalık teg ilinçsiz yapşınmaksız tözlügin.* “Öğretileri, bir yankı gibi kuru, gökyüzü gibi bağlantısız bir var oluş üzere buyurdu.” (Suv VII 645-647)

(5) *ulug çañıñızın ünmiş ünnüñ tikisin vint tagdaki kuvragıñız barça eşidür yañkusın.* “Büyük çanlarını sallayıp ses çıkardığında sesini, Vind Dağı’ndaki cemaatiniz duyar.” (Suv VII 757-760)

(6) *eşidip elig beg monçulayu, emgeklig yañku yığı ünin, busuş köñülüñe basıtıp seringeli umadı.* “Han₂ böylesi hüznü feryat figan sesini duyunca kalbi kederle ezilip dayanamadı.” (Suv X 691-693)

(7) *küzki ıgaç yanggusı tümen ban yirde yanggurur süzüg suw tikisi.* (TT I 134-135)

Kar. *yañku* ‘sesin geri gelmesi, yankı, aksi savt, aksi sada’ DLT III 379-19, 380-1; KB 4311

Tanıklar

(1) *yazmas atım yağmur yañılmas bilge yañku.* “Usta atıcı yağmur, yanılmaz bilgin yankı (usta atıcı yağmurdur, çünkü yağmurun nişan yeri yeryüzüdür, yeryüzü geniştir atılan şey sapmaz, bir yana düşer. Her yerde doğru söyleyen bilgin yankıdır çünkü ne söylersen sana öylelikle cevap verir).” (DLT III 379-19)

(2) *ķaya yañkusındın ķođı bolmağıl / sini sen tiseler anı senlegil.* “Kaya yankısından daha aşağı kalma; sana “sen” diyenleri sen de senle.” (KB 4311)

yañkuluğ ‘akseden, çınlayan, ses çıkaran, sesli, gürültülü’ Clauson, ED 949b; Nadalyayev vd. DTS 233b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *yaṅkuluḡ* ‘akseden, çınlayan, ses çıkaran, sesli, gürültülü’ DKPAM 2473, 2560, 3671 vd.; Maytrı 81/27; Suv V 0044; Suv IX 0054; Suv X 943; TT I not 91

Tanıklar

(1) *tikilig yaṅkuluḡ br(a)hmasavar ezrua ünin bimbazarè élig begig okıp inçe tēp y(a)rılıkadı.. ..magad ēl üze erklig türklüg uluḡ élige .. örü turgıl amtı köñülün̄deki ne busuşuṅ sakınçuṅ erser mēni körmış sevinçke irak tarkargıl.* “Yüksek sesli Brahmasvara ilahi sesiyle Hükümdar Bimbāsāra’yı çağırarak şöyle söyleyip buyurdu: Ey Magadha ülkesinin üzerindeki yiğit hükümdar! Ayağa kalk! Şimdi gönlünde ne kederin (var) ise, beni görme sevinciyle bunları uzaklaştır.” (DKPAM 2473-2480)

(2) *tikisin [çoḡısı]n çokratmış yavlak yaṅkuluḡ ün [...üştün kökde uçugma kuşlar [...] kodı yērtē tüşerler.* “Gürültüsüyle (suları) kaynatan, kötü (bir şekilde) çınlayan sesiyle... gökte uçan kuşlar... aşağıya yere düşerler.” (DKPAM 2559-2562)

(3) *bo monça [söz]lep [anta] ok ol rakşas y(a)vlak t[ıṅ ya]ṅkuluḡ [...bogazın]tın ör[t...] yaṅkuluḡ ört yalın ağızınt[ın] [...] ülgüsüz sansız tag teg [...] telim üküş yekler rakşas[lar... teg]irmileyü avlap éltir.* “Tam bu şekilde konuştuğu esnada o şeytan kötü (bir şekilde) çınlayan ses... boğazından çıkarak ... gürültülü ateş ağzından hadsiz hesapsızı dağ gibi ... pek çok şeytanlar, cinler... dört bir yanını sarıp (ona) hücum ettiler.” (DKPAM 3670-3676)

(4) *tag töpüsinte turup al(kudın) iştilü altunluḡ kövrügler osuḡluḡ yaṅkuluḡ ünin kamaḡ çambudvip uluştaḡı tınlıḡlarıḡ ünteyü inçe tip sav sözleyür.* “Bir dağın tepesinde durup her yerden işitilecek şekilde altın davullar(ınki) gibi çınlayan, akseden bir sesle bütün dünyadaki yaratıkları sesleyip şöyle diyerek konuşur.” (Maytrı 81/25-29)

(5) *alku ünler arasınta alkuta yig baştınkı uluḡ ezrua etinlig tigilig yaṅkuluḡ ünün̄üz erür.* “Bütün sesler arasında, hepsi içinde en iyi, yüce *Brahman* sesli sesiniz vardır.” (Suv V 0042-0045)

(6) *edgü ünlerin yaṅkuluḡ ,, goşavati atl(ı)ḡ balıkta ,, ol üdǖn ol élig han ,, olurur erti.* “Hoş seslerle dolu, Ghoşavati adlı şehirde, o zamanda, o hükümdar daimî ikâmet yerinde oturmuş.” (Suv IX 0053-0056)

(7) *süzök y(a)ruk yme eñingiri yañkulug körkle ünüñüz ol aslan hanı kükremiş teg tol p yertinçüte tigilig.* “Sesiniz duru, parlak, melodik, yankılı (ve) güzeldir; tıpkı aslan hanının kükreyişinin bütün yeryüzünde çınlaması gibidir.” (Suv X 942-945)

(8) *tikilig yañkulug ünüñüz erür.* (TT I not 91)

(9) *yañkulug körkle ünüñüz ol.* (TT I not 91)

Kar. Tanıklanmamıştır.

yanguruş ‘seda, ses’⁷

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. yanguruş ‘seda, ses’ TT I 95

Tanıklar

(1) *on kat kas oyun yanguruşı eşidilür.* (TT I 94-95)

Kar. Tanıklanmamıştır.

2.1.5. Ağıt-Feryat-İnleme Anlamı Taşıyan Sesler

çıkırık (<çakır- (ı)k) ‘feryat, çığlık’ Clauson ED 410a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. çıkırık ‘feryat, çığlık’ RKT 37/88b3

Tanıklar

(1) *utru keldi urağut çıkırık birle urdı yüzini, aydı: kurtğa kısır tügün.* (RKT 37/88b2-89a1)

feryād (Far.) ‘feryat’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

⁷ bk. Clauson, ED 949a; Gülensoy, KBS II 1059-1060; Nadalyayev vd. DTS 233b

Kar. *feryād* ‘feryat’ OAKT 125b,3; RKT 33/77b3, RKT 34/8a3; TİEM 73 132r/5, 190r/2, 253v/1 vd.

Tanıklar

(1) *bular faryad kılıb çaķruşurlar.* “Eğer feryat edip yardım isterlerse, onlara bir su ile yardım edilir.” (OAKT 125b,3)

(2) *olar feryād kılğalar anıñ içinde: ey İdimiz, çıkarğıl bizni kılalıñ edğülük, anda ağın kılur erdimiz. Ömr bermedim mü sizke anı kim pend alnur anıñ içinde, kim pend aldı, keldi sizke korķutğucu, tatınlar, yok zālimlerķa yārişidin.* (RKT 33/77b3-78b3)

(3) *eger tilesemiz baturğaytımız olarnı, feryād teggen yok olarka, ermez olar ķurtuluğlı.* (RKT 34/8a3-8b1)

(4) *ançada munķa feryād tige kıldınızlar idinızlerde müstecāb kıldı du’ānı silerke men yāri berdeçi men silerke miñ feriştelerdin uđalıñşu keligler.* (TİEM 73 132r/5-6)

(5) *ermes men men silerke feryād tegdeçi ermes siler maña feryād tegdeçi.* (TİEM 73 190r/2-3)

(6) *ayğıl kim ol anıñ ķudretinde turur ķamuğ nerseniñ erkligli ol feryād teger feryād tegmes anıñ üze eger bilür erse siler.* (TİEM 73 253v/1-2)

(7) *eger tilese miz helāk kılğay erdük anlarnı feryād tegmek yok anlarka ap yme anlar ķutğarılurlar.* (TİEM 73 322r/1-2)

(8) *ol kim aydı anasıña atasıña öf bolsun va’de mü kılur siler maña çıkarmakım keçti ol gürūhlar mende öñdün ol ekkeğüke feryād tige tileyürler tañrıda vāy katıglık saña kertgüngil kim tañrı va’desi köni turur ayur ermes meger bo ozaķılarnıñ sörçeķi turur.* (TİEM 73 369r/9-370v/3)

orulaşğı ‘feryad etmek’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *orulaşğı* ‘feryad etmek’ TİEM 73 344v/2

Tanıklar

(1) *ay meniñ boğunum men korķar men siler üze orulaşğı küni.* (TİEM 37 344v/1-2)

sıgıt ‘ağıt, feryat’ Clauson, ED 806b; Nadalyayev vd. DTS 503a

Orh. *sıgıt* ‘ağıt, feryat’ KT K 11, KT Kap. 4

Tanıklar

(1) *anča sakıntım közde yaş kelser tıda köñülte sıgıt kelser yanturu sakıntım katıgıdı sakıntım eki şad ulayı iniygünüm oğlanım beglerim bodunum közi kaşı yawlak boltaçı tıp sakıntım yogçı sıgıtçı kıtañ tatawı bodun başlayı.* “Öylece düşündüm. Gözden yaş gelse engelleyerek gönülden ağıtlar gelse (ağıtımı) bastırarak düşündüm. İyice düşündüm. İki şad (ve) diğer kardeşlerim, çocuklarım, beylerim, halkım, (hepsinin) gözü, kaşı kötü olacak deyip düşündüm. Matem için gelenler (ve) ağıtçılardan Kitan (ve) Tatavı halkını temsilen.” (KT K 11)

(2) <...> [sı]gıtımın basdım <...> “<...>Ağıtımı bastırdım (içime gömdüm) <...>” (KT Kap. 4)

Uyg. *sıgıt* ‘ağıt, feryat’ Suv_{Kaya} 74

Tanıklar

(1) *anı körüp evinteki kişiler ulug yığıt sıgıt kılı[p ölügü] semeklegeli [...]* “Onu görünce evindeki kişiler büyük bir ağıt yakıp cenaze töreni düzenlediler.” (Suv_{Kaya} 74)

Kar. *sıgıt* ‘ağlama, ağlayış’ DLT I 356-18; KB 376, 1233, 6312 vd.; *sıhıt* DLT III 275-20

Tanıklar

(1) *sıgıt*: “Ağlayış.” (DLT I 356-18)

(2) *oğungıl ay kökçin ölümke anun / bu keçmiş kününke sıgıt kıl ünün.* “Ey kır saçlı uyan, ölüme hazırlan; geçmiş günlerin için ağla ve sızla.” (KB 376)

(3) *nerek қаdғurar sen nerek bu sıgıt / bayat ҳukmi keldi sıgıtnı ağıt.* “Niçin kederleniyorsun, bu ağlama niçin; gelen Tanrı emridir, ağlamayı bırak.” (KB 1233)

(4) *negüke ulır sen negü bu sıgıt / bu kılķ eğgü ermez munı sen ağıt.* “Neye ağlayıp, feryat ediyorsun; bu şekilde hareket etmek iyi değildir, sen böyle yapma.” (KB 6312)

yıgıt ‘feryat, figan, ağlama’⁸ Nadalyayev vd. DTS 265b

⁸ bk. *ağla*- Gülensoy, KBS I 56

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. yığı ‘feryat, figan, ağlama’ Suv X 692

Tanıklar

(1) eşidip elig beg monçulayu emgeklig yaŋku yığı ünin, busuş köñüliŋe basıtıp seringeli umadı. “Han₂, böylesi hüznü feryat figan sesini duyunca kalbi kederle ezilip dayanamadı.” (Suv X 691-693)

Kar. Tanıklanmamıştır.

zārılık (Far.+T.) ‘ağlayıp inleme’

Orh.-

Uyg.-

Kar. zārılık ‘ağlayıp inleme’ RKT 28/63a2; TİEM 73 118r/1

Tanıklar

(1) yād kılğıl İdiŋni özün içinde zārılığın hem qorqa, ünün yügerü oqımağda, qodırax ertelerde hem keçelerde, bolmağıl ğafillerdin. (RKT 28/63a1-63b1)

(2) oqıñlar idiñizlerni zārılığın örtügli ol. (TİEM 73 118r/1)

2.1.6. Gülme-Gülümseme-Kahkaha Anlamı Taşıyan Sesler

külgü ‘gülüş, gülme; kalp sektesi’⁹ Clauson, ED 718a; Nadalyayev vd. DTS 325b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. külgü ‘gülüş, gülme’ DLT I 96-11, DLT I 430-14, DLT I 430-15, DLT I 430-16; kültgü DLT I 430-18

Tanıklar

(1) yay baruban erküzi / aktı akın minduzı / toğdı yaruk yulduzı / tiñle sözüm külgüsüz. “Bahar giderken erimiş olan karlar coşkun seller gibi aktı, tan yıldızı doğdu; sözümü gülmeden dinle. (Bahar sabahı parladı, buz erintileri coşkun seller gibi aktı, tan yıldızı doğdu; şaşılacak olan sözümü gülmeksizin dinle.)” (DLT I 96-11)

⁹ bk. gül- Gülensoy, KBS I 393, Tietze II 201

(2) *külgü*: “Gülüş, gülme.” (DLT I 430-14)

2.1.7. Melodi-Şarkı-Terennüm Anlamı Taşıyan Sesler

ır ‘şarkı, nağme’ Clauson, ED 192b; Gülensoy, KBS I 417-1143; Nadalyayev vd. DTS 219b; Räsänen, VEWT V 210; Tietze II 350

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *ır* ‘şarkı, nağme; eğlence’ DKPAM 2975; Maytrı 32/3, 40/02, 53/14; Suv X 639; *yır* DKPAM 3648, 3650; İKPÖ LXXI.3.

Tanıklar

(1) *[kamada]tu urupadatu küsüşlüg önlüg t(e)ñri [yér]inteki ülgüsüz sans(ı)z t(e)ñriler.. kök kalıkda tolu turup t(e)ñridem ır oyun tepretip m(a)hènd(a)rasènè èlig beg [ü]ze kujêşay.. mandarakda ulatı [hu]a çeçek saçdılar yagıtdılar.* “Kāmadhātu, Arūpadhātu (isimli dünyalara) istekli (olan ve) pek çok cennette (bulunan) sayısız tanrılar, gökyüzünü kaplamış gibi ilahi şarkılar söyleyip, Hükümdar Mahendrasēna’nın üzerine kuşesaya, mandaraka çiçeği ve daha pek çok çiçek saçtılar.” (DKPAM 2973-2978)

(2) *ır ırlasar adnağu taplamağuluğ taqşut sav taqşurmazlar.* “Şarkı söylemeler başkalarının hoşuna gitmeyecek bir şarkı (taqşut sav) söylemezler.” (Maytrı 32/3-5)

(3) *agı(rladaçı) tapıgçı ... t(ört) ... yınaktın oyun ır üni iştilür.* “Hürmet edici, ağırlayıcı, dört cihetten raks ve şarkı sesleri iştilir.” (Maytrı 40/01-02)

(4) *teñri teñrisi burkanağ adruk adruk aşın içgün otın emin oyunun ırın yiti kün yiti tün tapınıp udunup yitinç ayasın kavşurup inçe ötüg ötünür.* “Tanrılar Tanrısı Burkan’a çeşit çeşit yiyecek ve içeceklerle, ilaçlarla, raks ve şarkılarla yedi gün yedi gece hürmet edip yedinci (gün) ayalarını kavuşturup şöyle bir ricada bulunur.” (Maytrı 53/12-17)

(5) *bodis(a)t(a)v tegin etözin, kemişmişte tag kuğı, anası hatun balıkta orđo içinte olurup, beş yüz kızlar kuvragın, tegirmileyü kavzatıp, aşayır erken birgerü, meñi ilinçü ır oyun.* “Bodhisattva prens, vücudunu dağ(dan) aşağıya attığı sırada annesi kraliçe şehirde, saray içinde oturup etrafını saran beş yüz kız (cariyeler) ile birlikte eğlence₂ (ve) oyunun₂ tadını çıkarmaktaydılar.” (Suv X 635-640)

(6) *anta ötrü ç(a)ştanè èlig beg alp katıg yürekin ol rakşasıg tilegeli bartı.. ança yoriyu ırakdın koñkiu üni yır üni eş(i)dilti.* “Bundan sonra Hükümdar Caştana sağlam ve cesur

yüreğiyle o şeytanı aramaya gitti. Böylece, yürürken uzaktan (bir) saz ve şarkı ses duyuldu.” (DKPAM 3645-3648)

(7) *ol yır üni [eş]idmişde ök bodis(a)t(a)vlarnañ bilge [bili]gin odgurak bilti.. yeklerneñ alın altağın tevin kürin b(e)lgürtmiş yır oyun üni ol tēp tēdi.* “O şarkı sesini işitince hemen bodhisattvaların ilmince kesin olarak anladı. ‘Şeytanların hile ve yalanla, aldatmayla söyledikleri şarkı sesidir bu’ dedi.” (DKPAM 3650-3654)

(8) *yırığ tañlayu esirkeyü* ıǵlayu tegre tolı tururlar erti.* “Şarkısına hayran olup, ona acıyıp ağlaşıarak, (insanlar) çevresindeki (alanı) doldurup duruyorlardı.” (İKPÖ LXXI.3.-5)

Kar. *ır* ‘ır, ırlama, koşma, türkü, musikide ırlama’ DLT III 4-3; *yır* DLT II 14-9, DLT II 135-19, DLT III 3-25, DLT III 3-26, DLT III 131-4, DLT III 143-4

Tanıklar

(1) *ır*: “Yır kelimesi ile aynı anlamdadır.” (DLT III 4-3)

(3) *ol yır koşdı.* “O, koşma, türkü düzdü.” (DLT II 14-9)

(3) *yır koşıldı.* “Manzume yapıldı, şiir düzüldü.” (DLT II 135-19)

(4) *ol yır yırladı.* “O, bir ır, şarkı söyledi.” (DLT III 3-25)

(5) *bu yır ne köğ üze ol.* “Bu şiirin ölçüsü, vezni ne üzeredir.” (DLT III 131-4)

(6) *yır*: “Gazel, ır.” (DLT III 143-4)

2.1.8. Kızma-Korkma-Korkutma Anlamı Taşıyan Sesler

belingteg¹⁰ ‘korkutucu’ Clauson, ED 344b; Gülensoy, KBS I 130¹¹; Nadalyayev vd. DTS 94a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *belingteg*¹² ‘korkutucu’ EUTS 39

Tanıklar

(1) *belingteg*: “Korkma, donup kalma.” (EUTS 39)

¹⁰ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zulfikar, 2018: 305.

¹¹ bk. *beliñ*.

¹² Kelime Suv VIII ve Suv X’ de ‘aniden, beklenmedik şekilde’ anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Geçtiği yerler için bk. Suv VIII 1465; Suv X 641, 645, 668.

Kar. Tanıklanmamıştır.

belinğçi¹³ ‘ürken, korkan kimse’ Clauson, ED 344a; Gülensoy, KBS I 130¹⁴; Nadalyayev vd. DTS 94a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *belinğçi* ‘ürken, korkan kimse’ DLT III 371-1

Tanıklar

(1) çok korkak, ürkek kimseye *belinğçi* kişi denir. (DLT III 371-1)

belinlegü¹⁵ ‘korku, ürküntü’ Clauson, ED 343a¹⁶; Eren, TDES 47; Gülensoy, KBS I 130¹⁷; Nadalyayev vd. DTS 94a; Räsänen VEWT V 69b; Tietze I 310

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *belinlegü* ‘korku’ AçB 92; Suv X 99

Tanıklar

(1) *ay inilerim meniñ bökünki kün ertinü kork<g>um belinlegüm kelir.* ‘Ey kardeşlerim, ben bugün çok korkuyorum². (Suv X 97-99)

Kar. *belinğ* ‘korku, ürküntü’ DLT III 370-27; KB 1996

Tanıklar

(1) *belinğ*: “Düşman gelmesi yüzünden halk arasına düşen ürküntü.” (DLT III 370-27)

(2) *iveklik belin ol kamuğka yavuz / kalı bolsa begke yüzi boldı boz.* “Acelecilik herkes için fenadır ve derûni bir korku neticesidir; eğer bu beyde olursa, onun yüzü kül renkli olur. (KB 1996)

¹³ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 305.

¹⁴ bk. *belinle-*.

¹⁵ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 305.

¹⁶ bk. *belinğ*.

¹⁷ bk. *belinğ*.

kakıg¹⁸ ‘öfke, hiddet’ Clauson, ED 610b; Gülensoy, KBS I 453¹⁹; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *kakıg* ‘öfke, hiddet’ Suv VIII 1312

(1) *él han körüp b(e)lgülüğ.. öz él içinde boğunun.. yavlak kılınç kılmakın arıtı koğturmasar tığmasar.. astrayastiriş atl(ı)g oruntakı.. üküş t(e)ñriler kuvragı.. kamagun barça bir yanlıg.. kakıg köñül turgururlar.* “Hükümdar₂ kendi ülkesi içinde kötü işler yaptığını açıkça gördüğü halde (bu kötü işlerden onları) alıkoyup engellemezse Astrayastiriş tanrı yerindeki tanrılar topluluğu hep birden bir tür kızgın bir gönül beslerler.” (Suv VIII 1305-1313)

Kar. *kakığ* ‘kızma, istemezlik, rağmen’ DLT I 376-16, DT I 376-17

Tanıklar

(1) *men anıñg kakıgında bu iş kıldım.* “Ben bu işi ona rağmen yaptım.” (DLT I 376-16)

kakıtgan²⁰ ‘daima kızdıran, can sıkın’ Clauson, ED 610a²¹; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kakıtgan* ‘daima kızdıran, can sıkın’ DLT I 514-28

Tanıklar

(1) *bu er ol meni tutçı kakıtgan.* “Bu adam beni daima kızdıran, canımı sıkın kişidir.” (DLT I 514-28)

2.1.9. İtilip Kakılma Anlamı Taşıyan Sesler

kakılğan sokulğan²² ‘itilip kakılan’ Clauson, ED 610b²³; Nadalyayev vd. DTS 422a²⁴

¹⁸ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 528.

¹⁹ bk. *kakı-*

²⁰ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 529.

²¹ bk. *kakıt-*

²² Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 528.

²³ bk. *kakıl-*

²⁴ bk. *kakıl-*

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kakılğan sokulğan* ‘itilip kakılan’ DLT I 520-26, DLT I 520-27, DLT I 525-12

Tanıklar

(1) *bu er ol telim kakılğan sokulğan.* ‘Bu, daima herkes tarafından itilen kakılan adamdır.’ (DLT I 520-26)

2.1.10. Vurma-Dövme-Yaralama Anlamı Taşıyan Sesler

*tap*²⁵ ‘yaralama veya dövme izleri’ Clauson, ED 434a; Gülensoy, KBS I 858²⁶; Nadalyayev vd. DTS 533b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tap* ‘yaralama veya dövme izleri’ DLT III 145-5

Tanıklar

(1) *ol anı tap tap urdı.* “O, onun her yerine çabuk çabuk vurdu.” (DLT III 145-

2.1.11. Savaş-Kavga Anlamı Taşıyan Sesler

*tokış*²⁷ ‘savaş’ Clauson, ED 474a; Nadalyayev vd. DTS 577a

Orh. *tokış* ‘savaş’ BAY-BULUN II/3

Tanıklar

(1) *er erdemim eki elig tokışım.* “Erkeklik kahramanlığım (için) kırk iki savaş (yaptım). (BAY-BULUN II/3)

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

²⁵ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 638.

²⁶ bk. *tapala-*

²⁷ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 657

Kar. *tokış* ‘savaş, kavga’ DLT I 367-18, DLT I 367-22, DLT III 172-12; *tokuş* DLT II 83-23; OAKT 10,8, OAKT 27,15; RKT 25/2b3; 37/7a1; 38/27b2 vd.; *tokuşmak* OAKT 75,8; RKT 26/45b3, 37/16b2

Tanıklar

(1) *tokış ire urıştım / uluğ birle karıştım / tüküz atın yarıştım / aydım emdi al utar.*
“Savaşta vuruştım, büyük ile karıştım, alnı akıtmalı atla yarış ettim, ona “al Utar” dedim.”
(DLT I 367-22)

(2) *kodhgıl manęa akılık bolsun manęa ayağa / idhgıl meni tokışga yüwgıl manęa ulaga.*
“Beni bırak, seleklik benim takma adım (lâkabım) olsun. Beni savaşa gönder, bana at yardımı et.” (DLT III 172-12)

(3) *kudhı kıkırıp oguş têrdim / yağı karu kırış kurdım / tokuş ire uruş bêrdim / eren körüp başı tığdı.* “Aşağıya bağırarak oymağı topladım; dışmana karşı yay kurdım, savaşta vuruştım; adamları görüp başlarını eğdiler. (Dağın tepesinden aşağıya bağırarak oymağı topladım. Yayı kurdım, dışmana attım. Benim askerimi görünce boyunları eğildi ve katı).”
(DLT II 83-23)

(4) ... *aydılar ‘omar er turur sulb yürekliğ kereksiz kim anığ birle çoğı tokuş bolsa siz teb.* “Ömer güçlü ve cesur bir adamdır, sizin onunla kavga etmeniz gereksizdir, dediler.”
(OAKT 27,15)

(5) *anada erte bardığ boğnuğdın, ornatur sen mü‘minlerni olduręu yerlerde tokuřķa, Ol Tanrı işitken bilgen ol ...* (RKT 25/2b1-3)

(6) *ķatıę kuwwat üün dışman birle tokuřmakęa.* “Zira (demir) dışmanla savaşmak için büyük bir güçtür.” (OAKT 75,8)

2.1.12. Osurma-Yellenme Anlamı Taşıyan Sesler

osruk ‘osuruk’ Clauson, ED 250b; Gülensoy, KBS II 634; Nadalyayev vd. DTS 372b;

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg.-

Kar. *osruk* ‘osuruk’ DLT I 99-20

Tanıklar

(1) *osruk:* “Osruk.” (DLT I 99-20)

2.1.13. Fısıldaşma-Ses Alçaltma Anlamı Taşıyan Sesler

şuwşamış²⁸ ‘fısıldama’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. şuwşamış ‘fısıldama’ RKT 29/56a2

Tanıklar

(1) bilmezler mü kim Ol Tanrı bilür sırlarını şuwşamışlarını, Ol Tanrı bilgen ol örtüglilerni. (RKT 29/56a1-3)

şuwşamak²⁹ ‘gizli konuşma, fısıldaşma’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. şuwşamak ‘gizli konuşma, fısıldaşma’ RKT 26/78a1

Tanıklar

(1) hayır yok ülüş içinde şuwşamaklarında meğer kim fermānlasa şadağanı azu edgülükni azu oñarmaknı boğun arasında, kim kim kılsa anı Ol Tanrının rızāsın tileyü her-āyine bérürmiz aña yanut uluğ. (RKT 26/77b3-78b3)

2.1.14. İnsanı Harekete Geçirme Anlamında Kullanılan Sesler

çık ‘inciten ve korkutan birine karşı koyamayacak kişiye söylenen korkutma sözü’³⁰
Clauson, ED 404b; Nadalyayev vd. DTS 150a; Tietze I 512³¹

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. çık ‘inciten ve korkutan birine karşı koyamayacak kişiye söylenen korkutma sözü’
DLT III 130-4

Tanıklar

²⁸ bk. Clauson, ED 793b; Nadalyayev vd. DTS 513a

²⁹ bk. Clauson, ED 793b; Nadalyayev vd. DTS 513a

³⁰ bk. Çıt Gülensoy, KBS I 239.

³¹ bk. Çıt.

(1) *çık et köreyin*. “Çıt et göreyim, ufak bir ses çıkar da göreyim.” (DLT III 130-4)

çış çış (I) ‘kadının çocuğa idrarını yaptırmak için söylediği söz’ Clauson, ED 431a; Gülensoy, KBS I 244³²; Nadalyayev vd. DTS 146b; Tietze 522

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çış çış* ‘kadının çocuğa idrarını yaptırmak için söylediği söz’ DLT I 331-15

Tanıklar

(1) *çış çış*: “Kadın çocuğu iştirmek istediği zaman böyle söyler. Binici dahi yürüdükten sonra atı iştirmek isterse böyle der.” (DLT I 331-15)

2.2. HAYVANLARA ÖZGÜ SESLER

2.2.1 Kuşlara Özgü Sesler

*üpgük*³³ ‘ibibik kuşu’ Clauson, ED 6a, 9a; Eren, TDES 187; Gülensoy, KBS II 423; Nadalyayev vd. DTS 621a, 626a; Räsänen VEWV V 368a, 518a; Tietze II 362

Orh.

Uyg. *üpgük* ‘hüthüt kuşu (ibibik)’ IB 21

Tanıklar

(1) *karı üpgük yıl yarumazkan etdi ödmeñ körmey ürkütmeñ tər ança biliñ*. “(Fal şöyle der): Yaşlı hüthüt kuşu yıl aydınlanmadan (yani günler uzamadan) önce öttü. Heyecanlanmayın, bakmayın, ürkütmeyin. Öylece bilin.” (IB 21)

Kar. *übgük* ‘ibibik kuşu’ DLT I 78-13, DLT I 110-1; *übüp* DLT I 78-13; *üpüp* TİEM 73 275v/9

Tanıklar

(1) *übgük*: “İbibik kuşu.” (DLT I 110-1)

(2) *übüp*: “İbibik kuşu. Buna *übgük* dahi denir.” (DLT I 78-13)

³² bk. *çış*.

³³ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 666.

(3) irtedi kuşlarka aydı ne ol maña körmes men üpüpükni azu boldı mu gāyiblerdin.
(TİEM 73 275v/9-275r/1)

2.2.2 Eşeklere Özgü Sesler

akırmak³⁴ ‘anırtı, homurtu’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *akırmak* ‘anırtı, homurtu’ OAKT 37,6

Tanıklar

(1) *anlarka anıy içinde eşek akırmaķı anlar anıy içre eşitmegeyler.* “Onlar için orada (cehennemde) eşek anırtısı, orada (başka şey) işitmezler.” (OAKT 37,6)

2.2.3 Atlara Özgü Sesler

bırkığ ‘atın ve eşeğin genizden ses çıkarması’ Clauson, ED 360b; Nadalyayev vd. DTS 105b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *bırkığ* ‘atın ve eşeğin genizden ses çıkarması’ DLT I 461-16, 461-17

Tanıklar

(1) *bırkığ*: “Atın ve eşeğin genizden ses çıkarması, at bırkığı denir.” (DLT I 461-17)

kürt kürt ‘atın arpa yerken çıkardığı ses’ Clauson, ED 738b; Nadalyayev vd. DTS 329a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kürt kürt* ‘atın arpa yerken çıkardığı ses’ DLT I 343-1, DLT I 343-3

Tanıklar

(1) *at arpanı kürt kürt yedi.* “At arpayı kütür kütür yedi.” (DLT I 343-1)

³⁴ bk. Clauson, ED 186b *añıla-*; Gülensoy, KBS I 70 *anır-*; Nadalyayev vd. DTS 47a *añıla-*

(2) *kürt kürt*: “Hıyar ve hıyara benzer şeyleri ses çıkararak yiyen kimseler için böyle denir.” (DLT I 343-3)

solmak ‘atın, ağzından kişnemeye benzeyen bir ses çıkarması, koşarken soluması, nefes nefese kalması’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *solmak* ‘atın, ağzından kişnemeye benzeyen bir ses çıkarması, koşarken soluması, nefes nefese kalması’ TİEM 73 447v/9

Tanıklar

(1) *ol idi atı birle bağırsak yarlıkağan ol gārātda yügrügli aţlar bile ant solmakın.* (TİEM 73 447v/8-9)

takır takır ‘atın toynaklarının çıkardığı ses’ Clauson, ED 471b; Nadalyayev vd. DTS 536b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *takır takır* ‘atın toynaklarının çıkardığı ses’ DLT I 361-21; *tikir tikir* DLT I 361-24

Tanıklar

(1) *at adhaki takır takır etti.* “Atın ayağı takır takır ses çıkardı.” (DLT I 361-21)

(2) *tikir tikir etti.* “Tikir tikir diye ses çıkardı.” (DLT I 361-24)

2.2.4. Kurbağalara Özgü Sesler

bağa³⁵ ‘kara kurbağa, odlu bağa’ Clauson, ED 311b; Gülensoy, KBS I 101; Nadalyayev vd. DTS 82a; Tietze I 259

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *bağa* ‘kara kurbağa, odlu bağa’ Uig II 35₂₁

³⁵ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 300.

Tanıklar

(1) *it müyüz bağa.* (Uig II 35₂₁)

Kar. *baka* ‘kurbağa’ DLT I 73-10, DLT III 226-10; RKT 28/15a2

Tanıklar

(1) *baka*: “Kurbağa. Bundan alınarak kaplumbağaya *münğüz baka* denir.” (DLT III 226-10)

(2) *ıdtımız olar üze aķar suwnı, çekürgeni, yadağ çekürge hem baķalar hem ķannı, üdürmiş belgüler, uluğsıǵlıķ kıldılar, erdiler bir boğun yazuķluǵlar.* (RKT 28/15a1-15b2)

2.2.5. Develere Özgü Sesler

baķramaķ ‘anırma, bağırtı’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *baķramaķ* ‘anırma, bağırtı’ OAKT 132b,26

Tanıklar

(1) *tewelerin bozlamaķı baķramaķı.* “Develerin anırması ve bağırtısı.” (OAKT 132b,26)

2.2.6. Aslanlara Özgü Sesler

eķin ‘kükreme, ses’ Clauson, ED 60b; Nadalyayev vd. DTS 188a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *etin* ‘kükreme, ses’ Suv V 0457

Tanıklar

(1) *aslanlar etinin eķineyü aķa adıra ukıtayın (aķa ya da ukıtayın) yok kurug nomnuķ yörüǵin.* “Aslanlar sesi ile seslenerek ayrıntılı olarak₂ yokluk₂ dharmasının yorumunu açıklayayım₂.” (Suv V 0456-0459)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

2.2.7. Kazlara Özgü Sesler

kağ kuğ ‘kazın çıkardığı ses’ Clauson, ED 608b; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kağ kuğ* ‘kazın çıkardığı ses’ DLT III 128-31; *kak kuk* DLT III 130-15

Tanıklar

(1) *kaz kağ kuğ etti*. “Kaz bu sesleri çıkararak bağırdı.” (DLT III 128-31)

(2) *kaz kak kuk etti*. “Kaz kak kuk diye ses çıkardı.” (DLT III 130-15)

kağ ‘kazın çıkardığı ses’ Clauson, ED 630b; Nadalyayev vd. DTS 419b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kağ* ‘kazın çıkardığı ses’ DLT III 358-7

Tanıklar

(1) *kaz kağ etti*. “Kaz ses verdi.” (DLT III 358-7)

2.2.8. Kuzulara Özgü Sesler

me ‘oğlakların ve kuzuların seslerini bildiren bir kelime’ Clauson, ED 765b; Gülensoy, KBS II 600³⁶; Nadalyayev vd. DTS 340a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *me* ‘oğlakların ve kuzuların seslerini bildiren bir kelime’ DLT III 214-2; *be* DLT III 206-17

Tanıklar

(1) *me*: “Oğlakların ve kuzuların seslerini bildirir bir kelimedir.” (DLT III 214-2)

(2) *koy beledi*. “Koyun meledi.” (DLT III 206-17)

³⁶ bk. *mele-*.

2.2.9. Ağustos Böceklerine Özgü Sesler

sır (I) ‘ağustos böceğinin çıkardığı ses’ Clauson, ED 843a; Nadalyayev vd. DTS 505b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *sır sır* ‘ağustos böceğinin çıkardığı ses, kalem ve kaleme benzer şeylerin çıkardığı sesi de anlatır’ DLT I 324-2

Tanıklar

(1) *sır etti*. “Ağustos böceği gibi ses çıkardı.” (DLT I 324-2)

2.2.10. Sineklere Özgü Sesler

sinğ (I) ‘vızlama’ Clauson, ED 832b; Gülensoy, KBS II 783³⁷; Nadalyayev vd. DTS 500b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *sinğ* ‘vızlama’ DLT III 358-4

Tanıklar

(1) *köminçe sinğ etti*. “Sivrisinek vızıldadı.” (DLT III 358-4)

2.2.11. Tavuklara Özgü Sesler

takıgu³⁸ ‘tavuk ve horoza verilen ad’ Clauson, ED 468b; Gülensoy, KBS I 903³⁹; Nadalyayev vd. DTS 536a

Orh. *takıgu* ‘tavuk’⁴⁰ ŞU K 10, ŞU B 4, Ta G 2; Tes B 4

³⁷ bk. *sinek*.

³⁸ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan için bk. Zülfikar, 2018: 634.

³⁹ bk. *tok*.

⁴⁰ Kelime, metinlerde ‘tavuk yılı’ anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Tanıklar

(1) *takıgu yılka o/u <...>-ka <...> kö/ü <...>-düm .. bërmiş o/u g s n g yok kılmiş.*
“Tavuk yılında (757) <...>-dim <...>-vermiş <...> yok etmiş.” (ŞU B 4)

(2) *takıgu yılıka yorıdım.* “Tavuk yılında (745) (üzerlerine) yürüdüm.” (Ta G 2)

(3) *[takı]gu yılka <...> <...> el ètmiş kanım yaşı tegip uçdı.* “Tavuk yılında (745) El Etmiş hanımın yaşı tamam olup öldü.” (Tes B 4-Tes B 5)

Uyg. *takıgu* ‘tavuk’ Suv VII 756; Usp 127-1

Tanıklar

(1) *aţ koyn takıgu ulatılar yme sizişe tayanurlar.* “Sığır, koyun, tavuklar ve benzerleri de destek sağlarılar.” (Suv VII 755-757)

(2) *takıgu yıl ikinti ay [...yanıka?] -niş kalmış ta’var ötügi.* “Tavuk yıl(ının) ikinci ay(ının) [...gününde?]. (Usp 127-1)

Kar. *takagu* ‘tavuk ve horoza verilen ad’ DLT I 217-8, DLT I 447-1, DLT I 447-7, DLT III 11-4, DLT III 97-14; *takuk* DLT II 286-20, DLT III 114-22

Tanıklar

(1) *takagu ürperdi.* “Tavuk ürperdi.” (DLT I 217-8)

(2) *takagu:* “Tavuk ve horoza verilen ad, horoza “erkek takagu”, tavuğa “tişi takagu” denilerek birbirinden ayırt edilir.” (DLT I 447-1)

(3) *koldaş bile yaraşgıl karşıp edin üdürme / bek ttut takagu süwlin yazın ederm.*
“Arkadaşın ile yaraşıklı ol, ona aykırı giderek başkasını seçme, yavaş huylu tavuğu sağlam tut, kırdı süğlün arama. (Bir kimseye arkadaş olursan ona karşı saygı göster, işlerde ona uy, aykırılık etme; başkasını ondan üstün tutma, evindeki tavuğu iyi gözet, evdeki tavuk kaçarsa, kırdı süğlün arama).” (DLT III 11-4)

(4) *ol takagunı yolturdı.* “O, tavuğu yoldurdu.” (DLT III 97-14)

(5) *takuk:* “Tavuk.” (DLT III 286-20)

2.3. HAYVANLARI ÇAĞIRMA / HAREKETE GEÇİRME ANLAMINDA KULLANILAN SESLER

2.3.1. Oğlağı Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler

çik çik ‘oğlağı çağırmak ve gütmek için kullanılan söz’ Clauson, ED 413b; Nadalyayev vd. DTS 145b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çik çik* ‘oğlağı çağırmak ve gütmek için kullanılan söz’ DLT I 334-8; *çilik çilik* DLT I 388-23

Tanıklar

(1) *çik çik*: “Keçiyi çağırmak için kullanılır; sürmek için de böyle denir.” (DLT I 334-8)

(2) *çilik çilik*: “Keçiyi çağırma zamanında kullanılır.” (DLT I 388-23)

2.3.2. Develeri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler

çok çok ‘deveyi çöktürmek için kullanılan ses’ Clauson, ED 413b; Gülensoy, KBS I 252⁴¹

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çok çok* ‘deveyi çöktürmek için kullanılan ses’ DLT I 334-7

Tanıklar

(1) *çok çok*: “Deveyi ıhtırmak için kullanılır.” (DLT I 334-7)

2.3.3. Atları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler

çiş çiş (II) ‘atları ıšetmek için söylenen söz’ Clauson, ED 431a; Gülensoy, KBS I 244⁴²; Nadalyayev vd. DTS 146b; Tietze 522

Orh. Tanıklanmamıştır.

⁴¹ bk. *çok-*.

⁴² bk. *çiş*.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çiş çiş* (II) ‘atları işetmek için şöylenen şöz’ DLT I 331-15

Tanıklar

(1) *çiş çiş*: “At işetmek istenirse böyle denir.” (DLT I 331-15)

çuh çuh ‘atı yürütmek ve azarlamak için çıkarılan ses’ Nadalyayev vd. DTS 156b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çuh çuh* ‘atı yürütmek ve azarlamak için çıkarılan ses.’ DLT III 117-17, 118-11

Tanıklar

(1) *çuh çuh*: “Atı yürütmek ve azarlamak için çıkarılan ses” (DLT III 117-17)

eç eş ‘atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan ses’ Gülensoy, KBS I 318⁴³, Nadalyayev vd. DTS 162a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *eç eş* ‘atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için ses.’ DLT II 282-5; *heç heç* DLT I 321-18; DLT II 282-4

Tanıklar

(1) *eç eş*: “Atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan ses.” (DLT II 282-5)

(2) *heç heç*: “At başını alıp gitmek istediğı zaman, onu yavaşlatmak için kullanılan şöz.” (DLT I 321-18)

(3) *heç heç*: “Atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan ses.” (DLT II 282-4)

karı kırı ‘tay kısıraktan geride kaldığı zaman bu şözlerle çağrılır’ Clauson, ED 645a; Nadalyayev vd. DTS 468a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

⁴³ bk. *eçki*.

Kar. *karı kırı* ‘tay kısraktan geride kaldığı zaman bu sözlerle çağrılır’ DLT III 223-11; *kurih kurih* DLT III 223-14; *kırı kırı* DLT 223-11; *kurrih kurrih* DLT I 9-16

Tanıklar

(1) *karı kırı*: “Tay kısraktan geride kaldığı zaman “kırı kırı” diye çağrılır.” (DLT III 223-11)

(2) *kurih kurih*: “Tay kısraktan geride kaldığı zaman bu sözlerle çağrılır.” (DLT III 223-14)

(3) *kırı kırı*: “Tay kısraktan geride kaldığı zaman bu sözlerle çağrılır.” (DLT III 223-11)

(4) *kurrih kurrih*: “Tayı çağırmak için “kurrih kurrih” derler.” (DLT I 9-16)

kaşan- ‘atları işletmek’ Clauson, ED 673b; Gülensoy, KBS I 473; Nadalyayev vd. DTS 431b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kaşan-* ‘atları işletmek’ DLT II 155-25, DLT II 155-27

Tanıklar

(1) *at kaşandı*. “At ve başka hayvan kaşandı.” (DLT II 155-25)

2.3.4. Eşekleri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler

erre ‘eşek kaşandırılmak istendiği zaman iki üç kere bu söz söylenir.’” Nadalyayev vd. DTS 181a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *erre* ‘eşeğin idrarını yapmasına teşvik için kullanılan ses’ DLT I 38-23

Tanıklar

(1) *erre*: “Eşek kaşandırılmak istendiği zaman iki üç kere bu ses söylenir, eşek de kaşanır.” (DLT I 38-23)

op op ‘eşegin ayağı kaydığında söylenen söz’ Clauson, ED 4a; Nadalyayev vd. DTS 368b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *op op* ‘eşegin ayağı kaydığında söylenen söz’ DLT I 34-19

Tanıklar

(1) *op op*: “Eşegin ayağı kaydığında söylenir. Bu “kalk” demektir.” (DLT I 34-19)

tuşu tuşu ‘eşegi durdurmak için kullanılan söz’ Clauson, ED 561a; Nadalyayev vd. DTS 591a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *tuşu tuşu* ‘eşegi durdurmak için kullanılan söz’ DLT III 224-14; *turşu turşu* DLT III 224-15

Tanıklar

(1) *tuşu tuşu*: “Eşek durdurulmak istendiği zaman kullanılır.” (DLT III 224-14)

2.3.5. Keçileri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler

hoç hoç ‘keçi güdülürken, sürülürken çıkarılan ses’ Nadalyayev vd. DTS 197

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *hoç hoç* ‘keçi güdülürken, sürülürken çıkarılan ses’ DLT II 282-2

Tanıklar

(1) *hoç hoç*: “Keçi güdülürken, sürülürken çıkarılan ses.’ (DLT II 282-2)

2.3.6. Köpekleri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler

kâh kâh ‘köpeği çağırmak için kullanılan söz’ Nadalyayev vd. DTS 288b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kâh kâh* ‘köpeği çağırmak için kullanılan söz’ DLT III 118-2, 118-11

Tanıklar

(1) *kâh kâh*: “Köpeği çağırmak için kullanılan söz.” (DLT III 118-2)

tükü түкү ‘köpek eniğini çağırmak için kullanılan söz’ Clauson, ED 479a; Nadalyayev vd. DTS 596b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tükü түкү* ‘köpek eniğini çağırmak için kullanılan söz’ DLT III 229-16

Tanıklar

(1) *tükü түкү*: “Köpek eniğini çağırmak için kullanılır.” (DLT III 229-16)

2.3.7. Kuşları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler

buç buç ‘kuşun ötmesi için “güzel güzel” yerine söylenen bir söz’ Clauson, ED 292b; ; Nadalyayev vd. DTS 131b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *buç buç* ‘kuşun ötmesi için “güzel güzel” yerine söylenen bir söz’ DLT II 290-7

Tanıklar

(1) *buç buç öter semürgük, boğzı uçun menğlenür*. “Güzel öten semürgük acıkınca boğazı için tane toplar.” (DLT II 290-7)

tah tah ‘salındıktan sonra doğanı ve şahini çağırmak için bir nida’ Nadalyayev vd. DTS 527a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tah tah* ‘salındıktan sonra doğanı ve şahini çağırmak için bir nida’ DLT I 9-15; DLT III 117-14, 118-10

Tanıklar

(1) *tah tah*: “Şahini çağırmak için “tah tah” derler.” (DLT I 9-15)

(2) *tah tah*: “Salındıktan sonra şahinin çağırıldığı bir söz.” (DLT III 117-14)

2.3.8. Öküzleri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler

uş uş ‘öküzü suvarmak için söylenen söz’ Clauson, ED 255a; Nadalyayev vd. DTS 617a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *uş uş* ‘öküzü suvarmak için söylenen söz’ DLT I 36-23

Tanıklar

(1) *uş uş*: “Öküzü suvarmak için çıkarılan ses.” (DLT I 36-23)

2.3.9. Koçları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler

zak zak ‘koçları birbirlerine tos yapmaya teşvik etmek için kullanılan söz’ Clauson, ED 989a; Nadalyayev vd. DTS 639a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *zak zak* ‘koçları birbirlerine tos yapmaya teşvik etmek için kullanılan söz’ DLT I 333-16

Tanıklar

(1) *zak zak*: “Koçları tos yapmaya kışkırtmak için kullanılır bir kelime.” (DLT I 333-16)

2.4. DOĞA OLAYLARI-GÖK CİSİMLERİNE ÖZGÜ SESLER

2.4.1. Gök Gürültüsü-Şimşek Anlamı Taşıyan Sesler

kök etmeki ‘gök gürültüsü’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kök etmeki* ‘gök gürültüsü’ TİEM 73 3v/5; *kök kürlemeki* TİEM 73 184r/7

Tanıklar

(1) *azu kıuyuglı yağmur teg kökdin anıñ içinde karanguluklar kök etmeki yaşın kılurlar.* (TİEM 73 3v/5-6)

(2) *arığlık ayur kök kükremeki anıñ ögdüsi birle ferışteler anıñ korkınçındın.* (TİEM 73 184r/7-8)

vajır (< Sogd. *βz 'yr* < Skr. *vajra*)⁴⁴ ‘yıldırım, şimşek’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *vajır* ‘yıldırım, şimşek’ DKPAM 3523; Suv VII 209; TT VA 54, TT VA 93; Uig I 20₈

Tanıklar

(1) *ört yalın teg tr(ı)jul badruk v(a)jırl(ı)g tokımak eliglerinte tuta.* “Ateş gibi üç dişli mızrak, şimşek gibi gürz ve tokmakları ellerine (aldılar).” (DKPAM 3523-3524)

(2) *ol üdüñ v(a)jir erkligi bodis(a)t(a)v yme olurmuş orunıntın örü turup ayasın kavşurup...* “O zaman yıldırım gücüne sahip bodhisatva da oturduğu yerden kalkarak ayasını birleştirdi.” (Suv VII 209-211)

(3) *wçr çkr böğde tmir brke ört yalın bilen blgürtüp ulug alngadturgu tamga tutmuş krgkek.* (TT V 93-94)

(4) *yaşın yaruqluğ bodistv.* (Uig I 20₈)

Kar. Tanıklanmamıştır.

yaşın ‘şimşek, yıldırım’ Clauson, ED 979a; Gülensoy, KBS II 1085; Nadalyayev vd. DTS 246b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *yaşın* ‘şimşek, yıldırım’ Suv IV 2214; Suv VII 148, 165, 318 vd.

Tanıklar

(1) *takı y(e)me k(a)ltı tül teg yelvi teg köyik teg kölige teg salkım teg ,, ,, yaşın teg bulıt teg közdeki kök teg yula teg b(e)ksizin yarpsızın körürler.* “Ve yine rüya gibi, büyü gibi, kabarcık gibi, gölge gibi, çiy (tanesi) gibi, şimşek gibi, bulut gibi, gözdeki mavi (renk) gibi, kandil gibi dayanıksız kuvvetsiz görürler.” (Suv IV 2212-2216)

⁴⁴ bk. Wilkens, 2021: 835b.

(2) *monta alku ada tudalarig tarkardaçı yaşın tüşmekin tıddaçı çintamani atl(ı)g dar(a)ni nom bar erür.* “Bütün tehlikeleri₂ yok eden, yıldırım düşmesini engelleyen çintamani adlı dharani öğretisi vardır.” (Suv VII 147-150)

(4) *atı kötrülmüş t(e)ñrim birök kim kayu tınl(ı)glar bo d(a)r(a)nig ağızlarında tutup sözleşerler azu bititip okısarlar tapınsarlar öñrü ol tınl(ı)glarka korkınç ayınç emgek tolgag busuş kağgu üdsüz ölüm yelpikmek agukmak yaşın tüşmekte ulatı ada tudalar kelmegey t(e)ñrim tęp ötündiler.* “Adı yüce tanrım; hangi canlı bu dharaniyi ezberleyerek söylese ya da yazdırıp okusa ve (gereklerine) uysa o canlılara korku₂, sıkıntı₂, kaygı₂, zamansız ölüm, zehirlenme₂, yıldırım düşmesi ve başka tehlikeler₂ uğramayacak diye arz ettiler.” (Suv VII 313-320)

Kar. *yaşın* ‘şimşek, yıldırım’ DLT I 236-1, DLT II 356-10, DLT III 22-3, DLT III 22-4, 310-10, DLT III 319-12, DLT III 319-13; KB 86, 3041, 6549; TİEM 73 295r/1

Tanıklar

(1) *yaşın atıp yaşnadı/ tuman turup tuşnadı / adhgır kısır kişnedi / öğür alıp okraşur.* “Şimşek çaktı, bulut durup karşılaştı, aygır kısırak kişnedi, öğür alıp okraşur. (Bulut şimşek çaktırdı ve bulutlar coştı, kısırakla aygır baharın geldiğini görerek kişnediler. Her aygır kısırağını aldı.)” (DLT I 236-1)

(2) *teñri yaşın yaşnattı.* “Tanrı şimşek çaktırdı.” (DLT II 356-10)

(3) *yaşın:* “Şimşek. Türk hikmetinde “kimiñ bile kaş bolsa yaşın yakmas” denir. Kimin yanında kaş bulunursa ona şimşek dokunmaz. Kaş, lekesiz, saf bir beyaz taştır, yüzüklere konur, yüzüğün sahibine şimşek dokunmaz; çünkü yaratılışı böyledir. Bu bir beze sarılıp ateşe atılacak olursa ne bez yanar ne de taş. Bu sınanmıştır. Bir adam susadığı zaman bunu ağzına alsa susuzluğu giderir.” (DLT III 22-3)

(4) *yaşın yaşnadı.* “Şimşek çaktı.” (DLT III 310-10)

(5) *bulut kökredi urdı nevbet tuğı / yaşın yaşnadı tarttı hağan tuğı.* “Gök gürledi nevbet davulunu vurdu; şimşek çaktı hakanın tuğunu çekti.” (KB 86)

(6) *kür alp er kötürse yaşın teg temür / azıglıg erenlerde teşlür tamur.* “Cesur, kahraman adam yıldırım gibi kılıç sallarsa azılı muhâriplerin damarı patlar.” (KB 3041)

(7) *yme anıñ belgülerindin körgütür silerke yaşınnı korqıtu umanu indürür kökdin suwnı tirgürür anıñ birle yerke ölmüşinde keğin bütünlükün anıñ içinde belgüler ol boğunka kim ukarlar.* (TİEM 73 295v/9-295r/2)

2.4.2. Pınar Anlamı Taşıyan Sesler

*munğar*⁴⁵ ‘pınar, su gözü’ Clauson, ED 351b; Eren, TDES 332; Gülensoy, KBS II 694⁴⁶; Nadalyayev vd. DTS 346a; Räsänen VEWT V 384-385

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *munğar* ‘pınar, su gözü’ DLT III 280-19, DLT III 363-13, DLT III 376-2; OAKT 67,16, OAKT 68,8

Tanıklar

- (1) *munğar çokradı.* “Pınar kaynadı.” (DLT III 280-19)
- (2) *munğar:* “Pınar, su gözü.” (DLT III 363-13)
- (3) *munğar:* “Su gözü, su pınarı.” (DLT III 376-2)
- (4) *ol iki bostan içinde iki mınğar bar suwı kaynar teg tezginiü akar.* “Bu iki bahçede su kaynağı var, onların suyu kaynar gibi köpürüp akar.” (OAKT 67,16)
- (5) *suw içerler akar mınğarlardın.* “Akar pınarlardan su içerler.” (OAKT 68,8)

2.4.3. Rüzgâr-Fırtına-Tipi Anlamı Taşıyan Sesler

esgen esin ‘esip savuran rüzgâr’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg.-

Kar. *esgen esin* ‘esip savuran rüzgâr’ RKT 37/83a2

Tanıklar

- (1) *ol esgen esin haqqı ol yüklüg bulıt haqqı.* (RKT 37/83a2)

esin ‘rüzgâr’ Clauson, ED 248a; Gülensoy, KBS I 341; Nadalyayev vd. DTS 183b

Orh.-

Uyg. *esin* ‘rüzgâr’ EUTS 76; Maytrı 41/36; Suv IV 0208

⁴⁵ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan için bk. Zülfikar, 2018: 570.

⁴⁶ bk. *pınar*.

Tanıklar

(1) *esin*: “Yel, rüzgâr.” (EUTS 76)

(2) *yilig esinig basutçı iş bulup ökliyür bedüyür ançulayu yime az kılınç tıtağında alku nızvanılar ökliyür aşırlar*. “Rüzgârı ve hava cereyanını kendisine yardımcı ve eş olarak alıp çoğalır ve büyürse, aynı şekilde de hırs ve arzu sebebiyle bütün ihtiraslar çoğalır ve artar.” (Maytrı 41/36-39)

(3) *inçe k(a)ltı kim erser bir kişi erdinin eğişlig törtin yınak kapıglı tapguluk esriñü erdinilig kalık içinte olorup tört yınaktıñı kapıgların tın kirmiş sogık esinler üze neteg sogınur meñileyür ilinçüleyür erser „ ançulayu y(e)me bodis(a)t(a)ırlar bo köñül küçi üze dyannıñ sukançıg tatıglıg teriñ tözin tuyunup ol tuyunmakları küçinte çökmekig kurgurmakıg b(e)lgüke azlanmakıg öñi keterip örügin amılın ermek atl(ı)g dyanıg „ „ alku küü kelig edremlerig b(e)lgürtdeçi küü kelig edremin tartdaçı atl(ı)g dyanıg „ „ adınagunun aç kız ig kegente ulatı adalarıg emgeklerig tarkardaçı enç meñilig kılmak atl(ı)g dyanıg „ „ bo üç törlüg adrokka tükellig dyanıg uzun turkaru ermeksizin erinüksüzin bışrunurlar ögreñinürler*. “Eğer ki bir kişi cevher ile süslü dört tarafta kapısı bulunan farklı mücevherlerle (süslü) saray içinde oturup dört taraftaki kapılardan girmiş serin rüzgârlar nasıl serinletir, huzur verir, eğlendirirse Bodhisattvalar (da) bu gönül sayesinde dhyānanın tatlı, derin esasını anlayıp o anlamaları sayesinde aşağılanma ve gururlanma alametlerine hırslanmayı giderip sakinliğe ermek adlı dhyānayı, bütün doğaüstü erdemleri belirtecek, doğaüstü erdemleri taşıyacak adlı dhyānayı, başkasının açlığında, hastalığında tehlikeleri ve ıstırapları giderecek huzurlu kılmak adlı dhyānayı, bu üç türlü ayrı muhteşem dhyānayı daima yüksünmeksizin öğretirler.” (Suv IV 0204-0223)

Kar. *esin* ‘esinti, rüzgâr’ DLT I 77-13, DLT I 165-22, DLT I 266-20, DLT I 288-23; DLT II 223-9; DLT III 147-13; KB 65; RKT 37/83a2; TİEM 73 155r/7, 383r/1, 431r/1

Tanıklar

(1) *esin esdi*. “Esinti esti.” (DLT I 165-22)

(2) *keldi esin esneyü / kadhka tükel üsneyü / kirdi budun kasnayu / kara bulut kökreşür*. “Esinti eserek geldi; bu, büsbütün kar tipisine benziyordu. Halk titreyerek girdi, kara bulut kökreşür.” (DLT II 223-9)

(3) *irinçig kışığ sürdi yazkı esin / yaruk yaz yana kurdı devlet yasın*. “Bahar rüzgârı eziyetli kışı sürüp götürdü; parlak yaz tekar saâdet yayını kurdu.” (KB 65)

(4) *ol esgen esin haqqı ol yüklüg bulıt haqqı.* (RKT 37/83a2)

(5) *kaçan bolsa siler kemi içinde sürse olarnı bir esin birle hoş sewnürler anıñ birle kelse anar sıgansız sıtğan katıg yel taķı kelse anlarķa suw ķımı tegme orundın seznürler anlar kapsaldılar olar ğarķ birle du'ā kılurlar tanrıķa katıgsız kılığlı bolup anar dinni.* (TİEM 73 155r/6-9)

(6) *ol idı atı birle kim bağırsaķ turur kim yarlıķağan ol esnegen esinler bile anda esmek.* (TİEM 73 383v/9-383r/1)

(7) *yme ol tarığlı esinler haqqı tarmaķ.* (TİEM 73 431r/1)

rūzgār (Far.) ‘yel, rüzgār’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. rüzgār ‘yel, rüzgār’ TİEM 73 398v/5

Tanıklar

(1) *azu vaķt bolmadı-mu anlarķa kim kertgündiler korkmaķ köñülleri idı yādına anar kim ķuđı idtı könilikdin, bolmasunlar anların kim berildiler bitig munda öñdün uzun boldı anlar üze ğāyib rüzgār katı karardı köñülleri, üküş anlardın yarlığdın çıķığlılar.* (TİEM 73 398v/2-5)

talgağ ‘insanı öldürecek derecede şiddetli tipi’⁴⁷ Clauson, ED 496a; Nadalyayev vd. DTS 528b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. talgağ ‘insanı öldürecek derecede şiddetli tipi’ DLT II 288-10, DLT II 288-12

Tanıklar

(1) *tag üze talgağ boldı.* “Dağda tipi koptu.” (DLT II 288-10)

tüpi ‘tipi’ Clauson, ED 436a; Eren, TDES 408; Gülensoy, KBS II 899; Nadalyayev vd. DTS 598a; Räsänen V 481a

⁴⁷ bk. talaz.

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *tüpi* ‘tipi’ DLT I 219-3; DLT II 4-15, DLT II 71-9; DLT III 57-1, DLT III 97-9, DLT III 216-25, DLT III 217-1, DLT III 324-13

Tanıklar

(1) *tüpi yıgaçığ ahtardı.* “Tipi ağacı devirdi.” (DLT I 219-3)

(2) *tüpi kopdı.* “Tipi koptu, tipi çıktı.” (DLT II 4-15)

(3) *tüpi tüpürdi.* “Rüzgâr esti, toprağı savurdu.” (DLT II 71-9)

(4) *tüpi otuğ yalturdı.* “Yel ateşi alevlendirdi.” (DLT III 97-9)

(5) *kalın bulutuğ tüpi sürer karanğku ışığ urunç açar.* “Kalın bulutu tipi sürer, karanlık işi urunç açar.” (DLT III 217-1)

(6) *tüpi karığ karıladı.* “Tipi karladı, tipi ses çıkararak kar getirdi.” (DLT III 324-13)

*tüpilig*⁴⁸ ‘fırtınalı’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *tüpilig* ‘fırtınalı’ TİEM 73 189v/2

Tanıklar

(1) *anların meşzeği kim tandılar idilerine işleri kül teg katıg kopsa anar yel түpilig kün içinde umaslar anıñdın kim kazğandılar nerse üze.* (TİEM 73 189v/1-3)

yël ‘rüzgâr’ Clauson, ED 916b; Gülensoy, KBS II 1111; Nadalyayev vd. DTS 254a; Räsänen, VEWT V 195b; Sevortyan, ESTY IV 174-176

Orh. Tanıklanmamıştır.

⁴⁸ bk. *tüpi* ‘tipi’ Clauson, ED 436a; Eren, TDES 408; Gülensoy, KBS 899; Nadalyayev vd. DTS 598a; Räsänen V 481a

Uyg. y l ‘r zg r A B 281, 474; DKPAM 0651, 2456; Huast 73⁴⁹;  KP  XVIII.3.; KP 020; Suv VI 0182, 0698; Suv VIII 244, 1334, 1428, 1648; Suv IX 0521, 0610, 0623 vd.; Suv X 288, 481; TT I 103, TT VA 44, TT W 23 vd.

Tanıklar

(1) *inçe k(a)ltı ulug yeel kelip k l suvın tokıp yaymış teg yokaru kuğı yayıldı yaykaldı.* “Sanki büyük (bir) yelin eserek g l suyunu vurup dalgalandırmış gibi, yukarıya ve aşağıya dağıttı, çalkalandı.” (A B 281-283)

(2) *inçe k(a)ltı ulug ıgaç küçlüg katıg yeelke tokıtılıp kamılmış teg tüşdiler kamıldılar.* “Tıpkı, büyük (bir) ağacın kuvvetli sert yelle vurulup devrildiği gibi yere düştüler.” (A B 473-475)

(3) *[an]ıı arasınta ulug y l y lti[rer] ol y l içinte antag  n eş(i)dil r san ivantu san ivantu tirili ler tirili ler t p.. ol tamuluglar bo savag eşidserler  lmış erserler y(i)me yine ikiley  tiril rl r.* Bu arada şiddetli (bir) r zg r esmeye (başlar ve) o r zg r içinde şöyle (bir) ses işitilir: Dirilin, dirilin, dirilin, dirilin! O cehennemlikler bu sözü işitince ölmüş iseler yeniden dirilirler.” (DKPAM 0650-0655)

(4) *bo savıg eşidip  iva[k]  vairam [y]çöl teg tavrak [...] arkasınta olurup [k  medin ara ř]rav(a)st uluşka [yakın kelip ağır ayagın bim]baz[ar  elig begniı]  t gin t(e)ıri [burhanka egs ]ks z tükel  t nti.* “Bu sözü işiten Jivaka, Vairambha r zg rı gibi süratle (yerinden kalktı...) arkasında oturup (hemen) Sr vasti’ye (gidip, Hükümdar) Bimbasa a’nın ricasını, saygıyla Tanrı (Buda’ya) eksiksiz bir şekilde ilette.” (DKPAM 2455-2461)

(5) *beşin  teıri t pirer k r n ıg yel turur kemi a tarılur ölür.* “Beşinci (tehlike şudur:) gökyüzü yırtılır, korkunç bir r zg r çıkar, gemi alabora olur ve (insanlar)  l r.” ( KP  XVIII.2.-4.)

(6) *taloy içinteki k(a)ra yel kelip ermez e <kemisin> t kıp yekler erg si otruglarınta ölüm yerke tegirler (oku: teg rser) anıı <ara> bir bilge kişi kuanşi im pusar atın ata[sar] ol kamag <t nl(ı)glar taloydaki> tişi yeklerde ozar kutrulur.* “Denizden kara yel gelip (onların) gemilerini parçalayıp (onları insan yiyen) devlerin (Skr. *yakşa*) bulunduğu yere₂ (yani)  l m yerinde götürse (ve) onların arasında bir bilge kişi, Kuanşi im Pusar adını ansa bütün o canlı varlıklar, denizdeki (insan yiyen) dişi devlerden kurtulur₂.” (KP 020-023)

⁴⁹ Kelime, metinde ‘R zg r Tanrısı’ anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

(7) *kün ay garhlar yultuzlar yorıķı tegşilmez, yeel yağmur üdinçe bolur.* “Gün, ay, yıldızların seyri değişmez. Rüzgâr yağmur zamanında olur.” (Suv VI 181-182)

(8) *ķudug içinte ün üngey suv taşğay üdsüz yēl yağmur bolğay.* “Kuyu içinden ses yükselecek, su(lar) taşacak vakitsiz fırtına olacak.” (Suv VI 697-699)

(9) *ķüçlüg katıg yēēl kelip ugursuz yıksız yēltirer.* “Güçlü, sert bir rüzgâr gelir (ve) zamansız sırasız eser.” (Suv VIII 1334-1335)

(10) *yalańok etözinte törümiş „ tört ulug iglerin „ yēēlig sarıgıg lēşipig „ yumgın tepremiş sanıpatig „ emlegeli küseser „ edgü köñüllüg kişiler „ netegleti emlegü ol „ muntag yanlıg ig togag.* “İnsanların bedeninde neş’et eden dört büyük [tür] hastalığı, [yani] rüzgâr [kaynaklı hastalığı], safra [kaynaklı hastalığı], balgam [kaynaklı hastalığı] ve [bütün] hepsini topluca tetikleyen samnipātayı merhametli kişiler tedavi etmek istese, [onlar] bu gibi hastalıkları, nasıl tedavi edecektir acaba?” (Suv IX 0519-0524)

(11) *aş sıñmışte kēn teprenür „ yēēl tıtağlıg ig toga „ üdin b(e)lgüsin bilmiş k(e)rgek.* “Rüzgâr kaynaklı hastalık, yemek sindirildikten sonra harekete geçer. [Bu nedenle, hekimin hastalıkların oluş] zamanını ve [hastalıkların] alâmetlerini bilmesi lâzımdır.” (Suv IX 0609-0611)

(12) *inçe k(a)ltı ulug yeel kelip köl suvın tokıp yaymış teg yokaru kuğı yayıldı.* “Sanki büyük (bir) yelin eserek göl suyunu vurup dalgalandırđı gibi yukarıya ve aşağıya dağıldı.” (Suv X 288-289)

(13) *inçe k(a)ltı ulug ı ıgaç ķüçlüg katıg yeelke tokıtılıp kamılmış teg tüşdiler kamıldılar.* “Tıpkı büyük (bir) ağacın kuvvetli sert yelle vurularak devrilmesi gibi yere yığıldılar². (Suv X 480-482)

(14) *yilli suwlı tebreyü ķudug için bekleti.* (TT I 103-104)

Kar. yel ‘yel, rüzgâr’ AH 194; OAKT 35b, 11, OAKT 71,14; RKT 33/69a2, 34/61a3, 35/81b1 vd.; TIEM 73 265v/1, 384r/6, 431r/1 vd.; yil KB 143, 693, 1175 vd.

Tanıklar

(1) *beķasız erür bu ajun lezzeti / keķer yil keķer teg meze müddeti.* “Bu dünya lezzeti bâķi değildir; zek müddeti, yel geķer gibi, geķer.” (AH 193-194)

(2) *ķurtğa yeldin şikâyet kıldı.* “İhtiyar kadın rüzgârdan şikâyet etti.” (OAKT 35b, 11)

(3) *yel asdı yağmur yağdı. “Rüzgâr esti yağmur yağdı.”* (OAKT 71,14)

(4) *ol Tanrı ıdtı yellerni, koparur bulıtnı, sürdimiz anı ölmüş el tapa, tırgüzürmiz anıñ birle yerni ölmüşde kiñin, mundağuk halkñıñ tirilmeki.* (RKT 33/69a1-69b2)

(5) *musahhar kıldımız añar yelni yoriyur anıñ fermānı birle yumşak ne yerni kim tilese.* (RKT 34/61a3-61b2)

(6) *ıdtımız olar üze katıg yelni nahis künler içinde, taturgumuz üçün olarkā harluk kınını yakın tiriglig içinde, āhiret azābı hār kılğanrak, olar yāri berilmezler.* (RKT 35/81a3-82a2)

(7) *ol ol ıdı ıdtı yellerni sewünç berdeçi anıñ yarlıkamakı yarlıkamakı üskinde indürdimiz kökdin suwnı arıtıgı.* (TİEM 73 265v/1-2)

(8) *yme ‘ād boğunı içinde erselnā ıdtımız anlar üze yelni tügün.* (TİEM 73 384r/6)

(9) *tā’atın yme ol katıg yellər haqqı katmak.* (TİEM 73 431r/1)

(10) *üçi ot üçi suw üçi boldı yıl / üçi boldı toprak ajun boldı il. “Bunların üçü – âteş, üçü – su, üçü – yel ve üçü – topraktır; bunlardan dünya ve memleketler meydana gelir.”* (KB 143)

yeel yağmur ‘yel yağmur’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *yeel yağmur* ‘yel yağmur’ Suv VI 0182, 0698

Tanıklar

(1) *kün ay garhlar yultuzlar yorıkı tegşilmez, yeel yağmur üdinçe bolur. “Gün, ay, yıldızların seyri değişmez. Rüzgâr yağmur zamanında olur.”* (Suv VI 181-182)

(2) *kudug içinte ün üngey suv taşgay üdsüz yel yağmur bolgay. “Kuyu içinden ses yükselecek, su(lar) taşacak vakitsiz fırtına olacak.”* (Suv VI 697-699)

Kar. Tanıklanmamıştır.

2.4.4. Yağmur-Dolu Anlamı Taşıyan Sesler

tolı ‘dolu’ Clauson, ED 491b; Gülensoy, KBS I 296; Nadalyayev vd. DTS 573a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *tolı* ‘dolu’ DKPAM 2261; Suv VIII 1444

Tanıklar

(1) *igleme[k]lig tolı yagmur sizlerni üze yagdukda bir or[un]a teprençsiz yatgurup çoğunuz yalınıñızlarnı barça yok [yodu]n kılğay.* “Hasta edici dolu, yağmur sizlerin üzerine yağdığında (sizleri) kaskatı bir yere yatırıp parlaklığınızı ortadan kaldıracak.” (DKPAM 2260-2264)

(2) *üdsüz kolusuz [kez]igsiz tolı tüşer kar yagar.* “Zamansız, aralıksız dolu düşer kar yağar.” (Suv VIII 1443-1444)

Kar. tolı ‘dolu’ DLT I 139-19, DLT I 354-24, DLT III 233-2; TİEM 73 259v/2

Tanıklar

(1) *ıkılaçım erik boldı/ erik bolgu yeri kördi/ bulıt örüp kök örtüldi / tuman türüp tolı yagdı.* “Küheylanım yüğrük oldu, yüğrük olmayı yerinde gördü; bulut çıkıp göğü örttü, duman türedi, dolu yağdı.” (DLT I 139-19)

(2) *agdı bulıt kökreyül/ yagmur tolı sekriyül/ kalık anı ügriyül/ kança barır belgüsüz.* “Bulut kükreyerek yükseldi, yağmur, dolu koşuşur, onu hava sürüyor, nereye gideceği belli değil.” (DLT I 354-24)

(3) *tolı:* “Gökten yağan dolu.” (DLT III 233-2)

(4) *körmes mü sen kim tañrı sürer bulıtnı yana қоşар anlı /anlı ara yana қилur anı қат қат көргеу sen yağmurnı çıkar arasındın indürür kökdin tağlardın anıñ içinde tolıdın tegrür anı kimke tilese, ewrer anı kimdin tilese yaruqlıku eletü yazar közlerni.* (TİEM 73 258r/9-259v/3)

yağmur ‘yağmur’ Clauson, ED 903b; Eren, TDES 439; Gülensoy, KBS II 1031; Nadalyayev vd. DTS 225a; Räsänen, VEWT V 177b; Sevortyan, ESTY IV 57-58

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *yağmur* ‘yağmur’ DKPAM 2261, 4513; KP 202; Maytrı 18/37, 82/40; Suv III III.3b.8, 154.5, 159.21; Suv IV 3277; Suv V 0566, 1279; Suv VI 0182, 0586, 0698; Suv VIII 41, 424, 1336, 1429, 1650; TT I 5, TT VA 107

(1) *igleme[k]lig tolı yagmur sizlerni üze yagdukda bir or[un]a teprençsiz yatgurup çoğunuz yalınıñızlarnı barça yok [yodu]n kılğay.* “Hasta edici dolu, yağmur sizlerin üzerine yağdığında (sizleri) kaskatı bir yere yatırıp parlaklığınızı ortadan kaldıracak.” (DKPAM 2260-2264)

(2) *buşılığ yağmur yağı[t]ıp erüş üküş tınl[ı]glarınıñ ıǵay [bulga]k em[ge]klerin kalın<ç>sız tarkarur erti.* “(Muhtaç olanlara) sadaka yağmurunu yağdırıp, pek çok canlının sıkıntı veren ıstıraplarını büsbütün uzaklaştırırdı.” (DKPAM 4513-4515)

(3) *t(e)ñrim noş teg tatıǵl(ı)g yağmur suvın yaǵıtıp yalñuklarınıñ nizvani otın öçürür siz.* “Tanrı’m, siz tatlı bir yağmur suyu yağdırıp canlı varlıkların hırs ateşini söndürürsünüz.” (KP 201-203)

(4) *çintan nikişi birle kataǵlıǵ edǵı yıdlaǵ kuzışay mntark ulatı teñridem hua çeçekler yüzken yağmur osuǵluǵ yaǵıdılar.* “Sandal ağacı nikişi (?) ile pek güzel kokulu nilüfer çiçeklerini ve diğerk semâvi çiçekleri durmadan yağmur gibi yağdırdılar.” (Maytrı 18/34-38)

(5) *uluǵ nomluǵ yağmur yaǵıtdaçılarka uluǵ nomluǵ küvrüǵüǵ yañkurtı toǵıdaçılarka uluǵ nomluǵ labayıǵ ürdeçilerke uluǵ nomluǵ tuǵuǵ örü tikdeçilerke uluǵ nomluǵ y(a)rukıǵ örü tutdaçılarka inçip alku tınl(ı)ǵlar oǵlanın inçǵülüǵ mengilig asıǵlıǵ tusuluǵ kılǵalı küsüşin ürüǵ uzatı nom buşı birip azmışlarıǵ yırçılep uluǵ tüške utlıka tegürüp mengü mengig tanuǵlatdurtaçılarka bo muntaǵ osuǵluǵ kamaǵ büǵü biliglig burkanlarka ol atı kötrülmışlerke etözüm üzetilim üze kongülüm üze qop uǵurın töpümin engiñip süzük kirtgünç kongülin yinçürü töpün yukünü teginür m(e)n.* “Ulu öğreti (*Dharma*) yağmurunu yağdıracaklara; ulu öğreti (*Dharma*) davulunu çalıp tınlatacaklara; ulu öğreti (*Dharma*) borusunu üfleyeceklerle; ılı öğreti (*Dharma*) tuǵunu yukarı kaldıracaklara; ulu öğreti (*Dharma*) ışığını yukarı doğru yükselteceklerle; sonra bütün canlı yaratıkları rahat, mutlu, kazançlı duruma getirmek dileǵiyle uzun süre öğreti sadakası (*Dharma dhana*) verip, yoldan çıkmışları yola sokup, ulu ödüle, karşılıǵa ulaştırıp, sonsuz mutluluǵu tanıttıracaklara; böylesi, benzer bütün büyü bilgili Budalara, o adı yüceltilmişlere (*Lokajyeştha*) vücudumla, dilimle, gönlümle, tam zamanında kafamı eğip, temiz inançlı gönülle secde ederek baş(ım)la saygıyla eğilirim.” (Suv III III.3b.7-133.1)

(6) *nomluǵ labayıǵ ürüp nomluǵ tuǵuǵ örü tikiñ nomluǵ yağmur yaǵıtıp biş ajun tınl(ı)ǵ oǵlanların süzük kirtgünç köñül öriñip nom bulunçına tegürüp alqınmaksız tükemeksiz inçǵü mengi üze toǵdurup k(a)ltı bodis(a)t(a)ylarınıñ pratyakabutlarınıñ arhantlarınıñ edǵülüǵ töz yultızlarıña tükellig kılı y(a)rılıkamaqlıǵ kayu iduǵ işleri <bar> erser amtı m(e)n ol kamaǵ burkanlarınıñ ol antaǵ iduǵ işleriñe qop süzük kirtgünç köñülin artuǵrak iyin ögirür m(e)n sevinür m(e)n öge alqayu teginür m(e)n.* “Öğreti (*Dharma*) borusunu üfleyip, öğreti (*Dharma*) tuǵunu yukarı kaldırıp, öğreti (*Dharma*) yağmurunu yağdırıp, beş varlık şeklindeki (*Pañcagati*) canlılar için temiz inançlı gönül besleyip, öğreti (*Dharma*) kazancına ulaştırıp, (onları)

bitmez, tükenmez rahat, huzur ile doyurup, böylelikle Bodhisattvaların, Pratyekabuddhaların, Arhantların iyi köklerine hakim duruma getirip, buyurmaklı hangi işleri (var) ise, şimdi ben, o, bütün Budaların o, öylesi kutsal işlerine tam temiz inançlı gönülle, fazlasıyla sevinir, kıvanırım, (o işleri) överek, methederek yerine getiririm.” (Suv III 154.4-18)

(7) *ol kamağ büğü biliglig burkanlar uluğ y(a)rlikançuçı köñül öritü y(a)rlikap uluğ nom tilgenin evire y(a)rlikazunlar uluğ nomluğ yağmur yağıtu y(a)rlikazunlar.* “O, bütün bilge bilgili Budalar, ulu acıyıcı duygu beslemek lütfunda bulunup, ulu öğreti tekerleğini (Dharmacakra) çevirmeye lütuf buyursunlar; ulu öğreti (Dharma) yağmurunu lütfedip yağdırsınlar.” (Suv III 159.18-22)

(8) *ertiñü arınmak süzülmekke ,, ,, uluş uluğı t(e)ñrime uçsuz kırıksız etözünüz üze ,, birk(e)ye y(e)me üjik akşar ,, (söz)leyü y(a)rlikamatın ,, ,, alku tetse(lar) terin kuvraklarıñıznu ,, yene nomluğ yagmurın barçanı (,) tuşgurur tüketür siz.* “Çokça temizlenmeye çok büyük Tanrıma uçsuz bucaksız vücudunuz ile sadece de hece akşara söyleyip açıklamadan bütün keşişler topluluklarınızı yine dharmalı yağmur ile tamamını doldurur tamamlarsınız.” (Suv IV 3271-3278)

(9) *tokıtım m(e)n kamagta yig ulug nomluğ küvrügüğ yañkurtum m(e)n kamagta yig ulug nomluğ labayıg tamturtum m(e)n kamagta yig ulug nomluğ y(a)ruk yolak yağıtdım m(e)n kamagta yig ulug nomluğ yagmurug.* “Her yerde en büyük dharmanın davulunu çaldım. Her yerde en büyük dharmanın labayını üfledim. Her yerde en büyük dharmanın meşalesini yaktım. Her yerde en büyük dharmanın yağmurunu yağdırdım.” (Suv V 0561-0566)

(10) *bo nom erdinig ayayur ağı<ı>layur ilte uluşta aç kız ig kegen yağı yavlak adasın yagutmalım üdsüz yül yagmur adasın yme kılmalım.* “Bu dharma hazinesine saygı gösteren ülkede açlık, hastalık, düşman tehlikesini yaklaştırmayalım. Mevsimsiz rüzgâr yağmur tehlikesini de yaşatmayalım.” (Suv V 1276-1280)

(11) *kün ay garhlar yultuzlar yorıkı tegşilmez, yeel yağmur üdinçe bolur.* “Gün, ay, yıldızların seyri değişmez. Rüzgâr yağmur zamanında olur.” (Suv VI 181-182)

(12) *anın amtı s(e)n tözünler oğhya, ken keligme ülerde kağıglanmaklıg küçün üze asanşelar içindeki alp kılğuluk işlerig tüzü tükel kılıp iki törlüg yeviglerin egsüksüz yeveñip kamağ tözünler kezigindin erñip üç uğuş yertinçütün ünüp alğuta başdınkı yeg bolup, söğütler eligi m(a)habodi söğüt tüpinte v(a)ñirliğ v(a)şirazan örgün üzesinte b(e)k bağdaşını olorup ş{a}mnu (oku: ş(i)mnu) süüsin utup burhan kütin bulup; üç tegzinç iki y(e)g(i)rmi bölöklüg;*

darmaçak(i)r nom tilgenin evirip, üzeliksiz nomluğ küvrügü yanıkurtu tokıp üzeliksiz edgü tetyük nomluğ labayığ edgüti ürüp, üzeliksiz yeg basdınkı ıdoğ nomluğ tooğü örü tikip, üzeliksiz y(a)ruk yaşuk nomluğ yula tamturup, üzeliksiz noş tağığ nomlu yağmur yağıtıp, ülgüsüz sansız yüz min tümen kolti nayut sanınça tınl(ı)gların nızvanılığ kağguların tarkarıp; uçsuz kıdığsız uluğ emgeklig taloy ügüztin keçürüp ulsuz tüpsüz tuğmak ölmeklig sansarlıg tegzinçtin taşkaru tartıp; sansız sakışsız burhanlar birle oğadmadın tuş bolğuluk edgülerke tükellig kılğay s(e)n tep y(a)rlıkağay tep y(a)rlıkadı. “Onun için şimdi ey sen soylular oğlu, ileride gelecek olan zamanlarda gayretli gücün ile Asaṃkhyeya içindeki zahmet gerektiren işleri bütününüyle yapıp iki tür donanımını eksiksiz donatıp bütün soylular sırasından (arasından) geçip üç nesil yeryüzünden çıkıp herkesten daha üstün olup ağaçların hükümdarı Mahabodhi (adlı) ağaç dibinde elmas işlemeli taht üzesinde bağdaş kurup, oturup şeytan ordusunu yenip buda kutsallığına erişip üç tomar 12 bölümlü öğreti tekerleğini çevirip, en üstün öğreti davulunu çalıp vurup en üstün iyi denilen öğreti borusunu iyice üfleyip üstün kutsal öğreti bayrağını yukarı kaldırıp en üstün parlak ışıklı öğreti meşalesini tutuşturup en üstün tatlı öğreti yağmurunu yağdırıp sayısız yüz bin tümen (= 100.000 x 10.000 = 1 milyar) Koi, Nayuta sayısınca canlıların ihtiras kaygılarını uzaklaştırıp uçsuz bucaksız büyük zahmetli okyanustan geçirip sonsuz doğum ve ölüm Samsara döngüsünün dışına çekip sayısız budalar ile gözden kaçırmadan (dikkatlice) vakitlice iyilikleri tamamıyla gerçekleştireceksin diye buyuracak diye söyledi.” (Suv VI 563-597)

(13) *özgen yagmur üdinçe üşdürti kuğı tøkülür. “Zamanına uygun şekilde bambaşka yağmurlar yukarıdan aşağıya dökülür.”* (Suv VIII 424-426)

(14) *ontun singarkı burkanlar uluşınta bügüler kuvrağınta yagmur yağımış teg xu-a çeçek yağımışın sakınmış krgek.* (TT VA 106-108)

Kar. *yagmur* ‘yağmur’ DLT I 16-20, DLT II 28-1, DLT III 38-18 vd.; KB 118, 5314, 6155 vd.; OAKT 39,18; RKT 26/70b2, 36/21a3; TiEM 73 264r/1, 301v/9, 423r/2 vd.

Tanıklar

(1) *yagmur tindi.* “Yağmur dindi.” (DLT II 28-1)

(2) *yağa tursu yagmur yazılsu çiçek / kurumuş yığağtın salınsu küjek.* “Yağmur yağmakta devam etsin, çiçekler açılsın; kurumuş ağaçlardan perçemler sarksın.” (KB 118)

(3) *tüpi yıl turur dünya yagmur sanı / kelir çoğlayur az öçer terk üni.* “Dünyayı fırtına ve yağmur bil; gelir, gürler fakat çabuk sükûn bulur.” (KB 5341)

(4) *ķayu taġda yuġrür üñürde evi / yimi ot ķöki içġü yaġmur suvı. “Biri daġda ķoşar, evi maġaradır; onun yediġi ot ķöķü, içtiġi yaġmur suyudur.”* (KB 6155)

(5) *yaġmur yaġmadı nabat ünmedi. “Yaġmur yaġmadı, bitki yetişmedi.”* (OAKT 39,18)

(6) *eger bolsa sizke emgek yaġmurdun azu bolsa siz iglig kim ķođsa sizler sâzlarıñızñı alıñlar tolumlarıñızñı, bütünlükin Tañrı anuttı kâfirlerķa ķın ħârlaġlı. (RKT 26/70b1-71a2)*

(7) *ol turur kim indrür yaġmurnı nevmiğ bolmışlarında kiğin, yazar raġmetini, ol dost öġdülmüş. (RKT 36/21a2-21b2)*

(8) *keldiler öķ lūt eli üze ol kim yaġduruldı yawuz yaġmur, azu ķörmediler mü anı, yok kim ķorkmazlar erdi ķoparmaķķa. (TİEM 73 264r/1-2)*

(9) *bütünlüķün tañrı anıñ üskinde uluġ künnüñ biligi yme ķuđı indürür yaġmurnı bilür kim oġulķaķlar içinde bilmez et’öz negü ķazġanġusını erte, taķı bilmez et’öz ķayu yerde ölür bütünlüķün tañrı bilgen uķ(ķ)an ol içi atı birle rüzi berigli yarlıķaġlı sen törütür sen bilgenrek. (TİEM 73 301v/9-301r/3)*

(10) *ıđġay yaġmurnı siler üze tutaşlı. (TİEM 73 423r/2)*

2.4.5. Yıldız Anlamı Taşıyan Sesler

*yıldırık*⁵⁰ ‘yıldırak yıldızı’ Clauson, ED 922a; Nadalyayev vd. DTS 266b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *yıldırık* ‘yıldırak yıldızı’ KB 5676, 6220

Tanıklar

(1) *yarudı basa yıldırık ađġır bile / tizildi erentir özin belġüle. “Sonra Aygır ile Yıldırık yıldızları parladı, bunlara bir de Erentir katıldı; bu yıldızları kendine işâret bil.”* (KB 5676)

(2) *yitiken kötürdi yana baş örül/ töñitti yana yıldırık ađġır naru. “Yedi-Kardeşler başını yukarı kaldırdı: Yıldırık yıldızı Aygır burcuna doğru eğildi.”* (KB 6220)

⁵⁰ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 684.

2.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SESLER

2.5.1. Müzik Aletlerine Özgü Sesler

buçı ‘bir çeşit kubuz; iyi ses veren, inleyen ut’ Nadalyayev vd. DTS 119b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *buçı* ‘bir çeşit kubuz; iyi ses veren, inleyen ut’ DLT III 173-2, DLT III 219-4

Tanıklar

(1) *buçı kupuz*. “İnleyen utlardan bir ut. Bu, kaz göğsü denilen sazlardan bir sazdır.” (DLT III 173-2)

(2) *buçı*: “Çok inleyen ut.” (DLT III 219-4)

çaŋ ‘çan’ Clauson, ED 424a; Eren, TDES 78; Gülensoy, KBS I 217; Nadalyayev vd. DTS 139a; Räsänen VEWT V 99a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *çaŋ* ‘çan’ Suv VII 757

Tanıklar

(1) *ulug çaŋıñızıtın ünmiş ünnüñ tikisin vint tagdaki kuvragıñız barça eşidür yañkusın*. “Büyük çanlarını sallayıp ses çıkardığında sesini, Vind Dağı’ndaki cemaatiniz duyar.” (Suv VII 757-760)

Kar. Tanıklanmamıştır.

çıñratǵu ‘küçük çan, çingirak’ Clauson, ED 426b; Gülensoy, KBS I 237⁵¹; Tietze I 509

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *çıñratǵu* ‘küçük çan, çingirak’ İKPÖ LXXIX.5,7

Tanıklar

(1) *kaç kereklig* yemiş söğüt(-iñ) üze birer çıñratǵu asıñ bir söğüt* üze birer çıñratǵu asañ ıñıǵ bañ*. “Uygun birkaç yemiş ağacının üzerine, her birine küçük birer çingirak asın. Her (ağacın) üzerine bir ip bağlayın.” (İKPÖ LXXIX.4.-LXXX.1.)

⁵¹ bk. *çingirak*.

Kar. Tanıklanmamıştır.

ekeme ‘bir çeşit çalgı’ Nadalyayev vd. DTS 167b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *ekeme* ‘bir çeşit çalgı’ DLT III 174-11; *ikeme* DLT I 137-14;

Tanıklar

(1) *ekeme*: “Bir çeşit çalgı.” (DLT III 174-11)

(2) *ikeme*: “Bir çeşit, saz, kubuz gibi çalınan çalgı.” (DLT I 137-14)

kakratgu ‘hayvanları kaçırmak için çalınan şey’ Clauson, ED 612b; Nadalyayev vd. DTS 422b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kakratgu* ‘hayvanları kaçırmak için çalınan şey’ DLT II 334-15

Tanıklar

(1) *ol kakratgu kakrattı*. “O, kaçırarak şey çaldı.” (DLT II 334-15)

konğrağu ‘çan’⁵² Clauson, ED 640a; Nadalyayev vd. DTS 456a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *konğrağu* ‘çan’ Maytrı 31/33

Tanıklar

(1) *yul .../// erdniliğ lanğanlar ...-ülüğ torlar altunluğ konğrağu(lar) bolur...* “Göl ... cevherle mücehhez çitler ... ağlar, altından çanlar vardır.” (Maytrı 31/32-34)

Kar. *konğragu* ‘çingirak, konrak, tongurak, çan’ DLT II 358-7; DLT III 387-10, DLT III 402-9

Tanıklar

(1) *ol konğragu çinğrattı*. “O, çingırağı, konrağı, tongurağı çinlattı.” (DLT II 358-7)

⁵² bk. *kongurak* Gülensoy, KBS I 538.

(2) *konğragu*: “Çan, tongurak.” (DLT III 387-10)

(3) *ol konğragu çinğradı*. “O, çan çınladı.” (DLT III 402-9)

ķopuz ‘kopuz, bir çeşit çalgı’ Clauson, ED 588b; Gülensoy, KBS I 541; Nadalyayev vd. DTS 451a, 463a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *ķopuz* ‘kopuz, bir çeşit çalgı’ İKPÖ LXX.7., LXXI.1.

Tanıklar

(1) *tegin ķopuzķa* ertiñü uz erti*. “Prens kopuz çalmakta pek ustaydı.” (İKPÖ LXX.6-7.)

(2) *’elgi ķopuz etizü ağız yırlayı olurdı*. “Eliyle kopuz çalıp, ağızıyla şarkı söyleyerek oturuyordu.” (İKPÖ LXXI.1-2.)

Kar. *kubuz* ‘ut, kopuz, kubuz’ DLT I 19-14, DLT I 365-21, DLT II 235-15, DLT III 173-2, DLT III 283-15

Tanıklar

(1) *kubuz*: “Kubuz, uda benzer bir çalgı.” (DLT I 365-21)

(2) *kubuz kubzaldı*. “Kubuz çalındı.” (DLT II 235-15)

(3) *buçı kupuz*. “İnleyen utlardan bir ut. Bu, kaz göğsü denilen sazlardan bir sazdır.” (DLT III 173-2)

(4) *ol kubuz kupzadı*. “O, kubuz, ut çaldı.” (DLT III 283-15)

ķövrüg ‘davul’ Clauson, ED 690b; Nadalyayev vd. DTS 331a

Orh.-

Uyg. *ķövrüg* ‘davul’ Maytrı 18/40, 36/9, 52/8, 81/26; *küvrüg* İKPÖ XXXI.8., XXXIII.1.; TT I 191⁶, TT III 56, TT VA 23

Tanıklar

(1) *gantari gantarviler teñridem ķövrügerig tültürdi*. “Gandhāra ve Gandharvalar ilāhî davulları çaldılar.” (Maytrı 18/39-40)

(2) *tağ töpüsinte turup al(kudın) iştilü altunluğ kövrügler osuğluğ yañkuluğ ünin kamağ çambudvip uluštağı tınlıqlarığ ünteyü inçe tip sav sözleyür.* “Bir dağın tepesinde durup her yerden iştilecek şekilde altın davullar(ınki) gibi çınlayan, akseden bir sesle bütün dünyadaki yaratıkları sesleyip şöyle diyerek konuşur.” (Maytrı 81/25-29)

(3) *teñridem kövrüg ünleri iştilür.* “İlâhî davulların sesleri iştilir.” (Maytrı 52/8-9)

(4) *yettinç kün tañ tañlayur erken edgü ögli tegin uluğ küvrüg tokitıp inçe tep yarlığkadı.* “Yedinci gün şafak sökerken İyi Düşünceli Prens büyük davulu çaldırıp şöyle söyledi.” (İKPÖ XXXI.6.- XXXII.2.)

(5) *küniñe munçulayu küvrüg tokitıp yarlığ yarlığkap kim neñ üntemeser yettinç kün temir sua açtı temir ışığ yorıdı.* “Her gün böyle davul çalınarak duyuru yineleniyordu ama hiç kimse kesinlikle sesini çıkarmadığından yedinci gün demir zincirler açıldı ve demir halatlar çözüldü.” (İKPÖ XXXII.8.- XXXIII.4.)

(6) *köni nomluğ köwrügü körkittingiz.* (TT III 56)

Kar. *küwrüğ* ‘kös, davul’ DLT I 479-7

Tanıklar

(1) *küwrüğ:* “Kös, davul.” (DLT I 479-7)

kuñkayu ‘bir tür kopuz, gitar, ut’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *kuñkayu* ‘bir tür kopuz, gitar, ut’ İKPÖ LXIX.7., *kuñkau* İKPÖ LXX.3.

Tanıklar

(1) *maña edgü sañınçıñaz bar erser maña amtı bir kuñkayu tilep kelürün kerürün.* “Eğer benim iyiliğimi düşünüyorsanız şimdi bana bir kopuz isteyip getirin.” (İKPÖ LXIX.5-LXX.1.)

(2) *ol udçı er bir kuñkau tilep kelürdi berdi.* “O sığırtaç bir kopuz isteyip, getirdi ona verdi.” (İKPÖ LXX.2-4.)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

2.5.2. Dövmе-Ezme Aletlerine Özgü Sesler

tokımak⁵³ ‘tokmak’ Clauson, ED 470b; Gülensoy, KBS II 906; Nadalyayev vd. DTS 576b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. tokımak ‘tokmak’ Uig I 434

Tanıklar

(1) tokımak eliglerinte tuta. “Tokmağı ellerinde tutarak.” (Uig I 434)

Kar. tokımak ‘tokmak’ DLT III 177-7

Tanıklar

(1) tokımak: Tokmak, çamaşır tokmağı.” (DLT III 177-7)

2.5.3. Aksesuarlara Özgü Sesler

toku⁵⁴ ‘toka, kemer tokası’ Clauson, ED 466b; Gülensoy, KBS II 903; Nadalyayev vd. DTS 577b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. toku ‘toka, kemer tokası’ DLT III 226-21

Tanıklar

(1) toku: Toka, kemer tokası.” (DLT III 226-21)

2.6. BİTKİLERE ÖZGÜ SESLER

asurtğu ot⁵⁵ ‘aksırık otu, burun otu, enfiye’ Clauson, ED 251b; Nadalyayev vd. DTS 61b

Orh. Tanıklanmamıştır.

⁵³ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan için bk. Zülfikar, 2018: 657

⁵⁴ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 657.

⁵⁵ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 297.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *asurtgu ot* ‘aksırık otu, burun otu, enfiye’ DLT III 442

Tanıklar

(1) *asurtgu ot*. “Aksırtan ot” (DLT III 442-13)

kıldruk⁵⁶ ‘buğday başaklarında bulunan kılçık’ Clauson, ED 619a; Nadalyayev vd. DTS
442b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kıldruk* ‘buğday başaklarında bulunan kılçık’ DLT III 417

Tanıklar

(1) *kıldruk*: “Buğday başaklarında bulunan kılçık.” (DLT III 417-9)

2.7. YİYECEKLERE ÖZGÜ SESLER

kakug⁵⁷ ‘kurutulmuş et, meyve vb. yiyecekler’ Clauson, ED 608b; Nadalyayev vd. DTS
421b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kakug* ‘kurutulmuş et, meyve vb. yiyecekler’ DLT III 130-17

Tanıklar

(1) *kakug*: “yarma, kurutulmuş et yahut erik, kaysı gibi kurutulmuş meyve” (DLT III
130-17)

2.8. YANSIMA SESLER

badar ‘gürültülü ses anlatan bir kelime; patır patır’ Clauson, ED 307a; Nadalyayev vd.
DTS 77a

Orh. Tanıklanmamıştır.

⁵⁶ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 539.

⁵⁷ Kelimenin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 531.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *badar* ‘gürültülü ses anlatan bir kelime; patır patır’ DLT I 360-19

Tanıklar

(1) *badar badar yügürdi*. “Patır patır ayağının sesi duyularak geçti.” (DLT I 360-19)

böng ‘ağır bir şeyin yere düşmesiyle çıkan yansıma ses’ Nadalyayev vd. DTS 118a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *böng* ‘ağır bir şeyin yere düşmesiyle çıkan yansıma ses’ DLT III 354-22; *böng ét-* ‘ağır bir şey yere düşerek ses vermek’ DLT III 354-22

Tanıklar

(1) *böng etti*. “Ağır bir şey yere düşerken ses çıkardı.” (DLT III 354-22)

buk ‘boş bir şeyin yere düşerken çıkardığı yansıma ses’ Clauson, ED 311a; Nadalyayev vd. DTS 125a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *buk* ‘boş bir şeyin yere düşerken çıkardığı yansıma ses’ DLT III 129-19, 129-22

Tanıklar

(1) *kagun buk yerge tüşdi*. “Kavun pat diye yere düştü.” (DLT III 129- 19)

(2) içi boş olan herhangi bir şey yere düşüp yarılırsa *buk etti* denir. (DLT III 129-22)

buldur buldur ‘güldür güldür’ Clauson, ED 334b; Nadalyayev vd. DTS 122a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *buldur buldur* ‘güldür güldür’ DLT I 456-25

Tanıklar

(1) *taş kudhuğka tüşti buldur buldur etti*. “Taş kuyuya düştü güldür güldür ses etti.” (DLT I 456-25)

çak çuk ‘odun, ceviz, kemik gibi şeylerin kırılmasıyla çıkan yansıma ses’ Clauson, ED 403b; Nadalyayev vd. DTS 140a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çak çuk* ‘odun, ceviz, kemik gibi şeylerin kırılmasıyla çıkan yansıma ses’ DLT I 333-10; *çak çuk êt-* DLT I 333-12

Tanıklar

(1) *çak çuk*: “Odun, ceviz, kemik gibi şeylerin kırılmasından çıkan sesi bildirir.” (DLT I 333-10)

(2) *çak çuk*: “Odun, ceviz, kemik gibi şeylerin kırılmasından çıkan sesi bildirir ve *çak çuk etti* denir.” (DLT I 333-12)

çaldır çaldır ‘yansıma ses, sadakta okun çıkardığı ses,rüzgârda kuru otların çıkardığı ses’ Clauson, ED 419a; Nadalyayev vd. DTS 137a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çaldır çaldır* ‘yansıma ses, sadakta okun çıkardığı ses,rüzgârda kuru otların çıkardığı ses’ DLT I 457-3; *çaldır çaldır êt-*‘çaldır çaldır etmek’ DLT I 457-3)

Tanıklar

(1) *ok kişte çaldır çaldır etti*. “Ok sadakta çaldır çaldır etti.” (DLT I 457-3)

çalk çulk ‘itmenin çıkardığı ses’ Clauson, ED 419b; Nadalyayev vd. DTS 137b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çalk çulk* ‘itmenin çıkardığı ses’ DLT I 349-8

Tanıklar

(1) *çalk çulk badar kıldı*. “O, onu itti.” (DLT I 349-8)

çap çap⁵⁸ ‘kamçı vurulduğunda veya dudak şapırdadığında çıkan yansıma ses’ Clauson, ED 393a; Gülensoy, KBS I 219⁵⁹; Nadalyayev vd. DTS 139a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çap çap* ‘kamçı vurulduğunda veya dudak şapırdadığında çıkan yansıma ses’ DLT I 318-12, DLT I 318-14

Tanıklar

(1) *ol erük çap çap yedi*. “O, eriği şapır şupur yedi.” (DLT I 318-14)

çars çars ‘yansıma ses, dövme sesi’ Clauson, ED 430b; Nadalyayev vd. DTS 141a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çars çars* ‘yansıma ses, dövme sesi’ DLT I 348-13

Tanıklar

(1) *ol anı çars çars urdı*. “O, onu çat çat diye dövdü.” (DLT I 348-13)

çat çat ‘bir şeyin yere düştüğü zaman çıkardığı yansıma ses’ Clauson, ED 401b; Gülensoy, KBS I 222; Nadalyayev vd. DTS 141b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çat çat* ‘bir şeyin yere düştüğü zaman çıkardığı ses’ DLT I 320-7

Tanıklar

(1) *çat çat urdı*. “Çat çat vurdu.” (DLT I 320-7)

çıf ‘hurma, üzüm gibi şeylerin sırasının çömlek veya tencerede kaynamasından çıkan yansıma ses’ Clauson, ED 393b; Nadalyayev vd. DTS 147b

Orh. Tanıklanmamıştır.

⁵⁸ *Çap-* fiilinin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *çap-* (*yan-*) Tazhieva, 2020: 169.

⁵⁹ bk. *çap*.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çif* ‘hurma, üzüm gibi şeylerin sırasının çömlek veya tencerede kaynamasından çıkan yansıma ses’ DLT I 332-15

Tanıklar

(1) *çif*: “Hurma, üzüm gibi şeylerin sırasının çömlek veya tencerede kaynamasından çıkan sesi anlatır.” (DLT I 332-15)

*çıgıl*⁶⁰ *tıgıl*⁶¹ ‘ses bildiren bir söz’ Clauson, ED 407a; Nadalyayev vd. DTS 148a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çıgıl tıgıl* ‘ses bildiren bir söz’ DLT I 393-8

Tanıklar

(1) *ok kiş içre çıgıl tıgıl kıldı*. “Ok, sadakta çıgıl çıgıl etti.” (DLT I 393-8)

çing (I) ‘çınlama’ Clauson, ED 424b; Gülensoy, KBS I 237; Nadalyayev vd. DTS 150a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çing* ‘çınlama’ DLT III 357-5, 357-8

Tanıklar

(1) *kulakım çing etti*. “Kulağım çınladı.” (DLT III 357-5)

çing (II) ‘çan ve leğen gibi şeylerin verdiği ses’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çing* ‘çan ve leğen gibi şeylerin verdiği ses’ DLT III 357-5, DLT III 357-8

Tanıklar

⁶⁰ Kelimenin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *çıkıl-da-* (чыкылда-) Tazhieva, 2020: 173.

⁶¹ Kelimenin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *tıkıl-da-* (тыкылда-) Tazhieva, 2020: 316.

(1) *çinğ*: “Çan ve leğen gibi şeyler ses verirse böyle denir.” (DLT III 357-5)

çinğil çinğil ‘bir şeyin çingil çingil diye ses vermesi’ Clauson, ED 426a; Nadalyayev vd. DTS 150a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çinğil çinğil* ‘bir şeyin çingil çingil diye ses vermesi’ DLT III 366-4

Tanıklar

(1) *yügün çinğil çinğil etti*. “Gem çingil çingil etti.” (DLT III 366-4)

çıır ‘kuruluğundan dolayı ses çıkaran çamur’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çıır* ‘kuruluğundan dolayı ses çıkaran çamur’ TİEM 73 193v/6

Tanıklar

(1) *aydı bolmas-men yükünse-men ādemika törüt(t)ün anı kuruğ çıır* *balçık* *dın kara öyük balçık* *dın yıllar keçmiş*. (TİEM 73 193v/5-6)

çır ‘elbise yırtarken çıkan ses’ Clauson, ED 427b; Nadalyayev vd. DTS 151a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çır* ‘yansıma ses, elbise yırtarken çıkan ses’ DLT I 323-7

Tanıklar

(1) *anınğ tonun çır yırttı*. “Onun elbisesini cırt diye yırttı.” (DLT I 323-7)

çigir çigir ‘ekmek içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dişin ezemeyerek çıkardığı ses’ Clauson, ED 416b; Nadalyayev vd. DTS 145b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çigir çigir* ‘ekmek içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dişin ezemeyerek çıkardığı ses’ DLT I 363-22

Tanıklar

(1) *çigir çigir*: “Ekmek içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dişin ezemeyerek çıkardığı ses.” (DLT I 363-22)

çiring ‘leğen vb. şeylerden çıkan sesi anlatır’ Clauson, ED 430b; Nadalyayev vd. DTS 146b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çiring* ‘yansıma ses, leğen vb. şeylerden çıkan sesi anlatır’ DLT III 370-19

Tanıklar

(1) *çiring*: “Leğenin ve leğene benzer şeylerin çıkardığı sesi bildirir.” (DLT III 370-19)

çirt ‘dişler arasından çıkan tükürme sesi’ Clauson, ED 428a; Nadalyayev vd. DTS 146b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çirt* ‘dişler arasından çıkan tükürme sesi’ DLT I 341-25

Tanıklar

(1) *çirt südhti*. “Birisi dişlerinin arasından “çirt” diye tükürük çıkardı.” (DLT I 341-25)

çür çür ‘yansıma ses, sağma esnasında sütün kaba dökülürken çıkardığı ses, herhangi bir sıvının dökülürken çıkardığı ses’ Clauson, ED 428a; Nadalyayev vd. DTS 158a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çür çür* ‘yansıma ses, sağma esnasında sütün kaba dökülürken çıkardığı ses, herhangi bir sıvının dökülürken çıkardığı ses’ DLT I 323-14, *çur çur* 485-23

Tanıklar

(1) *çür çür*: “Süt sağılırken kapta çıkardığı sesi anlatır. Herhangi bir akar ses çıkardığı zaman da böyle denir.” (DLT I 323-14)

(2) *tewi emgi çur çur*. “Deve sağılırken sütün kapta çıkardığı sesi anlatır.” (DLT I 485-23)

danğ ‘dan diye ses verme’ Clauson, ED 511a; Nadalyayev vd. DTS 158b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *danğ* ‘dan diye ses verme’ DLT III 357-14; *tanğ tunğ* DLT III 357-14; DLT III 357-16; *tongğ tunğ* DLT III 356-15

Tanıklar

(1) *danğ dunğ etti nenğ*. “Nesne dan dun diye ses çıkardı.” (DLT III 357-14)

(2) *tanğ tunğ etti*. “Ses verdi.” (DLT III 357-16)

(3) *tongğ tunğ etti*. “Katı bir şey sert bir şey üzerine düşerek ses verdi.” (DLT III 356-15)

etinlig ‘çınlayan’ Clauson, ED 60b; Nadalyayev vd. DTS 188a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *etinlig* ‘çınlayan’ EUTS 78; Maytrı 81/3; Suv V 0044

Tanıklar

(1) *etinlig*. “Kükreyen, çınlayan.” (EUTS 78)

(2) *tükel bilge maytrı burkan etinlig seviglig ezrua ünün kü kelig erdemlig tıtsıları ara ögütmiş purnı arhantığ (ok)ıp inçe tip yarlıkayur*. “Mükemmel hikmetli Maytrı burkan, çınlayan, sevimli Ezrua sesi ile meşhur zuhûr kabiliyeti olan ve öğrencileri arasında (çok) övülmüş velî Pūrna’yı çağırıp haşmetle şöyle der.” (Maytrı 81/ 3-7)

(3) *alku ünler arasinta alkuta yig baştınkı ulug ezrua etinlig tigilig yanıkulug ününüz erür*. “Bütün sesler arasında, hepsi içinde en iyi, yüce *Brahman* sesli sesiniz vardır.” (Suv V 0042-0045)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

kaldruga ‘elbise, kâğıt vb. şeylerin hışırdaması’ Clauosn, ED 620a; Nadalyayev vd. DTS 411a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kaldruga* ‘yansıma ses, elbise, kâğıt vb. şeylerin hışırdaması’ DLT III 442-20

Tanıklar

(1) *kaldruğa ton*: “Hışırtı yapan elbise. Kâğıt ve kâğıt gibi hışırtı yapan herhangi bir şey içinde böyle denir.” (DLT III 442-20)

kar kur ‘karın guruldamasından çıkan ses’ Clauson, ED 641a; Nadalyayev vd. DTS 422b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kar kur* ‘yansıma ses, karın guruldamasından çıkan ses’ DLT I 324-14, DLT I 486-

2

Tanıklar

(1) *kar kur itti karın*. “Karın guruldadı.” (DLT I 324-14)

(2) *karın kur kur etti*. “Karın guruldadı.” (DLT I 486-2)

karç kurç ‘hatır hutur’ gibi bir ses’ Clauson, ED 647a; Nadalyayev vd. DTS 425b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *karç kurç* ‘hatır hutur’ gibi bir ses’ DLT I 343-8; *karç kurç yè*- DLT I 348-8

Tanıklar

(1) *er turmuznı karç kurç yèdi*. “Adam şenhiyarını hatır hutur yedi.” (DLT I 343-8)

kars kars ‘el çırparken çıkan ses’ Clauson, ED 663b; Nadalyayev vd. DTS 429a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kars kars* ‘el çırparken çıkan ses’ DLT I 348-19, DLT I 348-19

Tanıklar

(1) *kars kars aya yaptı*. “O, el ayasını birbirine vurarak ses çıkardı.” (DLT I 348-19)

kart kurt ‘parmakların çıtlama sesi’ Clauson, ED 647b; Nadalyayev vd. DTS 430a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kart kurt* ‘yansıma ses, parmakların çıtlama sesi’ DLT I 342-19; *kart kurt ét-* DLT I 342-19

Tanıklar

(1) *elig kart kurt etti*. “Parmaklar çıtladı.” (DLT I 342-19)

pat ‘pat, ağır bir şeyin yere düşerken çıkardığı ses’ Clauson, ED 296a; Gülensoy, KBS II 689; Nadalyayev vd. DTS 396b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *pat* ‘yansıma ses, pat ağır bir şeyin yere düşerken çıkardığı ses’ DLT I 319-28, 320-2

Tanıklar

(1) *pat*: “Ağır bir şeyin yere düşerken çıkardığı sese *pat tüşdi* denir.” (DLT I 320-2)

sart surt ‘zart zurt-fart furt, ayağın geniş ayakkabıda çıkardığı ses’ Clauson, ED 846a; Clauson, ED 738b; Nadalyayev vd. DTS 490a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *sart surt* ‘yansıma ses, ‘zart zurt-fart furt’, ayağın geniş ayakkabıda çıkardığı ses’ DLT I 342

Tanıklar

(1) *anınğ adhakı sart surt kıldı*. “Onun ayağı fart furt etti.” (DLT I 342-8)

sawamağ ‘hışıltı’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *sawamağ* ‘hışıltı’ OAKT 24b,5

Tanıklar

(1) *meger akru kayda ün sawamak*. “Hani neredeyse yavaş bir hışıltı (duyulacak).” (OAKT 24b,5)

sır (II) ‘kalem ve kaleme benzer şeylerin çıkardığı ses’ Clauson, ED 843a; Nadalyayev vd. DTS 505b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sır* ‘kalem ve kaleme benzer şeylerin çıkardığı ses’ DLT I 324-2

Tanıklar

(1) *sır*: “Kalem ve kaleme benzer şeylerin çıkardığı ses böyledir.” (DLT I 324-2)

sinğ (II) ‘çınlama’ Clauson, ED 832a; Nadalyayev vd. DTS 500b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sinğ* ‘çınlama’ DLT III 358-2

Tanıklar

(1) *kulakım sinğ etti*. “Kulağım çınladı.” (DLT III 358-2)

sur sur ‘bir şeyi höpürdeterek içerken dudaklardan çıkan ses’ Nadalyayev vd. DTS514b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sur sur*: ‘bir şeyi höpürdeterek içerken dudaklardan çıkan ses’ DLT III 122

Tanıklar

(1) *er sur sur mün öpti*. “Adam şarul şarul çorba içti.” (DLT III 122-3)

şap şap (I) ‘tokat sesi’ Nadalyayev vd. DTS 520a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *şap şap* ‘tokat sesi’ DLT III 145-23

Tanıklar

(1) *anı şap şap boyunladı*. “Onun boynuna şap şap vurdu.” (DLT III 145-23)

şap şap (II) ‘bir şey yerken çıkan yansıma ses, şapur şupur’ Nadalyayev vd. DTS 520a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *şap şap* ‘bir şey yerken çıkan yansıma ses, şapur şupur’ DLT III 146-2

Tanıklar

(1) *ol kagunuğ şap şap yèdi*. “Kavunu şapur şupur yedi.” (DLT III 146-2)

şar şar ‘herhangi bir akarın çıkardığı ses’ Nadalyayev vd. DTS 520a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *şar şar* ‘herhangi bir akarın çıkardığı ses’ DLT I 324-10

Tanıklar

(1) *şar şar*: “Herhangi bir akar ses çıkardığı zaman böyle denir.” (DLT I 324-10)

(2) *şar şar*: “Yağmurun sağanak halinde yağmasından çıkan ses.” (DLT I 324-10)

tiring ‘kulağın tınlamasına benzer sesi bildiren kelime’ Clauson, ED 551b; Nadalyayev vd. DTS 563a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *tiring* ‘kulağın tınlamasına benzer sesi bildiren kelime’ DLT III 370-13, 370-16

Tanıklar

(1) *kulakım tiringğ etti*. “Kulağın tın diye ses çıkardı.” (DLT III 370-13)

(2) *yasın tiringğ ettürdi*. “Yayını tın ettirdi.” (DLT III 370-16)

tokıma ‘vurma, çalma sesi’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *tokıma* ‘vurma, çalma sesi’ OAKT 27,13

Tanıklar

(1) ‘*omar ... kapuğnı tokıdı erse bildiler kim ‘omarnıñ kapuğ tokıması turur.* “Ömer kapıyı çaldığı zaman anladılar ki (bu) Ömer’in kapı çalışının sesidir.” (OAKT 27,13)

tus tus ‘elbise ve keçe gibi yumuşak şeylere vurmanın çıkardığı yansıma ses, tıp tıp’ Nadalyayev vd. DTS 589b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tus tus:* ‘elbise ve keçe gibi yumuşak şeylere vurmanın çıkardığı yansıma ses, tıp tıp’ DLT I 329; DLT III 124

Tanıklar

(1) *tus tus urdı.* “Tıp tıp vurdu.” (DLT I 329-19)

(2) *anı tus tus urdı.* “Onun elbisesi üzerine çabuk çabuk vurdu.” (DLT III 124-15)

tırt tırt ‘elbiseyi aldırışsız bir tavırla yırtarken çıkan ses, cart cart’ Nadalyayev vd. DTS 569a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tırt tırt* ‘elbiseyi aldırışsız bir tavırla yırtarken çıkan ses, cart cart’ DLT I 341-14

Tanıklar

(1) *anınğ tonın tırt tırt yırttı.* “Onun elbisesini cart cart yırttı.” (DLT I 341-14)

zap zap ‘çabuk çabuk yürürken çıkan yansıma ses’ Nadalyayev vd. DTS 639a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *zap zap* ‘çabuk çabuk yürürken çıkan yansıma ses’ DLT I 319-2

Tanıklar

(1) *zap zap bargıl.* “Zıp zıp koş.” (DLT I 319-2)

2.7. Ses Bildiren Kelimeler

2.7.1. Ses Anlamı Taşıyan Sesler

*aķuruk(ı)ya*⁶² ‘sessizce’ Clauson, ED 89b; Nadalyayev vd. DTS 49b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *aķuruk(ı)ya* ‘sessizce’ Suv VI 931

Tanıklar

(1) *d(a)rni tutdaçı kişi k(e)ntü ögin köñülin öñi saķmadın bo özen d(a)rniğ özi eşidip adınlar eşidmegüçe ünin aķuruk(ı)ya sözlezün. “Dhārañi”yi tutacak kişi kendi aklını, düşüncesini dağıtmadan bu en içten tılsımı kendisi dinleyip diğeri, duymayanlar için sessizce söylesin.”* (Suv VI 928-931)

Kar. *aķru* ‘ses için daha yavaş, daha hafif’ TİEM 73 233v/7

Tanıklar

(1) *ol kün uđu bargaylar ündegçi egrilik bolmağay añar aķrun yinçge bolğay ünler raķmān tañrıķa eşitmegey sen meger aķruķına.* (TİEM 73 233v/6-7)

amıl ‘sessiz’ Clauson, ED 160b; Nadalyayev vd. DTS 41b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *amıl* ‘sessiz’ TT I not 91, TT IIB 57, TT IVB 60, TT VA 115

Tanıklar

(1) *amıl tikisiz ... sözlezün bu darnığ.* (TT I not 91)

(2) *taķı yme bu oķ öwke bilig aşılsar küçetser /ol ağır aģruř amıl yabaş kişilerig.* (TT IIB57)

(3) *mengülüğ ürük amıl kalısız nırwan mengisinge tegmekiimiz bolzun.* (TT IVB 60)

Kar. Tanıklanmamıştır.

beğük ış ‘şiddetli ses, yüksek sesle bağırma, kıyametin kopması esnasındaki gürültü’ Clauson, ED 302b; Nadalyayev vd. DTS 91a

Orh. Tanıklanmamıştır.

⁶² Kelime diğeri tanıklarda “yavaş” anlamına gelecek şekilde kullanıldığından burada yalnızca “ses” anlamına gelenler örnek olarak gösterilmiştir.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *beğük ış* ‘şiddetli ses, yüksek sesle bağırma, kıyametin kopması esnasındaki gürültü’ TİEM 73 435r/6

Tanıklar

(1) *kaçan kelse beğük ış*. (TİEM 73 435r/6)

belend (T.+Far.) ‘yüksek, yüksek ses’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg.-

Kar. *belend* ‘yüksek, yüksek ses’ OAKT 97b,5

Tanıklar

(1) *belend sözlenimizni eşitür*. “Yüksek sesle konuştuklarımızı işitir.” (OAKT 97b,5)

çak ‘ses anlatan bir söz’ Clauson, ED 404a; Nadalyayev vd. DTS 140a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çak* ‘ses anlatan bir söz’ DLT I 333-13

Tanıklar

(1) *ol anı urdı çak etmedi*. “O, onu dövdü çıt etmedi.” (DLT I 333-13)

çınğrak ‘gür ve pürüzsüz ses’ Clauson, ED 426b; Nadalyayev vd. DTS 150a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çınğrak* ‘gür ve pürüzsüz ses’ DLT III 383-6

Tanıklar

(1) *çınğrak ün*. “Gür ve pürüzsüz ses.” (DLT III 383-6)

eñiri ‘ince, keskin ses’ Nadalyayev vd. DTS 188a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *eñiri* ‘ince, keskin ses’ Suv VII 636, 641

Tanıklar

(1) *kértütin kelmış altun agızın nom nomlayu y(a)rılıp eñiri edgü üninli t(e)ñrili kişilig yavalturdi.* “(Budhha), gerçekliği yansıtan altın ağzıyla öğretiyi anlatıp buyurarak etkileyici, güzel sesiyle tanrı insanlı (herkesi) etkiledi.” (Suv VII 634-637)

(2) *eñiri üninli ıduk kutlug tilinli kut kolunmakın buluk ol.* “Etkileyici sesiyle, kutsal diliyle kut isteğine eriştirenindir.” (Suv VII 641-642)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

inç ‘sakin, yavaş, sessiz’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *inç* ‘sakin, yavaş, sessiz’ TT I 132, TT I 212, TT I 220, TT I 222

Tanıklar

(1) *birök inç kelmek atlg ırk kelser sewin inçe tir.* (TT I 132-133)

(2) *etüzüng ... içgüte koyarsar //ke inç kılğıl.* (TT I 210-212)

(3) *inç turmak yawşur.* (TT I 220)

(4) *köngülüng yığ inç tur.* (TT I 222)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

kongur ‘boğuk ses’ Clauson, ED 639b; Nadalyayev vd. DTS 456a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kongur* ‘boğuk ses’ DLT III 363-1

Tanıklar

(1) *kongur ün.* “Boğuk ses.” (DLT III 363-1)

kü⁶³ ‘ses’ Clauson, ED 686a; Nadalyayev vd. DTS 322a

Orh. *kü* ‘ses’ BK D 10; KT D 12

Tanıklar

⁶³ Kelime diğer tanıklarda ‘şöhret, ün’ anlamlarında kullanıldığından burada yalnızca ‘ses’ anlamına gelenler tanık olarak gösterilmiştir.

(1) *türük teñrisi idok su wı ança étmiş erinç türük bodun yok bolmazun tēyin bodun bolcun tēyin kañım éeltēriş kaganıg ögüm elbilge katunug teñri töpösinte tutup yügerü köttürti erinç kañım kagan yēti yēgirmi erin taşıkım [ış taşra] yor[ıyur tēyin kü eşidip ba]l[ık]d[akı tagıkımış tagdaki]* “Türk (ebedi) göğü (ve) kutsal yer su (ruhları) öylece örgütlenmiş, elbette. Türk halkı yok olmasın diye halk olsun diye babam Elteriş Kağan’ı annem Elbilge Hatun’u (ebedi) gök, tepelerinden tutup (göge) yükseltmiş elbette. Babam kağan on yedi adamıyla isyan etmiş. “İsyan başlıyor” diye ses işitince kenttekiler dağa çıkmış (isyan etmiş), dağdakiler.” (BK D 10)

(2) *taşra yoriyur tēyin kü eşidip balıkdaki taşıkımış tagdaki énmiş tērilip yetmiş er bolmuş. teñri küç bērtök üçün kañım kagan süsi bōri teg ermiş yagısı koñ teg ermiş ilgerü kurıgaru sülep tē[r]miş, kuwratmış kamagı* “İsyan başlıyor, diye ses işitince kenttekiler dağa çıkmış (isyan etmiş), dağdakiler inmiş, toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. (Ebedi) gök güç verdiği için babam kağanın ordusu kurt gibiymiş, düşmanı koyun gibiymiş. Doğuya (ve) batıya sefer edip (adam) derleyip, toplamış.” (KT D 11-12)

Uyg. *kü* ‘ses’ TT I 43

Tanıklar

(1) *kelen keyik müyüzi teg atıng küüing kötlürgei.* (TT I 42-43)

Kar. Tanıklanmamıştır.

küg ‘gürültü, ses’ Clauson, ED 709b; Gülensoy, KBS I 588; Nadalyayev vd. DTS 322a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *küg* ‘gürültü, ses’ Maytrı 18/20

Tanıklar

(2) *paşan tagda antağ kügi üni iştilti.* “Paşanak dağında şöyle bir ses işitildi.” (Maytrı 18/20-21)

Kar. *kög* ‘ırlamakta sesin yükselip alçalışı’ DLT III 131-3, DLT III 131-5, DLT III 131-8, DLT III 131-20

Tanıklar

(1) *er köglendi.* “Adam sesini alçalta yükselte şarkı söyledi.” (DLT III 131-8)

şayha (Ar.) ‘ses’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. şayha ‘ses’ RKT 37/81a3

Tanıklar

(1) *ol kün eşitgeyler şayhanı sezāsınça, ol çıkmak küni.* (RKT 37/81a2-81b1)

şük ‘sakin, sessiz’ Clauson, 867b; Nadalyayev vd. DTS 525a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. şük ‘sakin, sessiz’ AçB 377, 449; Suv X 456; TT I 223

Tanıklar

(1) *negü erki amtı tıltığı yağız yer monçulayu tepreyür, ügüzler köller yayılıp, ıgaçlar ırgalur, kün t(e)ñriniñ y(a)rukı, öñsüz boltı ürtmiş teg, közüm emigim tepreyür, öñrekite öñi şük, okun yürekiñe ursukmış teg, sıkılur m(e)n emgekin, tolp et’özüm tiñreyür, ençim idi b(e)lgürmez.* “Ne acaba şimdi bunun sebebi, kara yer bu kadar titriyor; ırmaklar göller taşıp (yayılıp), ağaçlar sallanıyor; güneş tanrının ışığı soluklaştı, örtülmüş gibi; gözüm göğsüm seğriyor, eskiden başka türlü sakindi; okla kalbime vurulmuş gibi sıkılıyorum ızdırapla, bütün vücudum titriyor, huzurum hiç kalmadı.” (AçB 372-380)

(2) *ol buryukı bo yarlıgıg eşidip közinte isig yaşı tökülü busuşlug kağgulugın yıglayu agızı kurup tili tamgakı kañıp sav sözleyü umatın kikiñ bermedin şük turdı.* “O kumandan bu emri işitince gözlerinden sıcak yaşlar dökülerek hüznle ağlayarak, ağzı kuruyup, dili damağına yapışıp söz söyleyemedi, cevap veremedi, sessizce durdu.” (AçB 445-449)

(3) *ol buryukı bo yarlıgıg eşidip közinte isig yaşı tökülü busuşlug kağgulugın yıglayu agızı kurup tili tamgakı kañıp sav sözleyü umatın kikiñ bermedin şük turdı.* “O kumandan bu emri işitince gözlerinden sıcak yaşlar dökülerek, hüznle₂ ağlayarak ağzı kuruyup dili damağına yapışıp söz söyleyemedi, cevap veremedi, sessizce durdu.” (Suv X 452-456)

(4) *etüzüng bil şük tur.* (TT I 223)

Kar.-

tavış ‘gürültü, şamata, hafif ses’ Clauson, ED 446a; Gülensoy, KBS II 872; Nadalyayev vd. DTS 542b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *tavış* ‘gürültü, şamata, hafif ses’ DKPAM 3649

Tanıklar

(1) *anta ok elig beg kapkara tünle tavış tıñ sanu bir ödünk(i)ye turtı.* “Hükümdar, orada hemen kapkaranlık gecede gürültüyü (aradığı) sesi farz ederek bir lahza bekledi.” (DKPAM 3648-3650)

Kar. *tavış* ‘ses’ OAKT 37,7; *tawuş* TİEM 73 228r/9, 241v/3

Tanıklar

(1) *eşitmegeyler tawışnı ya‘ni ünni.* “Onlar bir ses işitmezler.” (OAKT 37,7)

(2) *nek körür mü sen anlar hiç kim erse azu eştür mü sen anlarğa tawuş ol idi atı birle bağırsak yarlıkadaçı.* (TİEM 73 228r/9-228v/2)

(3) *eşitmezler anıñ tawuşını anlar anıñ içinde ārzū kılğaylar et’özleri menğü kalıglılar.* (TİEM 73 241v/3-4)

tawışsız ‘sessiz’ Clauson, ED 447b; Nadalyayev vd. DTS 542b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tawışsız* ‘sessiz’ Uig II 76₃

Tanıklar

(1) *arğa yükin kötürü ünsüzin önüp tawışsızın taşıqıp adınların ed tvar üze ki isig özin üzüp kntü et’özümün igidtim erser.* (Uig II 76₃)

Kar. *tawışsız* ‘sessiz’ TİEM 73 182r/9, 339v/9, 361r/7 vd.

Tanıklar

(1) *qorqınçsız mı boldılar kelmekinde olarğa bir örtügli tanrı qınındın azu kelse anlarğa kıyāmet tawışsızın anlar bilmesler.* (TİEM 73 182r/8-182v/1)

(2) *uđu barmanlar anıñ körklügrekiñe kim indürüldi silerke idinizlerdin anda öñdün kelmezde öñdün silerke qın tawışsızın siler tuymas siler.* (TİEM 73 339v/8-9)

(3) *baqmazlar <mu> meger uluğ künke kim kelse anlarğa tawışsızın anlar tuymaslar.* (TİEM 73 361r/7)

tek ‘sessiz, sakın’ Gülensoyy, KBS II 874; Clauson, ED 475b; Nadalyayev vd. DTS 546b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. tek ‘sessiz, sakın’ RKT 28/62b3, 31/83a3

Tanıklar

(1) *kaçan okınsa Kur’ân kulak tutunlar ahar hem tek turunlar, bolga kim yarlıkanga sizler.* (RKT 28/62b2-63a1)

tıŋ ‘ses, seda, ton’ Clauson, ED 512b; Gülensoy, KBS II 892; Nadalyayev vd. DTS 568b;

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. **tıŋ** ‘ses, seda, ton’ DKPAM 3441, 3649, 3671; Suv VI 0635; Suv VIII 770; TT I 97

Tanıklar

(1) *upasēnē arhantnıŋ tıŋ eşidip yakın kelip ötleyü erigleyü inçe tep tēdi.* “Upasena (adlı) arhantın sesini işitip yanına gitti. Ona nasihat ederek şöyle dedi.” (DKPAM 3440-3442)

(2) *anta ok elig beg kapkara tünle taviş tıŋ sanu bir ödünk(i)ye turtı.* “Hükümdar, orada hemen kapkaranlık gecede gürültüyü (aradığı) sesi farz ederek bir lahza bekledi.” (DKPAM 3648-3650)

(3) *bo monça [söz]lep [anta] ok ol rakşas y(a)vlak t[ıŋ ya]ŋkulug [...bogazın]tın ör[t...] yaŋkulug ört yalın agızınt[ın] [...] ülgüsüz sansız tag teg [...] telim üküş yekler rakşas[lar... teg]irmileyü avlap eltiler.* “Tam bu şekilde konuştuğu esnada o şeytan kötü (bir şekilde) çınlayan ses... boğazından çıkarak ... gürültülü ateş ağzından hadsiz hesapsızı dağ gibi ... pek çok şeytanlar, cinler... dört bir yanını sarıp (ona) hücum ettiler.” (DKPAM 3670-3676)

(4) *biziŋçileyü ök ezrua t(e)ŋri hormuzta t(e)ŋri sarasvate t(e)ŋri şirikene kut t(e)ŋrisi vasundare yer katunı sançanaçaye yer uruŋutı sekiz otuz bag t(e)ŋriler kuvrağı, uluğ erklig mahesvare t(e)ŋri, v(a)çirapani toŋa, manibadire uruŋut karininiŋ anası beş yüz kuvrağları birle, anavaŋapte luu hanı uluğ taloy ügüz erkligi başlap ülgüsüz üküş t(e)ŋriler yekler kuvrağı, yme ök et’özin ol eligler hanlar orđosınta ol nom nomlağuluk oronta nom tıŋka yığılgaylar.* “İşte bizim gibi Brahma Tanrı, Indra Tanrı, sarasvati Tanrı, srikanya baht Tanrısı, vasumdhara yeryüzünün kraliçesi sançanaçaye yeryüzü komutanı 28 sülale Tanrılar topluluğu, ulu, güçlü

mahesvara Tanrı, vajrapāṇi, maṇibhadra komutan kariṇi'nın anası beş yüz topluluklarıyla birlikte anavatapte ejderha hükümdarı ulu okyanus gücüyle başlayarak sayısız Tanrılar, şeytanlar topluluğu da bedeniyle o hükümdarlar sarayında, o öğretiyi öğretecek yerde öğretisi (üzerine) toplanacaklar.” (Suv VI 621-636)

(5) *öge küleyü teginür m(e)n tēp monça sakınu tükeṭip ažu seṇremlerte ažu kentlerte ažu suzaklarta ažu evlerte ažu kurug yērlerte nom nomlaguluk nomlug orunta nom tıṇka barıp yinçürü töpün yükünüp bo nom erdinig eşidzünler.* “(Bu öğretiyi) methederek bu şekilde düşünmeyi tamamlayarak manastırlarda, kentlerde, köylerde, evlerde veya boş alanlarda öğretinin vaaz edildiği yerde öğretinin sesine nail olarak büyük saygıyla eğilip bu öğretiyi mücevherini işitsinler.” (Suv VIII 764-771)

(6) *kaş tıṅı teg edgüṅ basdı.* (TT I 1 97-98)

Kar. Tanıklanmamıştır.

ün ‘ses’ Clauson, ED 167a; Eren, TDES 427; Gülensoy, KBS II 991; Nadalyayev vd. DTS 625b; Räsänen, V 521; Sevortyan, ESTY I 625-626.

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *ün* ‘ses’ AçB 343; ADFH 179, 180, 184; DKPAM 1705, 2025, 3650 vd.; KP 4a, 055, 191; Mayrı 18/42, 32/15, 81/27 vd.; Suv III 183.21, 184.5, 193.5; Suv V 0020, 0174, 0735 vd.; Suv VI 0541, 0697, 0931; Suv VII 437, 648, 895 vd.; Suv IX 0053, 0148; Suv X 750, 807, 821 vd.; TT I 91, TT I 191⁶, TT III V⁴, TT VA 104, TT VA 108

Tanıklar

(1) *neçete ken temin öglenip ötrü eliglerin örü kötürüp ulug ünin ulıdılar, sıgtadılar, ulıy sıgtayın inçe tep teḍiler.* “Bir süre sonra kendilerine gelip sonra ellerini (yukarı) kaldırıp, yüksek sesle feryat ettiler, ağıt yakarak şöyle dediler.” (AçB 341-345)

(2) *bodis(a)v(a)t yaṇa katıṅ ünin orladı ol y(a)vlak ün arıḡda simekde tüzü yadıltı.* “Bodhisattva fil, acı (bir) çıḡlık attı. O acı ses ormanın² her yerinde yankılandı.” (ADFH 179-180)

(3) *bodis(a)v(a)t uguşlug yaṇa törtdin sıṅar körüp ırakdın keyikçi er köziṇe tokıntı .. anta ok ol keyikçi [erke y(a)r]lıkançuçı köñülü yügerü kılıp seviglig ünin ünteyü...* “Bodhisattva soyunda gelen fil çevresine bakındı. Bu esnada avcı, uzaktan filin gözüne göründü. Avcıya (karşı) merhamet duyguları kabarıp, tatlı sesiyle (avcıya) seslenerek... (ADFH 181-184)

(4) *anta ok elig beg kapkara tünle taviş tıñ sanu bir ödünk(i)ye turtı.. ol yır üni [eş]idmişde ök bodis(a)t(a)vlarnañ bilge [bili]gin odgurak bilti.* “Hükümdar, orada hemen kapkaranlık gecede gürültüyü (aradığı) ses farz ederek bir lahza bekledi. O şarkı sesini işitince hemen bodhisattvaların ilmince kesin olarak anladı.” (DKPAM 3648-3652)

(5) *<ün eşidgüçi tep atantı>* “Ses işiten diye adlandırılır.” (KP 4a)

(6) *erdnilig kimide olurup biş türlüg yinçge oyun etizü kekük kıldıguluğ kalvink yuy kuşlar ünin işidü.* “Cevherlerle süslü gemide oturup beş çeşit zarif musiki çalarlar. Guguk kuşu -Kalavinka- (kıldıgulug?), (yuy) kuşlar seslerini işitirler.” (Maytrı 32/12-15)

(7) *biş türlüg tüzülmüş yinçke oyunlar üni eşidildi .. altın öñlüg y(a)ruklar közünti.* “Beş tür düzenlenmiş, hafif, müzik sesleri işitildi, altın renkli ışıklar görüldü.” (Suv III 183.20-22)

(8) *tözün t(e)ñri kızı ya s(e)n amtı inçip inçe ukğıl kim ol ruçirakitu atl(ı)g bodis(a)t(a)vnıñ tülinte körmiş altun küvrügtin burhanlar edgüsin ögmeklig yine kşanti kılmaklig ulug beğük ün ünmiş tıltagın sizlerke anı amtı nomlayu bireyin.* “Ey asil tanrı kızı! Sen, şimdi o halde şöyle bil: O Ruciraketu adlı bodhisattvanın düşünde gördüğü altın davuldan buddhaların erdemini (alâmetlerini) övmesi ve af dilemesi ile yüksek ses çıkarmasının nedenini sizlere şimdi vaaz edivereyim.” (Suv V 0014-0021)

(9) *kuğuğ içinte ün üngey suv taşğay üdsüz yěl yağmur bolğay.* “Kuyu içinden ses yükselecek, su(lar) taşacak vakitsiz fırtına olacak.” (Suv VI 697-699)

(10) *t(e)ñri burhannıñ ol ünin til lakşanınıñ ıdukın öyü sakınu kohulap bütürgeli kut kolzun.* “Tanrı Buddha’nın o sesini, dil alametinin kutsallığını düşünerek, hesap ederek ajir

(11) *edgü ünlerin yañkulug ,, goşavati atl(ı)g balıkta ,, ol üdün ol elig han ,, olurur erti.* “Hoş seslerle dolu, Ghoşavati adlı şehirde, o zamanda, o hükümdar daimî ikâmet yerinde oturmuş.” (Suv IX 0053-0056)

(12) *ötrü turup ikegü, ulug ünin sıgtaştılar, eliglerin kötürüp, köküzlerin tokıdılar.* “Sonra ikisi ayağa kalkıp yüksek sesle ağıt yaktılar; ellerini kaldırıp göğüslerine vurdular.” (Suv X 807-809)

(13) *ol yaruğ içinte bögte blgürtmiş hu-a-şın burğanlar blgürtüp iliglerinte tang teg tngridem hu-a çeçek tuta kamağ burğanlar bir ünin tarni sözlemesin sakınıp.* (TT I 102-105)

Kar. ün ‘ses, gürültü’ DLT I 38-21, 49-15, 219-26; DLT II 294-2; DLT III 194-16, 240-26, 363-1, 402-17; KB 1132, 4842, 5030 vd.; OAKT 29,4, OAKT 29b,3, OAKT 39,12, OAKT 97,6; RKT 31/36a2, 31/85b1, 37/54a2, 37/55a1; TİEM 73 195r/7, 323v/3, 416r/1 vd.

Tanıklar

(1) *er üni bütti*. “Adamın sesi kısıldı.” (DLT II 294-2)

(2) *negü asğı bar bu ökünçüm bu kün / ölüm tuttı kesti bu söz birle ün*. “Bugün bu peşimanlığımın ne faydası var; ölüm yakaladı, sözümü ve sesimi kesti.” (KB 1132)

(3) *ereji uzamaz ne emgekleri / nerek ötrü munça çoğı ün ırı*. “Onun ne huzuru ne de zahmeti uzun sürer; ey oğul, bu kadar gürültü ve patırtıya ne lüzum var.” (KB 4842)

(4) *kamuğ teprenür tındı yumdı közi / çoğı ün kesildi tirigler sözi*. “Bütün canlı mahlûklar sükûna erip, gözlerini yumdular; ses, gürültü, söz kesildi, hayattan eser kalmadı.” (KB 5030)

(5) *ün eşitildi*. “Bir ses duyuldu.” (OAKT 29,4)

(6) *neçe yokattımız anlarda burun boşundın, hiç körer mü sen olardin kimersen azu eştür mü sen olarda ün*. (RKT 31/35b2-36a2)

(7) *ol kün uğarlar ündegüçike, egrilik yok anar, öçgey ünler rüzi bergenke, eşitmez sen meger uğulmaz ün*. (RKT 31/85a2-85b2)

(8) *ey ol kimerseler kim büttiler, kötürmeñ ünleriñizni yalawaç ünindin üstün, kığırmañ çağırmañ aña sözledükde örleyü sözler teg bir ançañız bir ançağa kim yokałur işiñizler sizler bilmes sizler*. (RKT 37/53b3-54b3)

(9) *bütünlükün anlar kim amuturlar ünlerin Tañrının yalawaçı katında, olar tururlar kim olar bezedi / arıttı Tañrı köñüllerini saķnuķlukķa, anlarka ol yarlıkamak taķı teri uluğ*. (RKT 37/55a1-55b2)

(10) *tut(t)ı anlarını katığ ün tañ başında boluğlılar*. (TİEM 73 195r/7)

(11) *ermedi meger bir ün anca anlar kamuğı biziñ üskümüzde anuķ keltürülmişler*. (TİEM 73 323v/3-4)

ünlüg ‘sesli’ Clauson, ED 185b; Nadalyayev vd. DTS 626a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. **ünlüg** ‘sesli’ DKPAM 3112, 3115; KP 203, 204, 205

Tanıklar

(1) *kazlar êliginiñ üninten utmuş yêgedmiş êşidgeli edgü seviglig ünlüg erti.* “Kazlar hükümdarının sesinden (daha) üstün, dinleyende iyi (etki bırakan), sevimli (bir) sesi vardı.” (DKPAM 3110-3112)

(2) *hansasvarê têsêr en(e)tkek[çe] bolur türkçe evirser kaz ünlüg têp yörüg üner.* “Hamsasvara (ismi) Hintçedir. (Bu isim) Türkçeye çevrildiği zaman ‘kaz sesli’ anlamı ortaya çıkar.” (DKPAM 3114-3116)

(3) *bo bodis(s)v(a)t sukançığ ünlüg tetir ezrua ünlüg tetir taloy ünlüg tetir yertinçüde yegedmiş ünlüg tetir.* “Bu Bodhisattva tatlı seslidir. Brahma seslidir. Deniz seslidir. Yeryüzündeki en üstün sese (sahip olandır).” (KP 203-205)

Kar. *ünlüg* ‘sesli, (buzağı için) böğüren’ KB 2458; RKT 28/26a3

Tanıklar

(1) *yüzi körki körklüg kereg hem yülüg / toğan ersig ünlüg sözi belgülüg.* “Hâcibin yüzü ve kıyâfeti güzel, saçlı sakalı düzgün, erkek sesli ve açık sözlü olmalıdır.” (KB 2458)

(2) *tutti Mūsā kavmi anda kiğin altun birle etiglerindin bir buzağı kewdelig, añar ünlüg, körmezler mü ol sözlemez olarka, ködürmez olarnı yolka, tuttılar anı, erdiler küç kılığlılar.* (RKT 28/26a1-26b2)

2.7.2. Gürültü-Patırtı Anlamına Taşıyan Sesler

çağ çuğ ‘gürültü, çar çur’ Clauson, ED 403b; Nadalyayev vd. DTS 140a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çağ çuğ* ‘gürültü, çar çur’ DLT III 128-1

Tanıklar

(1) *çağ çuğ koptı.* “Gürültü koptu, çar çur oldu.” (DLT III 128-1)

çamu ‘gürültü, bağırıtı’ Clauson, ED 422a; Nadalyayev vd. DTS 138a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çamu* ‘gürültü, bağırıtı’ DLT III 234-18

Tanıklar

(1) *çoğı çamı kıldı*. “O, gürültü, patırtı yaptı. Çamı kelimesi yalnız kullanılmayıp çoğı kelimesi ile birlikte kullanılır.” (DLT III 234-18)

çoğı ‘ses, gürültü’ Clauson, ED 406b; Nadalyayev vd. DTS 152a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *çoğı* ‘ses, gürültü’ DKPAM 2560; Maytrı 50/26, 105/26; Suv III 166/6

Tanıklar

(2) *tikisin [çoğısı]n çokratmış yavlak yañkulug ün [...]üstün kökde uçugma kuşlar [...]* *kodı yerte tüşerler*. “Gürültüsüyle (suları) kaynatan, kötü (bir şekilde) çınlayan sesiyle... gökte uçan kuşlar... aşağıya yere düşerler.” (DKPAM 2559-2562)

(3) *Purohitler erkin türkin erdnilig evlerin kodup ıdalap uluğ tikiñ çoğun balıñ uluşluğ budun buñuntın ağır ayağ teginü kitumati balıktın önüp supuşpit yimişlikke (bardı)*. “Purohitalar kudret ve nüfûzu, mücevherli evlerini terkedip, bağırışıp çağırışma ile şehir halkından büyük hürmet (görüp) Ketumatı şehrinden çıkıp Supuşpita koruluğuna (vardı).” (Maytrı 50/24-30)

(4) *ötrü yir yarılıp ötrü tiki çoğı ırak öngi üdrülmiş örüg amıl itigsiz erksinmekke* *tükellig inçgü mengilig üç üdlerte ertmiş erip yene üç üdlerig b(e)lgürtdeçi şravaklar* *pratyikabutların bilgülüklerintin ünmiş ertmiş öngi seçilmiş alku uluğ bodis(a)t(a)vlarnıñ* *bışrunu yorıguluğu kamağ büğü biliglig burkanların adırtısız bir teg tözi tüpi titir*. “Böylelikle sessiz sedasız, bütün gürültüsü patırtısı uzak ve ayrılmış, sakin, durgun, eylemsiz (Asaṃskṛta) egemenliğe bütünüyle sahip, sevinçli (ve) mutlu üç zamanlardan (Triṣkāla) (gelip) geçmiş olup, yine üç zamanları (Triṣkāla) belirtecek Sravaka’lar (ve) Pratyekabuddha’ların bilmelerinden ortaya çıkmış, geçmiş, ayrı (ve) seçilmiş bütün ulu Bodhisattvaların, (öğretilerinin) öğrenilip uyulması gereken bütün bilge bilgili Buddhaların kökü, dibi ayrımsız, tamamen aynıdır.” (Suv III 166/5-17)

Kar. *çoğı* ‘gürültü’ DLT III 225-2, 234-16, 234-19; OAKT 27,16, OAKT 69,1, OAKT 124b, 2; TİEM 73 22v/2, 330r/5; *çağı* DLT III 225-2; TİEM 73 384v/7

Tanıklar

(1) *çoğı*: “Gürültü.” (DLT III 225-2)

(2) *çoğı çamı kıldı*. “O, gürültü patırtı yaptı.” (DLT III 234-16)

(3) *yawlağ çoğı bolğay uluğ gulgula bolğay*. “Çok güçlü bir gürültü olacak, büyük kargaşa çıkacak.” (OAKT 124b,2)

(4) *tutar siler anı çoğı kesigiler tapa yemek üçün siler bir bölük kişiler tawarlarından yazuğ birle yalğan tanuqluğ birle siler bilir siler*. (TİEM 73 22v/2-3)

(5) *bağmaz bular meger bir çoğığa yoğ anar bir küdmek*. (TİEM 73 330r/4-5)

(6) *utru keldi säre anıy urağutı çağı içinde urdı yüzini aydı kurtğa boldum tüğün*. (TİEM 73 384v/7-8)

çoğısız ‘sessiz, sedasız, gürültüsüz’ Clauson, ED 412a; Nadalyayev vd. DTS 152a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *çoğısız* ‘sessiz, sedasız, gürültüsüz’ DKPAM 0306, 2124

Tanıklar

(1) [...*sime*]kde *tikisiz* [*çoğısız o*]t *yéyü suv içe yoryur*. “Ormanda sessiz sedasız... ot yiyerek su içerek (yaşayıp) gidiyoruz.” (DKPAM 0305-0307)

(2) *çoğısız arıkda s(e)mekde b[ulunmakıg] taplayur m(e)n*. “Sessiz (ve sakin) ormanda kalmayı arzuluyorum.” (DKPAM 2124-2125)

Kar. Tanıklanmamıştır.

kıkı ‘gürültü’ Clauson, ED 609b; Nadalyayev vd. DTS 445a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kıkı* ‘gürültü’ DLT III 227

Tanıklar

(1) *urı kıkı*. “Gürültü, haykırış.” (DLT III 227-5)

külf ‘gürültü, ses taklidi’ Clauson, ED 716a; Nadalyayev vd. DTS 325b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *külf* ‘gürültü, ses taklidi’ DLT I 348-23

Tanıklar

(1) *tam külf yıkıldı*. “Dam gürültü ile çabukcana yıkıldı.” (DLT I 348-23)

tiki ‘ses, gürültü’ Clauson, ED 478a; Nadalyayev vd. DTS 559a

Orh. *Tanıklanmamıştır*.

Uyg. *tiki* ‘gürültü’ DKPAM 2559; Maytrı 50, 105; Suv VII 758; TT I 91, TT I 91.91,

135

Tanıklar

(1) *tikisin [çoğısı]n çokratmış yavlak yañkulug ün [...]üstün kökde uçugma kuşlar [...] kodı yerte tüşerler*. “Gürültüsüyle (suları) kaynatan, kötü (bir şekilde) çınlayan sesiyle... gökte uçan kuşlar... aşağıya yere düşerler.” (DKPAM 2559-2562)

(2) *Purohitler erkin türkin erdnilig evlerin kodup ıdalap uluğ tikin çuğun balık uluşluğ budun buķuntın ağır ayağ teginü kitumati balıktın önüp supuşpit yimişlikke (bardı)*. “Purohitalar kudret ve nüfûzu, mücevherli evlerini terkedip, bağrışıp çağrışma ile şehir halkından büyük hürmet görüp Ketumatı şehrinde çıkıp Supuşpita koruluğuna (vardı).” (Maytrı 50/24-30)

(3) *ötrü yir yarılıp ötrü tiki çu(ğı) birle çadır suvluğ uluğ öğü(z belgölüg) bolur*. “Sonra yer yarılr (büyük) bir gürültü ile, suyu küllü bir nehir (zuhûr) eder.” (Maytrı 105/26-28)

(4) *uluğ çañıñızın ünmiş ünnüñ tikisin vint tagdaki kuvragıñız barça eşidür yañkusın*. “Büyük çanlarını sallayıp ses çıkardığında sesini, Vind Dağı’ndaki cemaatiniz duyar.” (Suv VII 757-760)

(5) *yağız yirde tiki önti*. (TT I 90-91)

(6) *küzki ığaç yangğusı tümen ban yirde yangğurar süzüğ suw tikisi*. (TT I 134-135)

Kar. *tiki* ‘geceleri işitilen ses’ DLT III 230-1; *tige* TİEM 73 132r/5

Tanıklar

(1) *tiki*: “Geceleri işitilen ses. Türkler öyle sanırlar ki, ruhlar sağ iken yaşadıkları şehirlerde her sene bir gece toplanırlar ve halkı ziyaret ederler. Geceleyin bu sesi kim işitirse ölür. Bu Türkler arasında yaygındır.” (DLT III 230-1)

(2) *ançada munğa feryād tige kıldınızlar idinizlerde müstecāb kıldı du’ānı silerke men yāri berdeçi men silerke miñ feriştelerdin uğalınşı keligler.* (TİEM 73 132r/5-6)

tikilig ‘ses çıkararak, gürültülü patırtılı, yüksek sesli’ Clauson, ED 481b; Nadalyayev vd. DTS 559a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tikilig* ‘ses çıkararak gürültülü, patırtılı, yüksek sesli’ DKPAM 2473, 2569; Suv V 0044; Suv X 945; TT I not 91

Tanıklar

(1) *tikilig yañkulug br(a)hmasavar ezrua ünin bimbazarē elig begig okıp inçe tēp y(a)rılıkadı... magad el üze erklig türklüg ulug elige .. örü turgıl amtı köñülüñdeki ne busuşuñ sakınçñ erser mēni körmış sevinçe irak tarkargıl.* “Yüksek sesli Brahmasvara ilahi sesiyle Hükümdar Bimbasāra’yı çağırarak şöyle söyleyip buyurdu: Ey Magadha ülkesinin üzerindeki yiğit hükümdar! Ayağa kalk! Şimdi gönlünde ne kederin (var) ise, beni görme sevinciyle bunları uzaklaştır.” (DKPAM 2473-2480)

(2) *amtı [m(e)n] [yar]ıkımın kedip yekler kuvra[g...] [...] yrk pryaniña kirip bara[yın...] [...]yekler süümin yok yodun [...] k(e)ntü özüm t(e)ñri burhanka [...] m(e)n tümen artuk yañkulug üninte üstün [...]avlak tikilig yañkulug ün erser üç eñim yertinçü [...]u]muğı inagı tükel bilge t(e)ñri [burhan]ıg yok yodun kılmazun.* “Şimdi (ben) zırhımı giyip, şeytanlar meclisine... şeytan yuvasına gireyim...Şeytanlar, ordumu yok (edip)... ben kendim Tanrı Buda’ya ... ben on binden fazla...yansıyan sesinden üstün... fena gürültülü (bir şekilde) yansıyan ses... ise üç parçalı dünya... umudu, tam bilge Tanrı Buda’yı yok edip ortadan kaldırmayın.” (DKPAM 2562-2572)

(3) *alku ünler arasınta alkuta yig baştınkı ulug ezrua etinlig tigilig yañkulug ününüz erür.* “Bütün sesler arasında, hepsi içinde en iyi, yüce *Brahman* sesli sesiniz vardır.” (Suv V 0042-0045)

(4) *süzök y(a)ruk yme eñingiri yañkulug körkle ününüz ol, arslan hanı kükremış teg tolپ yertinçüte tigilig.* “Sesiniz duru, parlak, melodik, yankılı (ve) güzeldir; tıpkı aslan hanının kükreyişinin bütün yeryüzünde çınlaması gibidir.” (Suv X 942-945)

(5) *tikilig yañkulug ününüz erür.* (TT I not 91)

(6) *tolپ yirtinçüte tikilig.* (TT I not 91)

Kar. Tanıklanmamıştır.

tikisiz ‘gürültüsüz, patırtısız, sakın’ Clauson, ED 487a; Nadalyayev vd. DTS 559a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *tikisiz* ‘gürültüsüz, patırtısız’ EUTS 239; DKPAM 0306, 4632; Suv VII 612; TT I not 91

Tanıklar

(1) [...sime]kde *tikisiz* [çogısız o]t yéyü suv içe yoriyur. “Ormanda sessiz sedasız... ot yiyerek su içerek (yaşayıp) gidiyoruz.” (DKPAM 0305-0307)

(2) kim [...] [...] kalı[nç]sız tarkarıp [...tiki]siz çogısız emgeksizlerke [...] [...]a]mranmak nizvani birle [katıls]ar [...] ulug adaka tegir ermiş. “Kim... eksiksiz dağıtıp... sessiz sedasız ıstıraplılara... şehvet arzusu ile birlikte olsa... büyük (bir) tehlikeye bulaşmış.” (DKPAM 4630-4634)

(3) ürüg amıl *tikisiz* kağıgtı sözlezün bo d(a)r(a)nig burhan körki üskinte. “Dingin₂ ve sessiz, iyice söylesin bu dharaniyi, Budhha resmi (ya da heykeli) karşısında.” (Suv VII 611-613)

(4) amıl *tikisiz*. (TT I not 91)

Kar. Tanıklanmamıştır.

üri ‘ses, gürültü’ Clauson, ED 197a; Gülensoy, KBS II 969⁶⁴; Nadalyayev vd. DTS 614b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *üri* ‘ses, gürültü’ DLT I 88; DLT III 227; KB 2375

Tanıklar

(1) *üri* kopsa oguş aklışur, yağı kelse imrem tepreşür. “Bir gürültü kopsa hısım akraba akışır, bir düşman gelse halk yerinden oynar. (Bir haykırış koptuğu zaman oymak, bağırana yardım etmek için toplanır, düşman geldiği zaman da bölükler savaş için toplanır.)” (DLT I 88-1)

⁶⁴ bk. *uran*.

(2) *urı kıkı*: “Gürültü, haykırış.” (DLT III 227-5)

(3) *yağusa çerikge ilişse eri / tuşunça tegişgü kemişse urı*. “Askerler yaklaşp erler birbirleriyle harbe tutuşunca herkes kendi karşısındaki ile harp etmeli ve nâra atmalıdır.” (KB 2375)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİİLLER

3.1. İNSANA ÖZGÜ SESLER

3.1.1. Bağırma-Haykırma-Çığlık Anlamı Taşıyan Sesler

alakır- ‘bağırmaq, çağırmaq, gürültüyə getirmək, atəşli konuşmaq’ Clauson, ED 140a; Nadalyayev vd. DTS 445a⁶⁵

Orh. *Tanıqlanmamışdır.*

Uyg. *alakır-* ‘bağırmaq, çağırmaq, gürültüyə getirmək, atəşli konuşmaq’ Alt. Gr. 49, DKPAM 0261, 2615

Tanıqlar

(1) *alakır-*: “Bağırmaq” (Alt. Gr. 49-93)

(2) *yavlaq ünün kıkırışu alakırtılar*. “(Avcılar) bağrışarak çağrışarak ortalığı velveleye vermişler.” (DKPAM 0261)

(3) *anta ötrü ol [atava]kê yek korkgu teg y(a)vlak katıg [ünün] kıkırtı alakırtı.. tükel bilge t(e)ñri [burhan] [bo] yavlaq kıkırış ünüg t(e)ñridem [...] [...] ünler belgürtdi*. “Bunun üzerine şeytan Ātavaka korkutucu sert sesiyle bağırıp haykırdı. Tam bilge Tanrı (Buda bu) kötü (bir şekilde) haykıran sese (karşı) kutsal ... sesler ortaya çıkardı.” (DKPAM 2613-2617)

Kar. *Tanıqlanmamışdır.*

alakırış- ‘bağrışmaq, çağrışmaq’ Clauson, ED 140a; Nadalyayev vd. DTS 445a⁶⁶

Orh. *Tanıqlanmamışdır.*

Uyg. *alakırış-* ‘bağrışmaq, çağrışmaq’ EUTS 10; DKPAM 0198, 3781

Tanıqlar

(1) *alakırış-*: “Bağrışmaq, çağrışmaq.” (EUTS 10)

⁶⁵ Nadalyayev vd. DTS 34a’da *alakır-* ifadesi için *kıkır-* kelimesine gönderme yaptığından dolayı burada da *kıkır-* maddesine referans verilmiştir.

⁶⁶ Nadalyayev vd. DTS 34a’da *alakırış-* ifadesi için *kıkırış-* kelimesine gönderme yaptığından dolayı burada da *kıkırış-* maddesine referans verilmiştir.

(2) *avcı keyikçi [...] avlaguluk yërke te[gip] keyikle[gülük...] yavlak ünin kık(ı)rışup ala[kırışip...]*. “Avcı... avlanacağı yere ulaşip ava başlayacağı (zaman hayvanlar) dehşet verici bir sesle bağrışip çağrışarak (ortalığı velveleye verirler).” (DKPAM 0196-0199)

(3) *[anta] ötrü belindeg ç(a)ştanê êlig tegresinte kolti sanınça yekler katig ünin kık(ı)rışdılar alakırışdılar*. “Ondan sonra korkunç (bir şekilde) Hükümdar Caştana’nın çevresinde sayılamayacak kadar çok şeytan (toplanıp) kaba seslerle bağırıp çağırdılar.” (DKPAM 3778-3781)

Kar. Tanıklanmamıştır.

aykır- ‘haykırmak’ Clauson, ED 271a; Gülensoy, KBS I 407; Nadalyayev vd. DTS 30b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *aykır-* TT II 82

Tanıklar

(1) *ol ödün kıltı böğü han tngriken bu yrlg yrlıkadukta ötrü öküş kuvrağ kra budun tngri iligke yükünü ötündiler yme aykırdılar*. (TT II 79-82)

Kar. Tanıklanmamıştır.

çaķuruş- ‘haykırmak, birbirini çağırarak’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çaķuruş-* ‘haykırmak, birbirini çağırarak’ OAKT 125b,3

Tanıklar

(1) *bular faryad kılib çaķuruşurlar*. “Bunlar feryat edip haykırırlar.” (OAKT 125b,3)

çaᅅğıla- (I) ‘gürültü edip bağırarak’ Clauson, ED 426a; Nadalyayev vd. DTS 139a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çaᅅğıla-* ‘gürültü edip bağırarak’ DLT III 404-14, 404-18, 404-20, 404-21

Tanıklar

(1) *telim çaᅅğıladınᅅ*. “Çok çeniledin, çok bağırdın.” (DLT III 404-18)

çarla- (I) ‘bağırmaq’ Clauson, ED 429b; Gülensoy, KBS I 199; Nadalyayev vd. DTS 141a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg.- çarla- ‘bağırmaq, çağırmaq’ DKPAM 3150

Tanıklar

(1) *keç kiçig [...] Y basasinta çarlayu atasın üntep inçe tēp tēdi.. bo meniñ amrak ataçımın kanta eltür sizler.* “Küçük (çocuğu aşçının) arkasından bağırarak babasını çağırıp şöyle dedi: Benim sevgili babacığımı nereye götürüyorsunuz?” (DKPAM 3149-3152)

Kar. çarla- ‘bağırmaq’ DLT III 295-17, DLT III 295-19, DLT III 295-20, DLT III 295-21, DLR III 295-22

Tanıklar

(1) *oglan çarladı.* “Oğlan bağırdı.” (DLT III 295- 17)

çarlaş- (I) ‘bağrışmaq, feryad etmek’ Clauson, ED 430a; Nadalyayev vd. DTS 141a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. çarlaş- ‘bağrışmaq’ DLT II 210-7, DLT II 210-9, DLT II 210-10; TİEM 73 319v/6

Tanıklar

(1) *oglanlar çarlaşdı.* “Çocuklar bağrıştı.” (DLT II 210-7)

(2) *anlar çarlaşğaylar anıñ içinde.* (TİEM 73 319v/6)

çarlat- ‘cırlatmaq, ağlatmaq’ Clauson, ED 429b; Nadalyayev vd. DTS141a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. çarlat- ‘cırlatmaq, ağlatmaq’ DLT II 344-26, DLT II 344-29

Tanıklar

(1) *ol oğlanıñ çarlattı.* “O, çocuğu cırlattı.” (DLT II 344-26)

çığlaş- ‘yüksek sesle bağışmak, kavga etmek’ Clauson, ED 497b⁶⁷; Nadalyayev vd. DTS 152a⁶⁸

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. çığlaş- ‘yüksek sesle bağışmak, kavga etmek’ TİEM 73 400v/2

Tanıklar

(1) *ol idi atı birle kim rüzî bergen yarlıkağan seziksiz eşit(t)i tanrı ol urağut sözi çığlaşurlar öz begi içinde yme inçıklar erdi teñrike tanrı eştür biri biriniz birle sözleşmekinizdin tanrı eşitgen bilgen ol.* (TİEM 73 400v/1-3)

çogıla- (I) ‘bağırarak, çağırarak’ Clauson, ED 407b; Nadalyayev vd. DTS 152a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. çogıla- ‘bağırarak’ DLT III 324-17, DLT III 324-19, DLT III 325-3; çağıla- DLT III 324-20

Tanıklar

(1) *er çogıladı.* “Adam bağırdı, çağırdı.” (DLT III 324-17)

(2) *çağıladı* şeklinde de kullanılır.” (DLT III 324-20)

(5) *katun sini çogıladı / tanğüt begin yağıladı / kanı akıp jağıladı / boyun suwın kızıl sağıdı.* “Katun sini bağırdı, çağırdı. Tenğüt Beyi ile düşmanlaştı. Kanı akıp çağladı. Boynunun suyunu kızıl sağdı.” (DLT III 325-5)

ekirt-⁶⁹ ‘bağırtmak’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. ekirt- ‘bağırtmak’ EUTS 70

Tanıklar

⁶⁷ bk. çogıla-.

⁶⁸ bk. çogıla-.

⁶⁹ ekirt- kelimesini Caferoğlu ve Omuralieva “bağırtmak” anlamında kullanmış, Caferoğlu tanık olarak Suv X’ i örnek göstermiştir. Fakat kelime burada “kuşatılmak” anlamında kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Suv X 122, EUTS 70, Omuralieva, 2020: 113.

(1) *ekirt*:- “Bağırtmak.” (EUTS 70)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

kıkır- ‘bağırmak, seslenmek, çağırmak’ Clauson, ED 612a; Gülensoy, KBS I 506; Nadalyayev vd. DTS 445a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *kıkır*- ‘bağırmak, seslenmek, çağırmak’ EUTS 174; DKPAM 0282, 0331, 2615, 2616, 4016; Suv X 830

Tanıklar

(1) *kıkır*:- “Bağırmak, seslenmek, çağırmak.” (EUTS 174)

(2) *rakşaslar teg katıg ünin kıkıra tegirmileyü [turur]lar*. “(Avcılar bizi) şeytanlar gibi kaba, kötü seslerle bağırsarak çepeçevre sararak kuşatıp dururlar.” (DKPAM 0285-0283)

(3) *[ka]tıg ünin kıkıra inçe tēp tēdi [em]geke [...] ayıg kılınç [...] ök böküinki [...] ülgümin [...ayıg kıl]ınç tüşi [...uv]utsuz m(e)n [...uru]nçak yēdim*. “Yüksek sesle bağırarak şöyle demiş: ‘Ey ıstırap! Günah... işte bugünkü... hissemi... günahların sonucu... utanmazın biriyim...tehlikeye attım.’” (DKPAM 0331-0337)

(4) *anta ötrü ol [atava]kē yek korkgu teg y(a)vlak katıg [ünün] kıkırtı alakırtı*. “Bunun üzerine şeytan Ātavaka korkutucu sert sesiyle bağırp haykırdı.” (DKPAM 2613-2615)

(5) *tükel bilge t(e)ḡri [burhan] [bo] yavlak kıkırmış ünüg t(e)ḡridem [...] [...] ünler belgürtti*. “Tam bilge Tanrı (Buda bu) kötü (bir şekilde) haykıran sese (karşı) kutsal ... sesler ortaya çıkardı.” (DKPAM 2615-2617)

(6) *bo savag eşidip elig begniḡ künülük otı yürekinte tamıtıp katıg ünin kıkıra inçe tēp tēdi.. amtı ok t(e)rkin ol kunçuylarıḡ çandallarnıḡ elḡinte uruḡlar öḡi öḡi türlüḡ açıḡ emgek emgetzünler*. “Bu sözü işiten hükümdarın yüreğinde kıskançlık ateşi tutuştu, sert sesiyle bağırarak şöyle dedi: Hemen şimdi o kraliçeyi cellatların eline atın. (Ona) çeşit çeşit, türlü türlü eziyet çektirsinler.” (DKPAM 4014-4019)

(7) *ol kün kıkırur kıkırḡan*. “Tellal (münadi) o gün seslenir.” (OAKT 52b,1)

(8) *ötrü hatunı umadın, ulug ünin möḡredi, orlayu kıkıra inçe tep, emgenü sav sözledi*. “O zaman kraliçesi dayanamayıp yüksek sesle haykırdı; bağıra çağıra üzülp şöyle söyledi.” (Suv X 828-831)

Kar. kık(ı)r- ‘yüksek sesle bağırarak, çağırmak; haykırmak’ DLT I 142-14, 441-8; DLT II 83-14, 83-15, 83-16, 83-21; OAKT 52b,1, OAKT 63,3; RKT 37/54a3; TİEM 73 41r/1; *kığur*-OAKT 45b,3, 45,17, 141b,10 vd.

Tanıklar

(1) *ottuz içip kıkralım / yokar kopup segrelim / arslanlayu kökrelim / kaçtı sakınç sewnelim*. “Üçer kez içip haykırırım, yukarı kopup zıplayalım, aslan gibi kükreyelim, sakınacak şey gitti, sevinelim.” (DLT I 142-14)

(2) *er kıkırdı* “er yüksek sesle bağırdı.” (DLT II 83-14)

(3) *kudhı kıkırıp oğuş terdim / yağı karu kırıış kurdum / tokuş içre uruş bérdim / eren körüp başı tıgdi*. “Aşağıya bağırarak oymağı topladım; düşmana karşı yay kurdum, savaşta vuruştum; adamları görüp başlarını eğdiler.” (DLT II 83-21)

(4) *ey ol kimerseler kim büttiler kötürmenñ ünleriñizni yalawaç ünindin üstün kığırmanñ çakırmanñ aña sözledükde örleyü sözler teg bir amçañız bir ançağa kim yokałur işiñizler, sizler bilmes sizler*. (RKT 37/53b3-54b3)

(5) *kıkırdı anı ferışteler taķı ol öre turğan namāz kıłur mihrābda kim tanrı müjde berür saña yahyā birle rāstlağan kelimeni tañrıdın taķı ulug taķı kişilerke yawumağan taķı peygamber edgülerdin*. (TİEM 73 41r/1-3)

(6) *ferište kığurur kim falan oğlınıñ tarazusı ağır keldi*. “Melek, filan oğlunun terazisi ağır geldi ...diye bağırır.” (OAKT 141b,10)

kıkıruş- ‘bağırışmak’ Clauson, ED 612b; Gülensoy, KBS I 506⁷⁰; Nadalyayev vd. DTS 445b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *kıkıruş-* ‘bağırışmak’ EUTS 174; ÇBH 9; DKPAM 3492; DKPAM 0198, 0214, 0261, 3780

Tanıklar

(1) *kıkıruş-*: ‘Bağırışmak.’ EUTS 174

(2) *körk meniz tutup yavlaķ katıg ünin kıkıruşı drzul badruk iliglerinte tutup kapķ(a)ra ulug bedüg tağ teg etüzin öneyü oot önlüg işin saçların eñinlerinte tüşürüp aguluğ yılanın*

⁷⁰ bk. *kıkırda-*.

etüzlerin itinip yarartınıp kay beltir sayu yoriyorlar erdi. “Betleri benizleri korkunç bir hal almış, yavlak sert sesle bağrışarak ellerinde üç dişli yaba (ve) bayrak tutarak, kapkara ulu yüksek dağ gibi vücutlarıyla dikilerek, ateş rengi örgü saçlarını omuzlarına düşürüp, zehirli yılan(lar)la vücutlarını süsleyip donatıp her yol kavşağında yürüyorlar idi.” (ÇBH 9/7-14)

(3) *avcı keyikçi [...] avlaguluk yërke te[gip] keyikle[gülük...] yavlak ünin kık(ı)rışıp ala[kırışıp...].* “Avcı... avlanacağı yere ulaşip ava başlayacağı (zaman hayvanlar) dehşet verici bir sesle bağrışıp çağrışarak (ortalığı velveleye verirler).” (DKPAM 0196-0199)

(4) *teñri yèrinte toggay s(e)n tèsar alku tamuluglar barça turup katag ünin kık(ı)rışu inçe tıp tàyürler.. bizni ölürmegil ne emgek erser monta ok emgenelim.* “Cennette (yeniden) doğacaksın denecek olsa, bütün cehennemlikler hep birden kalkıp yüksek sesle bağrışarak şöyle derler: Bizi öldürme! Azabımız ne ise burada çekelim.” (DKPAM 0212-0216)

(5) *yavlak ünin kıkırışu alakırtılar.* “(Avcılar) bağrışarak çağrışarak ortalığı velveleye vermişler.” (DKPAM 0261)

(6) *korkgu teg körk meñiz tutup yavlak katıg ünin kıkırışu.* “Yüzlerini korkunç hale getirip kötü (ve) yüksek (bir) sesle haykırıyorlardı.” (DKPAM 3490-3492)

(7) *[anta] ötrü belindeg ç(a)ştanê elig tegresinte kolti sanınça yekler katıg ünin kık(ı)rışdılar alakırışdılar.* “Ondan sonra korkunç (bir şekilde) Hükümdar Caştana’nın çevresinde sayılamayacak kadar çok şeytan (toplanıp) kaba seslerle bağırıp çağırdılar.” (DKPAM 3778-3781)

Kar. *kıkırış-* ‘çağrışmak, bağrışmak’ DLT II 220-8, DLT II 220-10

(1) *eren kamuğ kıkırışdı.* “Bütün adamlar bağrıştı.” (DLT II 220-8)

küde- ‘bağırmaq, çağırmaq, gürültü etmək’ Nadalyayev vd. DTS 324a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *küde-* ‘bağırmaq, çağırmaq, gürültü etmək’ EUTS 120

Tanıklar

(1) *küde-*: “Bağırmaq, çağırmaq, gürültü etmək.” (EUTS 120)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

mağra-⁷¹ ‘bağırmaq Clauson, ED 770b; Nadalyayev vd. DTS 353b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *mağra*- DKPAM0445, 0451; İKPÖ LVIII.4.; Maytrı 35/32; *möñremek* Maytrı, 68/17, 82/3; *möñre*- 70/13, 78/8; Suv X 829

Tanıklar

(1) *anta ötrü suparagê bodis(a)v(a)t kemişike inçe tēp tēdi.. ay tözünüm katag ünin mañırt mañragıl.. kimniñ yanturu yangalı tapı erser ol yanzun bulganmış telgenmiş köñülün taluyka kirmezünler.* “Daha sonra Bodhisattva Supāraga gemiciye şöyle seslendi: Ey asilim! Yükses sesle bağır! Kimin tekrar geri dönmeye isteği (var) ise o geri dönsün. Bulanmış gönülle denize girmesinler.” (DKPAM 0443-0448)

(2) *anta ötrü kemiş er suparagê bodis(a)v(a)tnıñ bo montag sözlemiş savın eşidüp katıg ünin mañırt mañradı eşidinler kamag satıgçılar bo meñin mañırt mañramış savag kimniñ birök öz etözünüzler k(e)rgek bolsar bir ikintike üz buz köñülünüzler bar erser kimke isig öz amrak erser ol yanturu yanzun.* “Bunun üzerine gemici Bodhisattva Supāraga’nın bu şekilde söylediği sözleri dinleyip yüksek sesle bağırdı: Bütün tüccarlar benim bu yüksek sesle söyleyeceği sözleri dinleyin! Kimin şayet kendi bedenine ihtiyacı varsa, kimler birbirine karşı kin ve nefret besliyorsa, kime canı tatlı geliyorsa o geri dönsün.” (DKPAM 0448-0456)

(3) *ol ödün edgü ögli tegin insin inisin okıyu mañradı.* “O zaman İyi Düşünceli Prens küçük kardeşini çağırarak bağırdı.” (İKPÖ LVIII. 2.-4.)

(4) *kitūmati balıkta uluğ magirt mañragal(ı) ayur.* “Ketumatī şehrinde bağırılması için emreder.” (Maytrı 35/31-32)

(5) *ulımağ möñremek ünleri iştilür.* “Uluma ve böğürme sesleri iştilir.” (Maytrı 68/17)

(6) *uzatı ulımağ möñremek ünler iştilür.* “Dâima uluma ve böğürme sesleri iştilir.” (Maytrı 82/2-3)

(7) *otın örtenü yala ulıyu möñ(reyü) yığlavu sıktayı kelirler ...* “Alevler içinde yana yana, bağırıp inleyerek, ağlaya ağlaya gelirler.” (Maytrı 70/13-14)

(8) *kiçig tamuluğlar uluğ ünün möñreyü inçe tip ötünürler.* “Küçük cehennemlikler yüksek sesle böğürerek şöyle yalvarırlar.” (Maytrı 78/7-9)

⁷¹ Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *ağıra-* (*ağзыра-*) Tazhieva, 2020: 100

(9) *ötrü hatunı umadın, ulug ünin möñredi*. “O zaman kraliçesi dayanamayıp yüksek sesle haykırdı.” (Suv X 828-829)

Kar. manğra- ‘bağırmaq’ DLT III 402-24, DLT III 402-26

Tanıklar

(1) *er manğradı*. “Adam bağırıldı.” (DLT III 402-24)

manğrat- ‘bağirtmak’ Clauson, ED 770b; Nadalyayev vd. DTS 337b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. manğrat- ‘bağirtmak’ DLT II 358-12, DLT II 358-14

Tanıklar

(1) *ol anı manğrattı*. “O onu bağirttı.” (DLT II 358-12)

orla- ‘bağırmaq, çığlık atmaq’ Clauson, ED 230a; Nadalyayev vd. DTS 614b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. orla- ‘bağırmaq, çığlık atmaq’ ADFH 179; DKPAM 1265; Suv X 830

Uig III 58₅

Tanıklar

(1) *anta ok bodis(a)v(a)t yaña katıg ünin orladı*. “(Okun isabet etmesiyle) Bodhissattva fil, acı (bir) çığlık attı.” (ADFH 179)

(2) *bo montag bodis(a)v(a)t yaña [...] savlar sözleyü turur erken [...] keyikçi er agulug okın saplap toşg[uru] tartıp bodis(a)v(a)t uguşlug yañanıñ yürekre urtı... anta ok bodis(a)v(a)t yaña katıg ünin orladı ol y(a)vlak ün arıgda simekde tüzü yadıltı*. “Bunun gibi Bodhisattva fil ... konuşup dururken... avcı zehirli okunu yerleştirip, sonuna kadar çekerek Bodhisattva soyundan gelen filin yüreğine sapladı. Bodhisattva fil hemen acı (bir) çığlık attı. O kötü ses ormanın her yerine yayıldı.” (DKPAM 1261-1266)

(3) *ötrü hatunı umadın, ulug ünin möñredi, orlayu kıkıra inçe tep, emgenü sav sözledi*. “O zaman kraliçesi dayanamayıp yüksek sesle haykırdı; bağıra çağıra üzülp şöyle söyledi.” (Suv X 828-831)

(4) *anta-ok bodisavt yaña katıg ünin urladı.* “Öylece Bodisavat tekrardan gür sesiyle bağırdı.” (Uig III 58s)

Kar. orla- ‘bağırarak, sesini yükseltmek’ TİEM 73 179r/8, 330v/2 *urla-* DLT I 189-2, *urıla-* DLT I 309-4, DLT I 309-6, 309-15; *yurla-* DLT I 189-3

Tanıklar

(1) *kaçan et(t)i erse anlarğa etiglerini kıldı suw edişi қадаşınıñ yüki içinde yana orladı orlağıuılar ay siler tewelig arqışlar siler oğrılar siler.* (TİEM 73 179r/7-9)

(2) *neçe yoқat(t)ımız anlarda burun güruhıların orladılar kaçmak yoқ қurtulмақ вақтında.* (TİEM 73 330v/2-3)

(3) *ulşıp eren börleyü / yırtın yaka urlayü / sıkırp üni yurlayü / sıgtap közi örtülür.* “Herkes kurt gibi uluşuyor, yakasını yırtarak bağıyor, ünü çıkasıya haykırıyor, gözü örtülesiye kadar ağlıyor.” (DLT I 189-2)

(4) *er urıladı.* “Adam bağırdı” (DLT I 309-4)

(5) *özin ögnüip urıladı / yırak yerig karıladı / atığ kemşip urıladı / ufut bolup tüpü agdı.* “Kendini övmekte ileri gitti, uzak yerleri boyladı, arşınladı, atını saldırarak bağırdı; utanarak tepeyi aştı. (O, öğündü, öğrenmekte ileri gitti, işi büyüttü; yeri arşınlayarak geldi, atıyla saldırdı, fakat utanarak tepeyi aştı, gitti.)” (DLT I 309-15)

(6) *ulşıp eren börleyü / yırtın yaka urlayü / sıkırp üni yurlayü / sıgtap közi örtülür.* “Herkes kurt gibi uluşuyor, yakasını yırtarak bağıyor, ünü çıkasıya haykırıyor, gözü örtülesiye kadar ağlıyor.” (DLT I 189-3)

orlaş- ‘bağırarak, çağırarak’ Clauson, ED 230b; Nadalyayev vd. DTS 370b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. orlaş- ‘bağırarak, çağırarak’ DLT I 239-25, 239-27, 239-28; *orılaş-* DLT I 239-28; *urılaş-* DLT I 239-28

Tanıklar

(1) *bodun kamug orlaşdı.* “Bütün halk bağırıştı, çağırıştı, gürültü etti.” (DLT I 239-25)

ünleş- ‘bağrıışmak’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *ünleş-* ‘bağrıışmak’ DKPAM 0413

Tanıklar

(1) *suparagē bodis(a)v(a)t yürün tonın kedip kamağ sartlar arasına turup yoltakı aş azukıg [...] ol satıgçılar ünleşip ötleyü erigle[yü in]çe tēp tēdi.. bir ikintike üz buz [köñ]ülünüzlerni ıdala[n]lar.* “Bodhisattva Supāraga beyaz elbisesini giyip bütün tüccarlar arasında durup yoldaki yiyeceği ... o tüccarlar bağrıışip ... nasihat ederek şöyle dedi: Birbirlerine karşı nefret duygularınızı (bir yana) bırakın.” (DKPAM0410-0416)

Kar. Tanıklanmamıştır.

3.1.2. Aksırma-Hapşurma-Öksürme Anlamı Taşıyan Sesler

asur- ‘aksırmak’ Clauson, ED 251a; Gülensoy, KBS I 60⁷²; Nadalyayev vd. DTS 61b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *asur-* ‘aksırmak’ EUTS 23

Tanıklar

Sözcük, dönem sözlüklerinde tanıklandığı için örneklendirme yapılamamıştır.

Kar. *asur-* ‘aksırmak’ DLT I 156-21, DLT I 178-5, DLT I 178-6

Tanıklar

(1) *bu er ol telim asurgan.* “Bu adam çok aksırır.” (DLT I 156-21)

(2) *er asurdı.* “Adam aksırdı.” (DLT I 178-5)

asurt- ‘aksırtmak’ Clauson, ED 251b;

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *asurt-* ‘aksırtmak’ DLT III 442-13

Tanıklar

⁷² bk. *aksır-*.

(1) *asurtgu ot*. “Aksırtan ot.” (DLT III 442-13)

3.1.3. Çağırma-Seslenme-Davet Anlamı Taşıyan Sesler

ata-⁷³ ‘çağırma, seslenmek’ Clauson, ED 42a; Gülensoy, KBS 87; Nadalyayev vd. DTS 66a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *ata-* ‘çağırma, seslenmek’ KP 056, 190; TT I 116, TT III 97

(1) *kuanşi im pular tep atamışta ol kamag satıçıl<lar> kalın erüş yagı yavlahta ozar kutrulurlar*. “Kuanşi im Pular diye seslendiklerinde bu bütün satıcılar, o çok olan yol kesicilerden kurtulurlar₂.” (KP 055-057)

(2) *k(e)ntüni atamış ünüg anta ok eşidür*. “Kendisini çağırma sesi hemen işitir.” (KP 190-191)

(3) *atıng atayu kut kıw özin kelti*. (TT I 116)

(4) *adağın yorıp siznii atayu*. (TT III 97)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

çağır- ‘çağırma, bağırma, seslenmek’ Clauson, ED 410a; Gülensoy, KBS I 211; Nadalyayev vd. DTS 140a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çağır-* ‘çağırma, seslenmek’ OAKT 137,7, OAKT 91,7, OAKT 54,2; TiEM 73 168v/9, 171r/6; *çakır-* RKT 37/54a3

Tanıklar

(1) *andın ‘awratı çağırdı yüzini urdı*. “Sonra karısı haykırdı, elini yüzüne vurdu.” (OAKT 54,2)

(2) *buyurdu kim çerigge aytğıl ta yüklerin yüklesünler karwanğa çağurgıl ol menzildin ketseler*. “Buyurdu: askerlere söyle, yüklerini yüklesinler, kervana seslen, o menzilden gitsin.” (OK 91,7)

⁷³ Kelime diğer tanıklarda “ad vermek, atamak” anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığından burada yalnızca “çağırma, seslenmek” anlamlarına gelenler örnek olarak gösterilmiştir.

(3) *ķaya bkıb isteb bulmadı yıǵlayu aǵuru bardı.* “Nereye baktıysa, aradıysa (ocuǵu) bulamadı, baǵıra aǵıra gitti.” (OAKT 137,7)

(4) *tut(t)ı anlarını kim k ıldılar cabrā’il aǵırganı boldılar sarāyları içinde ller.* (TİEM 73 168v/8-9)

(5) *tu(t)tı anlar kim k ıldılar aǵırmakı.* (TİEM 73 171r/5-6)

akrış- ‘aǵrıřmak’ Clauson, ED 411a; lensoy, KBS I 211⁷⁴; Nadalyayev vd. DTS 140b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *akrış-* ‘aǵrıřmak’ DLT II 209-2, DLT II 209-4

Tanıklar

(1) *boy birbirge akrıştı.* “Boy halkı birbirini aǵırdı.” (DLT II 209-2)

okı-⁷⁵ ‘aǵırmak, davet etmek’ Clauson, ED 79a; lensoy, KBS II 619; Nadalyayev vd. DTS 369a

Orh. *okı-* ‘aǵırmak, davet etmek’ BK D 28

Tanıklar

(1) *buluda sşdmz kaganın yaw[usı]n şadın anta lrtm lin anta altım otuz yaşıma bş balık tapa sledim altı yolu sşdm <...> ssin kop lrtm [anta] ireki kişi tin<...> yok [baltaı ert]i okıǵlı kelti bş balık anı n ozdı.* “Bulu’da savaştık. Kaǵanını, yabgusunu, şadını orada ldrdm. lkesini orada ele geirdim. Otuz yaşımda Beşbalık’a doǵru sefer ettim. Altı kez savaştım <...> ordusunu tamamen yok ettim. Orada tbi olan ne kadar insan <...> yok olacaktı. <...> davet etmeye geldi. Beşbalık onun iin kurtuldu.” (BK D 28)

Uyg. *okı-* ‘aǵırmak, seslenmek’ ADFH 037, 093; DKPAM 1075, 1135, 3129 vd.; İKPÖ LVIII.3.; Maytrı 23/13, 51/33, 55/13, 81/7; Suv V 0013, 0256; Suv VI 937, 953, 1020; Suv VII

⁷⁴ bk. *aǵır-*.

⁷⁵ Kelime diǵer tanıklarda “okumak” anlamına gelecek şekilde kullanıldıǵından burada yalnızca “aǵırmak, davet etmek” anlamlarına gelenler rnek olarak gsterilmiştir.

9, 145; Suv VIII 204, 519, 855 vd.; Suv IX 0255; Suv X 13, 1311; TT VA 69, TT W 18, TT VA114, TT VA 130

Tanıklar

(1) *m(a)hënd(a)rasène elig tört yınak[dın] kelmiş arkış yalavaçlarıg okıp üç ayda kên svayambar yañı kün kılğuluk savlarıg barça olarka tüzü tüketü sözledi.* “Hükümdar Mahendrasena dört bir yandan gelmiş haber getirip götüren kervancıları çağırdı ve onların hepsine üç ay sonra eş seçme günü yapılacağı haberini eksiksiz² bir şekilde söyledi.” (ADFH 036-039)

(2) *br(a)hmadatê elig keyikçilerig okıp .. amrak kunçuy badra hatunnuñ tüşemiş tülün eyin kezigçe tükel olarka sözledi.* “Hükümdar Brahmadatta avcıları çağırdı. Sevgili kraliçesi Bhadrâ’nın gördüğü rüyayı düzgün bir şekilde büsbütün onlara anlattı.” (ADFH 092-096)

(3) *anası kunç[uy] [...upasênê u]rığ okıp inçe têt [têdi...] [...og]lum seniñ eçin [...] [...]* *yaguru yakın kelgü...* “Annesi (Upasena adlı) genci çağırıp şöyle dedi: ...oğlum senin ağabeyinin... yakın zamanda (buralara) geleceği (yok).” (DKPAM 1074-1077)

(4) *m(a)hënd(a)rasène elig tört yınak[dın] kelmiş arkış yalavaçlarıg okıp üç ayda kên swayambar yañı kün kılğuluk savlarıg barça olarka tüzü tüketü sözledi.* “Hükümdar Mahendrasena dört bir yandan gelmiş haber götüren kervancıları çağırıp, üç ay sonra eş seçme günü yapılacağı haberini onlara eksiksiz söyledi.” (DKPAM 1134-1137)

(5) *anta ok ertingü övkesi kelip ayguçısın okıp inçe têt tedi.. bo [eti]g kim söğülti erser t(e)rkin anı çandalnıñ eliginte urunlar.* “O anda çok fazla sinirlenip yaverini çağırıp şöyle dedi: Bu eti kim pişirdiyse hemen onu cellâdın eline atsınlar.” (DKPAM 3128-3131)

(6) *ol ödün edgü ögli tegin insin inisin okıyu manradı.* “O zaman İyi Düşünceli Prens küçük kardeşini çağırarak bağırdı.” (İKPÖ LVIII. 2.-4.)

(7) *ol iş(i-)lerniñ köñüllerinteki s(akınç)ların ukupanın toyınlarağ okıpanın inçe tip yarlıkadı.* Bu kadınların gönüllerindeki düşüncelerini anladı ve râhipleri (toyın = Skr. *bhiksu*) çağırıp haşmetle şöyle dedi.” (Maytrı 23/11-14)

(8) *ol üdün tükel bilge biliglig t(e)ñri t(e)ñrиси burhan bodi söğüt t(e)ñrisin okıyu y(a)rılıkap inçe tip y(a)rılıkadı.* “O vakit, çok hikmet sahibi tanrı tanrısı buddha bodhi ağacı tanrısını çağırıp şöyle vaaz etti.” (Suv V 0011–0014)

(9) *anta ötrü uluş uluğı tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan yine ol kuvrag arasinta supratıştiti atl(ı)g bodis(a)t(a)vıg okıyu y(a)rlıkap inçe tip y(a)rlıkadı.* “Daha sonra, ülkenin yücresi, tam bilge tanrı tanrısı buddha yine o topluluk arasında Supratshita adlı bodhisattvayı çağırarak şöyle buyurdu.” (Suv V 0253-0256)

(10) *ay tözün tınl(ı)ğ s(e)n ne üçün kaçım vaişiravane m(a)haraaçıg okıyur s(e)n tep ayıtğay.* “Ey soylu, canlı, sen ne için babam vaişravaṇa Maharaja’yı çağırıyorsun, diye söyledi.” (Suv VI 935-938)

(11) *inçip yine anıñ yunlağuluk eđi tavarı yok teginmez üçün anın t(e)ñri kaçım sizni okıyur ötünür ermiş.* “Böylece yine onun kullanacak malı mülkü olmadığı için Tanrı babam sizi çağırır imiş.” (Suv VI 950-953)

(12) *uçuz yenig köñül tutmadın ağır uluğ kertgünç köñül turgurup meni okıyu ötünü bo d(a)rniğ sözlezün.* “Değersiz bir gönüle sahip olmadan değerli, inançlı bir gönül yerleştirip beni çağırarak bu tılsımı söylesin.” (Suv VI 1018-1021)

(13) *anta ötrü tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan anant toyınug okıyu y(a)rlıkap inçe tep y(a)rlıkadı.* “Sonra eksiksiz bilge, tanrı(lar) tanrısı Buddha, Rahip Anant’ı çağırarak şöyle buyurdu.” (Suv VII 143-145)

(14) *bo d(a)r(a)nig sözleyü meni okızunlar.* “Bu dharaniyi söyleyip beni çağırırsınlar.” (Suv VIII 518-520)

(15) *ol üdün tükel bilge biliglig t(e)ñri t(e)ñrisi burhan şirikênê atl(ı)g kut t(e)ñri hatunun okıp inçe tep [y(a)r]lıkadı.* “Bir vakit, tam hikmet sahibi tanrılar tanrısı Buddha, Srikanyā adlı mübarek tanrı hatununu çağırıp şöyle buyurdu.” (Suv IX 0252-0257)

(16) *bagd[a]şun[u] [olurup alku] toyınlarig okıp toyın[larıma körüg]seyür mü sizler meni[ñ] [ertmiş üdlerte] yorıyor erkenki [burhannıñ töz] ş(a)rırın tep [y(a)r]lıkadı.* “(Bacaklarını) bağdaş kurarak oturup bütün keşişlere seslenerek: Ey keşişlerim! Görmek ister misiniz benim ... geçmişteki ... yürürkenki ... asıl Buddha emanetini diye buyurdu.” (Suv X 12-17)

(17) *t(e)ñri t(e)ñrisi burhan ol kuvrag içinte erigme ülgüsüz sansız bodis(a)t(a)vlar kuvragın ulatı kamag t(e)ñrili yalañuklı kuvragıg okıyu y(a)rlıkap inçe tep y(a)rlıkadı.* “Tanrılar tanrısı Buddha o topluluk içinde bulunan sayısız Bodhisattvalar topluluğu ve ayrıca bütün tanrılar ve insanlar topluluğu(na) vaaz ederek şöyle buyurdu.” (Suv X 1307-1312)

(18) *bişinç kao-çao tigme saşınç tngri tngri ulatı yek içkeklerig okımak törüsin sözleyü birelim.* (TT VA 113-115)

Kar. *okı-* ‘davet etmek, çağırmak, yüksek sesle okumak’ KB 719, 3257; OAKT 31,6, OAKT 57,6, OAKT 132b,34, OAKT 146,15; RKT 33/67a2, 36/87b2, 37/23b3 vd.; TİEM 73 13v/6, 313v/8, 419r/2 vd.; *okımak* ‘feryat, bağırtı’ OAKT 32b,3)

Tanıklar

(1) *tirer sen yumıtsa saçar sen kamuğ/ okır sen yüz ursa yapar sen kapuğ.* “Önce toplar sonra saçarsın her şeyi, çağırırsın ama gelene kaparsın kapıyı.” (KB 719)

(2) *yarını kün andağok aş etdüirdi kazaşlarını ewre okıdı.* “Ertesi gün aynı şekilde yemek hazırlattı ve yine akrabalarını çağırdı.” (OAKT 146,15)

(3) *bütünlükün yek sizke yağı ol, yime tutunlar anı yağı, anıñ üçün okır kendü ögürünü, bolsunlar tıp tamuğ eşlerindin.* (RKT 33/66b3-67a3)

(4) *okırlar anıñ içinde kamuğ mîveni îmîn bolup olar.* (RKT 36/87b2-3)

(5) *süstelmenler, okımanlar elleşmek tapa, siz yüksekler siz, Tanrı sizin birle hiç eksütmez amelleriñizni.* (RKT 37/23b3-24a3)

(6) *anlar okıyurlar bitigni.* (TİEM 73 13v/6)

(7) *aygıl okınlar anlarını kim saşındıñızlar tañrıda adın erklig bolmas kün kırıça kökler içinde ay yme yer içinde yok anlarğa ol ekki içinde ortaklıkdın yok anar anlardın yâriçidin.* (TİEM 73 313v/8-313r/1)

(8) *seringil idin hükmiñe bolmağıl balık idisi teg kaçan okıdı erse ol qağğuluğ eger yetmese erdi anı rahmet idisindin atılğay erdi tüz yâbānka ol yerindi bolup.* (TİEM 73 419r/2-4)

(9) *tutaşı ol anların okımaqları...* “Onların feryatları aralıksızdır.” (OAKT 32b,3)

okış- ‘birbirini çağırmak, çağırışmak’ Clauson, ED 96b; Gülensoy, KBS II 619⁷⁶; Nadalyayev vd. DTS 369b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *okış-* ‘birbrini çağırmak, çağırışmak’ DKPAM 1506

⁷⁶ bk. *oku-*.

Tanıklar

(1) *sutasomē elig beg kelmişine baranas balıkdaki tınl(ı)glar ertingü sevinip bir ikintiske okışu elig beg kelmiş amtu umugsuz inagsız bolm[agay] biz tēp monçulayu tēşdiler.* “Hükümdar Sutasoma’nın gelişine Bārānas halkı pek çok sevinip birbirlerini çağırarak ‘Hükümdaar gelmiş. Artık umutsuz, çaresiz olmayacağız’ diye söyleştiler.” (DKPAM 1502-1508)

Kar. *okış-* ‘çağırışmak’ DLT I 183, 186, 359; DLT II 103

Tanıklar

(1) *olar bir ikindi birle okıştılar.* “Onlar birbirlerini çağırdılar.” (DLT I 186-25)

(2) *eren alpı okıştılar/ kınğır közin bakıştılar/ kamuğ tolmun tokıştılar/ kılıç kınka küçün sıgđı.* “Yiğitler çağırıştılar, kızgın gözle bakıştılar, bütün silâhlarla çarpıştılar, kılıç kına güç sıgđı.” (DLT I 359-15)

(3) *küçi tenği tokıştı / oğuş konum okuştı / çeriğ taba yakıştı / bizge kelip öç öter.* “Gücü yettiği kadar vuruştu, bütün oymağı çağırdı, askere yaklaştı, bize gelerek öç almak istiyor.” (DLT II 103-25)

ünden-⁷⁷ ‘çağırılmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *ünden-* ‘çağırılmak’ OAKT 89,8; RKT 33/16b1, 38/54b1; TIEM 73 259r/4, 342v/2

Tanıklar

(1) *kaçan ündenseniz namaz üçün adine künindin.* “Siz cuma günleri namaz için çağırıldığınız zaman.” (OAKT 89,8)

(1) *ey anlar kim bittiler, kirmen yalawaç ewiye meger destūr berilse sizke ta’ām tapa, bağığlılarda adın anıñ vaqtiñe, ançası bar kaçan ündense siz kiriñler, yime kaçan yese siz tarı[lı]ñlar, okımağ yok sizke hiç ħadis, bütünlükin ol emgetür erdi yalawaçnı, uwtanur erdi sizdin, Tanrı ħođmas yığmaz çın sözdin, kaçan tilese siz olardın tonlardın tileñ olardın, ħicāb arķasında, ol arığraq köñlüñizke, olar köñülleringe, kerekmez sizke emgetse sizler Tanrıñıñ*

⁷⁷ bk. Clauson, ED 180a; Nadalyayev vd. DTS 625b

yalavaçını, kerekmez kim nikāh kılsa siz anıñ cüftlerini anda kiñin hemişe ya'ni ulaşı ol erür
Tañrı üskinde uluğ. (RKT 33/15b3-18a2)

(2) ey anlar kim taptılar, kaçan ündense namāzka āđine kündin ıatıglanıñlar Tañrınıñ
zıkrın aymağ tapa, ıodunlar satıǵnı ol yaǵşı sizke eger bilür erse siz. (RKT 38/54a3-55a3)

(3) bütünlükün mü'minler sözi andağ kerek kaçan ündenseler tañrıka yalavaçıka hükm
kılmak üçün anlar ara aymaqları eşit(t)i miz boyun südüimiz, anlar tururlar anlar ıurtuluğlılar.
(TİEM 73 259r/3-5)

(4) bütünlükün anlar tandılar ündeyürler tañrınıñ düşmanlıkı uluğrak silerniñ
düşmenlikniñizlardin özünüzlerke ançada ündenür siler kertgünmekke tanar siler. (TİEM 73
342v1-3)

ünden(i)l-⁷⁸ 'seslenilmek'

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. ünden(i)l- 'seslenilmek' RKT 31/39a1, 32/20b2, 35/28b1, 38 43b/3 vd.; TİEM 73
259v/9, 304v/1, 351r/7 vd.

Tanıklar

(1) kaçan keldi erse añar ündenildi: Ey Mūsā, men men seniñ İdiñ, suçulğıl iki
na'leynniñni, sen özde arıǵ Tuvā atlıǵ. (RKT 31/38b3-39a3)

(2) kaçan keldi erse aña ündenildi ıolnuñ oñ yanındın, mübārek orun içinde/ ıutluğ
orun içinde yıǵađdın kim: ey Mūsā men men Tañrı 'ālemnüñ ııdısi. (RKT 32/20b2-21a3)

(3) anlar kim tandılar ündenlürler Tañrınıñ düşmanı uluğ dümanlıkıñızdın özleriñizke,
ançada ündenlür siz imānka tağı tanar sizler. (RKT 35/28a2-28b2)

(4) kaçan ündelseler tañrıka yalavaçıña hükm kılmak üçün anlar ara ançada bir gürüh
anlardın yüz evrerler. (TİEM 73 259v/9-259r/1)

(5) anlar kim zihār andı içer siler anlardın anañızlar kılmadı ündelmiş oğlanlarıñıznı,
ol sözünüzler ağızlarıñız birle, tañrı aytur ıınnı ol köndürür yolka. (TİEM 73 304v/1-3)

⁷⁸ bk. Clauson, ED 180a; Nadalyayev vd. DTS 625b

(6) *eger ıd̡sa erdimiz anı bu  ur’ nnı tezikke ay aylar erdi nelük belg t lmedi anı  belg leri, tezik turur  ur’ n tözi, turur ay ıl anlar a kertgündiler k ni yol turur hem em turur, anlar kertg nmezler  ulakları içinde a ırlı  ol anlar  ze  arak lık, anlar  ndel rler ırak yerdin.* (T EM 73 351r/5-7)

 nde - ‘ a ır mak’ Clauson, ED 181b; Nadalyayev vd. DTS 626a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. * nde -* ‘ a ır mak’ DLT I 231-24, DLT I 231-26, DLT I 231-27; T EM 73 418r/3

Tanıklar

(1) *ol anı  birle  nde di.* “O, onunla  a ır tı,  nle ti.” (DLT I 231-24)

(2) * nde tiler erte birle.* (T EM 73 418r/3)

 nte- ‘ a ırmak, davet etmek’ Clauson, ED 180a; Nadalyayev vd. DTS 625b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. * nte-* ‘ a ırmak, davet etmek’ ADFH 184; DKPAM 3150, 3625, 3859 vd.;  KP  XXXII.8., XXXIII.2., LX.6.; Maytrı 74/32, 81/29; TT I 108, TT III not 68

Tanıklar

(1) *bodis(a)v(a)t ugu lug ya a t rt din sı ar körüp ırak ın keyikçi er k zi e tokıntı .. anta ok ol keyikçi [erke y(a)r]lkan u ı k   li yügerü kılıp seviglig  nin  ntey ...* “Bodhisattva soyunda gelen fil çevresine bakındı. Bu esnada avcı, uzaktan filin gözüne göründü. Avcıya (karşı) merhamet duyguları kabarıp, tatlı sesiyle (avcıya) seslenerek... (ADFH 181-184)

(2) *ke  kiçig [...] Y basasın a  arlayu atasın  ntep inçe t p t di.. bo men   amrak ata ımın kanta  lt r sizler.* “Küçük ( ocu u a  ının) arkasından bağırarak babasını  a ırıp şöyle dedi: Benim sevgili babacı ımı nereye götürüyorsunuz?” (DKPAM 3149-3152)

(3) * lig beg basasın a yorıy  o lagu  nin ünteyü  lig begke inçe t p t di.. amrak begim.. m ni o[run]ta yatguru kodup kan a bargalı sakınur siz.* “Hükümdarın arkasından yürüyerek tatlı bir sesle seslenerek hükümdara şöyle dedi: Sevgili h k mdarım! Beni evimizde, yata ımızda bırakıp nereye gitmeyi planlıyorsunuz?” (DKPAM 3624-3628)

(4) *birök seniñ küçün yetmese[r] ant[a] ok mēni üntegil v(a)jirlıg okın tuşguru t[o]kıp [o]l yekke kın kızgut bēreyin.* “Eğer senin gücün yetmezse hemen beni çağır. Elmastan oklarla karşılayıp vurarak o şeytana cezasını vereyim.” (DKPAM 3858-3861)

(5) *ötrü yarlıgın eşidip kim neñ un[a]madılar (ün[te]mediler).* “Buna rağmen, onun duyurusunu duyan hiçbiri kesinlikle (çekip gitmeye) razı olmadı (içlerinden hiçbiri kesinlikle sesini çıkarmadı).” (İKPÖ XXXII. 6-8.)

(6) *küniñe munçulayı küvrüg tokıp yarlıg yarlıgkap kim neñ üntemeser yettinç kün temir sua açtı temir ışığ yorıdı.* “Her gün böyle davul çalınarak duyuru yineleniyordu ama hiç kimse kesinlikle sesini çıkarmadığından yedinci gün demir zincirler açıldı ve demir halatlar çözüldü.” (İKPÖ XXXII.8.-XXXIII.4.)

(7) *ötrü edgü ögli tegin yokkaru turdı teñrısı ünteyü yol ayu berdi bodunğa tegdi.* “O zaman İyi Düşünceli Prens ayağa kalktı. Perisi seslenerek ona yolu gösteriyordu; (ve böylece) insanlara ulaştı.” (İKPÖ LX. 4.-7.)

(8) *maytrı burkanğa yakın tegip uluğ ünün ince (ün)teyürler.. ayağğa tegimlig (te)ñrim biz öñre kız kısga ödte şakimun burkan şazanınta ayıg yavlağ körksüz kılınçlar kıltımız.* “Maytrı burkan’a yaklaşıp yüksek sesle şöyle bağırlarlar.” (Maytrı 74/30-32)

(9) *tag töpüsinte turup al(kudın) iştilü altunluğ kövrügler osuğluğ yañkuluğ ünin kamağ çambudvip uluştağı tınlıglarığ ünteyü inçe tip sav sözleyür.* “Bir dağın tepesinde durup her yerden işitilecek şekilde altın davullar(ınki) gibi çınlayan, akseden bir sesle bütün dünyadaki yaratıkları sesleyip şöyle diyerek konuşur.” (Maytrı 81/25-29)

(10) *ün-te- < ün-te-* (TT III not 68)

Kar. *ünde-* ‘ünlemek, çağırmak, davet etmek, seslenmek, bağırarak’ DLT I 273-2, DLT I 273-4, DLT III 69-1; KB 75, 5954, 6285 vd.; OAKT 36,1, OAKT 56b, 12, OAKT 108b,3; RKT 25/16b2, 28/60a3, 32/17a1 vd.; TİEM 73 239v/8, 316r/3, 419v/7 vd.; *ünle-* TİEM 73 434r/1; *inde-* OAKT 36,1, OAKT 65b,6

Tanıklar

(1) *ol meni ündedi.* “O, beni ünlledi, çağırdı.” (DLT I 273-2)

(2) *ündeb uluğ tabaru tawrak kelip yüğürgil / kurgak yılın budhun kör kanda tüşer kodı il.* “Seni, yaşlı bir adam çağırırsa davranarak koş. Kuraklık yıllarda millete bak. Nereye

konarlarsa sen de birlikte kon. (Seni, yaşlı bir adam çağırırsa çağırmasına icabet et, ona doğru koş. Kıtık yıllarında kavmin nereye konarsa onlarla beraber in.)” (DLT III 69-1)

(3) *ular kuş ünün tüzdi ünder işin/ silig kız okır teg köñül birmişin.* “Keklik, sesine bir âhenk vererek, eşine sesleniyor; sanki güzel bir kız gönül verdiğini çağırıyor.” (KB 75)

(4) *kapugda ün itti bedük ündedi/ kişi ıdı tavraş bağa kör tidi.* “Birinin kapıda gürültü ettiğini ve yüksek sesle bağırıldığını duydu ve “Git, bak!” diye, acele birini gönderdi.” (KB 5954)

(5) *yakın tegdi tüşti yorıp bardı ol / kapugka tegip ündedi koldı yol.* “Yaklaşınca, atından inip, yayan yürüdü; kapıya gelip, seslendi ve girmek için izin istedi.” (KB 6285)

(6) *ançada yoriyur erdiñiz, kıya bakmaz erdiñiz hiç kimerse üze, yalavaç ündedi sizni kidiniñizde, yanut berdi sizke gamnı gam birle, kadğurman tep sizler, anıñ üze kim ötti ya’ni keçti sizdin, ol kim hem tegdi sizke, Ol Tanrı bilgen anı kim kılur sizler.* (RKT 25/16b1-17a3)

(7) *eger ündese sen olarnı köni yolğa uğmazlar sizke, berāber erür sizin üze ündese sizler anı azu sizler tek turuğlılar siz.* (RKT 28/60a2-4)

(8) *keldi aña ikide biri yoriyur uwtanmağ üze, aydı: bütünlükin atam ündeyür seni yanut bermek üçün saña, anıñ yanutı kim içürdüñ bizke. Kaçan keldi erse sözledi Mūsā anıñ üze keçmiş kışşalarını, aydı: korkmağıl, kurtulduñ küç kılığlı boğunlardın.* (RKT 32/16b3-17b2)

(9) *nūh ançada ündedi munda öñdün yanut berdimiz añar kutğardımız anı evi boğunu uluğ kadğudın.* (TİEM 73 239v/7-8)

(10) *çın yek silerke yağı turur tutuñlar anı yağı, ünder anıñ süsini bolğu üçün örtegen ot idileri.* (TİEM 73 316r/2-3)

(11) *kararıp közleri kelgey anlarka hōrluğ çınok ündeyür erdiler secde kılmağğa anlar ösey erdiler.* (TİEM 73 419v/6-8)

(12) *tirdi ünledi. aydı men idinizler men yügsekre.* (TİEM 73 434r/1)

(13) *dawud yalawaç aydı ol oğlannı indeb keliñ ündediler.* “Davud peygamber o genci çağırın dedi, çağırdılar.” (OAKT 36,1)

ür- (I) ‘seslenmek’ Clauson, ED 196a; Gülensoy, KBS 992; Nadalyayev vd. DTS626b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. ür- ‘seslenmek’ TİEM 73 420v/7, 434v/5

Tanıklar

(1) *kaçan ürülse borğu içre bir ürmek.* (TİEM 73 420v/7)

(2) *bütünlükün ol bir ürmek turur.* (TİEM 73 434v/5)

3.1.4. Tıkanma-Ikınma Anlamı Taşıyan Sesler

ıkur-⁷⁹ ‘tıkanmak, tıkanıklık hissetmek’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *ıkur-* ‘tıkanmak, tıkanıklık hissetmek’ EUTS 86

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

ıyn-⁸⁰ ‘ıkınmak’ Clauson, ED 275a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *ıyn-* ‘ıkınmak’ DLT I 269-12, DLT I 269-14

Tanıklar

(1) *er ıyındı.* “Adam ıkındı.” (DLT I 269-12)

3.1.5. Geçirme-Öğürme-Hıçkırık Anlamı Taşıyan Sesler

ık tut- ‘hıçkırık tutmak, hık tutmak’⁸¹ Clauson, ED 75b; Nadalyayev vd. DTS 219b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *ık tut-* DLT I 37-19

Tanıklar

(1) *anı ık tuttu.* “Onu hıçkırık tuttu.” (DLT I 37- 19)

⁷⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 16, Omuralieva, 2020: 113.

⁸⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 17.

⁸¹ bk. *hıkla-* Tietze II 303.

kaķır- ‘boğazını gürültü ile temizlemek, kahırmak’ Clauson, ED 612 a; Gülensoy, KBS I 451; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kaķır-* ‘boğazını gürültü ile temizlemek, kahırmak’ KB 4113

Tanıklar

kaķırma sen anda ya suçma kaķıĝ / otunluk bolur bu kiterür taķıĝ. “Orada gürültü ile boğazını temizleme ve tükürme, bu küstahlık olur ve hoş karşılanmaz.” (KB 4113)

keĝir- ‘geğirmek’ Clauson, ED 712b; Gülensoy, KBS I 360; Nadalyayev vd. DTS 295b; Tietze, II 121

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *keĝir-* ‘geğirmek’ DLT II 84-11, DLT II 84-12

Tanıklar

(1) *er keĝirdi.* “Adam geĝirdi.” (DLT II 84-11)

ukı-⁸² ‘kusmak’ Nadalyayev vd. DTS 613a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *ukı-* ‘kusmak’ DLT III 254-12, DLT III 254-14

(1) *er ukıdı.* “Adam kustı.” (DLT III 254-12)

3.1.6. Aĝıt-Feryat-İnleme-Aĝlama Anlamı Taşıyan Sesler

aĝla- ‘ağlamak’ Clauson, ED 85b; Gülensoy, KBS I 56; Nadalyayev vd. DTS 21b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *aĝla-* “ağlamak’ Alt. Gr. 39; *aĝıla-* AçB 405; Suv X 412

⁸² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 20.

Tanıklar

(1) *ıgla-*, *yıgla-*: “Ağlamak.” (Alt. Gr. 39-27)

(2) *bo savıg elig beg eşidip ürke belinleyü açığı üze tıklıp agılayı inçe tep sözleti.*
“Hükümdar₂ bunu işitince ürküp₂, üzüntüyle boğulup ağlayarak şöyle söyledi.” (Suv X 410-412)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

ağrın- ‘hüngür hüngür ağlamak’ Clauson, ED 92a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. **ağrın-** ‘hüngür hüngür ağlamak’ EUTS 7

Tanıklar

(1) *ağrın-*: “Hüngür hüngür ağlamak.” (EUTS 7)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

ahla-⁸³ ‘göğüs geçirmek, ahlamak’ Gülensoy, KBS I 58; Nadalyayev vd. DTS 24b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. **ahla-** ‘göğüs geçirmek, ahlamak’ DLT III 118-21

Tanıklar

(1) *er ahladı.* “Adamcağız göğsünü geçirdi, ah dedi, ahladı.” (DLT III 118-21)

āh kıl- ‘feryat etmek, inlemek, bağı yanmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. **āh kıl-** ‘feryat etmek, inlemek, bağı yanmak’ TİEM 73 169r/9

Tanıklar

(1) *çınok İbrāhim yalavaç keçrügli ol üküş āh kılığlı yazukındın yanığı ol.* (TİEM 73 169r/9)

⁸³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 293.

ıgla- ‘ağlamak’ Clauson, ED 85; Gülensoy, KBS I 56⁸⁴; Nadalyayev vd. DTS 218a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *ıgla-* ‘ağlamak’ ETŞ 6/1; AçB 331, 447, 496; ADFH 355; DKPAM 2279, 2822, 3153 vd.; İKPÖ IV.7., V.2., XIX.5. vd.; Maytrı 14/6, 65/3, 71/9, 90/26; Suv X 338, 699, 711 vd.; *yıgla-* TT IVA 13

Tanıklar

(1) *yir sub katı irinür tiyür / ot sub kutı ıglayur tiyür.* “Yer ve su saâdeti bozulur derler, ateş ve su saâdeti ağlar derler.” (ETŞ 6/1)

(2) *ol üdün ol iki tegitler monçulayu sözleşü açığıları kelip yerinüteler yıgladılar.* “O zaman bu iki prens şu şekilde konuşarak üzülüp yerindiler, ağladılar.” (AçB 329-331)

(3) *yaşlıg közin yıglayu.* “Yaşlı gözlerle ağladı.” (ADFH 354-355)

(4) *bo savag eşidip altı tümen yinçge kırkınlar yıglayu sıgtayu é[lig] begniñ başdın adakına tegi kodı yalgadılar.* “Bu sözü işiten altmış bin ince, zarif cariyeye ağlayıp sızlayarak hükümdarı başından ayağına kadar okşadılar.” (DKPAM 2276-2281)

(5) *ötrü mahendarasênê elig begniñ bo montag savın eşidip kunçuyı başın küünteki yinçge kırkınlar tegitler buyruklar kamağ k(a)ra bodun suvdın ünmiş balık teg yıglayu sıgtayu inaru berü agnadılar.* “Bunun üzerine Hükümdar Mahendrasêna’nın bu şekilde sözünü işiten kraliçesi başta olmak üzere haremdeki ince (narin) cariyeler, prensler, kumandanlar ve bütün halk sudan çıkmış balık gibi ağlayıp sızlayarak oraya buraya (koşuşturup) debelendiler.” (DKPAM 2817-2823)

(6) *aşçı er oğlınıñ bo montag yıglayu kelmış ünin eşidip yanturu evrilip kenç kiçig ogulk(ı)yasın öziñerü b(e)küürü kuçup köñülü yüreki titredi.* Aşçı, oğlunun bu şekilde gelen ağlama sesini duyunca tekrar dönüp küçük oğulcuğunu kendisine doğru (çekip) sımsıkı kucakladı, yüreğ titredi.” (DKPAM 3152-3156)

(7) *tegin kañı kañka inçe tep ötünti ıglayu bu ne emgeklig yer ermiş.* “Prens, babası hana ağlayarak derdini dile getirdi: Burası ne kadar acı dolu bir ülke imiş!” (İKPÖ IV. 6-8.)

(8) *kanı kan inçe tep ayıttı neke ıglayu* buşuşluğ keltin.* “Babası han ona şöyle sordu: Neden ağlayarak üzüntülü döndün?” (İKPÖ V. 1-3.)

⁸⁴ bk. *ağla-*.

(9) *ötrü tegin başın töñitip* ıǵlayu yerde yatıp, yokkaru turǵalı aş aşlaǵar(=l)ı unamadı.* “O zaman prens başını eğip, ağlayarak yere yatıp ne kalkmaya ne bir şey yemeye razı oldu.” (İKPÖ XIX. 4-6.)

(10) *tün ıǵlayu sıqtayu.* “Bütün gece ağladı, mâtem tuttu.” (Maytrı 14/6)

(11) *ol tamuluǵlar ikile kolların örü kötürüp uluǵ üniün ıǵlayu maytrı burkanğa inçe tip ötünürler.* “Bu cehennemlikler her iki kollarını yukarı kaldırıp, yüksek sesle ağlayarak Maytrı burkan’a hürmetle şöyle derler.” (Maytrı 65/2-4)

(12) *kayusı tolp (et)üzi örtenü yala uluǵ üniün ıǵlayu sıqtayu maytrı burkan tapa kelirler.* “Bazısı bütün vücudu alevler içinde olduğu hâlde yüksek sesle ağlaya ağlaya Maytrı burkan’a doğru gelirler.” (Maytrı 71/7-10)

(13) *maytrı burkanğa yakın tegip adaqınta yinçürü yükünüp ayasın kavısurup ıǵlayu inçe tip ötüǵ ötünür.* “Maytrı burkan’a yaklaşıp, ayağına kapanarak secdeye varıp ayalarını kavuşturur ve ağlayarak şöyle yalvarır.” (Maytrı 90/24-27)

(14) *ol üdüñ ol iki tegitler monçulayu sözleşü açıǵları kelip yerinüteler yıǵladılar.* “O zaman bu iki prens böylece konuşup acı çekip yerindiler, ağladılar.” (Suv X 336-338)

(15) *begler yumǵın üntiler, balıqtın ırak taşguru, oron oron sayu yadılıp, istediler kamagun, yaşları aka yıǵlayu ayıtdılar kişike.* “Beyler hep birlikte şehirden uzak dışarılara, her yere₂ dağılıp hepsi (prensi) aradılar; gözyaşlarını döküp ağlayarak insanlara sordular.” (Suv X 696-700)

(16) *begler monı eşidip, yançılıtlar busuşın, yerintiler yıǵlayu, emgentiler artokrak.* “Beyler bunu işitince kederle ezildiler, için için üzülüp (duygulanıp) ağladılar, daha fazla acı çektiler.” (Suv X 710-712)

(17) *aǵar tsui irinçü kıtlılar yme yana bursong kuvraǵ üskinte baǵrın yatıp yıǵlayu yalwara ökünü boşunu kşanti ötüntiler yme ök tsui yazuqlarında oztı ayaǵ kılıñları aradı.* (TT IVA 12-15)

Kar. *ıǵla-* ‘ağlamak’ DLT I 286-23, DLT I 287-2; *yıǵla-* DLT II 232-20; DLT III 258-14, DLT III 321-16 vd.; KB 1121, 1149, 1223 vd.; OAKT 27b,21, OAKT 29b,3, OAKT 132b,25; RKT 29/59a1, 31/23a1, 36/81b1; TİEM 73 364v/2, 389v/9

Tanıklar

(1) *oǵlan ıǵladı.* “Çocuk ağladı.” (DLT I 286-23)

(2) *tün kün turup yıglayu / yaşım meniñ sawrulur.* “Gece gündüz durmadan ağlayarak gözünün yaşı savrulur.” (DLT II 232-20)

(3) *er yıgladı.* “Adam ağladı.” (DLT III 321-16)

(4) *bu yanlıg öküñdi öküş yıgladı/ ökünçi ölümke asıg kılmağı.* “Böylece çok nedâmet getirdi ve çok ağladı; fakat peşimanlığı ölüm karşısında fayda etmedi.” (KB 1121)

(5) *bu ay toldı öknüp öküş yıgladı / ökünçi bu yirde asıg kılmağı.* “Ay-Toldı peşiman olup çok ağladı; fakat bu hâlinde peşimanlığı fayda etmedi.” (KB 1149)

(6) *kimiñ oğlağu bolsa oğlu kıızı / añar yığlağu boldı muñluğ özi.* “Kimin çocukları nâz içinde yetiştirilirse, o kimseye ağlamak düşer, keder ona mukadderdir.” (KB 1223)

(7) *tili küydi ünün yıgladı.* “Dili yanmış idi, yüksek sesle ağladı.” (OAKT 29b,3)

(8) *külmesünler azkına ıglasunlar üküş, yanut anı kim kazğanur erdiler* (RKT 29/58b3-59a2)

(9) *bu ögür anlar kim ni’met berdi Tañrı olar üze peygamberlerdin hem Ādem ‘ayāllarındın hem ol kişilerdin kim kötürdimiz Nūh birle hem İbrāhim ‘ayāllarındın hem Ya’qub ‘ayāllarındın hem anlardın kim ködürdimiz hem üdürdimiz, kaçan oqınsa olar üze rahmāñnı āyātlara tüşerler yüknü hem yıglayu.* (RKT 31/21b3-23a1)

(10) *yıglamağı olar üze kök hem yer, bolmadılar küdülmüşerdin.* (RKT 36/81b1-3)

(11) *yıglamağı anlar üze kök yme yer erdiler zamān berilmişlerdin.* (TİEM 73 364v/2-3)

(12) *küler siler yıglamas siler.* (TİEM 73 389v/9)

ıglaş- ‘ağlaşmak’ Clauson, ED 86a; Gülensoy, KBS 56⁸⁵; Nadalyayev vd. DTS 218a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. ıglaş- ‘ağlaşmak’ İKPÖ LIII.1.; yıglaş- AçB 332; Suv X 339, 822, 852

Tanıklar

⁸⁵ bk. ağla-

(1) *ekki  adaş esen tükel ...  avışıp  pıştı  u uştı ı laştı ötrü sıktaştılar yine    rdiler sevintiler.* “ ki kardeş sağ salim birbirine kavuşunca öpüştüler, kucaklaştılar, ağlaştılar sonra hı kır  hı kır  ağlaştılar, daha sonra yine sevindiler, mutlu oldular.” ( KP  LII.7.-LIII.3.)

(2) * tr  t(e)rkin yanturu yanıp yı laşu bayak  ol barş yatur oronka bartılar,  a an anda tegd kte ötrü inileri mahas(a)tve teginni  tonı kamış bu ık   ze asgın turup tururın sını s   ki saçı birle arkuru turkuru yatmışın akmış kanı tuprakta ti ig yogrulup yerke yukup turmışın k rtiler.* “Sonra hemen tekrar geri dönüp, ağlayarak az önceki o kaplan(in) yattığı yere vardılar, oraya vardıktan sonra, küçük kardeşleri Mah sattva prensin elbisesinin kamış budağına asılı olduğunu, kemiklerinin saçlarıyla (karışıp) darma dağınık durduğunu, akan kanının toprakla çamur (gibi) yoğrulup yere yapıştığını/sindiğini gördüler.” (A B 331-339)

(3) * tr  t(e)rkin yanturu yanıp yı laşu bayak  ol barş yatur oronka bartılar.* “Sonra hızlıca tekrar geri dönüp, ağlayarak az önceki o kaplan(in) yattığı yere vardılar.” (Suv X 338-340)

(4) *telmirerler k r rler t rttin yı aktın t z te, inçe k(a)ltı yalın oot, kamagtın barça kavzamış teg, an ak(ı)ya turtukta, yine t p n tüşerler, a ıg  nin yı laşur, etüzleri titrey .* “Dört bir tarafın hepsine bakınıyorlar², tıpkı ateř² her yanını² sarmış asına; birazcık (ayakta) durduktan sonra yine düşüyorlar; vücutları titreyerek acıklı sesle ağlaşıyorlar.” (Suv X 816-822)

(5) * tr  kamagun birgerü  ze turup yı laşdılar.* “Sonra hepsi birlikte (prensini kendini feda ettiği yerin)  zerinde durup ağlaştılar.” (Suv X 851-852)

Kar. *ı laş-* ‘ağlaşmak’ DLT I 240-12, DLT I 240-15; *yı laş-* DLT III 322-2; OAKT 71b,18

Tanıklar

(1) *oglanlar ı laştı.* “Oğlanlar ağlaştı” (DLT I 240-12)

(2) *kişi barça yı laşdı.* “Halk bütün ağlaştı.” (DLT III 322-2)

(3) *bir ne eler meyt    n yı laşurlar erdi aytdum neçe yı laşursız.* “Birkaç kişi  l  için ağlıyorlardı, niçin ağlıyorsunuz, dedim.” (OAKT 71b,18)

ı  ı la- ‘hıçkırarak ağlamak, inlemek, feryat etmek’ Clauson, ED 175b; Nadalyayev vd. DTS 219b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. inçıkla- ‘hıçkırarak ağlamak, inlemek, feryat etmek’ DKPAM 2641, 2645

Tanıklar

(1) *siniri tamırı süñükin tegi közüñüp ertingü toruk bolup bilmegülük ukmaguluk teg küçsüz savın inçıklayı yatur erti.* “Siniri, damarı kemiğine dek görünmekteydi. Aşırı (bir şekilde) zayıflamıştı (ve) anlaşılamayacak kadar zayıf sözlerle inleyerek yatıyordu.” (DKPAM 2638-2641)

(2) *ötrü umug inag tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrısı burhan bilip ukup ol iglig toyunka inçe tēp ayıtı y(a)rıkadı...tözün oghuma negü üçün monça koduru inçıklayı emgenür s(e)n.* “Daha sonra (canlıların) umudu, tam bilge, Tanrıların Tanrısı Buda, bilip anlayarak o hasta rahibe şöyle sordu: Ey soylu oğlum! Niçin böyle büsbütün feryat figan ederek ıstırap çekiyorsun?” (DKPAM 2641-2645)

Kar. inçıkla- ‘inlemek’ KB 6407; RKT 38/1b2; TİEM 73 400v/2

Tanıklar

(1) *ökünçün yaturlar kör inçıklayı / küsep edgülükni ming arzu yiyü.* “Bak pişmanlıkla inleyip yatarlar, iştıyak ile iyilik isterler” (KB 6407)

(2) *rāstlık üze eşitti Tañrı ol tişiniñ sözün tartısur seniñ birle cüfti eşi içinde, inçıklanır Tañrıka, Ol Tañrı eşitür siziñ sözleşmekleriñizni, Tañrı eşitgen körgen.* (RKT 38/1a1-2a2)

(3) *ol idi atı birle kim rūzī bergen yarlıkağan seziksiz eşit(t)i tañrı ol uragut sözi çığlaşurlar öz begi içinde yme inçıklar erdi teñrike tañrı eşitür biri biriniz birle sözleşmekiñizdin tañrı eşitgen bilgen ol.* (TİEM 73 400v/1-3)

inğrat- ‘inletmek’ Nadalyayev vd. DTS 175a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. inğrat- ‘inletmek’ DLT II 357-22, DLT II 358-1, DLT II 358-2

Tanıklar

(1) *ol anı inğratı.* “O, onu inletti.” (DLT II 357-22)

kökre- (I) ‘kükremek, inlemek, feryat etmek’ Clauson, ED 713a; Gülensoy, KBS I 588; Nadalyayev vd. DTS 313a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kökre-* ‘kükremek, inlemek, feryat etmek’ RKT 37/84b2

Tanıklar

(1) *ol kün anlar ot üze kükreyürler.* (RKT 37/84b2)

sıgta- ‘ağıt yakmak’ Clauson 1972: 807a; Nadalyayev vd. DTS 503a

Orh. *sıgta-* ‘ağıt yakmak’ BK D 5; KT D 4

Tanıklar

(1) *yogçı sıgıtçı öñre kün tugsıkda bükli çöl<|>üg el [t]awgaç töpöt par purum kırkız üç kırıkan otuz tatar kıtañ tatawı bunça bodun kelipen sıgtamış yoglamış antag külüg kagan er[miş].* “Yasçı (ve) ağıtçılar, doğuda gün doğusunda Bükli bozkırı yurdu (Kore) halkı, Çin, Tibet, İran, Bizans, Kırkız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kitan, Tatavı, bu kadar halk gelerek ağıt yakmış, yas tutmuş, öyle ünlü kağan imiş.” (BK D 5)

(2) *yogçı sıgıtçı öñre kün tugsıkda bükli çöl<|>üg el tawgaç töpöt par purum kırkız üç kırıkan otuz tatar kıtañ tatawı bunça bodun kelipen sıgtamış yoglamış antag külüg kagan ermiş.* “(Cenaze törenine) yasçı (ve) ağıtçılar, doğuda gün doğusundaki Bükli (Kore) bozkırı yurdundan, Çin, Tibet, İran, Bizans, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kitan, Tatavı (ülkelerinden) bu kadar halk gelerek ağıt yakmış, yas tutmuş.” (KT D 4)

Uyg. *sıgta-* ‘hıçkırarak ağlamak, hıçkırmak, inilti çılgınlıkları atmak’ AçB 344, 356, 484; Alt. Gr. 432; DKPAM 1464, 2279, 3074 vd.; *sıkta-* Alt. Gr. 145; İKPÖ XXX.8., LVIII.7., LXI.4., LXXVII.3.; Maytrı 68/6, 70/14, 71/9 vd.; Suv X 351, 363, 491 vd.; TT W 35, TT IIB 13; Uig 30₂₅

Tanıklar

(1) *neçete ken temin öglenip ötrü eliglerin örü kötürüp ulug ünin ulıdılar, sıgtadılar, ulıyu sıgtayı inçe tep teğiler.* “Bir süre sonra kendilerine gelip sonra ellerini (yukarı) kaldırıp, yüksek sesle feryat ettiler, ağıt yakarak şöyle dediler.” (AçB 341-345)

(2) *bunça bodun kelipan, sıgtamış yoglamış.* “Bunca millet gelip [geldi ve (sonra)] ağlamış, yas tutmuş.” (Alt. Gr. 432)

(3) *baranas [balık]daki ulug karı atl(ı)gların buyrukların [alpag]utların ogulanı yetlinip barıp bütün [balık] uluş ulımak sıgtamakl(ı)g [...] [...e]rti.* “Bārānas (isimli) şehirdeki yaşlı, ileri gelen şahısların, memurların, kahramanların çocukları ortadan kaybolmaya başlamış. Bütün şehir halkı ağlamaklı sızlamaklı (olmuş).” (DKPAM 1461-1465)

(4) *bo savag eşidip altı tümen yinçge kırınlar yıglayu sıgtayu é[lig] begniñ başdın adakıña tegi kodı yalgadılar.* “Bu sözü işiten altmış bin ince, zarif cariyeye ağlayıp sızlayarak hükümdarı başından ayağına kadar okşadılar.” (DKPAM 2276-2281)

(5) *tagunçı t(ı)nlıg katıg ünin sıgtasar ol erinç tınl(ı)glar [...] barça sagtaşıp agazlarıntın ört yalın ün.* “Dedikoducu canlı kaba sesiyle ağlasa, o zavallı canlılar ... hepsi ağlaşıp ağızlarından alev fışkırır.” (DKPAM 3073-3076)

(6) *neçete ken temin öglenip ötrü eliglerin örü kötürüp ulug ünin ulıdılar, sıgtadılar, ulıyu sıgtayu inçe tep tediler.* “Bir süre sonra kendilerine gelip ellerini kaldırarak yüksek sesle feryat ettiler₂; ağıt yakarak₂ şöyle dediler.” (Suv X 348-352)

(7) *sıktamış tamu.* “Feryat cehennemi.” (Alt. Gr. 145)

(8) *inim kıanta sen oğrı kelip ekki közümin teglerü sançtı tep ıgladı ... sıktadı balıkça ağnayı.* “Kardeşim, neredesin? Hırsızlar gelip iki gözümü oyup kör ettiler, diye ağladı, bir balık gibi kıvranarak hıçkırdı.” (İKPÖ LVIII.7.)

(9) *ol ödün kañı kan bu sav eşidip kök teñri tapa ulıdı sıktadı.* “O zaman babası han bu sözleri işitince mavi göğe doğru ağlayıp sızladı, hıçkırdı.” (İKPÖ LXI.2.-4.)

(10) *uluğ etüzlüg ul(ıy)u (sı)ktayu qorqınçığ öñlüg menizlig tamuluğlar kelirler.* “Büyük vücutlular ağlayıp inleyerek korkunç renkli yüzleri ile cehennemlikler gelirler.” (Maytrı 68/5-9)

(11) *amarıları otuñ ıgaç /// osuğluğ etüzleri amarıl(arı) ot yük osuğluğ kıptın ... otın örtenü yala ulıyu möñ(reyü) yıglavu sıktayu kelirler.* “Bazıları odun ve ağaç ... gibi vücutları (ile); bazıları ot ve yük gibi her yerden alevler içinde yana yana, bağırp inleyerek, ağlaya ağlaya gelirler.” (Maytrı 70/10-14)

(12) *kayusı tolپ (et)üzi örtenü yala uluğ ünün ıglayu sıktayu maytrı burқан tapa kelirler.* “Bazısı bütün vücudu alevler içinde olduğu hâlde yüksek sesle ağlaya ağlaya Maytrı burkan’a doğru gelirler.” (Maytrı 71/7-10)

(13) *yinçülüğ monçuklar tiyü sıktayu.* (TT IIB 11-13)

(14) *ulıyü sıķdayu tıgriler iligi ħurmuŗta tıgrike inķe tip sōzleti.* (Uig 30₂₅)

Kar. *sıgta-* ‘ağlamak’ DLT III 275-12, DLT III 275-14, DLT III 355-2; KB 6292

Tanıklar

(1) *oglan sıgıadı.* “Oğlan ağladı.” (DLT III 275-12)

(2) *oglan baı sıgıadı.* “Oğlan bağııarak ağladı.” (DLT III 355-2)

(3) *ünün sıgıadı eştip ögdülmıķe / urundı tokındı akıttı yaķa.* “Bunu duyan Ögdülmıķ feryâd ederek döğündü ve gözyaşı döktü.” (KB 6292)

sıgıtaş- ‘birlikte ağlamak, ağıt yakmak, feryat etmek’ Clauson, ED 807b; Nadalyayev vd. DTS 503a

Orh. *Tanıklanmamıķtır.*

Uyg. *sıgıtaş-* ‘birlikte ağlamak, ağıt yakmak, feryat etmek, ağlaķmak’ AçB 463, 519 DKPAM 3075; Suv X 470, 526, 631, 689, 807; *sıķtaş-* İKPÖ LIII. 1.

Tanıklar

(1) *bo savıg elig begli hatunlı eşidip açıgıarı emgeķleri üze umadın ulıķdılar sıgıtaķdılar.* “Bu sōzü hükümdar ve eķi iķitip üzüntüyle kendilerini tutamadan feryat ettiler.” (AçB 461-463)

(2) *ötrü ol üdün elig beg ulatı iki oğlanı birle ulıķu sıgıtaķu ķetermeyük yeviglig tızigligin kamag begler birle yumgı bodis(a)t(v)nıı kalmıķ süıöklüg şarırın evđidiler yıgdılar, ulug törlüg törön tokun ağır ayag tapıg udug kılıtar, kaçan tapıg udug kılğuluk törösin ertdüirdükte, ötrü eştip içinde beklediler.* “Sonra o zaman hükümdar diğır iki oğlu ile ağlayarak (sızlayarak), ziynetlerini çıkarmadan dizilen bütün beyler ile hepsi Bodisattva’nın geri kalmıķ kemiklerini topladılar, büyük (bir) tören düzenleyip (onu) uğurladılar, ne zaman (ki) cenaze (uğurlama) törenini tamamladıktan sonra (onu bir) stüpa içinde sakladılar.” (AçB 517-526)

(3) *tagunķı t(i)nlig katıg ünin sıgıasar ol érinķ tınl(i)glar [...] barķa sagtaķıp agazlarıntın ört yalın ünır.* “Dedikoducu canlı kaba sesiyle ağlasa, o zavallı canlılar ... hepsi ağlaķıp ağızlarından alev fıķırır.” (DKPAM 3073-3076)

(4) *bo savıg elig begli hatunlı eşidip açıgıarı emgeķleri üze umadın ulıķdılar sıgıtaķdılar.* “Bu sōzü kral₂ ve kraliķe duyunca üzüntüden₂ kendilerini tutamayıp feryat ettiler₂.” (Suv X 468-470)

(5) *ötrü ol üdün elig beg ulatı iki oğlanı birle ulışı sıgtaşıu ketermeyük yeviglig tizigligin kamag begler birle yumgı bodis(a)t(v)nıñ kalmış süñöklüg şarırın evdider yıgdılar.* “Sonra o zaman hükümdar₂ diğer iki oğlu ile ağlayarak₂ ziynetlerini₂ çıkarmadan bütün beyler ile hepsi (birlikte) Bodhisattva’nın kalan kemiklerini topladılar₂.” (Suv X 524-529)

(6) *bodis(a)t(a)v tegin tapıgçıları, barça birgerü yığılıp, sıgtaşdılar kamagun, busuşka batıp köñülleri.* “Bodhisattva prens(in) hizmetçileri hep beraber₂ toplanıp gönülleri hüznle dolarak topluca feryat ettiler.” (Suv X 630-632)

(7) *yinçge kızlar kuvragı, körüp hatunnıñ ançulayu yerte tüşüp kamılıp, ögsirep tınsırıp yatmışın, ötrü kamagun bir yañlıg, ulug ünin sıgtaştılar.* “Narin kızlar (cariyeler) bu şekilde yere yığılıp₂ kendinden geçerek₂ yattığını görünce hepsi aynı şekilde yüksek sesle feryat ettiler.” (Suv X 685-689)

(8) *ötrü turup ikegü, ulug ünin sıgtaştılar, eliglerin kötürüp, köküzlerin tokıdılar.* “Sonra ikisi ayağa kalkıp yüksek sesle ağıt yaktılar; ellerini kaldırıp göğüslerine vurdular.” (Suv X 807-809)

(9) *ekki kadaş esen tükel ... kavişip öpişti kuçuştı ıglaştı ötrü sıktaştılar yine ögürdiler sevintiler.* “İki kardeş sağ salım birbirine kavuşunca öpüştüler, kucaklaştılar, ağlaştılar sonra hıçkıra hıçkıra ağlaştılar, daha sonra yine sevindiler, mutlu oldular.” (İKPÖ LII.7.-LIII.3.)

Kar. *sıhtaş-* ‘ağlaşmak’ DLT II 211-10, DLT II 211-12

Tanıklar

(1) *kişi kamuğ sıhtaşdı.* “Bütün halk ağlaştı.” (DLT II 211-12)

sıgtat- ‘ağlatmak’ Clauson ED, 807a; Nadalyayev vd. DTS 503a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sıgtat-* ‘ağlatmak’ DLT II 327- 18, DLT II 327-19, DLT II 360-12 vd.; KB 6126

Tanıklar

(1) *ol anı sıhtattı.* “O, onu ağlattı.” (DLT II 327-18)

(2) *anı sıgtat.* “Onu ağlat.” (DLT II 360-12)

(3) *neçe külse bir kün yana sıgtatur / neçe itse evre buzartatur.* “Ne kadar gülerse gülsün, bir gün yine ağlatır; ne kadar düzeltirse düzeltsin, bir gün bozar, dağıtır.” (KB 6126)

siñile- ‘inlemek, sızlanmak’ Clauson, ED 840a; Nadalyayev vd. DTS 504b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. siñile- ‘inlemek, sızlanmak’ Suv X 441, 447

Tanıklar

(1) *hatun bo savıg eşidip okın ursukmuş kişi teg busuş kağguka köñüli köküzi egirtip siñileyü inçe tep teđi, üç ögüklerim birgerü, tapıgçıları birle kamagun yumgı bartılar arıgka ilinçü menji kılğalı, kamagta kiçigi sever amrak, ogulum yalañuz kalıp kelmese bolmuş bolgay oğgurak adırılğuluk alp ada tep monçulayu siñiledi.* “Kraliçe bu sözü işitip okla vurulmuş biri gibi hüznle² dolup (acıyla) inleyerek şöyle dedi: “Üç yavrum hizmetçilerle birlikte hepsi beraber ormana gittiler eğlenmek² için; hepsinden küçüğü sevgili² oğlum yalnız kalıp gelmezse kuşkusuz çetin (bir) ayrılık tehlikesi olacaktır” diye böylece sızlandı.” (Suv X 438-447)

Kar. Tanıklanmamıştır.

ulı-(II) ‘yüksek sesle ağlamak, inlemek, sızlamak, feryat etmek’ Clauson, ED 127a; Gülensoy, KBS II 965; Nadalyayev vd. DTS 609b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. ulı- ‘yüksek sesle ağlamak, inlemek, sızlamak, feryat etmek’ AçB 343, 344, 356, 483; DKPAM 1464; ETŞ 6/5; İKPÖ LXI.4.; Maytrı 68/6, 70/13, 75/30 vd.; Suv X 350, 351, 363, 490; *ulımak* Maytrı 68/17, 82/2

Tanıklar

(1) *neçete ken temin öglenip ötrü eliglerin örü kötürüp ulug ünin ulıdılar, sıgtadılar, ulıyu sıgtayı inçe tep teğiler.* “Bir süre sonra kendilerine gelip sonra ellerini (yukarı) kaldırıp, yüksek sesle feryat ettiler, ağıt yakarak şöyle dediler.” (AçB 341-345)

(2) *ol iki tegitler monçulayu yañın keyirkençig kılını ulıyu sıgtayı talıp yügüp ançata ken temin andıran öñi yorıp bartılar.* “O iki prens bu şekilde feryat ederek, ağlayarak yorulup bir süre sonra hemen oradan ayrıldılar.” (AçB 355-358)

(3) *ötrü ol üçün ol buryuklar başın tegreki begler inançlar sogık suv bükürüp yelpigü üze yelpiyü elig begig hatunug neçete ken temin ançakaya öglendürtiler, öglenu birle ök ötrü eliglerin örü kötürüp ulıyu sıgtayı inçe tep takşurdılar.* “Sonra o zaman o kumandanlar, çevresindeki vezirler (onlara) soğuk su serpip (onları) yelpazeledikten sonra hükümdarı ve eşini

ancak kendilerine gelir gelmez ellerini yukarı kaldırıp feryat ederek şöyle ağıt yaktılar.” (AçB 477-484)

(4) *baranas [balık]daki ulug karı atl(ı)glarnıñ buyruklarnıñ [alpag]utlarnıñ ogulanı yétlinip barıp bütün [balık] uluş ulımaq sıgtamakl(ı)g [...] [...e]rti.* “Bārānas (isimli) şehirdeki yaşlı, ileri gelen şahısların, memurların, kahramanların çocukları ortadan kaybolmaya başlamış. Bütün şehir halkı ağlamaklı sızlamaklı (olmuş).” (DKPAM 1461-1465)

(5) *ı ıgaç kutı ulıyur tiyür.* “Ot ve ateş saâdeti ağlar derler.” (ETŞ 6/5)

(6) *ol ödiñ қаңı қан бу сав есидіп көк теңри тапа ulıdı sıqtadı.* “O zaman babası han bu sözleri işitince mavi göğe doğru ağlayıp sızladı, hıçkırdı.” (İKPÖ LXI.2.-4.)

(7) *uluğ etüzlüg ul(ıy)u (sı)qtay u qorqınçıǵ öñlüǵ meñizlig tamuluǵlar kelirler.* “Büyük vücutlular ağlayıp inleyerek korkunç renkli yüzleri ile cehennemlikler gelirler.” (Maytrı 68/5-9)

(8) *otın örtenü yala ulıy mön(reyü) yıǵlavu sıqtay kelirler.* “Alevler içinde yana yana, bağırıp inleyerek, ağlaya ağlaya gelirler.” (Maytrı 70/13-14)

(9) *munta toǵup başsız köǵüzlerinte yüzlüǵ meñizlig bolup örtde yalınta yörǵenü kolların örü kötürüp ulıy sıqtayu mini tapa ...///...* “Burada doğup başsız göğüslerinde yüzleri olduğu hâlde alevler içinde sarılıp kollarını yukarı kaldırıp inleyerek, ağlayarak bana doğru...” (Maytrı 75/27-31)

(10) *neçete ken temin öǵlenip ötrü eliglerin örü kötürüp ulug ünin ulıdılar, sıgtadılar, ulıy sıqtayu inçe tep teǵdiler.* “Bir süre sonra kendilerine gelip ellerini kaldırarak yüksek sesle feryat ettiler₂; ağıt yakarak₂ şöyle dediler.” (Suv X 348-352)

(11) *ol iki tegitler monçulay u yañın keyirkençıǵ kılın u ulıy sıqtay talıp yügüp ançata ken temin andıran öñi yorıp bartılar.* “O iki prens bu şekilde feryat edip ağlayarak₂ yorulup₂ bir süre sonra₂ oradan ayrıldılar.” (Suv X 362-365)

(12) *öǵlenü birle ök ötrü eliglerin örü kötürüp ulıy sıqtay inçe tep takşurdılar.* “Kendilerine gelir gelmez ellerini yukarı kaldırıp feryat ederek₂ şöyle ağıt yaktılar.” (Suv X 489-491)

(13) *ulımaq möñremek ünleri iştilür.* “Uluma ve böğürme sesleri iştilir.” (Maytrı 68/17)

(14) *uzatı ulımaq möñremek ünler iştilür.* “Dâima uluma ve böğürme sesleri iştilir.” (Maytrı 82/2-3)

Kar. Tanıklanmamıştır.

uluş- ‘ağlaşmak’ Clauson, ED 154a; Gülensoy, KBS II 965⁸⁶; Nadalyayev vd. DTS 609a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *uluş-* ‘ağlaşmak’ AçB 463, 519; Suv X 470, 526, 634

Tanıklar

(1) *bo savıg elig begli hatunlı eşidip açıgları emgekleri üze umadın ulışdılar sıgtaşdılar.*
“Bu sözü hükümdar ve eşi işitip üzüntüyle kendilerini tutamadan feryat ettiler.” (AçB 461-463)

(2) *ötrü ol üdün elig beg ulatı iki oglanı birle ulışu sıgtaşu ketermeyük yeviglig tizigligin kamag begler birle yumgı bodis(a)t(v)nıñ kalmış süñöklüg şarırın evdidiler yıgdılar, ulug törlüg törön tokun ağır ayag tapıg udug kıltilar, kaçan tapıg udug kılğuluk törösın ertdördükte, ötrü eştip içinde beklediler.* “Sonra o zaman hükümdar diğer iki oğlu ile ağlayarak (sızlayarak), ziynetlerini çıkarmadan dizilen bütün beyler ile hepsi Bodisattva’nın geri kalmış kemiklerini topladılar, büyük (bir) tören düzenleyip (onu) uğurladılar, ne zaman (ki) cenaze (uğurlama) törenini tamamladıktan sonra (onu bir) stüpa içinde sakladılar.” (AçB 517-526)

(3) *bo savıg elig begli hatunlı eşidip açıgları emgekleri üze umadın ulışdılar sıgtaşdılar.*
“Bu sözü kral₂ ve kraliçe duyunca üzüntüden₂ kendilerini tutamayıp feryat ettiler₂.” (Suv X 468-470)

(4) *ötrü ol üdün elig beg ulatı iki oglanı birle ulışu sıgtaşu ketermeyük yeviglig tizigligin kamag begler birle yumgı bodis(a)t(v)nıñ kalmış süñöklüg şarırın evdidiler yıgdılar.* “Sonra o zaman hükümdar₂ diğer iki oğlu ile ağlayarak₂ ziynetlerini₂ çıkarmadan bütün beyler ile hepsi (birlikte) Bodhisattva’nın kalan kemiklerini topladılar₂.” (Suv X 524-529)

(5) *sogık suvların bükürüp, öglendürdiler olarnı, eliglerin kötürüp, ulug ünin ulışdılar.*
“(Hizmetçileri krala ve kraliçeye) soğuk su serperek onları ayılttılar; ellerini kaldırıp yüksek sesle uluyarak ağladılar.” (Suv X 632-635)

Kar. Tanıklanmamıştır.

yıglat- ‘ağlatmak’ Clauson, ED 86a; Gülensoy, KBS I 56⁸⁷; Nadalyayev vd. DTS 266a

Orh. Tanıklanmamıştır.

⁸⁶ bk. *ulı-*.

⁸⁷ bk. *ağla-*.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *yıglat-* ‘ağlatmak’ DLT II 355-17, DLT II 355-18, DLT II 355-19; KB 3595, 4096, 6200, 6202; OAKT 61,1)

Tanıklar

(1) *ol anı yıglattı.* “O, onu ağlattı.” (DLT II 355-17)

(2) *mini muṣṣa tegrür et öz emgetür / ara küldürür kör ara yıglatur.* “Bana vücûdum ızdırıp ve zahmet çektirir; bâzen güldürür fakat bâzen de ağlatır.” (KB 3595)

(3) *ara ot bolur kör ara suv bolur / ara küldürür kör ara yıglatur.* “Onlar bâzen ateş olurlar, bak, bâzen su olurlar; bâzen güldürürler fakat bâzen de insanı ağlatırlar.” (KB 4096)

(4) *tilek barça bulsa sevinç küldürür / kalı kadğu kelse saḳınç yıglatur.* “Bütün dileklerine kavuşursa sevinç onu neşelendirir; kaygı gelirse keder onu ağlatır.” (KB 6200)

(5) *arala awitur sewinçin vişal / ara yıglatur kör fîraḳın tükel.* “Bir bakarsın, visâl onu sevinçle oyalar; bir bakarsın, firak onu sonsuz bir kederle ağlatır.” (KB 6202)

(6) *kim küydürgey anı tiler yıglatḡay anı kim tiler.* “O kimi isterse güldürür, kimi isterse ağlatır.” (OAKT 61,1)

zārılık kıl- (T.+Far.) ‘ağlayıp inlemek’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *zārılık kıl-* ‘ağlayıp inlemek’ RKT 25/14a2

Tanıklar

(1) *neme üküş yalavaçdın toḳuştı anıḡ birle, üküş öḡürler taḳı süst bolmadılar anıḡ üçün kim tegdi olarḳa Taḡrı yolu içinde za’if bolmadılar, zārılık ḳılmadılar, Ol Taḡrı sewer sergenlerni.* (RKT 25/13b1-14a3)

3.1.7. Mırıldanma-Homurdanma Anlamı Taşıyan Sesler

keḡren- ‘homurdanmak’ Clauson, ED 733b; Nadalyayev vd. DTS 299a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *keḡren-* ‘homurdanmak’ IB 22; İKPÖ LXVIII.3.

Tanıklar

(1) *uzun tonlug közüngüsin kölke ıçgınmış, yarın yañrayur, kiçe keñrenür, tir. ança bilinler: muñlug ol; anyıg yablak ol.* “(Bir) kadın aynasını göle düşürmüş. (Bu yüzden) sabah(ları) söyleniyor, akşam(ları) sızlanıyor, der. Öylece biliniz: (Bu fal) üzücüdür, çok kötüdür. (IB 22)

(2) *anta ken yeme ağruķ bultı* keñrenü aş berür boltılar.* “Ondan sonra, onu ağır bir yük görerek (diye sayarak), yemeğini homurdanarak vermeye başladılar.” (İKPÖ LXVIII.2.4.)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

yañra- ‘mırıldanmak, söylenmek’ Clauson, ED 952b; Nadalyayev vd. DTS 234b

Orh.-

Uyg. *yañra-* ‘mırıldanmak, söylenmek’ IB 22

Tanıklar

(1) *uzun tonlug közüngüsin kölke ıçgınmış, yarın yañrayur, kiçe keñrenür, tir. ança bilinler: muñlug ol; anyıg yablak ol.* “(Bir) kadın aynasını göle düşürmüş. (Bu yüzden) sabah(ları) söyleniyor, akşam(ları) sızlanıyor, der. Öylece biliniz: (Bu fal) üzücüdür, çok kötüdür.” (IB 22)

Kar. *yañgra-* ‘çınlamak, ses vermek; saklanması gerekeni açığa vurmak’ DLT III 404-2, DLT II 404-5

Tanıklar

(1) *ol bir söz yañgradı.* “O, saklanması lâzım olan sözü söyledi.” (DLT III 404-2)

3.1.8. Yeme-İçme Anlamı Taşıyan Sesler

op-⁸⁸ ‘höpürdeterek içmek, yutmak’ Gülensoy, KBS II 665⁸⁹; Clauson, ED 4b; Nadalyayev vd. DTS 368b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

⁸⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

⁸⁹ bk. *öp-*.

Kar. op- ‘höpürdeterek içmek, yutmak’ DLT I 172-3, DLT I 172-5; KB 6403;  p- DLT I 163-23, 163-25; DLT III 122-3

Tanıklar

(1) *er suw opdi.* “Adam suyu höpürdeterek içti.” (DLT I 172-3)

(2) *m n öpdi.* “ orba içti.” (DLT I 163-23)

(3) *ne t rl g ne ya lıg kişi  optı k r / ya ız yir olarıg yidi optı k r.* “Ne türlü ve ne çeşit isanlar bu dünyaya geldi; bak, kara toprak hepsini yedi ve yuttu.” (KB 6403)

(4) *er sur sur m n  pti.* “Adam  arul  urul çorba içti.” (DLT III 122-3)

 pr l-⁹⁰ ‘içilmek’ Gülensoy, KBS II 665⁹¹; Clauson, ED 15a; Nadalyayev vd. DTS 388a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar.  pr l- ‘içilmek’ DLT I 245-23, DLT I 246-2

Tanıklar

(1) *m n  pr ldi.* “ orba içildi.” (DLT I 245-23)

 pr  -⁹² ‘i i mek, h p rdeti mek, içmekte yardım ve yari  etmek’ Clauson, ED 15a; Gülensoy, KBS II 665⁹³; Nadalyayev vd. DTS 388a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar.  pr  - ‘i i mek, h p rdeti mek, içmekte yardım ve yari  etmek’ DLT I 232-10, DLT I 232-13; *opru -* DLT I 232-10, DLT I 232-13

Tanıklar

(1) *ol man a m n opri dı.* “O, bana çorba içmekte yardım etti.” (DLT I 232-10)

⁹⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

⁹¹ bk.  p-.

⁹² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

⁹³ bk.  p-.

öpül-⁹⁴ ‘içilmek’ Clauson, ED 10b; Gülensoy, KBS II 665⁹⁵; Nadalyayev vd. DTS 388a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *öpül-* ‘içilmek’ DLT I 193-1, DLT I 193-5

Tanıklar

(1) *süt öpüldi.* “Süt içildi.” (DLT I 193-1)

öpün-⁹⁶ ‘içer gibi görünmek’ Clauson, ED 13a; Gülensoy, KBS II 665⁹⁷; Nadalyayev vd. DTS 388a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *öpün-* ‘içer gibi görünmek’ DLT I 198-22, DLT I 198-24

Tanıklar

(1) *ol mün öpündi.* “O, çorba içer gibi göründü.” (DLT I 198-22)

 p r-⁹⁸ ‘içirmek’ Clauson, ED 14a; Gülensoy, KBS II 665⁹⁹; Nadalyayev vd. DTS 388a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. * p r-* ‘içirmek’ DLT I 176-4, DLT I 176-6

Tanıklar

(1) *ol mang  m n  p rdi.* “O, bana çorba içirdi.” (DLT I 176-4)

⁹⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

⁹⁵ bk. * p-*.

⁹⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

⁹⁷ bk. * p-*.

⁹⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

⁹⁹ bk. * p-*.

öpürt-¹⁰⁰ ‘içirtmek’ Clauson, ED 14b; Gülensoy, KBS II 665¹⁰¹; Nadalyayev vd. DTS 388a¹⁰²

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *öpürt-* ‘içirtmek’ DLT III 427-19, DLT III 427-22

Tanıklar

(1) *men anğar suf öpürttüm.* “Ben ona su içirttim.” (DLT III 427-19)

sur sur öp- ‘şarul şurul içmek’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sur sur öp-* ‘şarul şurul içmek’ DLT III 122-3

Tanıklar

(1) *er sur sur mün öpti.* “Adam şarul şurul çorba içti.” (DLT III 122-3)

sömrüş-¹⁰³ ‘karşılıklı içip bitirme yarışına girişmek’ Clauson, ED 830a; Nadalyayev vd. DTS 511a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sömrüş-* ‘karşılıklı içip bitirme yarışına girişmek’ DLT II 213-20, DLT II 213-24

Tanıklar

(1) *ol mening birle suw sömrüşdi.* “O, benimle su sömrüştü (o, su sömürmekte benimle yarış etti).” (DLT II 213-20)

¹⁰⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

¹⁰¹ bk. *öp-*.

¹⁰² bk. *öpür-*.

¹⁰³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 613.

sömür¹⁰⁴ ‘içip bitirmek’ Clauson, ED 829b; Gülensoy, KBS II 807; Nadalyayev vd. DTS 511a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sömür*- ‘içip bitirmek’ DLT II 85-14, DLT II 85-16

Tanıklar

(1) *ol sütüğ sömürdi*. “O, sütü sömürdü.” (DLT II 85-14)

3.1.9. Yankı-Akis-Eko Anlamı Taşıyan Sesler

yanğır- ‘aksetmek, yankılamak, ses çıkarmak, şangırdamak’ Clauson, ED 949b; Gülensoy, KBS II 1059¹⁰⁵; Nadalyayev vd. DTS 234b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *yanğır*- ‘aksetmek, yankılamak, ses çıkarmak, şangırdamak’ EUTS 284; DKPAM 3824, 3878; Maytrı 18/42; Suv VII 895; TT I 135

Tanıklar

(1) *yanğır*:- “Aksetmek, yankılamak.” (EUTS 284)

(2) *ajok söğütünü butıkı tapa tétrü çınkaru körüp bödiyü kolın sala [...] et’özi[n]t[e]ki etigleri barça yanğı[ra] turur*. “Asokağ ağacının budağına doğru dikkatli bir şekilde bakıp, dans ederek, kolunu sallayarak... vücudundaki süslerinin hepsi şingırdayıp durmaktaydı.” (DKPAM 3821-3824)

(3) *oglan[ı...] yoriyur..[...] tapa çınkaru körü[r...] yorımışka [...] barça yanğkura [...] inçe tēp tēdi.. [...] kızı ol .. takı[...] bo kızığ küçeyü[...]*. “Çocuğu...yürüyor... doğru dikkatlice bakar... yürüdüğüne... hepsi ses çıkararak... şöyle dedi... kızıdır. Ve... bu kızı zorla...” (DKPAM 3874-3881)

(4) *yiñçe katunların küleşmek katğurşmak ünüg kök kalık yanğkurdı*. “Zarîf ve ilâhî kadınların yüksek sesle gülüşmelerini gök aksettirdi.” (Maytrı 18/40-42)

¹⁰⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 614.

¹⁰⁵ bk. *yankı*.

(5) *tılañursar tıdıgsız kövşek ünüñüz yañkurur*. “Konuştuğunuzda (belagat gücünüz sayesinde) sesiniz engelsiz biçimde yankılanır.” (Suv VII 894-895)

(6) *küzki ıgaç yangğusı tümen ban yirde yangğurar süzüg suw tikisi*. (TT I 134-135)

Kar. *yañğkur*- ‘ses duymuş gibi sağına soluna bakmak’ DLT III 400-17, DLT III 400-20, DLT III 400-21; *yañkula*- DLT III 410-19, DLT III 410-22, DLT III 411-3; KB 74

Tanıklar

(1) *er yañğkurdı*. “Adam görünmeyen bir yerden bir ses veya duyu almış gibi sağına soluna bakındı.” (DLT III 400-17)

(2) *tağ yañkuladı*. “Dağ yankıladı, ses verdi” (DLT III 410-19)

(3) *kökiş turna kökte ünün yañkular / tizilmiş titir teg uçar yilkürer*. “Kökiş ve turnalar gökte yüksek sesle bağırıyor, dizilmiş deve katarı gibi uçup kanat çırpıyorlar.” (KB 74)

yañkurt- ‘yankılatmak’ Clauson, ED 949b; Gülensoy, KBS II 1059¹⁰⁶

Orh. *Tanıklanmamıştır*.

Uyg. *yañkurt*- ‘yankılatmak’ Maytrı 55/12; Suv III III.3b.9; Suv V 0562; Suv VI 0580; Suv IX 0149

Tanıklar

(1) *(ez)rua ünün üç miñ ul(uğ) miñ // ... // yañkurtu uluğ yarlıkıñçuçı (köñülin) toyın kuvrağag okıp inçe (tip) (yarlık)ayur*. “İndra sesi ile üç bin büyük bin ... aksettirerek büyük bir merhamet (hissi ile) râhip cemaatini çağırıp haşmetle şöyle der.” (Maytrı 55/11-14)

(2) *uluğ nomluğ yağmur yağıtdaçılarka uluğ nomluğ küvrügü yañkurtu tokıdaçılarka uluğ nomluğ labayığ ürdeçilerke uluğ nomluğ tuuğug örü tikdeçilerke uluğ nomluğ y(a)rukuğ örü tutdaçılarka inçip alku tınl(ı)ğlar oğlanın inçgülüg mengilig asıglıg tusuluğ kılğalı küsüşin ürüg uzatı nom buşı birip azmışlarıg yirçilep uluğ tüške utlıka tegürüp mengü mengig tanuqlatdurtaçılarka bo muntağ osuğluğ kamağ büğü biliglig burkanlarka ol atı kötrülmüşlerke etözüm üzetilim üze kongülüm üze kóp uğurın töpümin engiñip süzük kirtgünç kongülin yinçürü töpün yukiünü teginür m(e)n*. “Ulu öğreti (*Dharma*) yağmurunu yağdıracaklara; ulu öğreti (*Dharma*) davulunu çalıp tınlatacaklara; ulu öğreti (*Dharma*) borusunu üfleyeceklerle; ulu öğreti (*Dharma*) tuğunu yukarı kaldıracaklara; ulu öğreti (*Dharma*) ışığını yukarı doğru

¹⁰⁶ bk. *yankı*.

yükselteceklere; sonra bütün canlı yaratıkları rahat, mutlu, kazançlı duruma getirmek dileğiyle uzun süre öğreti sadakası (*Dharma dhana*) verip, yoldan çıkmışları yola sokup, ulu ödüle, karşılığa ulaştırıp, sonsuz mutluluğu tanıttıracaklara; böylesi, benzer bütün büyü bilgili Budalara, o adı yüceltilmişlere (*Lokajyeṣṭha*) vücudumla, dilimle, gönlümle, tam zamanında kafamı eğip, temiz inançlı gönülle secde ederek baş(ım)la saygıyla eğilirim.” (Suv III III.3b.7-133.1)

(3) *ṭokıtum m(e)n kamagta yig ulug nomlug küvrügüg yaṅkurtum m(e)n kamagta yig ulug nomlug labayıg tamṭurtum m(e)n kamagta yig ulug nomlug y(a)ruk yolak yağıtdım m(e)n kamagta yig ulug nomlug yağmurug.* “Her yerde en büyük dharmanın davulunu çaldım. Her yerde en büyük dharmanın labayını üfledim. Her yerde en büyük dharmanın meşalesini yaktım. Her yerde en büyük dharmanın yağmurunu yağdırdım.” (Suv V 0561-0566)

(4) ... *üzeliksiz nomluğ küvrügüg yaṅkurtu tokıp üzeliksiz edgü tetyük nomluğ labayıg edgüti ürüp, üzeliksiz yeg basdıñkı ıdoğ nomluğ tooğug örü tikip, üzeliksiz y(a)ruk yaşuk nomluğ yula tamturup, üzeliksiz noş tağığlıg nomlu yağmur yağıtıp, ülgüsüz sansız yüz miñ tümen kolti nayut sanınça tınl(ı)glarınıñ nizvanılığ қағғуларын тарқарıp; uçsuz kıdığsız uluğ emgeklig taloy ügüztin keçürüp ulsuz tüpsüz tuğmaq ölmeklig sansarlıg tegzinçtin taşkaru tartıp; sansız sağışsız burhanlar birle oğadmadın tuş bolğuluk edgülerke tükellig kılğay s(e)n tep y(a)rlıkağay tep y(a)rlıkadı.* “... en üstün öğreti davulunu çalıp vurup en üstün iyi denilen öğreti borusunu iyice üfleyip üstün kutsal öğreti bayrağını yukarı kaldırıp en üstün parlak ışıklı öğreti meşalesini tutuşturup en üstün tatlı öğreti yağmurunu yağdırıp sayısız yüz bin tümen (=100.000x10.000=1 milyar) Koi, Nayuta sayısınca canlıların ihtiras kaygılarını uzaklaştırıp uçsuz bucaksız büyük zahmetli okyanustan geçirip sonsuz doğum ve ölüm Samsara döngüsünün dışına çekip sayısız budalar ile gözden kaçırmadan (dikkatlice) vakitlice iyilikleri tamamıyla gerçekleştireceksin diye buyuracak diye söyledi.” (Suv VI 563-597)

(5) *yüz miñ törlüg [oyun]lartın „ sakınu sözleyü yétinçsiz „ kökte turup üstürti „ t(e)ṅridem üünler yaṅkurtı.* “İdraki [ve] söylenmesi muhâl, yüz bin tür müzikten, gökte, yukarı tarafta mevcut hârikulâde sesler yankılanmış.” (Suv IX 0145-0149)

Kar. Tanıklanmamıştır.

3.1.10. Tokat-Vurma-Tepme Anlamı Taşıyan Sesler

artla- ‘(başına) vurmak’ Clauson, ED 209b; Nadalyayev vd. DTS 57a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *artla-* ‘enseyi tokatlamak, sille vurmak’ DLT III 443-4, DLT III 443-6; KB 3048

Tanıklar

(1) *ol anı artladı.* “O, onu tokatladı, sille vurdu.” (DLT III 443-4)

(2) *saran beg tirer neñ hazine urur/ ağı beg kılıç birle artlap alur.* “Hasis Bey mal toplar ve hazine yapar, cömert bey bunu kılıç ile vura vura alır.” (KB 3048)

çapıt-¹⁰⁷ ‘saldırmak; vurdurmak’ Clauson, ED 395a; Nadalyayev vd. DTS 139b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çapıt-* ‘saldırmak; vurdurmak’ DLT II 298-4, DLT II 298-6, DLT II 298-9

Tanıklar

(1) *ıt kişige çapıttı.* “Köpek adama saldırdı.” (DLT II 298-4)

(2) *Beg anıñğ boynın çapıttı.* “Bey onun boynunu vurdurdu.” (DLT II 298-6)

kak-¹⁰⁸ ‘kakmak, hafifçe vurmak’ Clauson ED 609a; Gülensoy, KBS II 452; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kak-* ‘kakmak, hafifçe vurmak’ DLT I 102-4; DLT II 293-9, DLT II 293-10, DLT II 293-11, DLT II 356-18; *kaka tur-* ‘kaka durmak, dürtme durmak, döve durmak’ DLT I 73-9

Tanıklar

(1) *ütrük ötün ogrılayı yüzge bakar / elkin taşup bérmiş aşığ başra kakar.* “Hileci, alçak kimse hırsız gibi yüze bakar, misafiri koğarak vermiş olduğu yemeği başına kakar.” (DLT I 102-4)

(2) *anı başra kaktı.* “O, onun başına hafifçe vurdu.” (DLT II 293-9)

¹⁰⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6, Zülfiyar, 2018: 381.

¹⁰⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 7.

(3) *yaşnat kılıç başını üze kakıl yara / bıçlıp anıñ boynı takı kalkan tura.* “Kılıcı onun başı üstünde parlat; ona kak, yarala, onun boynunu ve tura kalkanını bıçerek.” (DLT II 356-18)

kakıl-¹⁰⁹ ‘kakılmak’ Clauson, ED 610b; Gülensoy, KBS II 452; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kakıl-* ‘kakılmak’ DLT II 135-22, DLT II 135-23; *kakıl- sokul-* ‘itilip kakılmak’ DLT II 135-24

Tanıklar

(1) *başra kakıldı.* “Başa kakıldı.” (DLT II 135-22)

(2) *kakıldı sokıldı* denir ki bir adam horlanmak istendiği zaman “itildi kakıldı” denmektedir. (DLT II 135-24)

soķ- ‘vurmak’ Clauson, ED 805a; Gülensoy, KBS II 793; Nadalyayev vd. DTS 508b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *soķ-* ‘vurmak’ OAKT 9b,8, OAKT 26b,16

Tanıklar

(1) *eger bilseler seni taşın soķa öldürgeyler.* “Eğer seni tanırlarsa, taşıyarak öldürürler.” (OAKT 9b,8)

(2) *başın yılan başını soķar teg soķğıl.* “Yılanın başına vurur gibi onun başına vur.” (OAKT 26b,16)

tep-¹¹⁰ ‘tepmek, ezmek, çiğnemek’ Clauson, ED 435b; Gülensoy, KBS II 880; Nadalyayev vd. DTS 552b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tep-* ‘tepmek, ezmek, çiğnemek’ Suv IV 3462; Suv VIII 1333

¹⁰⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 7.

¹¹⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 10.

(1) *yene bo nom erdinig nomlamış yer tayçu kılmiş yer oronka kişi yılki uğ eşgekte ulatı tınl(ı)glar tepgülük satgaguluk kag yam arıgsız üze ılıkdurguluk ermez.* “Yine bu öğreti cevherini açıklamış yer (ve) yüceltilmiş yere₂ insan, hayvan, sığır, eşek ve canlılar tepinecek, çiğneyecek gübre, pislik₂ meylettirilmez.” (Suv IV 3459-3464)

(2) *yorımasar el başçı .. raça şast(ı)r atl(ı)g törüçe .. ol eldeki kişiler .. saçılur artayur kamagun .. k(a)ltı yaña tepmiş teg .. linhua çeçeklig kölmenig.* “Ülkenin yöneticisi Rajaşastr yasalarına uygun şekilde davranmazsa o ülkedeki kişiler bütünüyle dağılırlar, bozulurlar aynı bir filin çiçekli₂ (bir) göleti dağıtması gibi.” (Suv IV 1329-1334)

Kar. *tep-* ‘dövmek, vurmak, tepmek’ DLT I 27-13, DLT II 3-13, DLT II 113-14 vd.; KB 974; RKT 34/63a2

Tanıklar

(1) *ol kulın tepik tepti.* “O, kölesini tepeş tepti, çok tekme attı.” (DLT I 27-13)

(2) *ol anı tepdi.* “O, onu tepti.” (DLT II 113-14)

(3) *üyük çim osuğluğ bolur bilgeler / çıkar suw kayuda adağ tepseler.* “Âlimler sulak yerlere benzerler; nereye ayak vururlarsa, oradan su çıkar.” (KB 974)

(4) *tepgil adağın yerke, bu yunğu suw sawuğ turur hem içgü turur.* (RKT 34/63a2-63b1)

tepil-¹¹¹ ‘tepilmek’ Clauson, ED 439b; Gülensoy, KBS II 880¹¹²; Nadalyayev vd. DTS 552b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tepil-* ‘tepilmek’ DLT II 119-16, DLT II 119-17

Tanıklar

(1) *tepildi yêr.* “Yer tepildi.” (DLT II 119-16)

¹¹¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 10.

¹¹² bk. *tep-*.

tepin¹¹³ ‘tepmek, bir şeyi ayakla kımıldatmak’ Clauson, ED 442a; Gülensoy, KBS II 880¹¹⁴; Nadalyayev vd. DTS 552b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tepin*- ‘tepmek, bir şeyi ayakla kımıldatmak’ DLT II 140-19, DLT II 140-23, DLT II 140-24

Tanıklar

(1) *er atın tepindi*. “Adam atını tepti.” (DLT II 140-19)

tepiş¹¹⁵ ‘tepişmek’ Clauson, ED 446b; Gülensoy, KBS II 880¹¹⁶; Nadalyayev vd. DTS 553a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tepiş*- ‘tepişmek’ DLT II 87-21, DLT II 87-23, DLT II 113-16

Tanıklar

(1) *ol mening birle tepişdi*. “O benimle tepişti.” (DLT II 87-21)

(2) *ol mening birle tepişdi*. “O, benimle tepişti.” (DLT II 113-16)

tepit¹¹⁷ ‘ezdirtmek, parçalamak’ Clauson, ED 437a; Gülensoy, KBS II 880¹¹⁸; Nadalyayev vd. DTS 553a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tepit*- ‘ezdirtmek, parçalamak’ EUTS 234

Tanıklar

(1) *tepit*:- “Ezdirtmek, parçalamak.” (EUTS 234)

¹¹³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 10.

¹¹⁴ bk. *tep*-.

¹¹⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 10.

¹¹⁶ bk. *tep*-.

¹¹⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 10.

¹¹⁸ bk. *tep*-.

Kar. Tanıklanmamıştır.

tepre¹¹⁹ ‘kımıldamak, hareket etmek, titremek, sarsılmak’ Clauson, ED 443b; Gülensoy, KBS II 883¹²⁰; Nadalyayev vd. DTS 546a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *tepre*- ‘kımıldamak, hareket etmek, titremek, sarsılmak’ İKPÖ XXXVII.2., LXXX.5.; Maytrı 18/17, 48/23, 50/41, 522/7

(1) *avinçka arukı yetti küçi alıjudı tepreyü yorıyu umadı*. “Yaşlı adamın yorgunluğu üstüne çökmüştü, artık gücü tükeniyordu, kımıldayamıyor, yürüyemiyordu.” (İKPÖ XXXVII.1.-3.)

(2) *yir suv özeki kimi osuğluğ altı türlüg tebredı kamşadı*. “Tıpkı su üzerindeki bir gemi gibi atı defa sallandı.” (Maytrı 18/16-17)

Kar. *tepre*- ‘teprenmek, kımıldamak’ DLT III 277-6, DLT III 277-8; OAKT 5b,5; RKT 30/4a1; 31/65b2

Tanıklar

(1) *tepredı nenğ*. Nesne tepredi, kımıldadı, hareket etti.” (DLT III 277-6)

(2) *tebremes men tegginçege tegrü iki teniz katılışına*. “İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım.” (OAKT 5b,5)

(3) *aydılar: hem tepremezmiz anıñ üze turu kalğaymız yangınça bizke Mūsā*. (RKT 31/65b2-66a1)

tepren¹²¹ ‘teprenmek’ Clauson, ED 444b; Gülensoy, KBS II 883; Nadalyayev vd. DTS 546a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *tepren*- ‘teprenmek’ DLT II 240-15, DLT II 240-16, DLT II 240-17

Tanıklar

¹¹⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 85.

¹²⁰ bk. *tepren*-.

¹²¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 85.

(1) *teprendi nenğ*. “Nesne teprendi.” (DLT II 240-15)

tepreş-¹²² ‘oyynamak, tepreşmek, kaynaşmak’ Clauson, ED 443a; Gülensoy, KBS II 883; Nadalyayev vd. DTS 546b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tepreş*- ‘oyynamak, tepreşmek, kaynaşmak’ DLT I 88-2; DLT II 204-6, DLT II 204-9, DLT II 204-16

(1) *üri kopsa oğuş aklışur, yağı kelse imrem tepreşür*. “Bir gürültü kopsa hısım, akraba akışır; bir düşman gekse halk yerinden oynar.” (DLT I 88-2)

(2) *kişi kamuğ tepreşdi*. “Bütün halk tepreşti, kaynaştı.” (DLT II 204-6)

(3) *ol kar kamuğ kışın iner / aşlık tarığ anın öner / yawlak yağı mende tınar / sen keliben tepreşür*. “Bütün kar kışın iner, yemeklik buğday onunla biter, yavuz düşman bende dinlenir, sen gelince tepreşir.” (DLT II 204-16)

tokı-¹²³ (I) ‘çırpmak, vurmak, dövmek, dokumak’ Clauson, ED 467a; Gülensoy, KBS II 293¹²⁴; Nadalyayev vd. DTS 576b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tokı*- ‘çırpmak, vurmak, dövmek, dokumak’ İKPÖ II.5., XXXIII.1.; KP 020; Maytrı 73/13, 82/49, 110/4 vd.; Suv X 289, 500, 809, 845

Tanıklar

(1) *böz batatu kıars tokıyur tağı yeme adruk uzlar kentü kentü uz işin işleyür*. “Bezin dokusunu vurarak sıkıştırıyor ve yün kumaş dokuyorlar.” (İKPÖ II.4.-6.)

(2) *künişe munçulayı küvrüg tokıp yarlıg yarlıgkap kim neş üntemeser yettinç kün temir sua açtı temir ışığ yorıdı*. “Her gün böyle davul çalınarak duyuru yineleniyordu ama hiç kimse kesinlikle sesini çıkarmadığından yedinci gün demir zincirler açıldı ve demir halatlar çözüldü.” (İKPÖ XXXII.8.- XXXIII.4.)

¹²² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 85.

¹²³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 656

¹²⁴ bk. *doku*-.

(3) *taloy içinteki k(a)ra yel kelip ermezçe <kemisin> tokıp yekler ergüsi otruglarında ölüm yerke tegirler (oku: tegürser) anıñ <ara> bir bilge kişi kuanşı im pusar atın ata[sar] ol kamag <tınl(ı)glar taloydaki> tişi yeklerde ozar kutrulur.* “Denizden kara yel gelip (onların) gemilerini parçalayıp (onları insan yiyen) devlerin (Skr. *yakşa*) bulunduğu yere₂ (yani) ölüm yerinde götürse (ve) onların arasında bir bilge kişi, Kuanşı im Pusar adını ansa bütün o canlı varlıklar, denizdeki (insan yiyen) dişi devlerden kurtulur₂.” (KP 020-023)

(4) *örtlög yalınlıg etüzin örtlög çomaqlar tut(a) bizni tokıyur inçe tip tiyürler.* “Alevli vücutları ile alevli sopalar tutarak bize vuruyorlar ve şöyle diyorlar.” (Maytrı 73/12-14)

(5) *inçe k(a)ltı ulug yeel kelip köl suvın tokıp yaymış teg yokaru kuğı yayıldı.* “Sanki büyük (bir) yelin eserek göl suyunu vurup dalgalandırdığı gibi yukarıya ve aşağıya dağıldı.” (Suv X 288-289)

(6) *iki eligi üze köküzin tokıyru k(a)ltı balık suvıntın adırılıp isig kumta agınamış teg yerte agınayru inçe tep yıgladı.* (Suv X 499-503)

(7) *ötrü turup ikegü, ulug ünin sıgtaştılar, eliglerin kötürüp, köküzlerin tokıdılar.* “Sonra ikisi ayağa kalkıp yüksek sesle ağıt yaktılar; ellerini kaldırıp göğüslerine vurdular.” (Suv X 807-809)

(8) *yıglayru sıgtaşru yorır[lar], yañıg kepig ıçgınıp, köküzlerin t[okıyru].* “Ağlaya sızlaya yürüyor, şekli ve şemailini kaybedip üzüntüden göğüslerine vuruyorlardı.” (Suv X 844-845)

Kar. tokı- ‘dokumak, çalmak, dövmek, döverek yapmak, boğmak, yel çarpmak, cin çarpmak’ DLT I 21-17; DLT III 268-9, DLT III 268-15 vd.; OAKT 19,9, OAKT 27,13, OAKT 30b,31, OAKT 133,10

Tanıklar

(1) *böz tokıdı.* “Bez dokundu.” (DLT I 21-17)

(2) *ol kapuğ tokıdı.* “O, kapıyı çaldı.” (DLT III 268-9)

(3) *ol kulın tokıdı.* “O, kölesini dövdü.” (DLT III 268-11)

(4) *temürçi kılıç tokıdı.* “Demirci kılıç dövdü.” (DLT III 268-15)

(5) *ayağına başına kazuk tokır erdi.* “Başına ve ayağına kazık çakardı.” (OAKT 133,10)

tokıl-¹²⁵ ‘dövülmek, dokunmak’ Clauson, ED 469b; Gülensoy, KBS 293¹²⁶; Nadalyayev vd. DTS 576b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tokıtıl-* ‘(rüzgârla) vurulmak, dövülmek’ Suv X 481

Tanıklar

(1) *inçe k(a)ltı ulug ı ıgaç küçlüg katıg yeelke tokıtılıp kamılmış teg tüşdiler kamıldılar.*
“Tıpkı büyük (bir) ağacın kuvvetli sert yelle vurularak devrilmesi gibi yere yığıldılar². (Suv X 480-482)

Kar. *tokıl-* ‘dövülmek, dokunmak’ DLT I 21-17; DLT II 129-17

Tanıklar

- (1) *böz tokıldı.* “Bez dokundu.” (DLT I 21-17)
- (2) *er tokıldı.* “Adam dövüldü.” (DLT II 129-11)
- (3) *böz tokıldı.* “Bez dokundu.” (DLT II 129-12)
- (4) *kılıç tokıldı.* “Kılıç dövüldü.” (DLT II 129-14)

tokıt-¹²⁷ ‘dövdürmek, vurdurmak’ Clauson, ED 467b; Nadalyayev vd. DTS 577b

Orh. *tokıt-* ‘dövdürmek, vurdurmak’ Ta B 2, Ta B 3; ŞU D 8, ŞU D 9

Tanıklar

- (1) *çıt bunta tokıtdım.* “Karargâh çitlerini burada vurdurdum.” (Ta B 2)
- (2) *çıt anta tokıtdım.* “Çiti orada vurdurdum.” (ŞU D 8)

Uyg. *tokıt-* ‘dövdürmek’ İKPÖ XXXII.1.

Tanıklar

(1) *yettinç kün tañ tañlayur erken edgü ögli tegin uluğ küvrüg tokıtıp inçe tep yarlığkadı.*
“Yedinci gün şafak sökerken İyi Düşünceli Prens büyük davulu çaldırıp şöyle söyledi.” (İKPÖ XXXI.6.- XXXII.2.)

¹²⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 656

¹²⁶ bk. *doku*.

¹²⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 657.

Kar. *tokıt-* ‘vurdurmak; dövdürmek; dokutmak’ DLT II 308-12, DLT II 308-15, DLT II 308-17 vd.; KB 6551

Tanıklar

(1) *ol anıñ boynın tokıttı.* “O, onun boynunu vurdu.” (DLT II 308-12)

(2) *ol kılıç tokıttı.* “O, kılıcı dövdürdü.” (DLT II 308-17)

toñla-¹²⁸ ‘donklamak, vurmak’ Nadalyatev vd. DTS 575a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *toñla-* ‘donklamak, vurmak’ Maytrı 62/34, 82/21, 110/4, 15

Tanıklar

(1) *kızın kırkının işke küçke irtke birtke ıdtımız yumşadımız tartdımız ... istimiz tokıdımız toñladımız.* Kız ve bâkireleri mecbûrî bir çalışmaya koşturduk, iş gördürdük, çektik, *el koyduk, dövdük, tartakladık.” (Maytrı 62/31-34)

(2) *kişi ajunıta erken kişig tokıguçı toñlağı eraserler oğrı igid eraserler ... ol tınlıglarığ sanat tamuda örtlüğ yalınlıg temirlig çomakın bergen tokıyurlar tültürürler.* “İnsanlar âleminde iken insanları döven, hırpalayanlar ve yalancı dolancı, idi iseler; bu yaratıklara, Sanghâta adlı cehennemde alevli, demirden çomaklar ile, kamçılar ile vururlar, çarparlar.” (Maytrı 82/20-25)

(3) *munta toğup ...-/ temirlig yigneler tolğ ... -ta sançılur türlüğ ... -lıg eren (silik) ... - (te)mirlig bergen (tokı)rlar toñ(layurlar)...* “Burada doğup ... demir iğneler hep ... batar ... erkekler demir kırbaç (ile) vururlar...” (Maytrı 110/10-15)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

tültür- (I) ‘vurmak, çarpmak’ Clauson, ED 495a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tültür-* ‘vurmak, çarpmak’ Maytrı 82/24

Tanıklar

(1) *kişi ajunıta erken kişig tokıguçı toñlağı eraserler oğrı igid eraserler ... ol tınlıglarığ sanat tamuda örtlüğ yalınlıg temirlig çomakın bergen tokıyurlar tültürürler.* “İnsanlar âleminde

¹²⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 64.

iken insanları döven, hırpalayanlar ve yalancı dolancı, idi iseler; bu yaratıklara, Sanghāta adlı cehennemde alevli, demirden çomaklar ile, kamçılar ile vururlar, çarparlar.” (Maytrı 82/20-25)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

ur- ‘vurmak’ Clauson, ED 194b; Gülensoy, KBS II 1018; Nadalyayev vd. DTS 614a

Orh. *ur-* ‘vurmak’ BK K 8, KÇ D 21; KT D 33, KT D 36; KT G 10, KT G 11

Tanıklar

(1) *bir erig okın urtı.* “Bir askeri okuyla vurdu.” (KT D 36)

Uyg. *ur-* ‘vurmak’ ADFH 126, 178; ETŞ 6/15; Huast 126; IB 29, 33, 35; İKPÖ XVII.7., XXXIV.3., LXIII.6., LXXX.3.; Maytrı 41/43, 47/2, 55/23, 83/56, 84/14

Tanıklar

(1) *katıg yasın kurup agulug okın yürekre urup amrak isig özin üzgil.* “Sert yayını gerip zehirli okunu (filin) yüreğine vurup (onun) sevgili canını al.” (ADFH 125-126)

(2) *söde berü t(e)ñrim bo beş türlüg tınl(ı)g(ı)g tural(ı)g(ı)g ulugka kiçigke t(e)gi, neçe korkıt<t>(ı)m(ı)z ürkit<t>(ı)m(ı)z erser neçe urt(u)muz yünt<t>ümüz erser, neçe açıt<t>ım(ı)z agrıt<t>ım(ı)z erser neçe öldürdüm(ü)z erser, monça tınl(ı)gka tural(ı)gka öz ötegçi boltumuz.* “Ezelden beri tanrım bu beş türlü canlıyı₂, büyüğünden küçüğüne ne kadar korkutup ürküttüysek ne kadar vurup aşağıladıysak ne kadar (canlarını) acıtıp incittiysek (ve) ne kadar öldürdüysek; bütün bu varlıklara₂ can borcumuz oldu.” (Huast 123-130)

(3) *kidizig subka sukmiş. takı ur, katıgdı bā tir. ança bilinler: yablak ol.* “(Adamın biri) keçeyi sokmuş. Daha çok vur, sıkıca bağla!, der. Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür.” (IB 33)

(4) *elgin adağın beklep* kınlıkta urdılar.* “Ellerine ve ayaklarına pranga vurup hapse attılar.” (İKPÖ LXIII.5.-6.)

(5) *yağar teg //- ... ururlar.* “Yağar gibi ... vururlar.” (Maytrı 84/13-14)

Kar. *ur-* ‘vurmak’ AH 81, 402, 421, 461; OAKT 18, 17, OAKT 132b,23, OAKT 145,27 vd.; RKT 28/70b2; 31/59a3, 37/19b3 vd.; *urat-* ‘vurmak, öldürmek’ OAKT 131,12

(1) *қаза кelse жүгірук жүгүрmez urup / қаза қайтарılmaz қатıғ ya қurup.* “Koşanın (koşmaması) mukadderse, vursan da koşmaz; kuvvetli yay kurmakla kader geri çevirilmez.” (AH 461-462)

(2) *bir urmakğa miñ қатла urğıl.* “Bir darbeye karşılık bin kez vur.” (OAKT 145,27)

(3) *olarda andağ örenler bar erdi bir kabila uratınça taş kötürür erdi ol kabila üzre kemişür erdi helek kılur erdi.* “Onlarda, bütün bir kabileye atacak kadar taş alıp götüren (dev gibi) adamlar vardı, (taşları) o kabile üzerine atar ve yok ederdi.” (OAKT 132,12)

(4) *neteg bolğay hälleri kaçan öldürseler ferışteler ururlar yüzlerini hem soñlarını.* (RKT 37/19b2-20a1)

yañakla- ‘tokat vurmak, tokatlamak’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *yañakla-* ‘tokat vurmak, tokatlamak’ OAKT 29,34

Tanıklar

(1) *musa elki birle fir‘avnniñ yağasın tutdı tağı bir elki birle fir‘avnnı yañakladı...* “Musa bir eli ile firavubub yakasından tuttu ve diğer eliyle firavunu tokatladı... (OAKT 29,34)

3.1.11. Kızma-Korkma-Korkutma Anlamı Taşıyan Sesler

beliñle-¹²⁹ ‘korku ile uykusundan sıçramak, ürkmek’ Clauson, ED 344b; Eren, TDES 47; Gülensoy, KBS I 130; Nadalyayev vd. DTS 94a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *beliñle-* ‘korkmak, ürkmek’ AçB 244, 391, 370, 404; ADFH 124; Suv X 251, 377, 398, 411

Tanıklar

(1) *ne monı eşidü birle ök ürküp beliñlep ötrü ordoğa kirip hatunka inçe tep ötündi.* “Bunu işitince (hizmetçi kız) korkup₂ hemen saraya girip kraliçeye şöyle arz etti.” (AçB 390-392)

(2) *yaña arıtı ürkmekz beliñlemez.* “Fil hiçbir şekilde ürkmekz ve korkmaz.” (ADFH 124)

(3) *neçökin erser tuysar oñarsar ötrü ürküp beliñlep tıdıg ada kılıp küsemiş küsüşümin kandurmagay.* “Her nasıl (olup da) hissederlerse₂ sonra korkup₂ engel₂ olarak arzuladığım dileğime karşı gelmesin(ler).” (Suv X 250-252)

¹²⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 305.

(4) *monçulayu tüşeyü yatur erken yer tepremeki üze belinlep odunup kelti.* “(Kraliçe) böylece rüya görüp yattığı sırada yerin titremesinden dolayı korkup uyanıverdi.” (Suv X 376-377)

(5) *ne monı eşidü birle ök ürkip belinlep ötrü orđoka kirip hatunka inçe tep ötündi.* “Bunu işitir işitmez (hizmetçi kız) korkarak² hemen saraya girip kraliçeye şöyle arz etti.” (Suv X 397-399)

Kar. *belinğle-* ‘korku ile uykusundan sıçramak, ürkmek’ DLT III 409-14, DLT III 409-19; KB 3286, 4950, 4963, 5673, 6618

Tanıklar

(1) *er belinğledi.* “Adam belinledi, bir korku ile uykusundan sıçradı.” (DLT III 409-14)

(2) *bu ança iş ermez ağır kelgü teg / bu iştin belinlep yırak tezgü teg.* “Bu öyle ağır gelecek ve ürkülüp-kaçınılacak bir iş değildir.” (KB 4950)

kakış¹³⁰ ‘birbirine kızıışmak, birbirinin başına vuruşmak’ Clauson, ED 613b; Gülensoy, KBS 453; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kakış-* ‘birbirine kızıışmak, birbirinin başına vuruşmak’ DLT II 104-25, DLT II 105-2, DLT II 105-4

Tanıklar

(1) *eren kamuğ kakışdı.* “Adamlar birbirlerine kızııştılar, öfkelenildiler.” (DLT II 104-25)

(2) *olar ikki başra kakışdı.* “Onlar birbirlerinin başına vuruştular.” (DLT II 105-2)

kakit¹³¹ ‘kızdırmak, canını sıktırmak’ Clauson, ED 610a; Gülensoy, KBS I 453; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

¹³⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 7.

¹³¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 529.

Kar. *kakıt*- ‘kızdırmak, canını sıktırmak’ DLT II 308-27, DLT II 308-29

Tanıklar

(1) *ol anı kakıttı*. “O, onu kızdırdı, ondan yüz çevirdi.” (DLT II 308-27)

3.1.12. Çakma-Vurma-Parçalama-Tepme Anlamı Taşıyan Sesler

çağ¹³² ‘çakmak, vurmak, parçalamak’ Clauson, ED 405b; Gülensoy, KBS I 211; Nadalyayev vd. DTS 140a; Tietze I 464

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *çağ*- ‘çakmak, vurmak, parçalamak’ Uig II 10₂₃

Tanıklar

(1) *kalı otluğ ir kuruğ kavağu ernal çağınışı ösmişi bu üç türlüğ tıtağda ötkürü ot blgölüğ bolur*. (Uig II 10₂₃)

Kar. *çak*- ‘çakmak; eriştirmek, kışkırtmak’ DLT II 17-8; DLT III 26-2

Tanıklar

(1) *ol çakmak çakdı*. “O, çakmak çaktı.” (DLT II 17-8)

(2) *tegme ewet ışka körüp turgıl ala / çakmak çakıp ewse kalı udhınur yula*. “İşi görerek acele etme, sâkin dur; çakmak çakarken iven kimse artık kandili söndürür.” (DLT III 26-2)

çakıl¹³³ ‘çakılmak’ Clauson, ED 407a; Gülensoy, KBS 212; Nadalyayev vd. DTS 140a; Tietze I 466

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çakıl*- ‘çakılmak’ DLT II 133-4, DLT II 133-6

Tanıklar

(1) *çakmak çakıldı*. “Çakmak çakıldı.” (DLT II 133-4)

(2) Taşa bir şey vurularak ateş çıkarıldığı zaman *taş çakıldı* denir. (DLT II 133-6)

¹³² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 5.

¹³³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 5.

çakın-¹³⁴ ‘çakınmak, kendisi için çakmak’ Clauson, ED 409a; Nadalyayev vd. DTS 140a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çakın*- ‘çakınmak, kendisi için çakmak’ DLT II 149-16, DLT II 149-18, DLT II 149-19

Tanıklar

(1) *er özinge çakmak çakındı.* “Adam kendisi için çakmak çaktı.” (DLT II 149-16)

çakış-¹³⁵ ‘çakmakta yardım ve yarış etmek’ Clauson, ED 412a; Nadalyayev vd. DTS 140a; Tietze I 467

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çakış*- ‘çakmakta yardım ve yarış etmek’ DLT II 104-7, DLT II 104-10

Tanıklar

(1) *ol manğa çakmak çakışdı.* “O, bana çakmak çakmada yardım etti.” (DLT II 104-7)

çaktur-¹³⁶ ‘çaktırmak’ Clauson, ED 406b; Nadalyayev vd. DTS 140b; Tietze I 467

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çaktur*- ‘çaktırmak’ DLT II 181-1

Tanıklar

(1) *ol çakmak çakturdı.* “O, çakmak çaktırdı.” (DLT II 181-1)

¹³⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 5.

¹³⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 5.

¹³⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 5.

çal- (I) ¹³⁷ ‘atmak, vurmak, yere çalmak’ Clauson, ED 417b; Gülensoy, KBS I 213; Nadalyayev vd. DTS 137a; Tietze I 467

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *çal-* ‘atmak, vurmak, yere çalmak’ Suv X 479, Suv X 682

Tanıklar

(1) *bodis(a)t(a)vnıñ etözin buşı bermiş yer oronka tegdiler erser; anda ötrü bodis(a)t(a)vnıñ yaş süñökleri inaru berü anda monta saçılıp yatmışın körüp eñözlerin birgerü yerke çalıp ögsirep tınsırap inççe k(a)ltı ulug ı ıgaç küçlüg katıg yeelke tokıtılıp kamılmuş teg tüşdiler kamıldılar.* “Bodhisattva’nın vücudunu feda ettiği yere₂ geldikleri zaman orada Bodhisattva’nın yaşı kemiklerinin oraya buraya₂ saçıldığını görüp kendilerini birden yere atarak baygınlık geçirip₂ tıpkı büyük (bir) ağacın kuvvetli sert yelle vurularak devrilmesi gibi yere yığıldılar₂.” (Suv X 474-482)

(2) *montag ötünü tükeñip, elig begniñ hatunı, tolp etözin kötürüp, yerke çaldı.* “Kralın₂ eşi böylece arz ettikten sonra bütün vücudunu kaldırıp birden (kendini) yere bıraktı.” (Suv X 680-682)

Kar. *çal-* ‘yere çalmak, vurmak’ DLT II 23-13, DLT II 23-14, DLT II 23-15 vd.; KB 1056, KB 1207, KB 1392 vd.; OAKT 38,5, OAKT 35b,9, OAKT 129,31; RKT 31/40b3

Tanıklar

(1) *ol anı çaldı.* “O, onu yere çaldı, yendi.” (DLT II 23-13)

(2) *tonuğ taş üze çaldı.* “Elbiseyi taşa vurdu.” (DLT II 23-22)

(3) *ıtım tutup kudhı çaldı / anıñ tüsin kıra yoldı / başın alıp kudhı saldı / boguz alıp tükel bogdı.* “Köpeğim onu tutup yere çaldı, onun tüyünü büsbütün yoldu, başını koparıp aşağıya saldı, boğazını yakalayıp tamamen boğdu.” (DLT II 24-3)

(4) *tutup çaldı yirke ağır ig kelip / töşekke kirip yattı muñluğ ulıp.* “Ağır hastalık geldi; onu tutup, yere vurdu; acılar içinde inleyerek, yatağa düştü.” (KB 1056)

(5) *İbrahim ol burhanlarını ħorlar erdi kötürüb yerge çalar erdi.* “İbrahim o putları aşağılardı, kaldırıp yere çalardı.” (OAKT 38,5)

¹³⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

(6) aydı: ol benim tayaķım turur, men anıñ üze hem yapurğak çalar men anıñ birle, koyların üze hem maña anıñ içinde hācetler öñin turur. (RKT 31 40/b2-41a1)

çalın¹³⁸ ‘kendini yere atmak, çalmak’ Clauson, ED 421a; Gülensoy, KBS I 215; Nadalyayev vd. DTS 137a; Tietze I 469

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. çalın- ‘kendini yere atmak, çalmak; kulağına söz erişmek; arıklanmak, zayıflamak’ DLT II 149-28, DLT II 150-4

Tanıklar

(1) *at çalındı*. “Yemin kötülüğünden at arıkladı.” (DLT II 149-28)

(2) *er özin yerge çalındı*. “Adam kendini yere çaldı yahut çalar göründü.” (DLT II 150-4)

çaltur¹³⁹ ‘yere çaldirmek, yere çaldırmak; aratmak, aramasını emretmek; işittirmek için çağrılmak’ Clauson, ED 419a; Nadalyayev vd. DTS 137b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. çaltur- ‘yere çaldirmek, yere çaldırmak; aratmak, aramasını emretmek; işittirmek için çağrılmak’ DLT II 182-3, DLT II 182-5, DLT II 182-9

Tanıklar

(1) *ol anı çalturdı*. “O, onu çeldirdi, yere çaldırdı.” (DLT II 182-3)

(2) *ol yitük çalturdı*. “O, yitik nesnesini arattı.” (DLT II 182-5)

¹³⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

¹³⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

3.1.13. Yüzme-Sıvama-Vurma Anlamı Taşıyan Sesler

çap-¹⁴⁰ ‘yüzmek; arı çamurla sıvamak; vurmak’ Clauson, ED 394a; Gülensoy, KBS I 219; Nadalyayev vd. DTS 139b; Tietze I 474

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. çap- ‘yüzmek; arı çamurla sıvamak; vurmak’ DLT II 3-14, DLT II 3-16, DLT II 3-18 vd.; KB 73; OAKT 145,23; TİEM 237v/2, TİEM 322v/9

Tanıklar

- (1) *er suwda çapdı.* “Adam suda yüzdü.” (DLT II 3-14)
- (2) *ol atın çıbık birle çapdı.* “O, atını çubukla yavaşçana vurdu, çırpıştırdı.” (DLT II 3-16)
- (3) *çomak tat boynın çapdı.* “Müslüman, gâvurun boynunu vurdu.” (DLT II 3-18)
- (4) *er ewin çapdı.* “Adam evini arı çamurla sıvadı.” (DLT II 3-20)
- (5) *er suwda çapdı.* “Adam suda yüzdü.” (DLT II 149-12)
- (6) *qayusı kıpar kör qayusı kınar/ qayusı çapar kör qayu suw içer.* “Bak, biri kalkıyor, biri konuyor; biri yüzüyor, biri su içiyor.” (KB 73)
- (7) *duldul taba kıamçı çapmış ermiş.* “Düldül (adlı) ata kamçı ile vurmuş imiş.” (OAKT 145-23)
- (8) *ermez küin kerek kim anar yetmek aynı ap yme tün ozuğlı kündüz, va küllün felek içinde çapa teziginürler.* (TİEM 73 322v/8-9)

çapıl-¹⁴¹ ‘ince, iyi, yumuşak çamurla sıvamak; boynu vurulmak’ Clauson, ED 397a; Nadalyayev vd. DTS 139b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁴⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

¹⁴¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

Kar. çapıl- ‘ince, iyi, yumuşak çamurla sıvamak; boynu vurulmak’ DLT II 119-26, DLT II 119-29

Tanıklar

(1) *anınğ ewi çapıldı.* “Onun evi sıvandı.” (DLT II 119-26)

çapın¹⁴² ‘kamçılarlamak; yüzmek’ Clauson, ED 398a; Nadalyayev vd. DTS 139b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. çapın- ‘kamçılarlamak, yüzmek’ DLT II 149-10, DLT II 149-13, DLT II 149-14

Tanıklar

(1) *er atın çapındı.* “Er atını kamçılarladı.” (DLT II 149-10)

(2) *er suwda çapdı.* “Adam suda yüzdü. Bu anlamda *çapındı* dahi denir.” (DLT II 149-13)

çaptur¹⁴³ ‘suda yüzdürmek; çamurla sıvatmak; boyun vurdurmak’ Clauson, ED 395b; Nadalyayev vd. DTS 139b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. çaptur- ‘suda yüzdürmek; çamurla sıvatmak; boyun vurdurmak’ DLT II 180-4, DLT II 180-7, DLT II 180-9 vd.

Tanıklar

(1) *er kulin suwda çapturdı.* “Adam kölesini suda yüzdürdü.” (DLT II 180-4)

(2) *ol aninğ boynın çapturdı.* “O, onun boynunu vurdurdu.” (DLT II 180-7)

(3) *ol ewin çapturdı.* “O, evini özlü çamurla sıvattı.” (DLT II 180-9)

¹⁴² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 381, Karasu, 2013: 6.

¹⁴³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

3.1.14. Melodi-Şarkı-Terennüm Anlamı Taşıyan Sesler

ırla- ‘şarkı söylemek’ Clauson, ED 230a; Gülensoy, KBS I 418; Nadalyayev vd. DTS 220a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *ırla-* ‘şarkı söylemek’ Maytrı 32/3, 32/11; *yırla-* ‘şarkı söylemek’ DKPAM 2980, 3519, 3889; İKPÖ LXX.2., LXXI.1.

Tanıklar

(1) *ır ırlasar adnağu taplamağuluğ taqşut sav taqşurmazlar.* “Şarkı söylemeler başkalarının hoşuna gitmeyecek bir şarkı (taqşut sav) söylemezler.” (Maytrı 32/3-5)

(2) *sans(ı)z üküş t(e)ñri hatunları ırakdın turup sevigilig ünin ırlayı elig begig ögüp yıvıp inçe tēp tēdiler.. bēş y(ē)g(i)rmideki tolun ay t(e)ñri teg sevigilig yüzlüg ulug elige.* “Pek çok Tanrı hanımları uzaktan bakıp, sevimli sesleriyle şarkı söyleyip hükümdarı överek şöyle dediler: Ey (ayın) on beşindeki dolunay (ve) gökyüzü gibi sevimli, aziz, yüce hükümdar.” (DKPAM 2978-2982)

(3) *ötrü ol yekler ç(a)ştanē elig begniñ monçulayı küçlüg yavlak savın eşidip övkelerinte ötgürü artukrak bulganıp anta ok yekler oy[unı]n oynayı bödiyü yırlayı ayaların.* “Hükümdar Caştana’nın bu derece hiddetli (ve) haşin sözlerini duyan şeytanların, öfkelerinden dolayı çok fazla canları sıkıldı. Hemen oyunlarını oynayarak, dans ederek, şarkı söyleyerek yumruklarını (sıkıtlar).” (DKPAM 3515-3519)

(4) *oglagu [yavaş] ünin yırlap köñülimin [...] kunup tartıp eltmiş teg [...] kēñ körtle kögüzinte [ka]tıg tıgrak bürtgeli yumşak iki emigleri [ēti]iglig yaratıgl(ı)g turur.* “Sevecen sesiyle şarkı söyleyip kalbimi... çalıp götürmüş gibi... geniş (ve) güzel göğsünde diri, dokunmak için yumuşak iki memesi süs (olarak) durur.” (DKPAM 3888-3893)

(5) *elgim ’etizü* ağızım yırlayı öz egideyin.* “Elimle çalıp ağzımla şarkı söyleyerek kendimi besleyeyim.” (İKPÖ LXX.1-2)

(6) *’elgi kopuz etizü ağızı yırlayı olurdı.* “Eliyle kopuz çalıp, ağzıyla şarkı söyleyerek oturuyordu.” (İKPÖ LXXI.1-2.)

(7) *anta oynayı ırlayurlar.* “Orada raks ederek şarkı söylerler.” (Maytrı 32/11-12)

Kar. ırla- OAKT [LIII, 60-61]; *yırla-* ‘şarkı, gazel söylemek, ırlamak’ DLT III 3-26, DLT III 308-17

Tanıklar

(1) *siz ırlayursız siz hem oynayursız.* “Siz hem şarkı söylüyorsunuz hem şarkı söylüyorsunuz.” (OAKT [LIII, 60-61])

(2) *yır yırladı.* “O, bir ır, şarkı söyledi.” (DLT III 3-26)

(3) *er yırladı.* “Adam bir ır ırladı.” (DLT III 308-17)

kögle- ‘ırlamak, teganni etmek, sesi yükselte alçalta şarkı çağırmak’ Clauson, ED 711a; Gülensoy, KBS I 588¹⁴⁴; Nadalyayev vd. DTS 312a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. kögle- ‘ırlamak, teganni etmek, sesi yükselte alçalta şarkı çağırmak’ DLT II 253-18, DLT II 255-9; DLT III 301-3 vd.

Tanıklar

(1) *er köglendi.* “Adam şarkı söyledi, şakıdı, ırladı.” (DLT II 253-18)

(2) *er köglendi.* “Adam ırladı, teganni etti.” (DLT II 255-9)

(3) *er kögledi.* “Adam ırladı, teganni etti; adam ırlarken birtakım ezgiler çıkardı.” (DLT III 301-3)

tağşur- ‘türkü söylemek, ırlamak, ağıt yakmak, şiir okumak’ Clauson, ED Nadalyayev vd. DTS 527a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. tağşur- ‘türkü söylemek, ırlamak, ağıt yakmak, şiir okumak’ AçB 484; DKPAM 2382; Suv X 491, 824, 1420 vd.

Tanıklar

(1) *ötrü ol üdün ol buryuklar başın tegreki begler inançlar sogık suv bükürüp yelpigü üze yelpiyü elig begig hatunug neçete ken temin ançakaya öglendürtiler, öglenü birle ök ötrü eliglerin örü kötürüp ulıyu sıgıtau inçe tep takşurdılar.* “Sonra o zaman o kumandanlar,

¹⁴⁴ bk. küğ.

çevresindeki vezirler (onlara) soğuk su serpip (onları) yelpazeledikten sonra hükümdarı ve eşini ancak kendilerine gelir gelmez ellerini yukarı kaldırıp feryat ederek şöyle ağıt yaktılar.” (AçB 477-484)

(2) *montada ulatı üküş [...] savın ogulın takşur[...]*. “Bundan başka pek çok ... sözle oğluna ağıt yaktı...” (DKPAM 2381-2382)

(3) *öglenü birle ök ötrü eliglerin örü kötürüp ulıy sığtay inçe tep takşurdılar*. “Kendilerine gelir gelmez ellerini yukarı kaldırıp feryat ederek² şöyle ağıt yaktılar.” (Suv X 489-491)

(4) *eliglerin kötürüp, yalvaru teginürler keyirkençig, öge takşuru teginürler inilerinin edgüsin*. “Ellerini kaldırıp hazin bir şekilde yalvarıyorlar; küçük kardeşlerinin erdemini överek şiir söylüyorlar².” (Suv X 822-825)

(5) *ol üdün t(e)ñri [hanı] hormuzta t(e)ñri iki eligin [kavşur]up ayayu ağırlayu t(e)ñri t(e)ñ[risi] burhanka şlok takşutın [inçe] tep ötünti*. “O zaman tanrılar kralı İndra tanrı; iki elini birleştirerek saygı gösterip, tanrılar tanrısı Buddha’ya şiir okuyarak şöyle arzetti.” (Suv X 1417-1421)

Kar. Tanıklanmamıştır.

3.1.15. Yıkama Anlamı Taşıyan Sesler

çum-¹⁴⁵ ‘yılanmak’ Clauson, ED 422a; Gülensoy, KBS I 243; Nadalyayev vd. DTS 153a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. yun- ‘yılanmak’ Suv VII 394, 456, 457, 459, 468, 469; **yu-** ‘yıkamak’ ADFH 287

Tanıklar

(1) *anta kên tēmin ol suv içinte kirip arıtı yunzun*. “Sonra hemen o suya girerek yıkansın (ve) arınsın.” (Suv VII 455-456)

(2) *kaçan yuna tükedükde ol yunmuş suvug mantal içinteki aş içgü birle suvta tökzün*. “Yıkama (işlemi) bittiğinde bu yıkandığı suyu, alan içindeki yiyecek içeceklerle birlikte döksün.” (Suv VII 456-459)

¹⁴⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfiyar, 2018: 416.

(3) *yana kim kayu kişi uzun iglep ne yme em kılıp öñedmeser ötrü bo nom erdinig okıtıp bo yunguluk törüg kılıp yunzun arıtınzun.* “Ayrıca kim uzun süre hasta olup da bir çare bulunarak iyileş(e)mese bu öğreti mücevherini okutarak, bu töreni gerçekleştirerek yıkansın (ve) arınsın.” (Suv VII 465-469)

(5) *anta teg bodis(a)t(a)vnıñ öñrekide [...] yup y[...] hormuzta [t(e)ñri]...* “Onun gibi Bodhisattva’nın öncekilerden ... yıkayıp... Indra (Tanrı)... (ADFH 285-288)

Kar. *çum-* ‘yıkamak’ DLT II 26-22, DLT II 26-23, DLT II 26-24; *yun-* KB 3581, 3954, 4969 vd.; *yu-* AH 111, BC 111, 112, 230, 328; KB 1115, 2108, 6454; RKT 27/21a1; *yuw-* ‘yıkamak’ OAKT 17b, 23, OAKT 17b,27, OAKT 27b,14, OAKT 71,10

Tanıklar

(1) *oglan suwda çumdı.* “Oğlan suya daldı.” (DLT II 26-22)

(2) *taķı bir tatıǵ bu tişi tatǵı ol / soǵuķ suwķa yunmaq anıñ yangı ol.* “Başka bir zevk de kadın zevkidir; buna mukabil soğuk su ile yıkamak vardır.” (KB 3581)

(3) *kopup yundı kıldı yana tañ nıamaz / yime turdı ança dı’a kıldı az.* “Kalkıp yıkandı, sabah namazını kıldı; namazdan sonra da bir müddet oturup, duâ etti.” (KB 3954)

(4) *yana koptı yundı tonandı tükel/ nıamaz kıldı özke yorup edǵı fal.* “Öğdülmiş kalktı, yıkandı ve giyinip, hazırlandı; namaz kıldı ve bu işte muvaffak olması için, duâlar etti.” (KB 4969)

(5) *arıǵsıznı yalñuķ suwun yup arır/ ǵalı artasa suw negün yup arır.* “İnsan temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp, temizler; eğer su kirlenirse, o ne ile ve nasıl temizlenir.” (KB 2108)

(6) *borun yüz yuǵuķı nıamaz kōdǵuķı/ kōr ersig atandı yoritır küçi.* “Şarap ile yüzlerini yıkayan ve ibâdeti bırakanlar şimdi yiğit sayılıyor ve istediklerini yapıyorlar.” (KB 6454)

(8) *başını yuwdılar.* “Başını yıkadılar.” (OAKT 27b,14)

3.1.16. Dalma Anlamı Taşıyan Sesler

çumur¹⁴⁶ ‘suya atmak, suya daldırmak’ Clauson, ED 423b; Gülensoy, KBS I 243¹⁴⁷; Nadalyayev vd. DTS 153b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *çomur*- ‘(bir şeyi suyun içine) daldırmak’ İKPÖ XVII.8.

Tanıklar

(1) *üçünç suvda yekler urup kemi suvka çomurur.* “Üçüncü (tehlike şudur:) suda şeytanlar saldırır ve gemiyi suya batırırlar.” (İKPÖ XVII.8.)

Kar. *çumur*- ‘suya atmak, suya daldırmak’ DLT II 85-8, DLT II 85-10

Tanıklar

(1) *ol anı suvka çumurdı.* “O, onu suya daldırdı.” (DLT II 85-8)

3.1.17. Gülme-Gülümseme-Kahkaha Anlamı Taşıyan Sesler

katur- ‘gülmek, sevinmek, öğünmek, gülererek katılmak’ Clauson, ED 599b; Gülensoy, KBS I 475; Nadalyayev vd. DTS 436b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *katur*- ‘gülmek, sevinmek, öğünmek, gülererek katılmak’ DLT I 516-25; *katgur*- DLT II 188-11, DLT II 192-16, DLT II 192-18, DLT II 201-15; KB 76, 80, 6613 vd.

Tanıklar

(1) *bu er ol öküş katurgan.* “Bu adam çok gülen, çok sevinen, çok öğünen kişidir” (DLT I 516-25)

(2) *könğli köyüp kanı kurıp ağzı açıp katgurur / sızgurgalır üdhikler essiz yüzi burkurar.* “Kalbi yanıp, kanı kuruyarak ağzını açarak katılır; sevda onu sarartır, solgun yüzünü buruşturur.” (DLT II 188-11)

(3) *er külüp katgurdı.* “Adam, gülererek katıldı.” (DLT II 192-16)

¹⁴⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 416.

¹⁴⁷ bk. *çim*-.

(4) *er katgurdı*. “Adam katıldı, katılasıya güldü.” (DLT II 201-15)

(5) *ünün ötti keklik küler katğura / kızıl ağzı kan teg kaşı kap kara*. “Keklik yüksek sesle öttü, sanki gülmekten katılıyor; ağzı kan gibi kızıl, kaşı simsiyah.” (KB 76)

(6) *kalık kaşı tügdi közi yaş saçar / çiçek yazdı yüz kör küler katğurar*. “Gök kaşını çattı, gözünden yaş serpiliyor; çiçek yüzünü açtı, bak, gülmekten katılıyor.” (KB 80)

(7) *bilig bilse kaçğun kalı katğurar/ biliğsiz sığun sen ağınap yora*. “Bilgili insan bu kaygı içinde nasıl kahkaha atar; ey bilgisiz, sen dağ keçisi gibi debelen, dolaş.” (KB 6613)

kül- ‘gülmek’ Clauson, ED 715b; Gülensoy, KBS I 393; Nadalyayev vd. DTS 325a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. kül- ‘gülmek’ Maytrı 9/2, 13/4, 52/14,17, 22, 89/17

Tanıklar

(1) *ögire sevinü yüzün badari braman inçe tip tidi ...* “Sevinçle, güler yüzle Badhari brahman şöyle dedi.” (Maytrı 9/2-3)

(2) *badari braman küler yüzün kutğurur kaşın tenridem uruğu tapa körü muñadu adını inçe tip tidi ...* “Badhari brahman güler yüzle saâdetler bahşeden (?) kaşları ile ilâhi kumandana doğru baktı ve hayret ve şaşkınlıkla şöyle dedi.” (Maytrı 13/4-7)

(3) *ol saviğ körüp arşidati arhant küle yarlıkar*. “Bu şeyleri görüp velî Rşidati haşmetle güler.” (Maytrı 52/13-15)

Kar. kül- ‘gülmek’ AH 172; DLT I 129-5; DLT II 26-7; DLT III 43-19 vd.; KB 6341; OAKT 127,3; RKT 29/58b3, 36/57a1; TiEM 73 169r/4, 254v/3, 435r/8 vd.

Tanıklar

(1) *kamuğ yaşru işin bolup aşkara/ bu körgeñ eşitgen saña külmesün*. “Bütün gizli işlerin aşikâr olup, gören ve duyan sana gülmesin” (AH 172)

(2) *kelse kişi atma añar örter küle / bakkıl añar edhgülügün agzın küle*. “Sana bir kimse gelse yüzüne yakar kül atma, ağzın gülerek iyilikle bak.” (DLT I 129-5)

(3) *er küldi*. “Adam güldü.” (DLT II 26-7)

(4) *külse kişi yüziñe körklüğ yüzün körüngil/ yawlak ködhez tılıñı edhgü sawığ tilengil.* “Birisı yüzüne gülerek gelse, güler yüzle görün. Kötükükten dilini gözet; iyi şöhret dile.” (DLT III 43-19)

(5) *unıttı bu kaçğıu saķınçığ yime/ yidi içti küldi sevindi yana.* “Bu kaygı ve kederleri de unuttu, tekrar yedi, içti, sevindi ve yüzü güldü” (KB 6341)

(6) *külgey andağ kim kafırlar bularğa küldüki kebi.* “Kâfirlerin onlara gülmesi gibi gülerler.” (OAKT 127,3)

(7) *külmesünler azķına, ıgılasunlar üküş, yanut anı kim kazğanur erdiler.* (RKT 29/58b3-59a2)

(8) *kaçan keldi erse olarka biziñ âyetlerimiz birle ançada olar andın külerler.* (RKT 36/56b2-57a1)

(9) *anıñ urağutı adaķın turuğlı küldi sewünç berdimiz aña ishāk birle* (TİEM 73 169r/4-5)

(10) *tut(t)uñızlar anlarnı fusūs ançaķ unut(t)urdılar silerni menim yādımdın erdiñizler anlarka küler erdiñizler.* (TİEM 73 254v/2-3)

(11) *küle turur sewünçlüğ.* (TİEM 73 435r/8)

küldür- ‘güldürmek’ Clauson, ED 717a; Gülensoy, KBS I 394; Nadalyayev vd. DTS 325b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg.-

Kar. *küldür-* ‘güldürmek’ OAKT 61,1; *kültür-* DLT II 195-12, DLT II 195-13, DLT II 195-14

Tanıklar

(1) *...küldürgey anı tiler yığlatğay anı kim tiler.* “...kimi isterse güldürür, kimi isterse ağlatır.” (OAKT 61,1)

(2) *ol meni kültürdi.* “O, beni güldürdü.” (DLT II 195-12)

külçir- ‘gülümsemek’ Clauson, ED 716b; Gülensoy, KBS I 393; Nadalyayev vd. DTS 325b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *külçir*- ‘gülümsemek’ EUTS 121; DKPAM 2248, 2573, 3937 vd.; Maytrı 12/18, 13/28, 15/14, 38/9; Suv V 1157; *külün*- TT I 39

Tanıklar

(1) *külçir*- “Gülümsemek.” (EUTS 121)

(2) *kök raj(a)[vart] öñlög yağl(ıg) közin.. seviglig [külçire] yüzün ür kèç ödün maitrè [sakinç sak]ınıp olarnıñ yüzleri tapa [tétrü körti..].* “Mavi renkli, yağlı gözüyle, sevimli (gülümseyen) yüzüyle uzun bir süre Maitreya (gibi) düşünüp onların yüzlerine doğru (dikkatlice baktı).” (DKPAM 2246-2250)

(3) *bo savag [ëşid]ip külçir[e] yüzün hormuzta t(e)ñri [vaişir(a)van]ë t(e)ñ[ri]ke inçe tēp tēdi.* “Bu sözü işiren Tanrı Indra gülümseyen yüzüyle Vaişravaṃ Tanrı’ya şöyle dedi.” (DKPAM 2572-2574)

(4) *ötrü mamika kız külçire [yüzün...] açataş(a)tru elig tapa körüp[...yaruk] y(a)lturukın etiglig eligi [birle amartapatr] sögütñiñ huasın yantur[up] r(a)tikrè atl(ıg) bramanka inçe tēp tēdi.* “Bunun üzerine Māmikā kız gülümseyerek Hükümdar Ajātaśatru’ya doğru bakıp... parlak eli (ile amrtapattra) ağacının çiçeğini (geri) çevirdi. (Ratikara adlı) brahmana şöyle dedi.” (DKPAM 3937-3941)

(5) *bu savağ işidip anşız ögrünçülüg sevinçlig bolup badari braman uluğ karı bükülmüş etüzün kirt kirt külçire inçe tip.* “Bu sözleri işitince Badhari brahman çok sevindi, pek ihtiyar ve bükülmüş vücudu ile ‘kıkır kıkır’ gülerek şöyle dedi.” (Maytrı 12/15-19)

(6) *süzük köñülin yaruk yüzün anşız ögrünçülüğün eñite etüzün külçire yüzün teñri tapa körü inçe tip tidi.* “Temiz bir gönülle, parlak yüzle, fevkalâde bir sevinçle, iki büküm vücudu ile güler yüzle tanrıya doğru bakarak şöyle dedi.” (Maytrı 13/26-30)

(7) *kaşip burkan nırvanka barmısta berü evrilmedük nomluğ tilgen branas kent uluşta tevirdi ötrü külçire yüzün tözün mayrtı inçe tip tidi...* “Kāśyapa burkan Nīrvāna’ya vardığından beri döndürülmeyen din tekerleğini (nomluğ tilgen = Skr. *dharmā-cakra*) Benares şehrinde döndürdü; sonra gülümseyen yüzü ile asıl Maytrı şöyle dedi.” (Maytrı 15/10-16)

(8) *külçire yüz(in) brhmayu prohid inçe tip ötünür ...* “Güler yüzle ev imamı (*prohid* <Skr. *purohita*) Brahmāyu hürmetle şöyle der.” (Maytrı 38/9-11)

(9) *tükel bilge t(e)ḡri t(e)ḡrisi burhan yme b(a)yakı burhanlar törüsinçe külçirmek kulu y(a)rlıkap.* “Tam bilge tanrı tanrısı buddha önceki buddhaların âdeti üzere gülmek suretiyle buyurdu.” (Suv V 1156-1158)

(10) *kün tngri külünti çerig(i)ng üze.* (TT I 39-40)

Kar. *külçir-* ‘gülümsemek, gülümser görünmek’ AH 205; TİEM 73 275v/6; *külsir-* DLT II 196-8, DLT II 196-10, DLT II 256-17

Tanıklar

(1) *ajun külçirer baz alın kaş çatar.* “Dünya gülümser, fakat yine alın buruşturur ve kaş çatar.” (AH 205)

(2) *külçirer küler anıḡ sözindin aydı idime ilhām bergil maḡa yā beklegil meni şükr ötemekimke seniḡ ni’metiḡe ol kim eḡgüliḡ kıldıḡ meniḡ üze meniḡ atam üze kılmakımka eḡgüliḡ taplar sen anı kigürgil meni yarlıkamakıḡ birle kullarıḡ içinde eḡgüler.* (TİEM 73 275v/6-9)

(3) *er külsirdi.* “Adam gülümser göründü. Gülümserse yine böyle denir.” (DLT II 196-8)

(4) *külsirgen er.* “Daima gülümseyen adam.” (DLT II 256-17)

külümsin- ‘gülümsemek’ Clauson, ED 719a; Gülensoy, KBS I 394¹⁴⁸; Nadalyayev vd. DTS 326a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *külümsin-* ‘gülümsemek’ DLT I 20-16, DLT II 259-10, DLT II 260-8 vd.

Tanıklar

(1) *ol maḡa külümsindi.* “O, kendini bana güler gösterdi.” (DLT I 20-16)

(2) *er külümsindi.* “Adam güler göründü, gülümsendi.” (DLT II 259-10)

(3) *ol maḡa telim külümsindi.* “O, bana çok güler göründü.” (DLT II 260-8)

külüş- ‘gülüşme’ Clauson, ED 720b; Gülensoy, KBS I 395; Nadalyayev vd. DTS 326a

¹⁴⁸ bk. *gülümseme*.

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *külüſmek* ‘gülüſme’ ETŞ 4/7; Maytrı 18/41

Tanıklar

(1) *küçlüg priſtiler küç birzün / közi kıaram birle külüſügin oluralım*. “Kuvvetli melekler kuvvet versin; gözü kıaram ile güle-güle oturalım.” (ETŞ 4/7)

(2) *yiñçe kıatunların külüſmek kıatırſmak ünüg kök kıalık yankırdı*. “Zarîf ve ilâhî kadınların yüksek sesle gülüşmelerini gök aksettirdi.” (Maytrı 18/40-42)

Kar. *külüſ-* ‘gülüſmek’ DLT II 110-24, DLT II 110-25, DLT II 110-26; OAKT 61,1, OAKT 61b,2

Tanıklar

(1) *budhun kamuğ külüſdi*. “Halk hep gülüştü.” (DLT II 110-24)

(2) *bir kıawm kıatındın ötdi kim bular külüſürler erdi*. “Gülüſmekte olan bir ahalinin yanından geçtiler.” (OAKT 61,1)

(3) *siz hem oynayursız külüſürsüz we ırlayursız*. “Hem oynar, hem gülüşür hem de şarkı söylersiniz.” (OAKT 61b,2)

3.1.18. Sökme-Kanırtma Anlamı Taşıyan Sesler

kongur¹⁴⁹ ‘sökmek, kanırtmak’ Clauson, ED 640a; Nadalyayev vd. DTS 456b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kongur-* ‘sökmek, kanırtmak’ DLT III 392-18, DLT III 392-22

Tanıklar

(1) *er yıgaç konğurdı*. “Adam ağaç söktü, kanırdı.” (DLT III 392-18)

¹⁴⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 550.

3.1.19. Zevzeklik-Yeğnilik Anlamı Taşıyan Sesler

kurgır-¹⁵⁰ ‘zevzeklik etmek, yeğnilik etmek’ Clauson ED 656a¹⁵¹; Nadalyayev vd. DTS 467b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kurgır*- ‘zevzeklik etmek, yeğnilik etmek’ DLT II 194-3, DLT II 194-5

Tanıklar

(1) *er kurgırdı*. “Adam zevzeklik etti, yeğnilik etti.” (DLT II 194-3)

3.1.20. Osurma-Yellenme-İşeme Anlamı Taşıyan Sesler

çişe- ‘çişemek, çiş etmek’ Clauson, ED 431a; Gülensoy, KBS I 244¹⁵²; Nadalyayev vd. DTS 146b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çişe*- ‘çişemek, çiş etmek’ DLT III 267-8, DLT III 267-10

(1) *oglan çışedi*. “Çocuk çışedi, çiş etti, pisledi.” (DLT III 268-8)

çışet- ‘çiş ettirmek, abdest bozdurmak’ Clauson, ED 431a; Gülensoy, KBS I 244¹⁵³; Nadalyayev vd. DTS 146b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çışet*- ‘çiş ettirmek, abdest bozdurmak’ DLT II 307-23, DLT II 307-25

Tanıklar

(1) *uragut kençin çışetti*. “Kadın çocuğunu çışetti.” (DLT II 307-23)

¹⁵⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105.

¹⁵¹ bk. *korgır*-.

¹⁵² bk. *çiş*.

¹⁵³ bk. *çiş*.

osur-¹⁵⁴ ‘osurmak’ Clauson, ED 251b; Gülensoy, KBS II 634; Nadalyayev vd. DTS 372b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *osur-* ‘osurmak’ DLT I 178-7, DLT I 178-8

Tanıklar

(1) *er osurdu.* “Adam osurdu.” (DLT I 178-7)

osruş- ‘osuruşmak’ Clauson, ED 252a; Nadalyayev vd. DTS 372b; Gülensoy, KBS II 634¹⁵⁵

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *osruş-* ‘osuruşmak’ DLT I 234-23, DLT I 234-25, DLT I 234-26

Tanıklar

(1) *olar ikki osruşdı.* “Onlar İkiisi osurmakta yarış etti.” (DLT I 234-23)

sidh- ‘işemek, siymek’ Clauson, ED 799a; Nadalyayev vd. DTS 501b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sidh-* ‘işemek, siymek’ DLT II 295-16, DLT II 295-18, DLT III 321-3, DLT III 321-6; DLT III 440-6, DLT III 440-8

Tanıklar

(1) *er sittı.*¹⁵⁶ “Adam işedi.” (DLT II 295-15)

(2) *sidhti.* “İşedi.” (DLT III 321-6)

(3) *er sidhti.* “Adam işedi.” (DLT III 440-6)

sidhit- ‘işetmek’ Clauson, ED 799b; Nadalyayev vd. DTS 499b

¹⁵⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 17.

¹⁵⁵ bk. *osur-*.

¹⁵⁶ Atalay, kelimenin aslının *sidhti* şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. DLT III 295-16.

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *sidhit-* ‘işetmek’ DLT II 302-10, DLT II 302-13

Tanıklar

(1) *uragut oğlın sidhitti*. “Kadın oğlunu işetti.” (DLT II 302-10)

yorut- ‘osurmak’ Clauson, ED 960b; Nadalyayev vd. DTS 275b;

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *yorut-* ‘osurmak’ DLT III 52-18

Tanıklar

(1) *yorutgan*. “Osurgan.” (DLT III 52-18)

3.1.21. Eğlenme-Sevinme Anlamı Taşıyan Sesler

*ögür*¹⁵⁷ ‘eğlenmek, sevinmek, neşelenmek’ Clauson, ED 113b; Gülensoy, KBS II 654¹⁵⁸; Nadalyayev vd. DTS 382a

Orh. *ögür-* ‘sevinmek’ BK D 2, BK D 41; UYBAT III/10

Tanıklar

(1) *olortokuma ölteçiçe sakınıgma türük begler bod [un ö]girip sewinip toñıtımış közi yügerü körti*. “Tahta oturduğumda ölecekmiş (yok olacakmış) gibi düşünen Türk beyleri (ve) halkı kıvanıp sevinip yere bakan gözlerini yukarı kaldırdı.” (BK D 2)

(2) *kara bodun kaganım kelti tēp ög [irip sewinti]*. “Avam halkı “kağanım geldi” deyip sevinip mutlu oldu.” (BK D 41)

(3) *erdemın üçün türk kan balbalı el ara tokuz erig oduş? er oğlın ögürüp? ödür? altı erdem begim e*. “Kahraman olduğun için Türk kağanının balbalını yurdun her tarafında, dokuz askeri? erkek çocuklarıyla sevinip <...> (ey) altı kahraman beylerim!” (UYBAT III/10)

¹⁵⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105.

¹⁵⁸ bk. *ögür-*.

Uyg. *ögir-* ‘eğlenmek, sevinmek, neşelenmek’ IB 15, 29, 63 vd.; İKPÖ LIII.2.; Maytrı 9/2, 18/30, 78/52; Suv VII 710; Suv VIII 14, 429, 1462, 1564, 1621; TT W 9.9, TT S 3, TT IIA 60, TT S 19, TT IIA 60. S 19.

Tanıklar

(1) *kanlık süsi abka ünmiş. sagır içre elik kiyik kirmiş. eligin tutmuş. kara kamag süsi ögirer tir. ança biliñler: edgü ol.* “Hanın ordusu ava çıkmış. Avlan içine bir erkek karaca girmiş. (Onu) elleri ile tutmuşlar. (Hanın) bütün sıradan askerleri seviniyor, der. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.” (IB 63)

(2) *ekki kadaş esen tükel ... kavışıp öpişti kuçuştı ıglaştı ötrü sıktaştılar yine ögürdiler sevintiler.* “İki kardeş sağ salim birbirine kavuşunca öpüştüler, kucaklaştılar, ağlaştılar sonra hıçkıra hıçkıra ağlaştılar, daha sonra yine sevindiler, mutlu oldular.” (İKPÖ LII.7.-LIII.3.)

(3) *ölürü turmuşın körüp ögirdimiz sevintimiz.* “Öldürmekte olduğunu görüp sevindik.” (Maytrı 78/51-53)

(4) *kondini braman bo şloküg eşidip ögirip sevinip muñadıp ötrü ol kamag ulug têrin kuvragka inçe têp têdi.* “Kondini Brahman, bu şiiri işittiğinde çok sevinip şaşırarak o büyük cemaate₂ şöyle dedi.” (Suv VII 709-712)

(5) *öñre neçe bar erser edgü körkle yemişlikler ögirgülük sevingülük ilinçü kalguka yaraglıg t(e)k er[ser] yana belinçeg olar barça kurıyur.* “Öncesinde sevinilecek₂ eğlenmeye müsait ne kadar iyi (ve) güzel meyvelikler varsa bunlar, tedirgin edici şekilde tamamıyla kurur.” (Suv VIII 1461-1466)

(6) *ötrü ol ödün minglig tümenlig kuvrag ///d/n/// tirilti öküş türlüg teng oyunun //// - ğaru kltiler yar(i)ngategi ulug ögrünç ////// ögirmk kim ögürdi s(e)winti.* (TT IIA 56-60)

Kar.- Tanıklanmamıştır.

3.1.22. Öpme-Öpüşme Anlamı Taşıyan Sesler

öp-¹⁵⁹ ‘öpmek’ Clauson, ED 4b; Gülensoy, KBS II 685; Nadalyayev vd. DTS 387b;

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

¹⁵⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 8.

Kar. öp- ‘öpmek’ DLT I 163-15, DLT I 163-16, DLT I 163-18, DLT I 280-17; KB 451, 1553, 6196 vd.; OAKT 133b,20

Tanıklar

(1) *ol meni öpdi.* “O, beni öptü.” (DLT I 163-15)

(2) *taşığ ısrumasa öpmiş kerek.* “Taşı ısıramayan öpmeli.” (DLT I 163-18)

(3) *qayı sıǵnu keldi tiledi köşik / qayı keldi öpti iligke ışık.* “Kimi gelip, ona sığındı ve ondan himâye diledi; kimi gelip, onun eşliğini öptü.” (KB 451)

(4) *yir öpti kör öǵdülmiş aydı ilig / uzun kiç yaşaǵıl aşayı ilig.* “Öǵdülmiş yer öptü ve dedi: Ey hükümdar, Allah sana devletin başında uzun ömürler versin.” (KB 1553)

(5) *yüzin közin öpdi.* “Onun yüzünü gözünü öptü.” (OAKT 133b,20)

öpiş-¹⁶⁰ ‘öpüşmek’ Clauson, ED 15b; Gülensoy, KBS II 666; Nadalyayev vd. DTS 388a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. öpiş- ‘öpüşmek’ İKPÖ LII.8.

Tanıklar

(1) *ekki qadaş esen tükel ... qavışıp öpişti kuçuştı ıǵlaştı ötrü sıқтаştılar yine öǵurdiler sevintiler.* “İki kardeş sağ salim birbirine kavuşunca öpüştiler, kucaklaştılar, ağlaştılar sonra hıçkıra hıçkıra ağlaştılar, daha sonra yine sevindiler, mutlu oldular.” (İKPÖ LII.7.-LIII.3.)

Kar. öpüş- ‘öpüşmek’ DLT I 180-5, DLT I 180-7

(1) *ol mening birle öpüşdi.* “O, benimle öpüştü.” (DLT II 180-5)

öpögse-¹⁶¹ ‘öpmek istemek’ Clauson, ED 15b; Nadalyayev vd. DTS 388a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. öpögse- ‘öpmek istemek’ ETŞ 4/3

Tanıklar

¹⁶⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 8.

¹⁶¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 8.

(1) *öz amrakımın öyür men / öyü evirür men ödü ... /çün öz amrak[ımın] öpügseyür men.* “Öz sevgilimi düşünüyorum; düşünüp düşünüp ... durdukça, sevgilimi öpmek istiyorum!” (ETŞ 4/3)

Kar. öpse- ‘öpmek istemek’ DLT I 275-20, DLT I 275-22, DLT I 80-13

Tanıklar

(1) *men anı öpsedim.* “Ben onu öpmek istedim.” (DLT I 275-20)

(2) *er kızın öpsedi.* “Adam, kızını öpmek istedi.” (DLT I 280-13)

öptür-¹⁶² ‘öptürmek’ Clauson, ED 7b; Gülensoy, KBS II 665¹⁶³; Nadalyayev vd. DTS 388a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. öptür- ‘öptürmek’ DLT I 217-13, DLT I 217-14, DLT I 217-15

Tanıklar

(1) *ol anı öptürdi.* “O, onu öptürdü.” (DLT I 217-13)

3.1.23. Gıdıklama Anlamı Taşıyan Sesler

kıçıla-¹⁶⁴ ‘gıdıklamak’ Clauson, ED 591b; Nadalyayev vd. DTS 440a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. kıçıla- ‘gıdıklamak’ DLT III 323-24, DLT III 323-28, DLT III 329-28

Tanıklar

(1) *ol meni kıçıladı.* “O, beni gıdıkladı.” (DLT III 323)

3.1.24. Işık Çalma Anlamı Taşıyan Sesler

sıkır- ‘ışık çalmak’ Clauson, ED 815b; Nadalyayev vd. DTS 505a

¹⁶² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 8.

¹⁶³ bk. *öp-*.

¹⁶⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 117, Zülfikar, 2018: 536.

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Kar. sıkır- ‘ıslık çalmak’ DLT II 83-10, DLT II 83-12, DLT II 83-13; RKT 28/83a2

(1) *kişi sıkırdı.* “Adam ıslık çaldı.” (DLT II 83-12)

(2) *bolmadı onların namāzları ew üskinde meger sığırmaḳ, aya urmak, tatınlar kınını anıḳ birle kim tanar erdiñizler.* (RKT 28/83a1-3)

sıkırış- ‘birlikte ıslık çalmak’ Clauson, ED 816a; Nadalyayev vd. DTS 505a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. sıkırış- ‘birlikte ıslık çalmak’ DLT II 213-6, DLT II 213-10

Tanıklar

(1) *olar barça sıkırışdı.* “Onların hepsi ıslık çaldı.” (DLT II 213-6)

sılḳul- ‘ıslık çalmak’

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. sılḳul- ‘ıslık çalmak’ TİEM 73 134v/1

(1) *ermedi namāzları ew üskinde meger aya ura sılḳulmaḳ.* (TİEM 73 134v/1)

3.1.25. Uzlaşma Anlamı Taşıyan Sesler

tepleş-¹⁶⁵ ‘uzlaşmak’ Clauson, ED 440b; Nadalyayev vd. DTS 553a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. tepleş- ‘uzlaşmak’ DLT II 206-15, DLT II 206-17, DLT II 206-18

Tanıklar

¹⁶⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 644

(1) *olar bu ışıġ kamuġ tepleşdiler.* “Onlar, bu işte hepsi razı oldular.” (DLT II 206-15)

3.1.26. Dinleme Anlamı Taşıyan Sesler

*tıġla*¹⁶⁶ ‘dinlemek’ Clauson, ED 522a; Gülensoy, KBS I 287; Nadalyayev vd. DTS 568b; Tietze I 623¹⁶⁷

Orh. *tıġla*- ‘dinlemek’ BK K 1; KT G 2

Tanıklar

(1) *tokuz oguz begleri bodunı bo sawımın edġüti eşid katıġdı tıġla.* “Dokuz Oġuz beyleri bu sözlerimi iyice işit (ve) sıkıca dinle.” (BK K 1)

Uyg. *tıġla*- ‘dinlemek’ IB 58; KP 176; Maytrı 20/3, 23/22; Suv VII 378, 392; Suv VIII 692, 942, 1147, 1176, 1194, 1235; Suv X 61, 1464; TT I 36.97

Tanıklar

(1) *oglı öġinte kaġınta öbkelepen tezipeñ barmış. yana sakınmış, kelmiş. öġüm ötin alayın, kaġım sabın tıġlayın, tip kelmiş tir. ança biliġler: edġü ol.* “(Evin) oġlu babasına anasına öfkelenerek kaçıp gitmiş. (Sonra) yine düşünmüş, (geri) gelmiş. Anamın öġüdünü alayım, babamın sözlerini dinleyeyim diye (geri) gelmiş, der. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.” (IB 58)

(2) *kodru tıġlañ siz.* “Siz iyice dinleyin.” (KP 176)

(3) *amtı aymançsız ġorkınçsız köñ(ülin) nom tıġlalım.* “şimdi korkusuz bir gönöl (gönöl rahatlıġı) ile dini dinleyelim.” (Maytrı 23/21-22)

(4) *m(e)n amtı sıñıñ üskünüzte bo nom erdinig nomladaçı nomçılarka eşidteçı tıġladaçı tınl(ı)glarka g(a)rhlar adası tegmegülük toġmıř yultuz karşısı tüř bėrmegülük ig aġrıġ emgek üze emgenmegülük sünüş atış adası üze yokağmaguluk uçık yelpik üze uçınmaguluk yelvi kömen üze yelvikmegülük aġularıġ sıñırdeçı arvış küçin vitar adasın tığdaçı yavız tülñüñ ayıġ tüşin amırtġurtaçı alku ada tıđdalarıġ kėterdeçı d(a)r(a)nilar küçi üze kutağdaçı ootlar kuvraġı üze ki suvka kirġülük törüsin öşünü tegineyin.* “Ben şimdi sizin huzurunuzda bu öġreti mücevherinin vaizlerine, (onu) işiten (ve) dinleyen canlılara, yıldızlar tehlikesine maruz bırakmayan, yıldızların doġum sırasındaki kavgalarından koruyacak, hastalık₂ (ve) sıkıntıyı giderecek, savař₂ tehlikesiyle yokluk vermeyecek, cinlerden₂ koruyacak, büyüye₂ maruz bırakmayacak,

¹⁶⁶ Zülfikar, *tıġla*- ifadesini ses yansımali kelime olarak deġerlendirdiġi için bu çalışmada da ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar, 2018: 648

¹⁶⁷ bk. *dıġle*-.

zehirleri emecek, tüm kötülükleri engelleyecek, kötü düşleri₂ huzura erdirecek, bütün tehlikeleri giderecek, dharaniler gücüyle kutlu kılacak (olan) bitkiler (ve ilaçlar) demetiyle yıkanma törenini arz edeyim.” (Suv VII 375-391)

(5) *kim kayu tözünler bo nom erdinig nomlagalı tıñlagalı ugrasarlars aşınuça bo iki kırk törlüg ootlarıg alıp yungu kılmuş k(e)rgek*. “Öyle ki hangi asil, bu öğreti mücevherini tebliğ etmeyi (veya) dinlemeye niyetlense öncelikle bu otuz iki tür bitkiyi alarak yıkanmalıdır.” (Suv VII 391-394)

(6) *ëliglerin kavşurup tıñlazunlar sözleyin*. “Ellerini kavuşturup dinlesinler, (ben) söyleyeyim.” (Suv VIII 1194-1195)

(7) *bolmuşımniñ tıtagın nomlayı bereyin kop süzök köñülin tetrü tıñlañlar tep y(a)rlıkadı*. “Yaradılışımın sebebini anlatıvereyim, çok temiz/açık (bir) zihinle dikkatlice dinleyin! diye buyurdu.” (Suv X 59-61)

(8) *oronta bar erser, bo nom erdinig nomlataçı, m(e)n k(e)ntü özüm ıdalap, brahmalok, ezrua [yer]tinçüsindeki meñimin bo nom er[dinig tıñlaga]lı, barı tegingey m(e)n*. “(Şayet) nerede var ise bu öğreti cevherini vaaz eden biri, ben kendim₂ Brahmāloka dünyasındaki saadetimi bırakarak bu öğreti cevherini duymak için (ona) varacağım.” (Suv X 1461-1465)

(9) *tıñla-* (TT I 36.97)

Kar. *tıñla-* ‘dinlemek’ DLT I 96-11; DLT III 403-15, DLT III 403-17; OAKT 39,14; RKT 29/36a2

Tanıklar

(1) *yay baruban erküzi / akırı akın minduzı / toğdı yaruk yulduzı / tıñgle sözüm külgüsüz*. “Bahar giderken erimiş olan karlar coşkun seller gibi aktı, tan yıldızı doğdu, sözümü gülmeden dinle.” (DLT I 96-11)

(2) *er söz tıñgladı*. “Adam söz dinledi.” (DLT III 403-15)

(3) *anıñ üninge kamuğ kiyikler terilib tıñlar erdi*. “Onun sesine bütün hayvanlar toplanırdı ve onu dinlerdi.” (OAKT 39,14)

(4) *eger çıksalar sizñ içiñizde arturmazlar sizke meger artuqluğ ewitgeyler erdi sizler ara, tileyürler sizke bulğaklıkñı sizñ içiñizde tıñlağlılar ol olarka Tanrı bilgen zālimlerni*. (RKT 29/35b2-36a3)

tinglat-¹⁶⁸ ‘dinletmek’ Clauson, ED 522a; Gülensoy, KBS I 287; Nadalyayev vd. DTS 568b; Tieze I 623¹⁶⁹

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tinglat*- ‘dinletmek’ DLT II 359-3, DLT II 359-5

Tanıklar

(1) *ol manğa söz tınglattı.* “O bana söz dinletti.” (DLT II 359-3)

3.1.27. Tırmalama Anlamına Gelen Sesler

tırmal-¹⁷⁰ ‘tırmalanmak’ Gülensoy, KBS 895; Nadalyayev vd. DTS 569a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tırmal*- ‘tırmalanmak’ DLT II 230-19, DLT II 230-21

(1) *anınğ yüzi tırmaldı.* “Onun yüzü tırmalandı.” (DLT II 230-19)

3.1.27. Titreme Anlamına Gelen Sesler

titre- ‘titremek’ Clauson, ED 460a; Gülensoy, KBS II 901 Nadalyayev vd. DTS 564b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *titre*- ‘titremek’ AçB 379; Maytrı 5/29, 11/8; TT I 164; Uig III 8.5

Tanıklar

(1) *okın yürekiñe ursukmuş teg, sıkılır m(e)n emgekin, tolp et’özüm titreyür, ençim idi b(e)lgürmez.* “Okla kalbime vurulmuş gibi sıkılıyorum ızdırapla; bütün vücudum titriyor, huzurum hiç kalmadı.” (AçB 377-380)

(2) *ķorkınçı sönmedi bezer titreyür erti.* “Korkusu geçmedi, titreyip duruyordu.” (Maytrı 5/29-30)

¹⁶⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 648.

¹⁶⁹ bk. *dinlet*-.

¹⁷⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 119.

(3) *tıt sögüt budıķı ming türlügin titriyür.* (TT I 163-164)

Kar. *titre-* ‘titremek, sarsılmak’ OAKT 129,12, OAKT 138,17; RKT 28/31a2

Tanıklar

(1) *tağ içinde zelzele tüşti tağ titredi.* “Dağda deprem oldu, dağ sarsıldı.” (OAKT 129,12)

(2) *titreyü aytdı.* “Titreyerek konuştu.” (OAKT 138,17)

(3) *üdürdi Mūsā boğnundın yetmiş erni biziñ öđ urmuşımızķa, kaçan tuttı erse olarnı yer titremeki aytdı.* (RKT 28/30b3-31a3)

titreş- ‘titreşmek’ Clauson, ED 460b; Gülensoy, KBS II 902; Nadalyayev vd. DTS 564b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *titreş-* ‘titreşmek’ DLT II 217-25, DLT II 218-3; OAKT 123b,10

Tanıklar

(1) *kişi tumlıgdın titreşdi.* “Halk soğuktan titreşti.” (DLT II 217-25)

(2) *ol kadar titreşgeyler kim yel asıb yıgaçlar yapraķı neçük titrese anıñ kebi.* “Rüzgâr estiğinde ağaçların yaprakları nasıl titrerse, onlar da öyle titreşecekler.” (OAKT 123b,10)

titret- ‘titretmek’ Clauson, ED 460a; Gülensoy, KBS II 901¹⁷¹; Nadalyayev vd. DTS 564b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *titret-* ‘titretmek’ EUTS 241

Tanıklar

(1) *titret-:* “Titretmek” (EY-UT 241)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁷¹ bk. *titre-*

3.1.28. Savaş-Bozgun Anlamına Gelen Sesler

tokı- (II)¹⁷² ‘savaşmak, vuruşmak, bozguna uğratmak’ Clauson, ED 474a; Gülensoy, KBS 907¹⁷³; Nadalyayev vd. DTS 577a

Orh. *tokı-* ‘savaşmak, vuruşmak, bozguna uğratmak’ ŞU K 9, 11; ŞU G 2, 5; ŞU D 6, 8; ŞU B 2, 3

Tanıklar

(1) *ékinti süñüş [eñ il]ki ay altı yanıka t[okıdım] <...>* “İkinci savaş, birinci ayın altıncı gününde (idi), (onları) bozguna uğrattım <...> (ŞU K 9)

(2) *anta tokıdım.* “Orada bozguna uğrattım.” (ŞU G 2)

(3) *ol ay beş yëgirmike keyre başı üç birküde tatar birle katı tokıdım.* “O ayın on beşinde Keyre (İrmağı’nın) kaynağı (ile) Üç Birkü’de Tatarlarla şiddetli bir savaşa tutuştum.” (ŞU D 6)

(4) *ëki bodunug alıp tokuzunç ay <...> ükenig? tokıdım.* “İki halkı alıp dokuzuncu ay <...> bozguna uğrattım.” (ŞU B 3)

Uyg. *tokış-* ‘savaşmak, vuruşmak’ Maytrı 68/30,32, Maytrı 81/60

Tanıklar

(1) *amarıları kızartmış temirliğ çomakların başka tokışu yoğrutça miyilerin sançışu yiyürler.* “Bazıları kızgın demirli çomaklar ile başlarına vurarak yoğurt gibi beyinlerini çıkarıp yerler.” (Maytrı 68/30-33)

(2) *bir ikintişke bıçuşurlar .. kesişürler tokışurlar sançışurlar.* “Birbirleri ile vuruşurlar, kesişirler, dövüşürler.” (Maytrı 81/59-60)

Kar. *tokış-* ‘savaşmak, vuruşmak’ DLT I 170-17, DLT I 359-17, DLT II 103-17 vd.; OAKT 10,8, 29,16, 143,16; RKT 29/9b1, 29/27b3, 38/40b3 vd.

Tanıklar

(1) *kış yay bile tokuştı / kınğır közün bakıştı / tutuşkalı yakıştı / utgalımat oğraşur.* “Kış yazla vuruştı, kızgın gözle bakıştı, tutuşmak için yaklaştı, birbirini utmağa uğraşır.” (DLT I 170-17)

¹⁷² Zülfikar, *tokış-* ifadesini ses yansımali kelime olarak değerlendirdiği için bu çalışmada da ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar, 2018: 657

¹⁷³ bk. *tokuş-*.

(2) *eren alpı okıştılar / kınğır közin bakıştılar / kamuğ tolmun tokıştılar / kılıç kına küçün sıgdı.* “Yiğitler çağrıştılar, kızgın gözle bakıştılar, bütün silâhlarla çarpıştılar, kılıç kına güç sıgdı.” (DLT I 359-17)

(3) *begler tokuştı.* “Beyler harp ettiler, çarpıştılar.” (DLT II 103-17)

(4) *küçi tenği tokıştı / oğuş konum okuştı / çeriğ taba yakıştı / bizge kelip öç öter.* “Gücü yettiği kadar vuruştı, bütün oymağı çağırdı, askere yaklaştı, bize gelerek öç almak istiyor.” (DLT II 103-24)

(5) *agdı kızıl bayrak / toğdı kara toprak/ yetşü kelip Ograk / tokşıp anın keçtimiz.* “Kızıl bayrak yükseldi, kara toprak havalandı, Oğraklar yetişip geldi, savaş yapıp onun için geciktik.” (DLT III 183-9)

(6) *düşmanlar birle tokışur erdi.* “Düşmanlarla savşırdı.” (OAKT 29,16)

(7) *eger sısalar andlarını ‘ahdlerinde kiğdin, olar ta’n kılsalar diniñiz içinde tokuşunlar küfr başlarını, olar and yok olarka, bolğay kim yangalar.* (RKT 29/9a2-9b2)

3.1.29. Fısıldaşma-Ses Alçaltma Anlamı Taşıyan Sesler

aķru okı- ‘alçak sesle okumak’ Clauson, ED 89b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *aķru okı-* ‘alçak sesle okumak’ TİEM 73 214r/80

Tanıklar

(1) *ün eşitür okımağıl namāzında aķru yme okımağıl anda tilegil ekki ara yol.* (TİEM 73 214r/80)

aķru sözleş- ‘fısıldaşmak, sesi alçaltmak’ Clauson, ED 89b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *aķru sözleş-* ‘fısıldaşmak, sesi alçaltmak’ TİEM 73 418r/4

Tanıklar

(1) *bardılar anlar aķru sözleşürler.* (TİEM 73 418r/4)

amurt- ‘(ses) alçaltmak, kısmak’ Clauson, ED 163b; Nadalyayev vd. DTS 42b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *amurt-* ‘(ses) alçaltmak, kısmak, yatıştırmak, dindirmek’ DLT III 428-20, DLT II 429-4; RKT 37/55a1

Tanıklar

(1) *ol beg öpkese amurttı.* “O, beyin öfkeseini yatıştırdı.” (DLT III 428-20)

(2) *tosun münüp segirtsün / esizliğin amurtsun / itka keyik kaytarsun / tutmuş sanı umnalım.* “Tosun taya binip koştursun, onun haşarılığını dindirsin. Geyiğe köpeği saldırsın, avı tutulmuş sanarak umunalım.” (DLT III 429-4)

(3) *bütünlüğün anlar kim amurturlar ünlerin Tanrının yalawaçı katında, olar tururlar kim olar bezedi / arıttı Tanrı köñüllerini saknuqluqqa, anlarğa ol yarlıkamaq tağı teri uluğ.* (RKT 37/55a1-55b2)

ayduş- ‘kendi aralarında konuşmak’ Nadalyayev vd. DTS 30b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *ayduş-* ‘kendi aralarında konuşmak’ OAKT 100b,15; *aytuş-* OAKT 91,10

(1) *bas, bardılar tağı anlar oturişdılar ya‘ni bardılar asde söz ayduşdılar.* “Böylece, onlar gittiler ve anlaştılar, yani gittiler ve kendi aralarında alçak sesle konuştular.” (OAKT 100b,15)

(2) *bu habar leşker aytuşdı kim ‘abdullah bin ubey mundağ söz aytıb turur.* “Bu haber hakkında askerler konuşuyorlardı ki, güya Abdullah bin Ubeyy böyle sözler diyor.” (OAKT 91,10)

rāzlaş- (Far.+T.) ‘fısıldaşmak, gizli konuşmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *rāzlaş-* ‘fısıldaşmak, gizli konuşmak’ OAKT 77,10, OAKT 77,11; TİEM 73 400r/9, 401r/1, 401v/5 vd.; *razlaşmak* OAKT 78,6

Tanıklar

(1) *razlaştılar özgülük birle taķı perhiz birle...* “Kendi aralarında iman ve iyilikle konuştular...” (OAKT 77,11)

(2) *körmesmü sen yā bakmasmu sen anlarkā kim yığıldılar rāzdın yana yanarlar anar kim yığıldılar andın rāzlaşurlar yazuk birle tenđe keçmek birle yme yalavaç yarlığın tutmamak(k)a kaçan kelseler seņe alķış berürler seņe alķış bermedüki birle taņrı ayurlar özleri içinde nelük kınamas bizni taņrı anıñ birle kim ayur miz, tap ol anlarkā tamu kirgeyler anar neme yawuz yanıñ ol.* (TİEM 73 400r/8-401v/3)

(3) *ay anlar kim kertgündiler kaçan rāzlaşur erse siler yalavaçnı öñdün ıdıñlar rāzıñızlar öñdünide şadaķa, ol yegrek silerke arığrak, eger bulmasa siler bütünlükün taņrı yazuk örtgen yarlıķağan ol.* (TİEM 73 401r/1-3)

(4) *yawuz rāzlaşmañ yek turur ķadğuluğ bolğu üçün anlar kim kertgündiler ermes yas kılğalı anlarkā nerse meger <taņrı> destūrı birle, taņrı üze köñül ursun kertgünügliler.* (TİEM 73 401v/5-7)

(5) *ķorktuñuz mu öz turmaķdın razlaşmaķıñız kaynıda sadaķanı ya‘ni duşwar mu keldi sadaķa bermekiñiz razlaşmazdın öñ rasul birle.* “Gizli bir şey konuşmadan önce sadaka vermeye korkunuz mu yani peygamberle konuşmadan önce sada vermek size ağır mı geldi.” (OAKT 78,6)

sufşa- ‘fısıldamak’ Clauson, ED 793b; Nadalyayev vd. DTS 513a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *şufşa-* ‘fısıldamak, üflemek’ DLT III 286-22, DLT III 286-25, DLT III 286-26; RKT 26/78a1, RKT 29/56a2

Tanıklar

(1) *ol kulakka sufşadı.* “O, gizli bir sözü kulağa söyledi, fısıldadı.” (DLT III 286-22)

(2) *sökelge sufşadı.* “Hastaya okudu, üfledi.” (DLT III 286-26)

(3) *hayr yok üküñ içinde şuwşamaķlarında meger kim fermānlasa şadaķanı azu edğülükni azu oñarmaķnı boğun arasında, kim kim ķılsa anı Ol Taņrının rızāsın tileyü her-āyine berürmiz aña yanut uluğ.* (RKT 26/77b3- 78b3)

(4) bilmezler mü kim ol Tañrı bilür sırlarını, şuwşamışlarını, ol Tañrı bilgen ol örtüglilerni (RKT 29/56a1-3)

şuwşaş- ‘gizli söz fısıldaşmak’ Clauson, ED 866b; Nadalyayev vd. DTS 525a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. şuwşaş- ‘gizli söz fısıldaşmak’ DLT II 350-14, DLT II 350-16, DLT II 350-17;
çuwşaş- TİEM 73 72r/5, 147r/6

Tanıklar

(1) ol anıñ birle şuwşaşdı. “O, onunla birlikte gizli söz fısıldaştı.” (DLT II 350-14)

(2) yok edgülük üküş içinde ola<r> çuwşaşmaklarındın meger ol kim fermānladı şadağa birle azu edgülük birle azu yaraşturmak birle kişiler ara. (TİEM 73 72r/5-6)

(3) bilmesler mü bütünlükün tañrı bilür rāzlarını çuwlaşmışlarını çuwşaşmış bütünlükün tañrı örtüglilerni biligli ol. (TİEM 73 147r/6-7)

şuwşat- ‘fısıldatmak’ Clauson, ED 866b; Nadalyayev vd. DTS 525a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. şuwşat- ‘fısıldatmak’ DLT II 337-6, DLT II 337-9

Tanıklar

(1) ol mening kulakka söz şuwşattı. “O, benim kulağıma söz fısıldattı.” (DLT II 337-6)

tikileş- ‘fısıldaşmak’ Clauson, ED 482a; Nadalyayev vd. DTS 559a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. tikileş- ‘fısıldaşmak’ TT I 74.74, TT I 91

Tanıklar

(1) til talaşur çasut yongağ tikileşir. (TT I 74.74)

yaşru¹⁷⁴ **ayt-** ‘fısıldaşmak, gizlice söylemek’

¹⁷⁴ yaşru kelimesi Karahanlı Türkçesi döneminde ‘gizli’ anlamına gelecek şekilde kullanılmış olup örneğe Clauson, ED 979a ve Nadalyayev vd. 247a’da rastlanmıştır.

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. yaşru ayt- ‘fısıldaşmak, gizlice söylemek’ TİEM 73 235v/6

Tanıklar

(1) meşgûl turur köñülleri yaşru aytarlar erdi rāzlarını anlar kim küç kıldılar ermez mü <bu> meger bir ādemi silerke meşzer kelir mü siler ya’ni tutar mu siler cāḍulukḡa siler körür siler. (TİEM 73 235v/5-7)

3.1.30. Geçinememe Anlamı Taşıyan Sesler

tok tok bol-¹⁷⁵ ‘kadın ile koca arasında geçimsizlik olmak’ Clauson, ED 464b; Nadalyayev vd. DTS 576a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. tok tok bol- ‘kadın ile koca arasında geçimsizlik olmak’ DLT I 333-3

Tanıklar

(1) er kissi birle tok tok boldı. “Karı ile koca arasında geçimsizlik oldu.” (DLT I 333-3)

3.1.31. Üfürme-Tükürme Anlamı Taşıyan Sesler

tüfkür- ‘tükürmek’ Gülensoy, KBS II 942

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. tüfkür- ‘tükürmek’ OAKT 28b,2

Tanıklar

(1) yüzinge tüfkürdi aydı tüfü senge. “Onun yüzüne tükürdü ve tüh sana, dedi.” (OAKT 28b,2)

¹⁷⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 297.

ür- (II)¹⁷⁶ ‘üflemek’ Clauson, ED 195b; Gülensoy, KBS II 992; Nadalyayev vd. DTS 626b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. ür- ‘üflemek’ DKPAM 0442, 2600; Maytrı 113/8; Suv III III.3b.10, 154.4; Suv VI 0582; TT W 24

Tanıklar

(1) *küvrüg tokıp labay ürtiler taluyka kireli anuk boltılar.* “Davul çalıp lo pei üflediler, denize girmek için hazırlandılar.” (DKPAM 0442-0443)

(2) *ol örtenür kara bulıt ... tütünüg üre yarlıkır.* “Bu tutuşan kara bulut ... dumanı haşmetle üfler.” (Maytrı 113/7-8)

(3) *uluğ nomluğ labayığ ürdeçilerke uluğ nomluğ tuuğuğ örü tikdeçilerke uluğ nomluğ y(a)ruğuğ örü tutdaçılarka inçip alku tınl(ı)ğlar oğlanın inçgülig mengilig asıgılg tusuluğ kılğalı küsüşin ürüg uzatı nom buşı birip azmışlarığ yırçilep uluğ tüşke utlıka tegürüp mengü mengig tanuqlatdurtaçılarka bo muntağ osuğuğ kamağ büğü biliglig burkanlarka ol atı kötrülmüşlerke etözüm üzetilim üze kongülüm üze qop uğurın töpümin engiñip süzüük kirtgünç kongülin yinçürü töpün yukünü teginür m(e)n.* “Ulu öğreti (*Dharma*) borusunu üfleyeceklerle; ulu öğreti (*Dharma*) tuğunu yukarı kaldıracaklara; ulu öğreti (*Dharma*) ışığını yukarı doğru yükselteceklerle; sonra bütün canlı yaratıkları rahat, mutlu, kazançlı duruma getirmek dileğiyle uzun süre öğreti sadakası (*Dharma dhana*) verip, yoldan çıkmışları yola sokup, ulu ödüle, karşılığa ulaştırıp, sonsuz mutluluğu tanıttıracaklara; böylesi, benzer bütün büyü bilgili Budalara, o adı yüceltilmişlere (*Lokajyeştha*) vücudumla, dilimle, gönlümle, tam zamanında kafamı eğip, temiz inançlı gönülle secde ederek baş(ım)la saygıyla eğilirim.” (Suv III III.3b.10-133.1)

(4) *nomluğ labayığ ürüp nomluğ tuğuğ örü tikip nomluğ yağmur yağıñip biş ajun tınl(ı)ğ oğlanların süzüük kirtgünç köñül öriñip nom bulunçinga tegürüp alkınmaksız tükemeksiz inçgü mengi üze toğurup k(a)ltı bodis(a)t(a)vlarnıñ pratyikabutlarnıñ arħantlarnıñ edgülig töz yltızlarıña tükellig kılı y(a)rlıkamaklıg kayu ıduğ işleri <bar> erser amtı m(e)n ol kamağ burkanlarnıñ ol antağ ıduğ işleriñe qop süzüük kirtgünç köñülin artuğraq iyin ögirür m(e)n*

¹⁷⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

sevinür m(e)n öge alḳayu teginür m(e)n. “Öğreti (Dharma) borusunu üfleyip, öğreti (Dharma) tuḡunu yukarı kaldırıp, öğreti (Dharma) yağmurunu yağdırıp, beş varlık şeklindeki (Pañca-gati) canlılar için temiz inançlı gönül besleyip, öğreti (Dharma) kazancına ulaştırıp, (onları) bitmez, tükenmez rahat, huzur ile doyurup, böylelikle Bodhisattvaların, Pratyekabuddhaların, Arhantların iyi köklerine hakim duruma getirip, buyurmaklı hangi işleri (var) ise, şimdi ben, o, bütün Budaların o, öylesi kutsal işlerine tam temiz inançlı gönülle, fazlasıyla sevinir, kıvanırım, (o işleri) överek, methederek yerine getiririm.” (Suv III 154.4-18)

(5) anın amtı s(e)n tözinler oḡlıya, ken keligme ülerte ḳatıḡlanmaḳlıḡ küçün üze asanḳelar içindeki alp ḳılḡuluk işlerig tüzü tükel kılıp iki törlüg yeviglerin eḡsüksüz yevetiḑ ḳamaḡ tözinler kezigindin erṡip üç uḡuş yertinçütin ünüp alḳuta baḑdınḳı yeg bolup, söḡütler eligi m(a)habodi söḡüt tüpinte v(a)ḑırlıḡ v(a)çırazan örgün üzesinte b(e)ḳ baḑdaḑını olorup ḑ{a}mnu (oku: ḑ(i)mnu) süüsün uṡup burhan ḳutın bulup; üç tegzinç iki y(e)ḡ(i)rmi bölöḳlüḡ; darmaçak(i)r nom tilgenin evirip, üzeliksiz nomluḡ küvrügüḡ yanḳurtu tokıḑ üzeliksiz edḡü tetyük nomluḡ labayıḡ edḡüti ürüp , üzeliksiz yeg baḑdınḳı idok nomluḡ tooḡuḡ örü tikip, üzeliksiz y(a)ruḳ yaḑuḳ nomluḡ yula tamturup, üzeliksiz noḑ taṡıḡlıḡ nomlu yağmur yaḡıtıp, ülgüsüz sansız yüz miṡ tümen kolti nayut sanınça tınl(i)ḡlarnıḡ nizvanılıḡ ḳaḑḡuların tarḳarıp; uçsuz ḳıdıḡsız uluḡ emḡekliḡ taloy üḡüztin keçürüp ulsuz tüpsüz tuḡmaḳ ölmekliḡ sansarlıḡ tegzinçtin taḑḳaru tartıp; sansız saḳıḑsız burhanlar birle oḡaḑmadın tuḑ bolḡuluk edḡülerke tükellig ḳılḡay s(e)n tep y(a)rlıḳaḡay tep y(a)rlıḳadı. “Onun için şimdi ey sen soylular oḡlu, ileride gelecek olan zamanlarda gayretli gücün ile Asaṡkhyeya içindeki zahmet gerektiren işleri bütünüyle yapıp iki tür donanımını eksiksiz donatıp bütün soylular sırasından (arasından) geçip üç nesil yeryüzünden çıkıp herkesten daha üstün olup ağaḑların hükümdarı Mahabodhi (adlı) ağaḑ dibinde elmas işlemeli taht üzesinde baḑdaḑ kurup, oturup şeytan ordusunu yenip buda kutsallıḡına erişip üç tomar 12 bölümlü öğreti tekerleḡini çevirip, en üstün öğreti davulunu çalıḑ vurup en üstün iyi denilen öğreti borusunu iyice üfleyip üstün kutsal öğreti bayraḡını yukarı kaldırıp en üstün parlak ışıklı öğreti meḑalesini tutuḑturup en üstün tatlı öğreti yağmurunu yağdırıp sayısız yüz bin tümen (= 100.000 x 10.000 = 1 milyar) Koi, Nayuta sayısınca canlıların ihtiras kayḡılarını uzaklaḑtırıp uçsuz bucaksız büyük zahmetli okyanustan geçirip sonsuz doğum ve ölüm Samsara döḡüsünün dıḑına çekip sayısız budalar ile gözden kaçırmadan (dikkatlice) vakitlice iyilikleri tamamıyla gerḑekleḑtireceksin diye buyuracak diye söyledi.” (Suv VI 563-597)

Kar. ür- ‘üflemek, körüklemek’ DLT I 164-18, DLT I 337-12; KB 4601; OAKT 8,1; RKT 30/22a1, 34/72a3; TİEM 73 240r/1, 302v/3, 333r/6

Tanıklar

(1) *ol ot ürdi.* “O, ateş üfledi.” (DLT I 164-18)

(1) *aydı körüki ürün kaçan kim kıldı erse ot...* “Ateşi hazırladıktan sonra, ‘körükleyin’ dedi.” (OAKT 8,1)

(2) *kaçan kim tüp tüz kılsa-miz anı, ürse men anı içine men yaratmış cāndın, tüşünler anar yüknügliler.* (RKT 30/21b3-22a2)

(3) *kaçan törütse men anı, ürse men anı içine rûhumdın, tüşünler anar secde kılığlılar.* (RKT 34/72a3-72b2)

(4) *ol tişi kim küdezdi uwut endāmını ürdimiz anı içine biziñ cānımıznı kıldımız anı anı oğlını nişān ciḥānlıglarḳa.* (TİEM 73 240v/9-240r/1)

(5) *yana tüzüt(t)i anı ürdi anı içine öz törütmiş cāndın kıldı silerke eşitgüni taḳı körgüni taḳı köñüllerni, az turur ol kim sipās öter siler.* (TİEM 73 302v/3-4)

(6) *kaçan şüretin tüzdüm erse ürdüm anı içine men törütmişim cāndın tüştiler anar yüknügliler bolup.* (TİEM 73 333r/5-6)

ürül- ‘üfürülmek’ Clauson, ED 230a; Gülensoy, KBS II 992¹⁷⁷; Nadalyayev vd. DTS 627a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. ürül- ‘üfürülmek’ EUTS 273

Tanıklar

(1) *ürül-*: “Üfürülmek.” (EUTS 273)

Kar. ürül- ‘üflenmek, şişirilmek’ DLT I 195-20, DLT I 195-22, DLT I 195-23, DLT I 195-27; OAKT 24,10; RKT 31/69b3, RKT 34/11b1, RKT 35/16a3, RKT 35/16b3, RKT 37/74a3

Tanıklar

(1) *kap ürüldi.* “Tulum şişirildi.” (DLT I 195-22)

¹⁷⁷ bk. *ür-*

(2) *ot üründü.* “Ateş üflendi.” (DLT I 195-23)

(3) *yalnğuk üründümiş kap ol, agzı yazlıp alkınur.* “Adam oğlu şişirilmiş tulum gibidir, ağzı açıldığında esner.” (DLT I 195-27)

(4) *ol kün ürlüney burğu içre.* “O gün Sur’a üflenecek.” (OAKT 24,10)

(5) *ol kün kim ürlür borğu içiñe, tétermiz yazukluğlarını, ol kün çağır közlügler.* (RKT 31/69b2-70a1)

3.1.32. Sürme-Sürtme-Sıvama Anlamı Taşıyan Sesler

türt-¹⁷⁸ ‘sürtmek, sürmek’ Clauson, ED 535a; Nadalyayev vd. DTS 599b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *türt-* ‘sürtmek, sürmek’ ADFH 135; Suv VII 680

Tanıklar

(1) [*ötrü ol keyikçi er karaja toon kedip*] *okıña anahal agu türtdi.* “Bundan sonra avcı, rahip elbisesi giyip, öldürücü zehrini okuna sürdü.” (ADFH 135-136)

(2) *ulugı kiçigi tapınça tört burnaça tolu suvın arıg edgü tatıglıg tütsügin çeçekin tapınzun üd kolu eyin ançulayu ok aszun tütsü[g es]rük esriñü pra küsetriler içinte saçıp türtüp yıd yıpar.* “Büyük küçük ne varsa dört su kabında dolu suyla saf, iyi, güzel kokulu, mevsimine uygun çiçeklerle tapınsın, ipekli güneşlikler² içinde saçıp sürerek güzel kokuları².” (Suv VII 675-680)

Kar. *türt-* ‘sürtmek, sıvamak, çalmak’ DLT III 425-25, DLT III 426-3

Tanıklar

(2) *köñge yağ türtti.* “Köne yağ sürttü, sıvadı, çaldı.” (DLT III 425-25)

türtül-¹⁷⁹ ‘sürülmek’ Clauson, ED 536b; Nadalyayev vd. DTS 599b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *türtül-* ‘sürülmek’ DLT I 486-17; DLT II 229-15, DLT II 229-17

¹⁷⁸ Zülfikar, *türt-* ifadesini ses yansımali kelime olarak değerlendirdiği için bu alışmada da ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar, 2018: 663

¹⁷⁹ Zülfikar, *türtül-* ifadesini ses yansımali kelime olarak değerlendirdiği için bu alışmada da ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar, 2018: 663

Tanıklar

(1) *begler atın argurup / kadıhu anı turgurup / menğızi yüzi sargarıp / kürküm anğar türtülür.* “Beyler atlarını yordular, kaygı onları durdurdu; yüzleri, benizleri sarardı; sanki safran sürülmüştü.” (DLT I 486-17)

(2) *terige yağ türtüldi.* “Deriye yağ sürüldü.” (DLT II 229-15)

türtün⁻¹⁸⁰ ‘yağ sürünmek, sürünür görünmek’ Clauson, ED 537a; Nadalyayev vd. DTS 599b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *türtün*- ‘yağ sürünmek, sürünür görünmek’ DLT II 240-11, DLT II 240-14

Tanıklar

(1) *ol öziñge yağ türtüldi.* “O, kendine yağ süründü.” (DLT II 240-11)

türtüş⁻¹⁸¹ ‘yağ sürmekte yarış etmek’ Clauson, ED 537a; Nadalyayev vd. DTS 599b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *türtüş*- ‘yağ sürmekte yarış etmek’ DLT II 205-20, DLT II 205-24

Tanıklar

(1) *ol meniñ birle koguşka yağ türtüşdi.* “O, benimle deriye yağ sürmekte yarış etti.” (DLT II 205-20)

3.1.33. Çok Konuşma-Yanşaklama Anlamı Taşıyan Sesler

yangşat⁻¹⁸² ‘bir kimsenin başını çok sözle, yanşaklıkla ağrıtmak’ Clauson, ED 953a; Gülensoy, KBS II 1061; Nadalyayev vd. DTS 235a

Orh. Tanıklanmamıştır.

¹⁸⁰ Zülfikar, *türtün*- ifadesini ses yansımali kelime olarak değerlendirdiği için bu alışmada da ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar, 2018: 663

¹⁸¹ Zülfikar, *türtüş*- ifadesini ses yansımali kelime olarak değerlendirdiği için bu alışmada da ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar, 2018: 663

¹⁸² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan alışma için bk. Karasu, 2013: 92.

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *yangşat-* ‘bir kimsenin başını çok sözle, yanlışlıkla ağrıtmak’ DLT II 359-19, DLT II 359-23

Tanıklar

(1) *ol anıñ başın yangşattı.* “O, yanlışlıkla onun başını ağrıttı.” (DLT II 359-19)

3.1.34. Yırtma-Parçalama Anlamı Taşıyan Sesler

yırt-¹⁸³ ‘yırtmak, parçalamak’ Clauson, ED 958b; Gülensoy, KBS II 1143; Nadalyayev vd. DTS 268b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *yırt-* ‘yırtmak, parçalamak’ EUTS 295; SuvKaya 416

Tanıklar

(1) *yırt-*: “Yırtmak.” (EUTS 295)

(2) *etimin yinimin yıra yırtta tartarlar yırarlar.* (SuvKaya 416)

Kar. *yırt-* ‘yırtmak’ DLT I 323-9, DLT I 341-15, DLT III 435-6, DLT III 435-8; KB 4966

Tanıklar

(1) *anıñ tonın çır yırttı.* “Onun elbisesini çirt yırttı.” (DLT I 323-9)

(2) *anıñ tonın tırt tırt yırttı.* “Onun elbisesini cart cart yırttı.” (DLT I 341-15)

(3) *ol tonın yırttı.* “O, elbisesini yırttı.” (DLT III 435-6)

(4) *kalık yırttı keçmiş kara köñlekin / açıldı yarık yüz kötürdi egin.* “Gökyüzü üzerine geçirdiği siyah gömleği yırttı; peçesini kaldırdı, parlak yüzü açıldı.” (KB 4966)

yırtıl-¹⁸⁴ ‘ Clauson, ED 961a; Gülensoy, KBS II 1144; yırtılmak’ Nadalyayev vd. DTS 268b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁸³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 12.

¹⁸⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 12.

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *yırtıl-* ‘yırılmak’ DLT I 41-17, DLT III 106-9, DLT III 106-15, DLT III 107-1; OAKT 35b,10

Tanıklar

(1) *ton yırtıldı.* “Elbise yırtıldı.” (DLT III 106-9)

(2) *atsa okın kez kerip kimtür anı yıgdacı / tağığ atıp ograsa özi kuyı yırtılır.* “Okunu gezleyip atsa ona engel olacak kimdir? Atılan ok dağa uğrasa, dağın özü ve kuytusı yırtılır.” (Zmanı anlatarak diyor ki: Zaman okunu gezledikten sonra atarsa ve ona bir dağı amaç tutarsa, dağın düzü ve koynu parça parça olur, yırtılır).” (DLT III 106-15)

(3) *anban yırtıldı.* “Çuval yırtıldı.” (OAKT 35b,10)

*yırtın*¹⁸⁵ ‘yırtar görünmek’ Clauson, ED 961a; Gülensoy, KBS II 1143¹⁸⁶; Nadalyayev vd. DTS 268b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *yırtın-* ‘yırtar görünmek’ DLT III 108-17, DLT III 108-19, DLT III 108-20

Tanıklar

(1) *ol tonın yırtındı.* “O, elbisesini yırtar göründü.” (DLT III 108-17)

*yırtış*¹⁸⁷ ‘yırtmakta yardım etmek’ Clauson, ED 961a; Gülensoy, KBS II 1143¹⁸⁸; Nadalyayev vd. DTS 268b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *yırtış-* ‘yırtmakta yardım etmek’ DLT III 101-8, DLT III 101-11

Tanıklar

¹⁸⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 12.

¹⁸⁶ bk. *yirt-*.

¹⁸⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 12.

¹⁸⁸ bk. *yirt-*.

(1) *ol anğar böz yırtışdı*. “O, ona bez yırtmakta yardım etti.” (DLT III 101-8)

3.2. HAYVANLARA ÖZGÜ SESLER

3.2.1 Eşeklere Özgü Sesler

anğıla- ‘eşegin çıkardığı ses, anırmak’ Clauson, ED 186b; Gülensoy, KBS I 70¹⁸⁹; Nadalyayev vd. DTS 47a; Tietze I 178¹⁹⁰

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *anğıla-* ‘eşegin çıkardığı ses, anırmak’ DLT I 311-13, DLT I 311-14, DLT I 311-15; *ağır-* TİEM 73 172r/1

(1) *eşyek anıladı*. “Eşek anırdı” (DLT I 311- 13)

(2) *yana anlar kim kıtsuz boldılar ot içinde anlarkā anıy içinde it ulımaķı kışnemeki eşek ağırmaķı*. (TİEM 73 172r/1)

3.2.2 Develere Özgü Sesler

bakır- ‘bağırarak’ Clauson, ED 318a; Gülensoy, KBS I 103; Nadalyayev vd. DTS 82b; Tietze I 261

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *bakır-* ‘bağırarak’ DLT III 186-7, DLT III 186-8, DLT III 186-9

Tanıklar

(1) *tewey bakırdı*. “Deve bağırdı.” (DLT III 186-7)

bozla- ‘bozlamak, bağırarak, ses vermek’ Clauson, ED 392a; Gülensoy, KBS I 167; Nadalyayev vd. DTS 115b; Tietze I 378

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁸⁹ bk. *anır-*.

¹⁹⁰ bk. *anır-*.

Kar. bozla- ‘bozlamak, bağırarak, ses vermek’ DLT I 120-19; DLT III 291-19, DLT III 291-21, DLT III 291-22; *bozlamak* OAKT 132b, 25

Tanıklar

(1) *inğan inğrasa botu bozlar*. “Dişi deve inlerse, yavrusu ses verir.” (DLT I 120-19)

(2) *titir bozladi*. “Dişi deve bağırırdı.” (DLT III 291-19)

(3) *tewelering bozlamakı bakramakı*. “(Develerin) bağırması ve çağırması.” (OAKT 132b, 25)

bozlat- ‘deve vb. hayvanları böğürtmek’ Clauson, ED 392a; Gülensoy, KBS 167; Nadalyayev vd. DTS 115b; Tietze I 378¹⁹¹

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. ‘deve vb. hayvanları böğürtmek’ DLT II 341-4, DLT II 341-7

Tanıklar

(1) *ol botunu bozlattı*. “O, deve yavrusunu böğürttü” (DLT II 341-4)

inğra- ‘inlemek’ Nadalyayev vd. DTS 175a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *inğra-* ‘inlemek’ DLT I 120-18

Tanıklar

(1) *inğan inğrasa botu bozlar*. “Dişi deve inleyince boduk deve ses verir.” (DLT I 120-18)

inğran- ‘inlemek’ Nadalyayev vd. DTS 175a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *inğran-* ‘inlemek’ DLT I 289-19, DLT I 289-21

Tanıklar

¹⁹¹ bk. *bozla-*.

(1) *inğan inğrandı*. “Deve inledi.” (DLT I 289-19)

tapraş-¹⁹² ‘(deve) hep birlikte sıçramak, hoplamak’ Clauson, ED 445a; Nadalyayev vd. DTS 535a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tapraş-* ‘(deve) hep birlikte sıçramak, hoplamak’ DLT II 217-17, DLT II 217-19

Tanıklar

(1) *tewey kamuğ tapraşdı*. “Develer bütün sıçraştı.” (DLT II 217-17)

taprı-¹⁹³ ‘(deve) sıçramak, hoplamak’ Clauson, ED 443b; Nadalyayev vd. DTS 535a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *taprı-* ‘(deve) sıçramak, hoplamak’ DLT III 277-12, DLT III 277-15

Tanıklar

(1) *tewi taprıdı*. “Deve sıçradı, hopladı.” (DLT III 277-12)

tepret-¹⁹⁴ ‘sıçratmak’ Clauson, ED 444a; Nadalyayev vd. DTS 546b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tepret-* ‘sıçratmak’ DLT II 329-28, DLT II 360-5, DLT II 362-7 vd. ; KB ; OAKT 132b, 23, OAKT 133,2

Tanıklar

(1) *er teweysin tepretti*. “Adam devesini sıçrattı.” (DLT II 329-28)

(2) *duhul urdılar ‘elemlerini tebrettiler*. “Davullar çaldılar, bayraklar salladılar.” (OAKT 132b,23)

¹⁹² Zülfikar, *tapraş-* ifadesini ses yansımali kelime olarak değerlendirdiği için bu çalışmada da ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar, 2018: 641

¹⁹³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 641

¹⁹⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 645

(3) *başını tebretdi takı aydı.* “Kafasını salladı ve dedi.” (OAKT 133,2)

3.2.3. Koyun ve Kuzulara Özgü Sesler

bele- ‘melemek’ Clauson, ED 332b; Gülensoy, KBS II 600; Nadalyayev vd. DTS 93a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *bele-* ‘melemek’ DLT III 206-18, DLT III 270-9, DLT III 270-10, DLT III 270-11

Tanıklar

(1) *koy beledi.* “Koyun meledi.” (DLT III 206-18)

(2) *koy beledi.* “Koyun meledi.” (DLT III 270-9)

3.2.4. Atlara Özgü Sesler

bırkır- ‘homurdanmak, genizden ses çıkarmak’ Clauson, ED 361a; Nadalyayev vd. DTS 105b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *bırkır-* ‘homurdanmak, genizden ses çıkarmak’ DLT II 171-23, DLT II 171-25, DLT II 171-26

Tanıklar

(1) *at bırkırdı.* “At homurdandı, genizden ses çıkardı.” (DLT II 171-23)

kişne- ‘kişnemek’ Clauson, ED 754a; Gülensoy, KBS I 529; Nadalyayev vd. DTS 310b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kişne-* ‘kişnemek’ DLT I 236-3; DLT III 302-18, DLT III 302-19, DLT III 302-20, DLT III 302-21; OAKT 132b,25; TİEM 73 172r/1

Tanıklar

(1) *yaşın atıp yaşnadı, tuman turup tüşnedi / adgır kısır kişnedi, ügür alıp okraşur.* “Buluttan şimşek çaktı; ortalığı sis kapladı. Aygır ile kısraklar baharın işaretini görüp sevinçten bağrıştılar ve kişnediler. Her aygır kısrağını yanına alıp gitti” (DLT I 236-3)

(2) *at kişnedi*. “At kişnedi” (DLT II3 02-18)

(3) *katır kişnedi*. “Katır kişnedi” (DLT III 302-19)

(4) *atların kişnemeki*. “Atların kişnemesi.” (OAKT 132b,25)

(5) *yana anlar kim kıtsız boldılar ot içinde anlarğa anıı içinde ıt ulımaķı kişnemeki eşek ağırmaķı*. (TİEM 73 172r/1)

okra- ‘yem zamanında kişnemek, homurdanmak’ Clauson, ED 92a; Gülensoy, KBS II 618; Nadalyayev vd. DTS 369b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *okra-* ‘yem zamanında kişnemek, homurdanmak’ DLT I 275-4, DLT I 275-6

Tanıklar

(1) *at okradı*. “At kişnedi, yem zamanında at homurdandı.” (DLT I 275-4)

okraş- ‘birlikte kişnemek’ Clauson, ED 92b; Gülensoy, KBS II 618; Nadalyayev vd. DTS 369b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *okraş-* ‘birlikte kişnemek’ DLT I 235-22, DLT I 235-24, DLT I 235-25, DLT I 236-4

Tanıklar

(1) *yund kamug okraşdı*. “Bütün atlar yemi görünce kişnediler.” (DLT I 235-22)

(2) *yaşın atıp yaşnadı, tuman turup tuşnadı / adhgır kısır kişnedi / öğür alıp okraşur*. “Şimşek çaktı, bulut durup karşılaştı, aygır kısır kişnedi, öğür alıp okraşur.” (DLT I 236-4)

tikre- ‘ses vermek’ Clauson, ED 486a; Nadalyayev vd. DTS 559a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tikre-* ‘atın toynak ve ayağından çıkan ses’ DLT III 280-1, DLT III 280-4, DLT III 280-5, DLT III 280-6

Tanıklar

(1) *at adhakı tikredi*. “Atın ayağı ses çıkardı” (DLT III 280-1)

tikreş- ‘atın toynaklarından ses çıkmak’ Clauson, ED 486b; Nadalyayev vd. DTS 559a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tikreş-* ‘atın toynaklarından ses çıkmak’ DLT II 209-6, DLT II 209-8, DLT II 209-

9

Tanıklar

(1) *atlar adakı tikreşdi*. “Atların toynakları ses çıkardı” (DLT II 209-6)

3.2.5. Köpeklere Özgü Sesler

çağıla- (II) ‘dövülerek çenilemek, kötü söyleyip bağırmak’ Clauson, ED 426a; Nadalyayev vd. DTS 139a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çağıla-* ‘dövülerek çenilemek, kötü söyleyip bağırmak’ DLT III 404-14, DLT III 404-18, DLT III 404-20, DLT III 404-21

Tanıklar

(1) *it çağıladı*. “Köpek dövülerek çeniledi.” (DLT III 404-14)

ker- ‘havlamak, ürmek’ Clauson, ED 735b; Nadalyayev vd. DTS 300a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *ker-* ‘havlamak, ürmek’ DLT II 8-8

Tanıklar

(1) *it kerdı*. “Köpek ürdü.” (DLT II 8-8)

kerit- ‘havlatmak, ürdürmek’ Clauson, ED 739b; Nadalyayev vd. DTS 301a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. kerit- ‘havlatmak, ürdürmek’ DLT II 305-9, DLT II 305-11

Tanıklar

(1) *ol itın keritti*. “O köpeğini havlattı” (DLT II 305-9)

sinğıla- (I) ‘hayvanların soğuktan hırıldaması’ Clauson, ED 840a; Nadalyayev vd. DTS 500b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. sinğıla- ‘soğuktan zırcılamak; donacak halde soğumak’ DLT III 405-5, DLT III 405-7, DLT III 405-8, DLT III 405-10; *sinğile-* DLT III 405-5, DLT III 405-7, DLT III 405-8, DLT III 405-10

Tanıklar

(1) *it sinğıladı*. “Soğukta köpek zırcıladı.” (DLT III 405-5)

ür- (III)¹⁹⁵ ‘havlamak’ Clauson, ED 196a; Gülensoy, KBS II 992; Nadalyayev vd. DTS626b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. ür- ‘havlamak’ EUTS 273

Tanıklar

(1) *ür-*: “Havlamak.” EUTS 273

Kar. ür- ‘havlamak’ DLT I 164-18, DLT I 164-20, DLT III 5-15; KB 6601; OAKT 9,20

Tanıklar

(1) *it ürdi*. “Köpek havladı” (DLT I 164-20)

(2) *tilki öz yinige ürse udhuz bolur*. “Tilki kendi inine karşı ürerse uyuz olur.” (DLT III 5-15)

¹⁹⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karasu, 2013: 12.

(3) *çadan teg tikerler çibun teg sorarlar / köpek teg ürerler kayusun urayı.* “Onlar akrep gibi sokarlar, sinek gibi kanımı emerler, köpek gibi havlarlar; hangisine yetişeyim.” (KB 6601)

(4) *kayda erse it ürgey bizni tapğaylar.* “Bir yerde köpek havlarsa bizi ulurlar.” (OAKT 9,20)

3.2.6. Fillere Özgü Sesler

çarla- (II) ‘fillerin bağırması’ Clauson, ED 429b; Nadalyayev vd. DTS 141a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çarla-* ‘fillerin bağırması’ DLT III 295-17, DLT III 295-19, DLT III 295-22 vd.

Tanıklar

(1) *yangan çarladı.* “Fil bağırdı” (DLT III 295-19)

çarlaş- (II) ‘filler bağırmak, kükremek’ Clauson, ED 430a; Nadalyayev vd. DTS 141a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çarlaş-* ‘filler bağırmak, kükremek’ DLT II 210-7, DLT II 210-9, DLT II 210-10

Tanıklar

(1) *yengenler çarlaşdı.* “Filler kükredi, bağıştı” (DLT II 210-9)

çogıla- (II) ‘fil bağırmak’ Clauson, ED 497b; Nadalyayev vd. DTS 152a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çogıla-* ‘fil bağırmak’ DLT III 295-22, DLT III 295-24

Tanıklar

(1) *çogıladı.* “Filin bağırması anlamına gelir.” (DLT III 295-22)

et- (I) ‘böğürmek’ Clauson, 39b; Gülensoy, KBS II 674; Nadalyayev vd. DTS 186b

Orh. *et-* ‘böğürmek, ötmek’ BK B 5

Tanıklar

(1) *tagda sıgun etser <...> sakınur men.* “Dağda geyiklerin böğürmesi (misali) <...> düşünürüm. (BK B 5-6)

Uyg. et- ‘böğürmek’ IB 21

Tanıklar

(1) *karı üpgüg yıl yarumazkan etdi. ödmeñ, körmeñ, ürküt[m]eñ tir. Ança biliñ: [edgü oñ].* “Yaşlı hüthüt (kuşu) (yeni) yıl (sabahı daha ortalık) ağarmamışken öttü. Heyecanlanmayın, bakmayın, ürkütmeyin, der. Öylece bilin.” (IB 21)

Kar. öt- ‘ötmek’ DLT I 529-7; DLT II 290-7; DLT III 194-16 vd.; KB 76, 77, 78, 4963

Tanıklar

(1) *senden kaçar sundılaç / mende tiner kargılaç / tatlığ öter sanduvaç / erkek tişi uçruşur.* “Yund kuşu senden kaçar, kırlangıç bende dinlenir, bülbül tatlı tatlı öter, erkek dişi bende çiftleşir.” (DLT I 529-7)

(2) *buç buç öter semürgük / boğzı uçun menğlenür.* “Güzel öten semürgük kuşu tane gördüğünde boğazı için toplar.” (DLT II 290-7)

(3) *yaruk yulduz togarda udhnu kelip bakarmen / satulayu sayraşıp tatlığ ünün kuş öter.* “Parlak yıldız doğduğunda uyanır gelir bakarım. Kuşlar gevezelik yapıp tatlı sesle ötüşerek şakırlar.” (DLT III 194-16)

(4) *korday kugu anda uçup yumgın öter / kuzgun yağan sayrap anın üni büter.* “Korday kuğu orada uçup toplanarak öter, kuzgun, alacakarga öterek bu yüzden sesleri kısılır.” (DLT III 240-25)

3.2.7. Aslanlara-Ejderhalara Özgü Sesler

etine- ‘kükremek’ Clauson, ED 60b; Nadalyayev vd. DTS 188a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. etine- ‘kükremek’ DKPAM 2917; Suv V 0457

Tanıklar

(1) *irig sarsıg savlıg luular bir ikintike küvenç köñü/öritip ertingü katıg ünin et(i)neyürler.* “Kötü, kaba sözlü ejderhalar karşılıklı mağrurluk besleyip son derece sert sesleriyle kükreler.” (DKPAM 2915-2918)

(2) *aslanlar etinin etineyü aç a adıra ukıtayın*. “Aslanlar sesi ile seslenerek ayrıntılı olarak yokluk dharmasının yorumunu açıklayayım.” (Suv V 0456-0457)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

3.2.8. Kazlara Özgü Sesler

kağ kuğ ét- ‘kazın çıkardığı ses’ Clauson, ED 608b; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg.-

Kar. *kağ kuğ ét-* DLT III 128-31

Tanıklar

(1) *kaz kağ kuğ etti*. “Kaz bu sesleri çıkararak bağırdı.” (DLT III 128-31)

kağıla- ‘kazların “gak gak” diye bağışması’ Clauson, ED 611a; Nadalyayev vd. DTS 422a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kağıla-* ‘kazların “gak gak” diye bağışması’ KB 72

Tanıklar

(1) *kaz ördek kuğu kıl kalığığ tudı / kağılayu kaynar yokuğu kodı*. “Kaz, ördek kuğu ve kılkuşluk fezaı doldurdu, bağışarak bir yukarı bir aşağı kaynaşıyorlar.” (KB 72)

kanğ ét- ‘kaz ses vermek’ Clauson, ED 630b; Nadalyayev vd. DTS 419b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kanğ ét-* ‘kaz ses vermek’ DLT III 358-7

Tanıklar

(1) *kaz kanğ etti*. “Kaz ses verdi.” (DLT III 358-7)

3.2.9. Aslanlara Özgü Sesler

kükre- ‘kükremek, bağırmak, böğürmek’ Clauson, ED 713a; Gülensoy, KBS II 588; Nadalyayev vd. DTS 313a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. ‘kükremek, bağırmak, böğürmek’ Suv X 944

Tanıklar

(1) *süzök y(a)ruk yme eñingiri yañkulug körkle ünüñüz ol aslan hanı kükremiş teg tol p yertinçüte tigilig.* “Sesiniz duru, parlak, melodik, yankılı (ve) güzeldir; tıpkı aslan hanının kükreyişinin bütün yeryüzünde çınlaması gibidir.” (Suv X 942-945)

Kar. *kökre-* ‘aslan vb. hayvanlar için kükremek’ DLT I 125-13; DLT II 146-27; DLT III 282-14 vd.

Tanıklar

(1) *aslan kökrese at adakı tuşalı.* “Aslan kökrese atın ayakları birbirine dolanır.” (DLT II 146-27)

(2) *aslan kökredi.* “Aslan kükredi.” (DLT III 282-12)

(3) *bugra kökredi.* “Buğra kükredi.” (DLT III 282-14)

3.2.10. Develere Özgü Sesler

kökreş- (I) ‘kişnemek, kükreşmek’ Clauson, ED 713b; Gülensoy, KBS II 588; Nadalyayev vd. DTS 313a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kökreş-* ‘kişnemek, kükreşmek’ DLT II 223-2, DLT II 223-5, DLT II 223-19 vd.

Tanıklar

(1) *bugralar kökreşdi.* “Erkek develer kişnedi” (DLT II 223-2)

3.2.11. Kedilere Özgü Sesler

muyav- ‘miyavlamak’ Clauson, ED 772a; Nadalyayev vd. DTS 347b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *muyav-* ‘miyavlamak’ DLT II 14-18

Tanıklar

(1) *müş oğlu muyavu togar.* “Kedinin yavrusu miyavlayarak doğar.” (DLT II 14-18)

3.2.12. Öküzlere-Sığırlara-Boğalara Özgü Sesler

böñü- ‘böğürmek’

Orh. *böñü-* ‘böğürmek’ T 6

Tanıklar

(1) *toruk bukalı semiz bukalı irakda böñüser? semiz buka toruk buka tēyin bilmez ermiş tēyin ança sakıntım.* “Zayıf boğa ile semiz boğa uzakta böğürse, semiz boğa mı zayıf boğa mı olduğu bilinmezmiş diyerek öylece düşündüm.” (To 5-6)

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

möñre- ‘böğürmek’ Clauson, ED 770b; Nadalyayev vd. DTS 353b

Orh. *möñre-* ‘böğürmek’ IB 60

Tanıklar

(1) *tokuz arlı sığun kiyik men. Bed[ük] tiz üze ünüpen möñreyür men. Üze Teñri eşidti, asra kişi bilti. Antag küçlüg men tir. Ança bilinler: Edgü ol.* “Dokuz çatalı boynuzu olan erkek geyiğim. Yüksek dizlerimin üstüne çıkarak böğürürüm. (Beni) yukarıda tanrı işitmiştir, aşağıda insanoğlu bilmiştir. Onca güçlüyüm, der. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.” (IB 60)

Uyg. *möñre-* ‘böğürmek’ DKPAM 185682

Tanıklar

(1) *[yañı] togmış toguç(ı)yası [...] basasın ta möñreyü [...serü] umadın evrilü kelip tol p [...] isig amrak köñü[l...] köni kértü savın köz [...] ol yınakdın basa basa yügürür erti.* “Yeni doğmuş yavrucağı... arkasından böğürerek ... dayanamadan geri dönüp bütün ... sevimli... gerçek sözle göz... o tarafatan duraksamadan koşuyordu.” (DKPAM 1854-1861)

Kar. *müñre-* ‘öküz vb. böğürmek’ DLT III 403-1; TİEM 73 232v/6

Tanıklar

(1) *udh müñredi.* “Öküz böğürdü” (DLT III 403-1)

(2) *ata berdimiz anı munđagoğ kemişti sāmırî çıkardı anlarğa bir buzağı tenlig añar müñreyü aydılar bu idinizlär mü müsā idisi unut(t)ı.* (TİEM 73 232v/6-7)

münğreş- (I) ‘sığır vb. böğürmek’ Clauson, ED 771a; Nadalyayev vd. DTS 353b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. münğreş- ‘sığır vb. böğürmek’ DLT II 79-21, DLT III 398-25

Tanıklar

(1) *alın töpü yaşardı, orit otın yaşurdu / kölning suwın köşerdi, sığır boka münğreşür.*
“Dağların tepeleri taze bitkilerle yeşerdi. Kuru otların yerine taze çimenler çıktı. Göller taşacak kadar doldu. Boğalar ve sığırlar bunun sevincinden böğürmeye başladılar” (DLT II 79-21)

münğret- (I) ‘öküz vb. böğürtmek’ Clauson, ED 770b; Nadalyayev vd. DTS 353b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. münğret- ‘öküz vb. böğürtmek’ DLT II 358-15, DLT II 358-17, DLT II 358-22
vd.

Tanıklar

(1) *ol udhnı münğretti.* “O, öküzü böğürttü.” (DLT II 358-15)

3.2.13. Kuşlara Özgü Sesler

sayra-¹⁹⁶ ‘şakımak, ötüşmek’ Clauson, ED 859b; Nadalyayev vd. DTS 481b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. sayra- ‘şakımak, ötüşmek’ DLT III 240-26, DLT III 311-2, DLT III 311-4 vd.;
KB 4963

Tanıklar

(1) *korday kugu anda uçup yomgın öter / kuzgun yañan sayrap anın üni büter.* “Kuğular suların etrafında uçuşuyorlar; çeşitli nağmelerle hep beraber bağrışıyorlar, kuzgun ve kızılca karga da neredeyse sesleri kısılircasına ötüşüyor.” (DLT III 240-26)

(2) *sanduvaç sayradı.* “Bülbül nağmeler çıkararak şakıdı” (DLT III 311-2)

¹⁹⁶ Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. sayra- (caüpa-) Tazhieva, 2020: 291.

(3) *sarıg sandvaç ötti ünün sayradı, belinlep odundu usı kelmedi*. “Sarı bülbül öttü, güzel sesiyle şakıdı, Ögdülmiş irkilerek uyandı, uykusu dağıldı” (KB 4963)

sayraş- ‘birlikte ötmek, ötüşmek’ Clauson, ED 860a; Nadalyayev vd. DTS 482a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sayraş-* ‘birlikte ötmek, ötüşmek’ DLT III 194-10, DLT III 194-16, DLT III 194-23 vd.

Tanıklar

(1) *kuşlar sayraşdı*. “Kuşlar öttü” (DLT III 194-10)

(2) *yaruk yulduz togarda udhnu kelip bakar men / satulayu sayraşıp tatlıg ünün kuş öter*. “Parlak yıldız doğduğunda ağaçlara bakıyorum ve kuşların tatlı, coşkulu nağmelerle ötüşünü duyuyorum” (DLT III 194-16)

sıkır- ‘ıslık çalmak’ Clauson, ED 815b; Nadalyayev vd. DTS 505a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Kar. *sıkır-* ‘ıslık çalmak’ DLT II 83-10, DLT II 83-12, DLT II 83-13

Tanıklar

(1) *kuş sıkırdı*. “Kuş ıslık çalar gibi ses çıkardı.” (DLT II 83-10)

3.2.14. Kurtlara-İneklere Özgü Sesler

sinğıla- (I) ‘hayvanların soğuktan hırıldaması’ Clauson, ED 840a; Nadalyayev vd. DTS 500b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sinğıla-* ‘soğuktan zırcılamak; donacak halde soğumak’ DLT III 405-5, DLT III 405-7, DLT III 405-8, DLT III 405-10; *sinğile-* DLT III 405-5, DLT III 405-7, DLT III 405-8, DLT III 405-10

Tanıklar

(1) *it singiladı*. “Soğukta köpek zıııncıdı.” (DLT III 405-5)

(2) *suw singiladı*. “Su donacak halde soğudu.” (DLT III 405-7)

ulı- (I) ‘ulumak’ Clauson, ED 127a; Gülensoy, KBS II 965; Nadalyayev vd. DTS 609b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *ulı-* ‘ulumak’ İKPÖ LXXVII.2.

Tanıklar

(1) *ol ödün ol beş yüz koltğuıılar bu savağ eşidip ulıdııar sıktadııar kaltı buzağusın itürmiş* inek teg ulıyu inçe tep ötüntiler*. “O zaman, bu sözleri işiten beş yüz dilenci buzağısını arayan bir inek gibi böğürürken bir taraftan şöyle konuştular.” (İKPÖ LXXVII.1-6.)

Kar. *ulı-* ‘ulumak’ DLT III 255-16, DLT III 255-21, DLT III 255-24; TIEM 73 172r/1

Tanıklar

(1) *böri ulıdı*. “Kurt uludu. Geceleyin köpek korkunç şekilde ulursa da böyle denir.” (DLT III 255-16)

(2) *yazıda böri ulısa ewde it bağııı tartııur*. “Kırda kurt ulusa –kurda acıdığı için- evde köpeğın bağııı sızlar.” (DLT III 255-24)

(3) *yana anlar kim kıtsuz boldııar ot içinde anlarğa anııı içinde it ulımağı kııınemeki eşek ağııımağı*. (TIEM 73 172r/1)

ulıı- ‘uluımak’ Clauson, ED 154a; Gülensoy, KBS 965; Nadalyayev vd. DTS 609b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *ulıı-* ‘uluımak’ DLT I 189-1, DLT I 189-14, DLT I 189-18

Tanıklar

(1) *ulıııı eren börleyü / yırtın yaka urlayı / sıkrıp üni yurlayı / sııııap közi örtülür*. “Herkes kurt gibi uluıuyor, yakasını yırtarak bağııııyor, ünü çıkasıya haykııııyor, gözü örtülesiye kadar ağııııyor.” (DLT I 189-1)

ulıt- ‘ulutmak’ Clauson, ED 132b; Gülensoy, KBS 965; Nadalyayev vd. DTS 610a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. ulıt- ‘ulutmak’ DLT I 213-20, DLT I 213-22, DLT I 213-23

Tanıklar

(1) *ol anıñğ boynın ulıttı.* “O, onu kurt ulur gibi uluttu.” (DLT I 213-20)

3.2.15. Yılanlara Özgü Sesler

üşkür- ‘ışlık çalmak’ Clauson, ED 260b; Nadalyayev vd. DTS 628b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. üşkür- ‘ışlık çalmak’ DLT I 228-6, DLT I 228-10

Tanıklar

(1) *yılan üşkürdi.* “Yılan ışlık çaldı” (DLT I 228-10)

3.2.16. Sineklere Özgü Sesler

sinğ ét- (I) ‘vızzlamak’ Clauson, ED 832b; Gülensoy, KBS II 783¹⁹⁷; Nadalyayev vd. DTS 500b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. sinğ ét- ‘vızzlamak’ DLT III 358-4

Tanıklar

(1) *kimünçe sinğ etti.* “Sivrisinek vızzladı.” (DLT III 358-4)

3.3. HAYVANLARI ÇAĞIRMA-HAREKETE GEÇİRME ANLAMINDA KULLANILAN SESLER

kakrat- ‘davul çalarak zararlı hayvanları, kuşları kaçırtmak’ Clauson, ED 612b; Nadalyayev vd. DTS 422b

Orh. Tanıklanmamıştır.

¹⁹⁷ bk. *sinek*.

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kakrat-* ‘davul çalarak zararlı hayvanları, kuşları kaçırtmak’ DLT II 334-15- DLT II 334-20

Tanıklar

(1) *ol kakratgu kakrattu.* “O, kaçırarak şey çaldı.” (DLT II 334-15)

*segirt*¹⁹⁸ ‘seğirtmek, koşturmak’ Clauson, ED 822b; Gülensoy, KBS II 747; Nadalyayev vd. DTS 494b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *segirt-* ‘seğirtmek, koşturmak, atlayıp zıplamak’ DLT II 274-23; DLT III 429-3, DLT 431-22 vd.; KB 2383; *sekrit-* OAKT 141,3; *sekri-* OAKT 130,12, OAKT 141,3

Tanıklar

(1) *tıgraklanıp seğırtti / erin atın yügürtti / bizni kamuğ anğıttı / andağ süge kim yeter.* “Yiğitlenip seğırtti, askerini, atını koşturdu, bütün bizi şaşırttı; böyle askere kim dayanır?” (DLT II 274-24)

(2) *tosun münüp segirtsün / esizliğin amurtsun / ıtka keyik kaytarsun / tutmuş sanı umnalım.* “Tosun taya binip koştursun, onun haşarılığını dindirsin. Geyiğe köpeği saldırsın, avı tutulmuş sanarak umunalım.” (DLT II 429-3)

(3) *ol at sekirtti.* “O, at koşturdu.” (DLT II 431-22)

(4) *çerig körse alp er kör arslan bolur / sekirtür ya öldürür ya urşu ölür.* “Kahraman yiğit asker görünce, arslan kesilir; seyirtir, ya öldürür veya vuruşarak ölür.” (KB 2383)

(5) *turup çıktı hacib kapuğka tegip / bir oğlan yügürtti tilin söz ıdıp.* “Hâcib kalkıp, çıktı; kapıya gelip, bir iç-oğlanı koşturarak, haber saldı.” (KB 574)

(6) *sekritürler atların.* “Atlarını seğırtirler.” (OAKT 141,3)

(7) *yaratmış anı ol suwdın kim akar ba-ma'nı madfuğ sekriyü çıkar.* “Onu fişkırp çıkan bir sudan yaratmış, damlalar halinde akan.” (OAKT 130,12)

¹⁹⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 610.

(8) *atları sekridükde katıg taşga teger ot çıkar.* “Atları seğırttiğı zaman (tırnakları) sert kayalara çarpar ve teş çıkar.” (OAKT 141,3)

tigret-(I) ‘(atı) son hızla koşturmak’ Clauson, ED 486a; Nadalyayev vd. DTS 566b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tigret-* ‘(atı) son hızla koşturmak’ IB 50

Tanıklar

(1) *tıg at kudrukın tügüp tigret, yazıg kodı yadrat. Tokuz kat üçürgün topulgınça teritzün tir. ança biliñler: yab[I]ak ol.* “Demir kırkı atın kuyruğunu düğümle ve onu osurtuncaya kadar son süratle sür; yağız atı (da) yıkılıp yere yayılınca kadar koştur. (Öyle ki) dokuz kat teyeltin yırtılıp delininceye kadar terlesinler, der. Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür.” (IB 50)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

3.4.Yansıma Sesler

badar kıl- ‘sesle çarpmak, itmek’ Clauson, ED 307a; Nadalyayev vd. DTS 77a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *badar kıl-* ‘sesle çarpmak, itmek’ DLT I 349-8

Tanıklar

(1) *çalk çulk badar kıldı.* “O, onu çarptı, itti. Bu itmenin çıkardığı sestir.” (DLT I 349-8)

buldur buldur ét- ‘güldür güldür etmek’ Clauson, ED 334b; Nadalyayev vd. DTS 122a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *buldur buldur ét-* ‘güldür güldür etmek’ DLT I 456-25

Tanıklar

(1) *taş kudhuğka tüşti buldur buldur etti.* “Taş kuyuya düştü güldür güldür ses etti.” (DLT I 456-25)

çaldıra- ‘taş, zincir vb. şeylerin yansıma sesi, çağıl çuğul’ Clauson, ED 419a; Nadalyayev vd. DTS 137a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çaldıra-* ‘taş, zincir vb. şeylerin yansıma sesi, çağıl çuğul’ DLT III 447-20, DLT III 448-3

Tanıklar

(1) *taş çaldıradı.* “Taş ses çıkardı. Zincir ve zincire benzer şeyler yere düşüp de ses verirse yine böyle denir.” (DLT III 447-20)

çalk çulk kıl- ‘itmek, çarpmak’ Clauson, ED 419b; Nadalyayev vd. DTS 137b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çalk çulk kıl-* ‘itmek, çarpmak’ DLT I 349-8

Tanıklar

(1) *çalk çulk badar kıldı.* “O, onu itti.” (DLT I 349-8)

çağşa- ‘çağıl çuğul etmek, takılan süs eşyası ses vermek’ Clauson, ED 412b; Nadalyayev vd. DTS 142b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çağşa-* ‘çağıl çuğul etmek, takılan süs eşyası ses vermek’ DLT III 286-12, DLT III 286-16

Tanıklar

(1) *taş çağşadı.* “Taşlar çağıl çuğul diye ses çıkardı” (DLT III 286-12)

çars çars ur- ‘çat çat dövmek’ Clauson, ED 430b; Nadalyayev vd. DTS 141a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çars çars ur-* ‘çat çat dövmek’ DLT I 348-13

Tanıklar

(1) *ol anı çars çars urdı.* “O, onu çat çat diye dövdü.” (DLT I 348-13)

çat çat ur- ‘çat çat vurmak’ Clauson, ED 401b; Gülensoy, KBS I 222; Nadalyayev vd. DTS 141b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çat çat ur-* ‘çat çat vurmak’ DLT I 320-8

Tanıklar

(1) *çat çat urdı.* “Çat çat vurdu.” (DLT I 320-8)

çatıla- ‘şaklamak’ Clauson, ED 403a; Nadalyayev vd. DTS 142a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çatıla-* ‘yansıma ses, şaklamak’ DLT III 323-7, DLT III 323-10

Tanıklar

(1) *berge çatıladı.* “Kamçı şakladı.” (DLT III 323-7)

çığıl tıgıl kıl- ‘çığıl çığıl etmek’ Clauson, ED 407a; Nadalyayev vd. DTS 148a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çığıl tıgıl kıl-* ‘çığıl çığıl etmek’ DLT I 393-8

Tanıklar

(1) *ok kiş içre çığıl tıgıl kıldı.* “Ok, sadakta çığıl çığıl etti.” (DLT I 393-8)

çifıla- ‘küp ve şıranın çığıl çığıl etmesi, ses çıkarması’ Clauson, ED 397b; Nadalyayev vd. DTS 147b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çifıla-* ‘yansıma ses, küp ve şıranın çığıl çığıl etmesi, ses çıkarması’ DLT III 325

Tanıklar

(1) *küp çıtıladı*. “Küp cıgıl cıgıl ses çıkardı.” (DLT III 325-22)

çıkra- ‘gıcırdamak’ Clauson, ED 410b; Nadalyayev vd. DTS 151a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *çıkra*- ‘gıcırdamak’ Alt. Gr. 272

Tanıklar

(1) *çıkra*:- “Gıcırdamak.” (Alt. Gr. 272)

Kar. *çıkra*- ‘kapı, diş vb. şeylerin gıcırdaması’ DLT III 280-23, DLT III 280-24, DLT III 280-28

Tanıklar

(1) *tış çıkradı*. “Diş gıcırdadı” (DLT III 280-23)

(2) *kapuğ çıkradı*. “Kapı gıcırdadı” (DLT III 280-24)

çıkraş- ‘dişlerin çokça gıcırdaması’ Clauson, ED 411a; Nadalyayev vd. DTS 151a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çıkraş*- ‘yansıma ses, dişlerin çokça gıcırdaması’ DLT II 209-11, DLT II 209-14

Tanıklar

(1) *tış çıkraştı*. “Diş gıcırdadı.” (DLT II 209- 11)

çıkkrat- ‘diş gıcırdatmak’ Clauson, ED 411a; Nadalyayev vd. DTS 151a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *çıkkrat*- ‘yansıma ses, (diş) gıcırdatmak’ EUTS 61; ÇBH 298; DKPAM 0615, 3783; TT III not 5

Tanıklar

(1) *çıkkrat*:- “Diş gıcırdatmak.” EUTS 61

(2) *yalın öntürüp tişlerin azıgların çıktratıp sıçğnağların urunu ayaların yapıntı*. “Alev(ler) saçarak, dişlerini ve azı (diş)lerini gıcırdatarak, adelelerini vurarak, avuçlarını yumdu(lar).” (ÇBH 298)

(3) *tışın çıkıkratur yaş[lıg] közin kadaşları tapa têtü körür [sav] sözlegeli kılın sar sözleyü umaz.* “Dişlerini sıkıp gıcırdatır. Yaşlı gözleriyle eşine dostuna dikkatlice bakar, konuşmaya çalışır (ama) konuşamaz.” (DKPAM 0615-0617)

(4) *agızların közlerintin burunların barça korku teg ört yalın üntürüp tışlerin azıgların çıkıkratıp sıçganakların urunu ayaların yapıntı.* “Ağızlarından, burunlarından korkunç ateşler saçıp, dişlerini gıcırdatıp, adalelerini birbirine vurarak, avuçlarını sıkıtlar.” (DKPAM 3781-3784)

(5) *tışın çıkıkratur.* (TT III not 5)

Kar. *çıkıkrat-* ‘yansıma ses, diş, kalem, kapı vb. şeyleri gıcırdatmak’ DLT II 334-9, DLT II 334-11, DLT II 334-13, DLT II 334-14

Tanıklar

(1) *ol tışın çıkıkrattı.* “O dişini gıcırdattı” (DLT II 334-9)

(2) *bugra tışın çıkıkrattı.* “Erkek deve dişini gıcırdattı. Kapı veya kalem gıcırdaması da böyledir.” (DLT II 334-11)

çılđa- ‘yansıma ses, çıldır çıldır ses vermek’ Clauson, ED 419a; Nadalyayev vd. DTS 148b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çılđa-* ‘yansıma ses, çıldır çıldır ses vermek’ DLT III 281-5, DLT III 281-8

Tanıklar

(1) *ok kişte çılđadı.* “Ok sadakta çıldır çıldır diye ses çıkardı.” (DLT III 281-5)

çılrat- ‘yansıma ses, çığıl çığıl ses verdirmek’ Clauson, ED 421a; Nadalyayev vd. DTS 148b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çılrat-* ‘yansıma ses, çığıl çığıl ses verdirmek’ DLT II 333-10, DLT II 333-14

Tanıklar

(1) *ol okın kişte çılrattı*. “O, sadakta oku seslendirdi, çığıl çığıl ses verdirdi” (DLT II 333-10)

çinğ ét- ‘çınlamak’ Clauson, ED 424b; Gülensoy, KBS I 237; Nadalyayev vd. DTS 150a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çinğ ét-* ‘çınlamak’ DLT III 357-5, DLT III 357-8

Tanıklar

(1) *kulakım çinğ etti*. “Kulağım çınladı.” (DLT III 357-5)

çinğil çinğil ét- ‘çingil çingil etmek’ Clauson, ED 426a; Nadalyayev vd. DTS 150a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çinğil çinğil ét-* ‘çingil çingil etmek’ DLT III 366-4

Tanıklar

(1) *yügün çinğil çinğil etti*. “Gem çingil çingil etti.” (DLT III 366-4)

çinğra- ‘yansıma ses, çınlamak’ Clauson, ED 426b; Gülensoy, KBS I 238¹⁹⁹; Nadalyayev vd. DTS 150a; Tietze I 509

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çinğra-* ‘yansıma ses, çınlamak’ DLT III 402-9, DLT III 402-11

Tanıklar

(1) *ol koñragu çinğradı*. “O çan çınladı. Buna benzeyen bir ses için de böyle denir.” (DLT III 402-9)

çinğrat- ‘yansıma ses, çınlatmak’ Clauson, ED 426b; Gülensoy, KBS I 238²⁰⁰; Nadalyayev vd. DTS 150a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁹⁹ bk. *çınla-*.

²⁰⁰ bk. *çınla-*.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çinğrat-* ‘yansıma ses, çınlatmak’ DLT II 358-7, DLT II 358-11; TİEM 73 392v/2

Tanıklar

(1) *ol konğragu çinğrattı.* “O çanı çınlattı” (DLT II 358-7)

(2) *törüt(t)i kişilerni çınratu turur sakşık toy teg.* (TİEM 73 392v/2-3)

çikre- ‘yansıma ses, bir şeydeki yabancı şey gıcırdamak’ Clauson, ED 416b;
Nadalyayev vd. DTS 146a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çikre-* ‘bir şeydeki yabancı şey gıcırdamak’ DLT III 280-29, DLT III 281-3, DLT III 281-4

Tanıklar

(1) *etmekte taş çikredi.* “Ekmeğin içinde bulunan taştan dolayı diş gıcırdadı.” (DLT III 280-29)

çirt sudh- ‘dişler arasından ‘çirt’ diye tükürük çıkarmak’ Clauson, ED 428a;
Nadalyayev vd. DTS 146b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *çirt sudh-* ‘dişler arasından ‘çirt’ diye tükürük çıkarmak’ DLT I 341-25

Tanıklar

(1) *çirt südhti.* “Birisi dişlerinin arasından “çirt” diye tükürük çıkardı.” (DLT I 341-25)

etiz- ‘çınlamak, çalmak, titreştirmek’ Nadalyayev vd. DTS 67a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *etiz-* ‘çınlamak, çalmak, titreştirmek’ İKPÖ LXX.1., İKPÖ LXXI.1., İKPÖ LXVIII.İç.; Maytrı 4/5, 17/10, 32/13, 101/3

Tanıklar

(1) *elgim 'etizü* ağzım yırlayu öz egideyin.* “Elimle çalıp ağzımla şarkı söyleyerek kendimi besleyeyim.” (İKPÖ LXX.1-2)

(2) *'elgi kopuz etizü ağzı yırlayu olurdu.* “Eliyle kopuz çalıp, ağzıyla şarkı söyleyerek oturuyordu.” (İKPÖ LXXI.1-2.)

(3) *gantarvılar iligin kutgar(ka)lır üçün kuṅkauçı etüzin belgürtüp kuṅkau etizip kutgaru yarlıkadı.* “Güzel kokulu mızıkacılar hükümdârını kurtarmak için mızıkacı (harpcı) kılığına girip harp çalarak haşmetle kurtardı.” (Maytrı 4/3-6)

(4) *biş türlüg yinçge oyun etiz(ü).* “Beş çeşit zarif eğlence çınladı.” (Maytrı 17/10)

(5) *erdnilig kimide olurup biş türlüg yinçge oyun etizü.* “Cevherle süslü gemide oturup beş çeşit zarif musiki çalarlar.” (Maytrı 32/12-13)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

ige- ‘gıcırdatmak’ Nadalyayev vd. DTS 204a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *ige-* ‘gıcırdatmak’ DLT III 254-19, DLT III 254-21, DLT III 255-2

Tanıklar

(1) *bugra tışın igedi.* “Erkek deve dişini gıcırdattı” (DLT III 254-21)

ḳaldra- ‘yansıma ses, elbise, kâğıt vb. şeylerin hışırdaması’ Clauson, ED 620a; Nadalyayev vd. DTS 411a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *ḳaldra-* ‘yansıma ses, elbise, kâğıt vb. şeylerin hışırdaması’ DLT III 447-16, DLT III 447-19

Tanıklar

(1) *ton ḳaldradı.* “Elbise hışırdadı” (DLT III 447-16)

külre- ‘güldür güldür etmek, gürelemek’ Clauson, ED 717a; Nadalyayev vd. DTS 325b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *külre-* ‘taş kuyuya atınca derinliğini bildiren yansıma ses, güldür güldür etmek’
DLT III 282-26, DLT III 283-2, *küldre*-DLT III 448-4, DLT III 448-8

Tanıklar

(1) *taş kuduğda külredi.* “Taş kuyuda gürlledi” (DLT III 282-26)

(2) *aş kudhuğ içre küldredi.* “Taş kuyuda küldür küldür ses çıkardı” (DLT III 448-4)

münğret- (II) ‘yansıma ses, büngüldetmek’ Clauson, ED 770b; Nadalyayev vd. DTS 353b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *münğret-* ‘yansıma ses, büngüldetmek’ DLT II 358-17, DLT II 358 21, DLT II 358-22 vd.

Tanıklar

(1) *öt aşıçnı münğretti.* “Ateş tencereyi büngüldetti, fokur fokur kaydattı” (DLT II 358-17)

sinğıla- (II) ‘çınlamak’ Clauson, ED 840a; Nadalyayev vd. DTS 500b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sinğıla-* ‘çınlamak’ DLT III 405-5, DLT III 405-7, DLT III 405-8, DLT III 405-10; *sinğ et-* DLT III 358-2, DLT III 358-4

Tanıklar

(1) *kulakım sinğıladı.* “Kulağım çınladı.” (DLT III 405-8)

(2) *kulakım sinğ etti.* “Kulağım çınladı.” (DLT III 358-2)

sinğ ét- (II) ‘çınlamak’ Clauson, ED 832b; Nadalyayev vd. DTS 500b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sinğ ét-* ‘çınlamak’ DLT III 358-2, DLT III 258-4

Tanıklar

(1) *kulakım sinğ etti*. “Kulağım çınladı.” (DLT III 358-2)

tinğıla- ‘ağır bir şey yere düşerek ses vermek’ Clauson, ED 523a; Nadalyayev vd. DTS 568b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tinğıla*- ‘ağır bir şey yere düşerek ses vermek’ DLT III 404-10, DLT III 404-13

Tanıklar

(1) *neng tinğıladı*. “Havan gibi bir şey yere düşerek ses verdi.” (DLT III 404-10)

tigret- (II) ‘(insan) ses çıkartarak, hışıldatarak yürütmek’ Clauson, ED 486a; Nadalyayev vd. DTS 566b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tigret*- ‘ses çıkartarak, hışıldatarak yürütmek’ DLT II 330-23, DLT II 331-1, DLT II 331-2; *tikret*- DLT II 330-23, DLT II 331-1, DLT II 331-2

Tanıklar

(1) *ol ogılın tigretti*. “O, oğlunu ses çıkartarak, hışıldatarak yürüttü.” (DLT II 331-1)

tikile- ‘uğuldamak, çağlamak’ Clauson, ED 482a; Nadalyayev vd. DTS 559a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tikile*- ‘uğuldamak, çağlamak’ TT I 15

Tanıklar

(1) *yıl üze yıl tikilep yiltirdi*. (TT I 15-16)

Kar. *tikile*- ‘ses, hışırtı çıkarmak’ DLT III 326-17, DLT III 326-19; *tıkıla*- DLT III 326-3, DLT III 326-8

Tanıklar

(1) *tikiledi neng*. “O şey hışırtı çıkardı.” (DLT III 326-17)

(2) *tıkıladı neng*. “Nesne tık diye ses verdi.” (DLT III 326-3)

tok tok ét- ‘taşın taşa vumasından çıkan ses gibi ses çıkarmak’ Clauson, ED 464b; Nadalyayev vd. DTS 576a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. tok tok ét- ‘taşın taşa vumasından çıkan ses gibi ses çıkarmak’ DLT I 332-23

Tanıklar

(1) tok tok etti. “Taşın taşa vurmasından çıkan ses gibi ses verdi.” (DLT I 332-23)

urul- ‘uğuldamak

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. urul- ‘uğuldamak’ TIEM 73 262r/5

Tanıklar

(1) kaçan körse ok anlarını yıraya yerdin eşitgeyler anar öfken şüruke şavtı’l cemād orulamaq. (TIEM 73 262r/4-5)

3.4. DOĞA OLAYLARINA ÖZGÜ SESLER

3.4.1. Çağlama-Dalgalanma Anlamı Taşıyan Sesler

çağıla- ‘çağlamak’ Clauson, ED 408a; Gülensoy, KBS I 211; Nadalyayev vd. DTS 136a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. çağıla- ‘(su) çağlamak’ DLT III 324-22; jagıla- DLT III 324-23, DLT III 325-5; şagıla- DLT III 324-23, DLT III 324-25

Tanıklar

(1) suw çağıladı. “Su çağladı.” (DLT III 324-22)

(2) katun sini çoğıladı / tanğüt begin yağıladı / kanı akıp jagıladı / boyun suwın kızıl sagdı. “Katun sini bağırdı, çağırdı. Tenğüt Beyi ile düşmanlaştı. Kanı akıp çağladı. Boynunun suyunu kızıl sağdı.” (DLT III 325-5)

(3) *suw çağıladı*. “Su çağladı. *jagıladı*, *şagıladı*. Bunların hepsi lügattir.” (DLT III 324-23)

egr(e)kş(e)l- ‘(su) dalgalanmak, fir fir dönmek, her yandan burgaçlar oluşturmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *egr(e)kş(e)l-* ‘(su) dalgalanmak, fir fir dönmek, her yandan burgaçlar oluşturmak’ İKPÖ XVIII.1.

Tanıklar

(1) *suv egrikşelür ursukuşur*. “Su fir fir döner ve her yandan dalgalar birbirine çarpar.” (İKPÖ XVIII.1-2.)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

3.4.2. Kar-Yağmur-Dolu Anlamı Taşıyan Sesler

karıla- ‘karlamak, ses çıkararak kar getirmek’ Clauson, ED 659b; Nadalyayev vd. DTS 427a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *karıla-* ‘karlamak, ses çıkararak kar getirmek’ DLT III 324-13, DLT III 324-16

Tanıklar

(1) *tüpi karığ karıladı*. “Tipi ses çıkararak, uğuldayarak kar getirdi.” (DLT III 324-13)

3.4.3. Gürleme- Şimşek-Yıldırım Anlamı Taşıyan Sesler

engreş- ‘inlemek’ Nadalyayev vd. DTS 175a; Tietze II 349

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *engreş-* ‘inlemek’ DLT I 258-4; *ingraş-* DLT III 398-24

Tanıklar

(1) *ay kopup ewlenüp / ak bulut örülenüp / bir bir üze öklünüp / saçlup suwı enğreşür.*
“Ay, çıkıp ağıllanır, ak bulutlar belirir, birbiri üzerine yığılır, suyunu saçarak inler.” (DLT I 258-4)

(2) *ördi bulut inğraşu / aktı akın münğreşü / qaldı budun tanğlaşu / kökrer taqı manğraşur.* “İnilti ile bulutlar toplandı, bulutlardan gürültü ile seller aktı, halk buna hayret etti, bulut şimşek çakar, bağırır.” (DLT III 398-24)

kökre- (II) ‘gürlemek’ Clauson, ED 713a; Gülensoy, KBS I 589; Nadalyayev vd. DTS 313a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *kökre-* ‘gürlemek’ EUTS 114

Tanıklar

(1) *kökre-*: ‘Gürlemek’ EUTS 114

Kar. *kökre-* ‘(gök) gürlemek’ DLT III 282-15; KB 86

Tanıklar

(1) *bulut kökredi.* “Bulut kükredi / gürlledi” (DLT III 282-15)

(2) *bulut kökredi urdı nevbet tuğı / yaşın yaşnadı tarttı haqan tuğı.* “Gök gürlledi nevbet davulunu vurdu; şimşek çaktı hakanın tuğunu çekti.” (KB 86)

kökreş-(II) ‘gürlemek’ Clauson, ED 713b; Gülensoy, KBS I 589; Nadalyayev vd. DTS 313a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kökreş-* ‘gürlemek’ DLT II 222-29, DLT II 223-2, DLT II 223-12 vd.

Tanıklar

(1) *bulutlar kamuğ kökreşti.* “Bulutlar bütün gürlledi” (DLT II 222- 29)

(2) *keldi esin esneyü / kadhka tükel üsneyü / kirdi budun kasnayu / kara bulut kökreşür.*
“Rüzgâr eserek geldi, bu kar tipisine benziyordu, halk soğuktan üşüdü ve kara bulut gürlledi” (DLT II 223-12)

kürlen- ‘gürlemek’ Clauson, ED 745a; Gülensoy, KBS I 398²⁰¹; Nadalyayev vd. DTS 329a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kürlen-* ‘gürlemek’ DLT II 252-20, DLT II 252-21

Tanıklar

(1) *kök kürlendi.* “Gök gürlledi.” (DLT II 252-20)

manğraş- ‘(bulut) bağrısmak’ Clauson, ED 770b; Nadalyayev vd. DTS 337b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *manğraş-* ‘gürlemek’ DLT III 398-27

Tanıklar

(1) *ördi bulut inğraşu / aqtı aqın münğreşü / qaldı budun tañğlaşu / kökrer taqı manğraşur.* “İnilti ile bulutlar toplandı. Bulutlardan gürültü ile seller aktı. Halk bundan şaşaladı. Bulut, şimşek çakar, bağırır.” (DLT III 398-27)

yaşna- ‘şimşek çakmak’ Clauson, ED 979a; Gülensoy, KBS II 1085²⁰²; Nadalyayev vd. DTS 246b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *yaşna-* ‘şimşek çakmak’ DLT III 319-14; KB 86

Tanıklar

(1) *yaşın yaşnadı.* “Şimşek çaktı.” (DLT III 319-14)

(2) *bulut kökredi urdı nevbet tuğı / yaşın yaşnadı tarttı haqan tuğı.* “Gök gürlledi nevbet davulunu vurdu; şimşek çaktı hakanın tuğunu çekti.” (KB 86)

3.4.4. Rüzgâr-Tipi-Fırtına Anlamı Taşıyan Sesler

²⁰¹ bk. *gürle-*.

²⁰² bk. *yaşın*.

es- ‘esmek, savurmak’ Clauson, ED 240b; Gülensoy, KBS I 340; Nadalyayev vd. DTS 183a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *yêltir*- ‘rüzgâr esmek’ Suv VIII 1335, 1649

Tanıklar

(1) *küçlüg katıg yêl kelip ugursuz yıksız yêltirer*. “Güçlü, sert bir rüzgâr gelir (ve) zamansız sırasız eser.” (Suv VIII 1334-1335)

(2) *yumşak y[êl]ler yêltirer tüz kezigçe üdinçe*. “Yumuşak rüzgârlar eser zamanına uygun olarak.” (Suv VIII 1648-1650)

Kar. es- ‘esmek, savurmak’ DLT I 165-18, DLT I 165-20, DLT I 165-21, DLT I 165-24; KB 63, 3941; OAKT 71,14, 123b,10; *esmek* TİEM 73 383r/1

Tanıklar

(1) *esin esdi*. “Esinti esti.” (DLT I 165-21)

(2) *tariğ esdi*. “Tohum savurdu.” (DLT I 165-24)

(3) *toğardın ese keldi öñdün yili/ ajun itgüke açtı uştmah yolu*. “Şarktan bahar rüzgârı eserek geldi, dünyayı süslemek için cennet yolunu açtı.” (KB 63)

(4) *tüketti bitig türdi badı katıg/ kalıq tanı esti kırıttı hağıg*. “Mektûbu tamamladı, dürdü ve iyice bağladı; havadan serin bir esinti esti ve yazıyı kuruttu.” (KB 3941)

(5) *yel esdi yağmur yağdı*. “Rüzgâr esti, yağmur yağdı.” (OAKT 71,14)

(6) *ol idı atı birle kim bağırsak turur kim yarlıkağan ol esnegen esinler bile anda esmek*. (TİEM 73 383v/9-383r/1)

kuzgır- ‘kar sağnak halinde esmek’ Clauson, ED 683b; Nadalyayev vd. DTS 475b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kuzgır*- ‘kar sağnak halinde esmek’ DLT II 193-17, DLT II 193-19

Tanıklar

(1) *kar kuzgırdı*. “Kar sağnak halinde uçarak geldi.” (DLT II 193-17)

sawur- ‘esmek, savurmak’ Clauson, ED 791a; Gülensoy, KBS II 743; Nadalyayev vd. DTS 492b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *sawur-* ‘esmek, savurmak’ OAKT 4,7, OAKT 24,6, OAKT 35b,10

Tanıklar

(1) *sawurur anı yelker.* “Rüzgârlar onu savurur.” (OAKT 4,7)

(2) *küydirelim anı yana yelge sawuralım anı teviz içinde sawurmak.* “Onu yakalım, rüzgâra verip denize atalım.” (OAKT 24,6)

(3) *yel sawurdu.* “Rüzgâr savurdu.” (OAKT 35b,10)

talgur- ‘kar tipisi kopmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *talgur-* ‘kar tipisi kopmak’ DLT II 179-4, DLT I 179-6

Tanıklar

(1) *art başı talgurdu.* “Dağ başında tipi koptu.” (DLT II 179-4)

tüpir- ‘rüzgâr eserek toprağı savurtmak’ Clauson, ED 443b; Nadalyayev vd. DTS 598b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tüpir-* ‘gök rüzgârlanması’ İKPÖ XVIII.2.

Tanıklar

(1) *beşinç teñri tüpirer qorqınçıǵ yel turur kemi aqtarılur ölür.* “Beşinci (tehlike şudur:) gökyüzü yırtılır, korkunç bir rüzgâr çıkar, gemi alabora olur ve (insanlar) ölür.” (İKPÖ XVIII.2.-4.)

Kar. *tüpir-* ‘rüzgâr eserek toprağı savurtmak’ DLT II 71-9

Tanıklar

(1) *tüpi tüpürdi.* “Rüzgâr esti, toprağı savurdu.” (DLT II 71-9)

3.4.5. Akma-Yağma-Fıskırma-Damlama Anlamı Taşıyan Sesler

ab- ‘fıskırarak çıkmak, akmak, fışlamak’ Clauson, ED 4a; Nadalyayev vd. DTS 1a

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. ‘fıskırarak çıkmak, akmak, fışlamak’ EUTS 1

Tanıklar

(1) **ab-**: “Fıskırarak çıkmak, akmak, fışlamak” (EUTS 1)

Kar. Tanıklanmamıştır.

münğreş- (II) ‘(su, sel) şarıl şarıl ses çıkarmak’ Clauson, ED 771a; Nadalyayev vd. DTS 353b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *münğreş-* ‘(su, sel) şarıl şarıl ses çıkarmak’ DLT III 398-25

Tanıklar

(1) *ördi bulut inğraşu / aqtı aqın münğreşü / qaldı budun taŋlaşu / kökrer taqı manğraşur*. “İnilti ile bulutlar toplandı, ondan şarıl şarıl seller aktı, halk şaşkınlık içinde kaldı, bulut şimşek çakar gürler” (DLT III 398-25)

tam-²⁰³ ‘damlamak’ Clauson, ED 503a; Gülensoy, KBS 265²⁰⁴; Nadalyayev vd. DTS 529b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *tam-* ‘damlamak’ DLT I 376-25; DLT II 26-19; DLT III 123-2 vd.; OAKT 10b,26, OAKT 67,10

Tanıklar

²⁰³ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 637.

²⁰⁴ bk. *damla-*.

(1) *tutçı yagar bulıtu altun tamar arığ / aksa anıñ akını kandı mening kanığ*. “Onun bulutu durmadan yağdırır, halis altın damlar; onun seli bize doğru akarsa sevince kanarım.” (DLT I 376-25)

(2) *suw tamdı*. “Su damladı.” (DLT II 26-19)

(3) *buzdan suw tamar*. “Buzdan su damlar.” (DLT III 123-2)

(4) *suw ol balıqğa tamdı*. “Bir damla su o balığa damladı.” (OAKT 10b,26)

(5) *we eger bir katra suw darya(ğa) tamsadı kamuğ açığ daryalar suwı şor bolmağay*. “Eğer bir damla (tatlı) su denize damlasaydı, bütün denizlerin suyu acı (tuzlu) olmazdı.” (OAKT 67,10)

tamçır²⁰⁵ ‘damlamak, serpilmek’ Clauson, ED 503b; Gülensoy, KBS 265²⁰⁶; Nadalyayev vd. DTS 530a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tamçır*- ‘damlamak, serpilmek’ DLT II 175-18, DLT II 175-20, DLT II 201-2 vd.

Tanıklar

(1) *yagmur tamçurdı*. “Yağmur sepeledi.” (DLT II 175-18)

(2) *suw tamçırdı*. “Su buluttan damladı, yavaş yavaş serpildi.” (DLT II 201-2)

tamgur²⁰⁷ ‘damlayayazmak’ Clauson, ED 505b; Gülensoy, KBS 265²⁰⁸; Nadalyayev vd. DTS 530b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tamgur*- ‘damlayayazmak’ DLT II 179-7; *tamgır*- DLT II 179-10

Tanıklar

²⁰⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 637.

²⁰⁶ bk. *damla*-.

²⁰⁷ Zülfikar, *tamgur*- ifadesini ses yansımali kelime olarak değerlendirdiği için bu çalışmada da ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Zülfikar, 2018: 637

²⁰⁸ bk. *damla*-.

(1) *suw tamgurdy*. “Su damlayayazdı.” (DLT II 179-7)

tamiş-²⁰⁹ ‘hep birlikte damlamak’ Clauson, ED 510a; Gülensoy, KBS 265; Nadalyayev vd. DTS 530b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tamiş*- ‘hep birlikte damlamak’ DLT II 110-27, DLT II 111-2, DLT II 111-3

Tanıklar

(1) *suw tamışdı*. “Su damladı.” (DLT II 110-27)

tamıt-²¹⁰ ‘damlatmak’ Clauson, ED 504a; Gülensoy, KBS 265; Nadalyayev vd. DTS 530b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tamıt*- ‘damlatmak’ DLT II 311-9, DLT II 311-11

Tanıklar

(1) *ol suwnı tamıttı*. “O, suyu damlattı.” (DLT II 311-9)

tamtur-²¹¹ ‘damlatmak’ Clauson, ED 504b; Gülensoy, KBS 265²¹²; Nadalyayev vd. DTS 531a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tamtur*- ‘damlatmak’ DLT II 175-14, DLT II 175-16

Tanıklar

(1) *anınğ agzınğa suw tamturdy*. “Onun ağzına su damlattırdı.” (DLT II 175-14)

²⁰⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 637.

²¹⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 637.

²¹¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 637

²¹² bk. *damla*-.

yag- ‘yağmak’ Clauson, ED 896a; Gülensoy, KBS II 1025; Nadalyayev vd. DTS 223b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *yag-* ‘yağmak’ DKPAM 2262; IB 53; Maytrı 52/10, 82/40, 112/44 vd.; Suv VIII 1336, 1444; Suv X 296; TT I 5, TT VA 107, TT VA 108

Tanıklar

(1) *igleme[k]lig tolı yagmur sizlerni üze yagdukda bir or[un]a teprençsiz yatgurup çoğunuz yalınıñızlarnı barça yok [yodu]n kılğay.* “Hasta edici dolu, yağmur sizlerin üzerine yağdığında (sizleri) kaskatı bir yere yatırıp parlaklığınızı ortadan kaldıracak.” (DKPAM 2260-2264)

(2) *boz bulıt yorıdı, bodun üze yagdı. kara bulıt yorıdı, kamag üze yagdı. tarıg bişdi; yāş ot ündi; yılıkıa kişike edgü boltı tir. ança biliñler: Edgü ol.* “Boz bulut yürüdü, halk üstüne yağmur bıraktı, kara bulut yürüdü her şeyin üstüne yağmur bıraktı. Ekinler olgunlaştı, taze otlar çıktı. Hayvanlar ve insanlar için iyi oldu, der. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.” (IB 53)

(3) *anta etüzleri ... irig taşlıg yagmur yagar...* “Orada vücutları ... iri taşlı (?) yağmur yağar...” (Maytrı 82/39-40)

(4) *kağır yavlak yagmur yagıp üdsüz kolusuz katıyur.* “Korkunç, kötü yağmur yağarak zamansız sırasız katılaştır.” (Suv VIII 1336-1337)

(5) *üdsüz kolusuz [kez]igsiz tolı tüşer kar yagar.* “Zamansız, aralıksız dolu düşer kar yağar.” (Suv VIII 1443-1444)

(6) *kök kalıktın t(e)ñrıdem yıd yıpar hua çeçekler tüşdi yagdı.* “Gökyüzünden ilahi misk kokulu₂ çiçekler₂ yağdı₂.” (Suv X 294-296)

(7) *yürüng bulıt önüp yagmur yagdı.* (TT I 5)

Kar. *yag-* ‘yağmak’ DLT I 139-19, DLT II 122-21, DLT III 60-21 vd.; OAKT 28b, 39

(1) *ıkılaçım erik boldı / erik bolgu yeri kördi / bulıt örüp kök örtüldi / tuman türüp tolı yagdı.* “Küheylanım yüğrük oldu, yüğrük olmayı yerinde gördü; bulut çıkıp göğü örttü, duman türedi, dolu yağdı.” (DLT I 139-19)

(2) *yagmur yagdı.* “Yağmur yağdı.” (DLT III 60-21)

(3) *tüin qarardı erse yagmur yağa başladı.* “Gece (hava) karardı ve yağmur yağmaya başladı.” (OAKT 28b,39)

3.4.6. Püskürme-Serpme Anlamı Taşıyan Sesler

bükür- ‘su serpmek, su püskürtmek’ Gülensoy, KBS II 707²¹³

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *bükür-* ‘su serpmek, su püskürtmek’ AçB 479; Suv X 633, 716, 805, 814

Tanıklar

(1) *sogık suvların bükürüp öglendürdiler olarnı.* “(Hizmetçileri krala ve kraliçeye) soğuk su serpererek onları ayılttılar.” (Suv X 632-633)

(2) *sogık suvın bükürdi, etöziğe bütürü.* “Bütün vücuduna suğuk sular serpti.” (Suv X 716-717)

(3) *tapıgçı begler çintan suvın sogıtip bükürdiler, saçdılar, elig begke hatunka.* “Hizmetçi beyleri alelacele sandal ağacı suyunu soğutup krala₂ (ve) kraliçeye serptiler₂.” (Suv X 803-806)

(4) *alıp sogık suv, bükürdim, saçdım olarka.* “Soğuk su alıp onlara saçtım₂.” (Suv X 814-815)

Kar. *bürkir-* ‘püskürmek, serpmek’ KB 4892; *büwkir-* KB 98; *pürkür-* DLT II 170-25, DLT II 171-1, DLT II 171-3, DLT II 171-4

Tanıklar

(1) *‘abir bürkirer teg tünerdi kalık / sıta kıptı yirdin yağıldı butık.* “Abîr serpilmiş gibi, gök alacalandı: ufuktan etrâfa dallanarak, mızırıklar yükseldi.” (KB 4892)

(2) *yugçı tonka suw pürkürdi.* “Yuyucu, tavlama için elbiseye su püskürdü.” (DLT II 171-1)

(3) *kan pürkürdi.* “Kan fişkırdı.” (DLT II 171-4)

3.4.7. Sis Anlamı Taşıyan Sesler

kakraş-²¹⁴ ‘su çekilmek, sis inmek’ Clauson, ED 613a; Nadalyayev vd. DTS 422b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

²¹³ bk. *püskür-*.

²¹⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 531.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *kakraş-* ‘su çekilmek, sis inmek’ DLT II 220-22, DLT II 220-6

Tanıklar

(1) *suwlar kamuğ kakraşdı.* “Sular bütün çekildi.” (DLT II 220-2)

3.4.8. Parlama Anlamı Taşıyan Sesler

*yıldra*²¹⁵ ‘parlamak’ Clauson, ED 923b; Gülensoy, KBS II 1138; Nadalyayev vd. DTS 271b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *yaltrı-* ‘parlamak’ Maytrı 9/15; Suv VIII 1007; TT III 133, TT VA 9; *yaltra-* Maytrı 13/60; *yiltıra-* TT W 17

Tanıklar

(1) *bilge biliglig y(a)rukın y(a)rup yalt(ı)rıp buyanlıg bilge biliglig yëveglerig yëveñip... eñ kêninte... başdınkı yëg kutrulmaklıg tüşke teggeyler.* “Hikmet dolu ışıkla parlayıp sevaplı, hikmetli teçhizatla donatıp... en sonunda... en üstün kurtuluş karşılığına ererler.” (Suv VIII 1006-1016)

(2) *yruk biliglerii yaltrıyu.* (TT III 133)

(3) *sekiz on türlüg nayrağın yaratağlıg körtle körkle koluça yaruğın yaltrayı ıaltı bulıtdın.* “Seksen türlü ‘ikinci dereceden alâmet’ ile donatılmış ve tıpkı uygun bir zamanda parıltıyla parlayarak bir buluttan (çıkışmış güneş gibi bir Burkan doğdu.)” (Maytrı 13/58-60)

Kar. *yıldra-* ‘parlamak’ KB 6219; DLT III 437; OAKT 68,8; *yaldra-* DLT III 437-5; *yoldra-* DLT III 437-10

(1) *toğardın kara kuş kopup örledi / yağı ot kötürmiş teg ot yıldradı.* “Doğudan Kara-Kuş yıldızı çıktı, yükseldi; düşman meş’alelerini yakmış gibi, ateş parladı.” (KB 6219)

(2) *kün yaldradı.* “Güneş az ışıdı, az parladı.” (DLT III 437-5)

(3) *kılıç yoldradı.* “Kılıç parladı.” (DLT III 437-10)

²¹⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 684.

(4) *tamam küneş içindeki mışkallar kebi kördi sağ kolında kökke teginçe yıldırayı turur erdi.* “Sağ tarafta güneş ışığında tamamen madenî para gibi göğe değin parladıklarını gördü.” (OAKT 68,8)

3.5. SES ANLAMINA GELEN SESLER

katğurş- ‘ses çıkarmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *katğurş-* ‘ses çıkarmak’ Maytrı 18/41

Tanıklar

(1) *yinçge katunların küleşmek katğurşmak ünüg kök kalık yanğurdu.* “Zarif ve ilahi kadınların yüksek sesle gülüşmelerini gök aksettirdi.” (Maytrı 18/40-42)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

kongra- ‘ses kalınlaşmak’ Clauson, ED 640a; Nadalyayev vd. DTS 456a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kongra-* ‘ses kalınlaşmak’ DLT III 402-17, DLT III 402-20, DLT III 402-22, DLT II 402-23

Tanıklar

(1) *oglan üni kongradı.* “Çocuğun sesi kalınlaştı.” (DLT III 402-17)

tek tur- ‘sessiz durmak, dek durmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tek tur-* ‘sessiz durmak, dek durmak’ DLT I 334-4; RKT 28/62b3, 31/83a3; TİEM 73 224v/1

Tanıklar

(1) *tek tur.* “Tek dur, sus.” (DLT I 334-4)

(2) *kaçan okınsa Kur’ân kulak tutunlar añar hem tek turunlar, bolğa kim yarlıkanga sizler.* (RKT 28/62b2-63a1)

(3) *ayğıl men nezr kıldım rūzi berigli tañrıқа tek turmaq sözlememekim бүkün bir ādemika.* (TİEM 73 224v/1-2)

ün- ‘ses çıkarmak’ Clauson ED 167a²¹⁶; Nadalyayev vd. DTS 625b²¹⁷

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *ün-* ‘ses çıkarmak’ Suv V 0020, 0735

Tanıklar

(1) *tözün t(e)ñri kızı ya s(e)n amtı inçip inçe ukğıl kim ol ruçirakitu atl(ı)g bodis(a)t(a)vnıñ tülinte körmış altun küvrüğtin burhanlar edğüsin ögmeklig yene kşanti kılmaqlıg ulug beğük ün ünmiş tıltagın sizlerke anı amtı nomlayu bireyin.* “Ey asil tanrı kızı! Sen, şimdi o halde şöyle bil: O Ruciraketu adlı bodhisattvanın düşünde gördüğü altın davuldan buddhaların erdemini (alâmetlerini) övmesi ve af dilemesi ile yüksek ses çıkarmasının nedenini sizlere şimdi vaaz edivereyim.” (Suv V 0014-0021)

(2) *tözün t(e)ñri kıızıya inçe k(a)ltı ıgaçқа koguşқа tokıguka iligke tayaklıgın timin ök küvrüğtin ün ünner ol ün yene ertmiş üdde yme kurug tiñir kelmetük üdde yme kurug tiñir közünür üdde yme kurug tiñir.* “Ey asil tanrı kızı! Şöyle ki, mesela ağaca deriye tokmağa ele dayanmakla hemen davuldan ses çıkar. O ses, yine geçmiş zamanda da yoktur, gelmemiş (gelecek) zamanda da yoktur, şimdiki zamanda da yoktur.” (Suv V 0732-0738)

Kar. *ün kıl-* ‘ses çıkarmak, böğürmek’ RKT 31/64b1

Tanıklar

(1) *çıkardı olarkā buzağū ten, añar ün kılmaq.* *Aydılar: bu siziñ Tañrıñız hem Mūsā Tañrısı, unıttı.* (RKT 31/64a3-64b3)

3.6. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SESLER

3.6.1. Müzik Aletlerine Özgü Sesler

çal- (II) ‘müzik aleti çalmak’ Gülensoy, KBS I 213

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

²¹⁶ Kelime, Clauson, ED 167a’da *ün* biçiminde gösterildiğinden burada Clauson’un *ün* maddesine referans verilmiştir.

²¹⁷ Kelime, Nadalyayev vd. DTS 625b’de *ün* biçiminde gösterildiğinden burada Nadalyayev vd.’nin *ün* maddesine referans verilmiştir.

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çal-* ‘müzik aleti çalmak’ OAKT 89b,11

Tanıklar

(1) *munda tebl we nay erür kim anı urarlar çalarlar.* “Burada davul ve neydir, onları çalarlar ve vurular.” (OAKT 89b,1)

et- (II) ‘gümbürdemek’ Nadalyayev vd. DTS 186b

Orh. *et-* ‘gümbürdemek’ BK B 4

Tanıklar

(1) *yay bolsar üze t[enri] <...> köwürgesi eterçe anç[a] <...> tagda sıgun etser sakınur men.* “Yaz geldiğinde yukarıda (ebedî) gök davullarının gümbürdemesi (misali), öylece <...> dağda geyiklerin böğürmesi (misali) <...> düşünürüm.” (BK B 3-6)

Uyg. *et-* ‘ötmek, ses çıkarmak’ Suv III 183/19; *etmek* Suv III 184/7

Tanıklar

(1) *t(e)ñridem altın küvrügler k(e)ntün etdiler.* “Tanrısal altın davullar kendiliklerinden öttüler.” (Suv III 183/18-20)

(2) *altınluğ küvrügler k(e)ntün etmeki bo üç ming uluğ min yirtinçü yir suv yomkı tepremeki kaçamakı bolar barça bon om ertini içinteki kılınç adartmakın öçürmek bölüküg nomlayı y(a)rılıkamakning küçi küsüni edgüsi edremineg irüsü b(e)lgüsü teginür erki t(e)ngrim tip tidi.* “Altın davulların kendiliklerinden ötmesi; bu üç bin ulu bin dünya, yer (ve) suyun büsbütün titremesi, sallanması bütün bunlar bu öğreti mücevheri içindeki davranış engellemesini yok etmek (adlı) bölümü açıklayıp yerine getirmenin gücü, kuvveti, iyiliği (ve) erdeminin belirtisi, göstergesi midir acaba efendim? dedi.” (Suv III 184/ 6-14)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

kupza- ‘kubuz çalmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kupza-* ‘kubuz çalmak’ DLT I 19-13; DLT III 283-15, DLT III 283-17

Tanıklar

(1) *kubzadı*. “Ut çaldı.” (DLT I 19-13)

(2) *ol kubuz kupzadı*. “O, kubuz, ut çaldı.” (DLT III 283-15)

kupzal- ‘kubuz çalınmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kupzal-* ‘kubuz çalınmak’ DLT II 235-15, DLT II 235-16

Tanıklar

(1) *kubuz kubzaldı*. “Kubuz çalındı.” (DLT II 235-15)

kupzaş- ‘kubuz çalmakta yarış etmek’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kupzaş-* ‘kubuz çalmakta yarış etmek’ DLT II 220-11, DLT II 220-13

Tanıklar

(1) *kızlar kubzaşdı*. “Kızlar, cariyeler kubuz çalmakta yarıştılar.” (DLT II 220-11)

kupzat- ‘kubuz çaldırmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *kupzat-* ‘kubuz çaldırmak’ DLT II 335-20, DLT II 335-22

Tanıklar

(1) *ol anı kupzattı*. “O, ona kupuz çaldırdı.” (DLT II 335-20)

ötür- ‘ötmek’ Clauson, ED 68a; Nadalyayev vd. DTS 393a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *ötür-* ‘ötmek’ DLT I 176-7, DLT I 176-9; *öttür-* DLT I 217-20, DLT I 217-23

Tanıklar

(1) *ol sıbuzgu ötürdi*. “O, düdük öttürdü.” (DLT I 176-7)

(1) *sıbzıǵu öttürdi*. “Düdük öttürdü.” (DLT I 217-20)

silkür- ‘seda vermek, ötmek; çaldırmak’ Clauson, ED 827a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *silkür-* ‘seda vermek, ötmek; çaldırmak’ DKPAM 4213

Tanıklar

(1) *buyruklar kañanapatê balıkda çün silkürüp arkışlarka sav tutuzup inçe tēp tēdiler.. kim birök t(e)ñri burhannañ bir p(a)daçça teñlig nom bilir erser.. ol kelip élig begke sözlezün.* “Memurlar Kāñcanapaṭṭa (adlı) şehirde çan çaldırdılar. Kervanlara (iletecekleri) mesajı verip şöyle dediler: Şayet birisi Tanrı Buda’nın küçük bir manzume parçasına denk öğretisini biliyorsa, o gelip hükümdara söylesin.” (DKPAM 4212-4217)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

tültür- (II) ‘çalmak’

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *tültür-* ‘çalmak’ Maytrı 18/40

Tanıklar

(1) *gantari gantarviler teñridem kövrüglerig tültürdi*. “Gandhāra ve Gandharvalar ilâhî davulları çaldılar.” (Maytrı 18/39-40)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

3.6.2. Aksesuarlara Özgü Sesler

tokula-²¹⁸ ‘toka yapmak, toka çakmak’ Clauson, ED 470a; Gülensoy, KBS II 903²¹⁹; Nadalyayev vd. DTS 577b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *tokula-* ‘toka yapmak, toka çakmak’ DLT III 325-26, DLT III 326-2

²¹⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 658

²¹⁹ bk. *toka*.

Tanıklar

(1) *er kadhiş tokuladı*. “Adam kayışa toka yaptı.” (DLT III 325-26)

3.7. SIZDIRMA-ERİME-KAYNAMA SESLERİ

çoğra- ‘kaynamak’ Clauson, ED 410b; Eren, TDES 97; Gülensoy, KBS 248²²⁰; Nadalyayev vd. DTS 154a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *çoğra-* ‘kaynamak’ EUTS 64

Tanıklar

(1) *çoğra-* “Kaynamak.” (EUTS 64)

Kar. *çoğra-* ‘pınarda su ve tencerede bir şey kaynamak’ DLT III 280-13, DLT III 280-19, DLT III 280-22; TİEM 73 153r/9

Tanıklar

(1) *aşıç çoğradı*. “Tencere kaynadı.” (DLT III 280-13)

(2) *minğar çoğradı*. “Pınar kaynadı.” (DLT III 280-19)

(3) *anlarka içgü ol isig çoğrar otđın ağrıťđan kın anın kim tanar erdiler*. (TİEM 73 153r/9)

çoğrat- ‘kaynatmak’ Clauson, ED 411a; Eren, TDES 97; Gülensoy, KBS 249; Nadalyayev vd. DTS 154a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *çoğrat-* ‘kaynatmak’ EUTS 64; DKPAM 2560; *çoğurda-* EUTS 64

Tanıklar

(1) *çoğrat-* “Kaynatmak.” (EUTS 64)

(2) *çoğurda-* “Kaynatmak.” (EUTS 64)

(3) *[çoğısı]n çoğratmış yavlak yanıkulug ün [...] üstün kökde uçugma kuşlar [...] kodı yerte tüşerler*. “Gürültüsüyle (suları) kaynatan, kötü (bir şekilde) çınlayan sesiyle... gökte uçan kuşlar... aşağıya yere düşerler.” (DKPAM 2560-2562)

²²⁰ bk. *çoğrak*.

Kar. *çokrat-* ‘kaynatmak’ DLT II 333-26, DLT II 334-2, DLT II 333-3

Tanıklar

(1) *ol aşış çokrattı*. “O, tencereyi kaynatı.” (DLT II 333-26)

çokurda- ‘kaynamak’ Clauson, ED 411a; Eren, TDES 97; Gülensoy, KBS 249; Nadalyayev vd. DTS 154a

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *çokurda-* ‘kaynamak’ EUTS 64

Tanıklar

(1) *çokurda-* ‘kaynatmak’ (EUTS 64)

Kar. *Tanıklanmamıştır.*

çuwşa- ‘kaynamak’ Nadalyayev vd. DTS 157b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *Tanıklanmamıştır.*

Kar. *çuwşa-* ‘kaynamak, köpüklenmek’ DLT III 286-17, DLT III 286-19, DLT III 286-21

Tanıklar

(1) *çagır çuwşadı*. “Şıra kaynadı ve köpüklendi.” (DLT III 286-17)

kayın- ‘kaynamak’ Clauson, ED 678a; Gülensoy, KBS I 485; Nadalyayev vd. DTS 407b

Orh. *Tanıklanmamıştır.*

Uyg. *kayın-* ‘kaynamak’ EUTS 173; DKPAM 0721, 0800, 0835 vd.

Tanıklar

(1) *kayına-* “Kaynamak.” (EUTS 173)

(2) *bo montag i[rig] s[arsıg] savın sö[ge] sarsa kadır[...] tumlug yüzlüg yekler rakşaslar [...] tamuluglarıg kayınar isiç içinte kemişürler*. “Bu şekilde kötü, kaba sözlerle hakaret ederek kızgın...soğuk yüzlü şeytanlar... cehennemlikleri kaynar kazan içinde bırakırlar.” (DKPAM 0718-0721)

(3) *birök özlüg ölürmekdin tıdılmasar odgurak tapan tamuda togar .. ol tamuda y(i)me ülgüstüz üküş çatırl(ı)g suvın tolu ulug isiçler ol ayıg kılınçlag otın turkaru kayınar*. “Eğer (birisi)

canlı öldürmekten vazgeçmez ise kesinlikle Tapan cehenneminde doğar. O cehennemde yine çok fazla küllü suyla dolu (olan) büyük kazanlar vardır. Bu kazanlar günah ateşiyle sürekli kaynamaktadır.” (DKPAM 0796-0800)

(4) *ol pr(a)tapan atlag tamuda korku teg iki ulug isiçler bar .. bir n(a)nd atlag.. ikinti upan(a)nd atlag n(a)nd atlag isiç elig bère kèñ ol .. upan(a)ndè isiçniñ kèñi elig bir bère ol.. y(i)me ök çat(ı)rl(ı)g suvın üzüksüz tolp kaynar.* “O Prātapana cehenneminde iki tane korkunç büyük kazan vardır. Birisinin adı Nanda diğerinin adı Upananda’dır. Nanda isimli kazan elli mil genişliğindedir. Upananda (adlı) kazanın genişliği de elli bir mil’dir. Yine (bu kazanlar) küllü suyla sürekli dolu (bir şekilde) kaynar.” (DKPAM 0829-0835)

Kar. kayın- ‘kaynamak’ DLT I 166-12, DLT I 248-28; DLT III 191-2, DLT III 280-17 vd.; OAKT 55b,10, OAKT 67,16; RKT 36/85b3, 86a1; TİEM 73 364r/6, 373r/2, 416r/1 vd.

Tanıklar

- (1) *kaynar aşıç eşdi.* “Kaynayan tencere taşı.” (DLT I 166-12)
- (2) *kaynar aşıç emrildi.* “Kaynar tencere sendi. (Soğuk su dökülmesi yüzünden kaynayan tencerenin kaynaması durduğu gibi.)” (DLT I 248-28)
- (3) *aşıç kayındı.* “Tencere kaynadı.” (DLT III 191-2)
- (4) *tencerenin içerisinde sulu şey olur da kaynarsa kaynadı denir.* (DLT III 280-17)
- (5) *suwı kaynar teg tezgini akar.* “Suyu sanki kaynar gibi köpüklenerek, dalgalanarak akar.” (OAKT 67,16)
- (6) *sızgurmuş tuç teg kaynayur qarınlar içinde.* (RKT 36/85b3)
- (7) *kaynar isig suw teg.* (RKT 36/86a1)
- (8) *yana kuyunlar anıñ töpesi üze kaynar suwdın.* (TİEM 73 364r/5-6)
- (9) *ol uştmah meseli kim va’de kılındı sañnuqlarka, anıñ içinde arıklar suwdın yıdığ ermes taķı arıklar sütdin adnamaz anıñ mezesi arıklar, bordın mezālīg içiglilerke arıklar ‘aseldin katıgsız anlarka anıñ içinde tegme yemişlerdin yarlıkamak idilerindin, ol kişi teg mü meñgü kalıǵlı turur ot içinde içrülgeyler kaynayur suwnı päre päre kılǵay baǵarsuqlarını.* (TİEM 73 373v/7-373r/2)
- (10) *kemşilseler anıñ içinde eşitgeyler bir ün ol kaynar.* (TİEM 73 416r/1)

kayıntur- ‘kaynatmak’ Clauson, ED 678b; Gülensoy, KBS I 485; Nadalyayev vd. DTS 407b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. *kayintur*- ‘kaynatmak’ EUTS 173; DKPAM 0515, 0802; Suv VII 441, 452

Tanıklar

(1) *kayintur*- “Kaynatmak.” (EUTS 173)

(2) *ot [ka]yintu[rmak] aş kılmakda ulatı ne iş[ler]i erser olarnıñ tapınça kılur erti.* “İlaç kaynatmak, yemek yapmaktan başka ne iş varsa (onu yapar) onların arzusunu yerine getirirdi.” (DKPAM 0514-0516)

(3) *tamu erkligleri sansız üküş erinç tınl(ı)glarig ol isiçlerte kemişip kayintururlar.* “Cehennem zebanileri, o zavallı canlıları o kazanların içine atıp sürekli haşlayıp (kaynatıp) dururlar.” (DKPAM 0800-0802)

(4) *mantal otırasında oy kazıp bir ulug çupun kömüp üzesinte suv akguluk yazı ban ıgaç urup ol ıgaç üzesinte ol sokmış otug suv birle kayinturup urzun.* “Alanın ortasına çukur kazıp büyük bir kâse gömerek, üzerine su akacak yassı bir ağaç yerleştirip bitkileri su ile kaynatarak o ağaç üzerine koysun.” (Suv VII 438-442)

(5) *bo d(a)r(a)ni üze ot birle kayinturmuş isig suvug yüz sekiz kata arvap çupunta koğup törttin yınak bıntavır tartıp anta kên tēmin ol suv içinte kirip arıtı yunzun.* “Bu dharaniden sonra bitki ile kaynamış sıcak suyu, yüz sekiz kez büyümlü sözler okuyarak kâsenin üzerine döksün ve dört tarafa perde çeksün. Sonra hemen o suya girerek yıkansın (ve) arınsın.” (Suv VII 451-456)

Kar. *kaynat*- ‘kaynatmak’ DLT II 357-18, DLT II 357-20

Tanıklar

(1) *ol aşış kaynattı.* “O, tencere kaynattı.” (DLT II 357-18)

sızgur-²²¹ ‘sızdırmak, eritmek; arıkatmak, zayıflatmak’ Clauson, ED 861b; Nadalyayev vd. DTS 506b

Orh. Tanıklanmamıştır.

Uyg. Tanıklanmamıştır.

Kar. *sızgur*- ‘sızdırmak, eritmek DLT II 188-3, DLT II 188-5, DLT II 188-12; KB 3384; OAKT 8,1

²²¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Zülfikar, 2018: 611, Karasu, 2013: 37.

Tanıklar

(1) *er yağ sızgurdı*. “Adam, yağ eritti.” (DLT II 188-3)

(2) *aydı keltürün meñe kuyayın anıñ üze sızgurmış bakır*. “Getirin bana, onun üzerine erimiş bakır dökeyim, dedi.” (OAKT 8,1)

SONUÇ

Dünya üzerindeki her varlık iletişimini sağlamak amacıyla seslere başvurur. Bireyler gerçeklikleri algımlarken bunlarla ilgili sesleri de algılayarak zihinlerinde anlamlandırır. Sadece insanlar değil insan dışındaki diğer varlıklar da yaşamlarını anlamlandırmak ve iletişim kurmak için seslere başvururlar. İnsanlar duydukları sesleri taklit ederler ve böylece söz dağarcığına yeni sözcükler eklenmiş olurlar. Bu sözcüklerin birçoğu geçmişten günümüze kadar ulaşmıştır. Sesler günümüz Türk dillerinde nasıl kullanılıyorsa Eski Türkçe Dönemi'nde de genel olarak benzer nitelikler taşımaktadır. Türk dilinde ses yansımali kelimeler, öteden beri pek çok Türkolog ve dil bilimcinin dikkatini çekmiştir. Ses yansımali kelimeler üzerine birçok çalışma yapılmış olsa da Eski Türkçe Dönemi'ne ait ses söz varlığı çalışmaları yok denecek kadar azdır. Bu çalışmada alana katkı sunacağı düşüncesiyle bütünsel bağlamda Eski Türkçe Dönemi çerçevesinde ses söz varlığı ele alınmıştır. Eski Türk Dili'nde seslerle ilgili ses söz varlığını konu edinen bu çalışmada tespit edilen ifadeler; tarihî Türk lehçelerinden Orhon, Uygur, Karahanlı Türkçeleriyle art zamanlı biçimde karşılaştırılarak incelenmiştir. 3 ana bölüme ayrılan çalışmanın ilk bölümünde ses ve söz varlığı hakkında bilgi verildikten sonra ses söz varlığı ile ilgili çalışmalara değinilmiştir. İkinci Bölüm'ünde isimler, Üçüncü Bölüm'ünde ise fiiller başlığı altında ses söz varlığı listelenmiştir. Madde başı olarak ele alınan 480 ifade farklı konu başlıklarına göre tasnif edilerek madde başlarında yer alan ifadelerin kullanım biçimleri ve geçtiği yerler etimolojik sözlükler aracılığıyla tanıklanmıştır. Çalışmada isimler başlığı altında;

I. İnsana Özgü Sesler,

II. Hayvanlara Özgü Sesler,

III. Hayvanları Çağırma / Harekete Geçirme Anlamında Kullanılan Sesler,

IV. Doğa Olaylarına Özgü Sesler,

V. Cansız Varlıklara Özgü Sesler,

VI. Bitkilere Özgü Sesler,

VII. Yiyeceklere Özgü Sesler,

VIII. Yansıma Sesler,

IX. Gürültü-Patırtı-Ses Anlamına Gelen Kelimeler,

Fiiller başlığı altında;

- I. İnsana Özgü Sesler,
- II. Hayvanlara Özgü Sesler,
- III. Hayvanları Çağırma / Harekete Geçirme Anlamında Kullanılan Sesler,
- IV. Yansıma Sesler,
- V. Doğa Olaylarına Özgü Sesler,
- VI. Ses Anlamına Gelen Kelimeler,
- VII. Cansız Varlıklara Özgü Sesler ele alınmıştır.

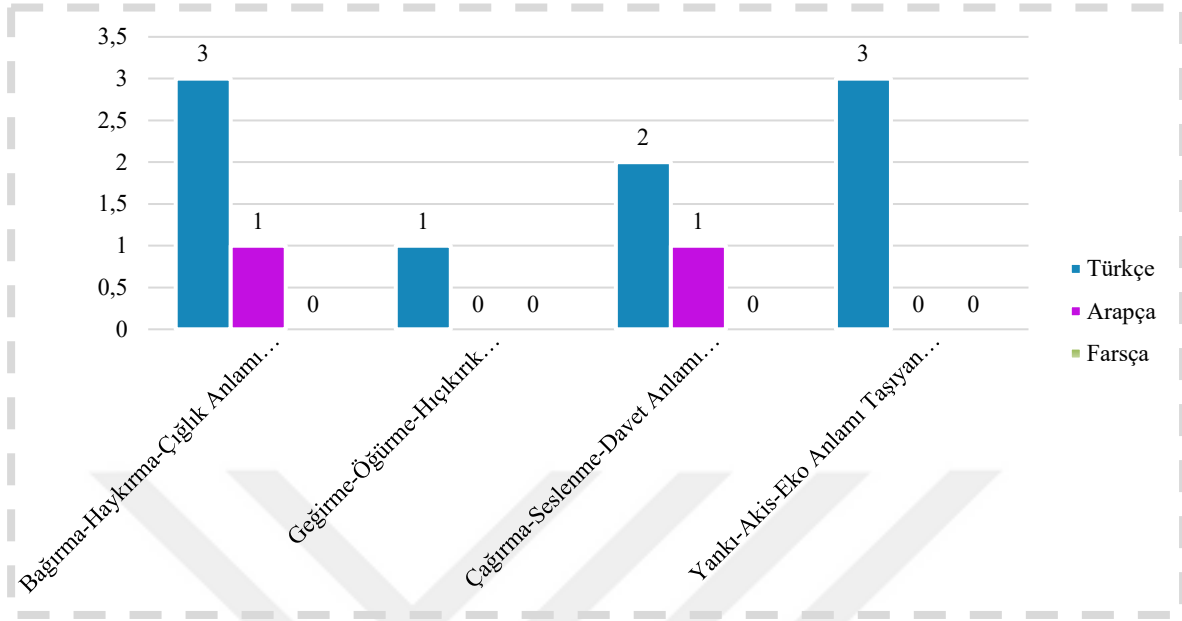
Tablo 2.

Türkçe	424
Arapça	3
Farsça	2
Farsça+Türkçe	3
Türkçe+Farsça	1
Sanskritçe	1

Çalışmamızda, yukarıdaki tabloda da kökenleri verilen 434 ifadeye rastlanmıştır. Bundan hareketle söyleyebiliriz ki Eski Türkçe döneminde ses anlamı taşıyan kelimelerin çoğunu Türkçe yapılar oluşturmaktadır. Arapça, Farsça, Farsça+Türkçe, Türkçe+Farsça ve Sanskritçe yapılar yok denecek kadar azdır.

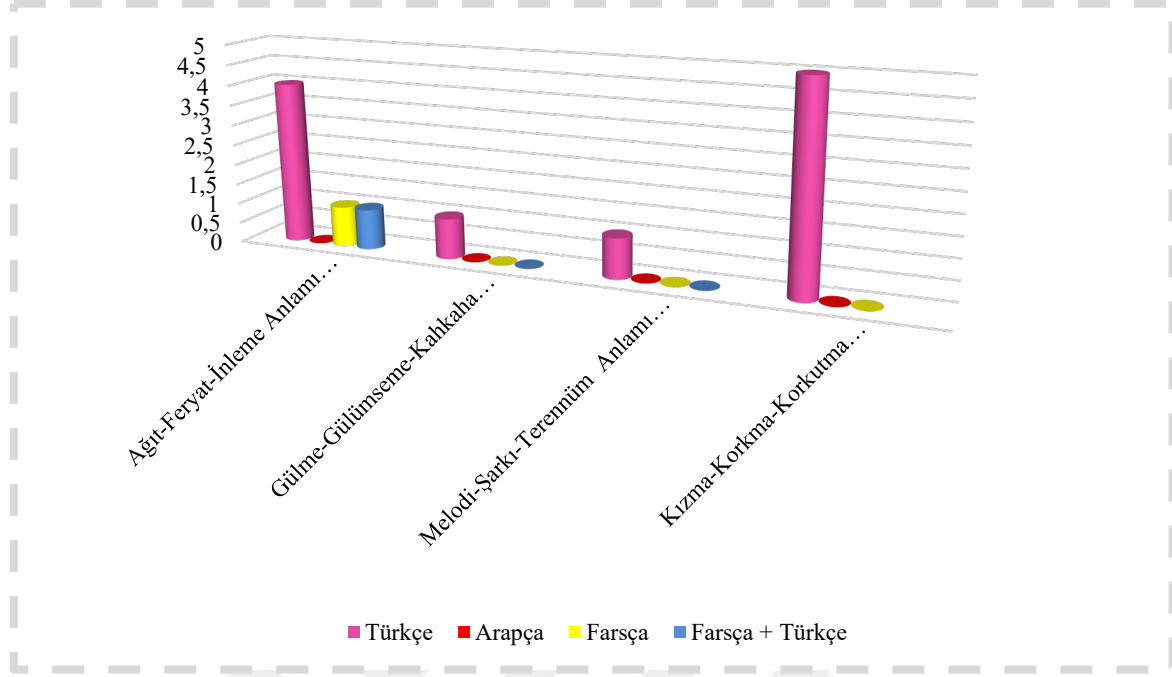
İsimler Bölümü'nde yer alan sözcükleri grafiklerle analiz edecek olursak;

Grafik 1
İnsana Özgü Sesler

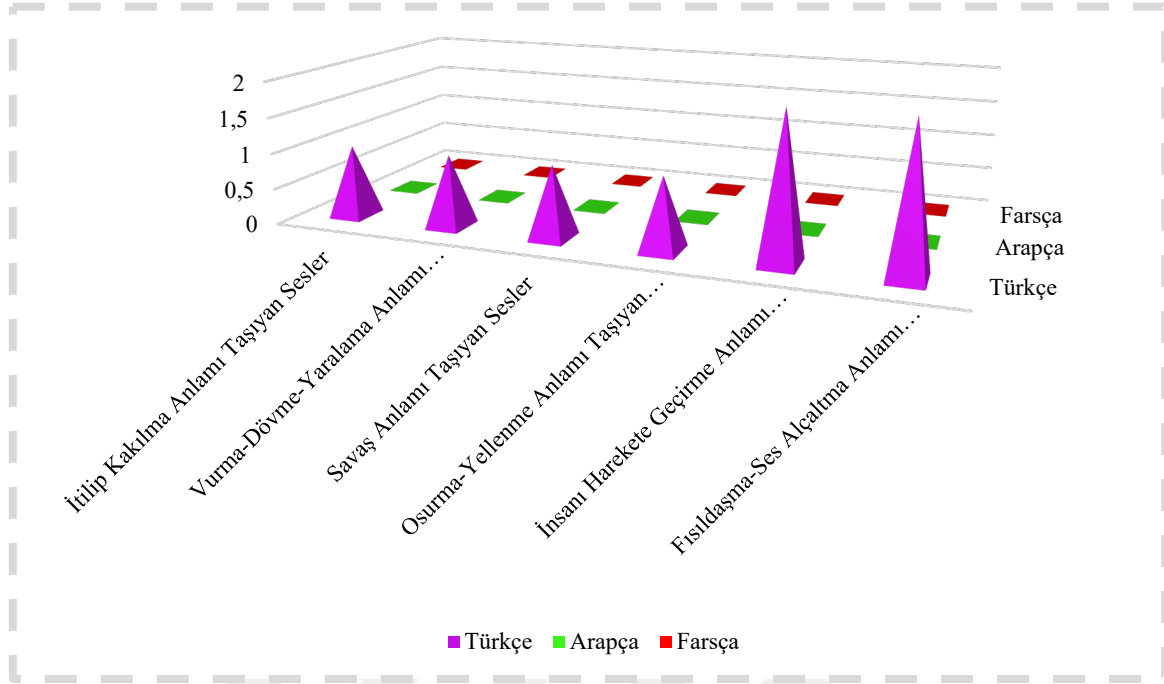
İnsana Özgü Sesler kategorisi altında yer alan “Bağırma-Haykırma-Çığlık Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında toplam 4 sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerin 3’ü Türkçe, 1’i Arapçadır. “Geğirme-Öğürme-Hıçkırık Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında toplam 1 tane Türkçe sözcüğe rastlanırken; “Çağırma-Seslenme-Davet Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında ise toplam 3 tane sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerin 2’si Türkçe, 1’i Arapçadır. Bu başlıklar altında Farsça yapılı bir sözcüğe rastlanmamıştır.

İnsana Özgü Sesler

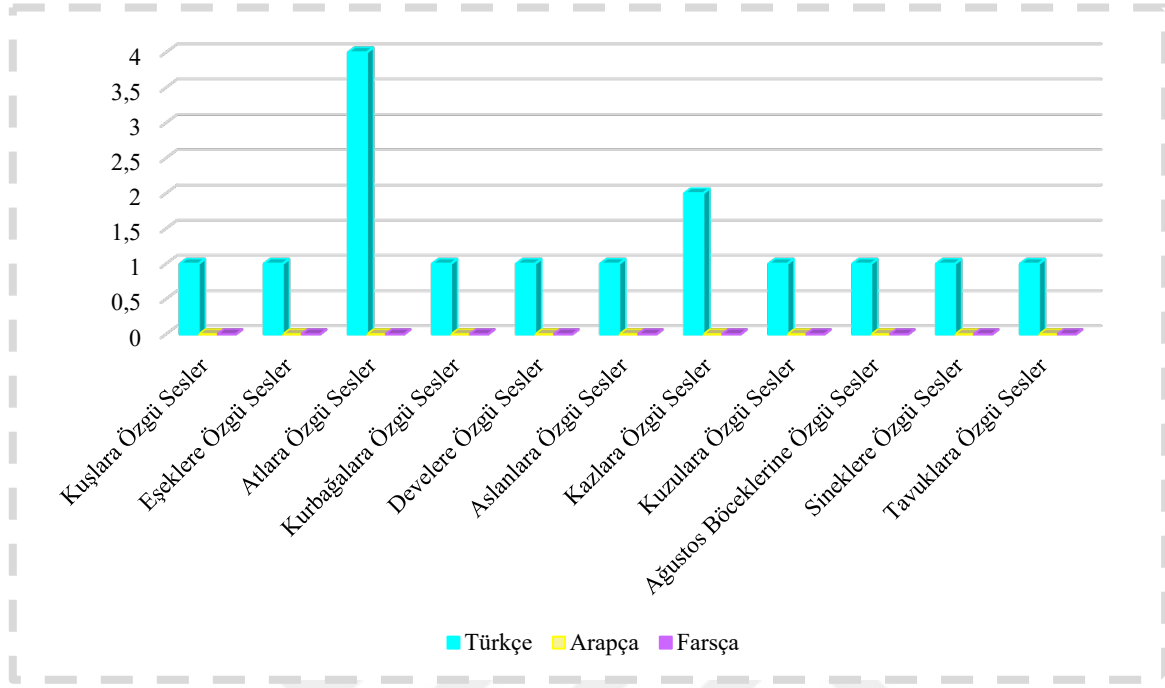
İnsana Özgü Sesler kategorisi altında yer alan “Ağıt-Feryat-İnleme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında toplam 6 sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerin 4’ü Türkçe, 1’i Farsça, 1’i ise Farsça + Türkçedir. “Gülme-Gülümseme-Kahkaha Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Melodi-Şarkı-Terennüm Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcüğe rastlanırken; “Kızma-Korkma-Korkutma Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında toplam 5 tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça yapılı bir sözcüğe rastlanmamıştır.

İnsana Özgü Sesler

İnsana Özgü Sesler kategorisi altında yer alan “İtilip Kakılma Anlamı Taşıyan Sesler”, “Vurma-Dövme-Yaralama Anlamı Taşıyan Sesler”, “Savaş Anlamı Taşıyan Sesler”, ve “Osurma-Yellenme Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcüğe rastlanırken “İnsanı Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Fısıldaşma-Ses Alçaltma Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 2’şer tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça yapıları bir sözcüğe rastlanmamıştır.

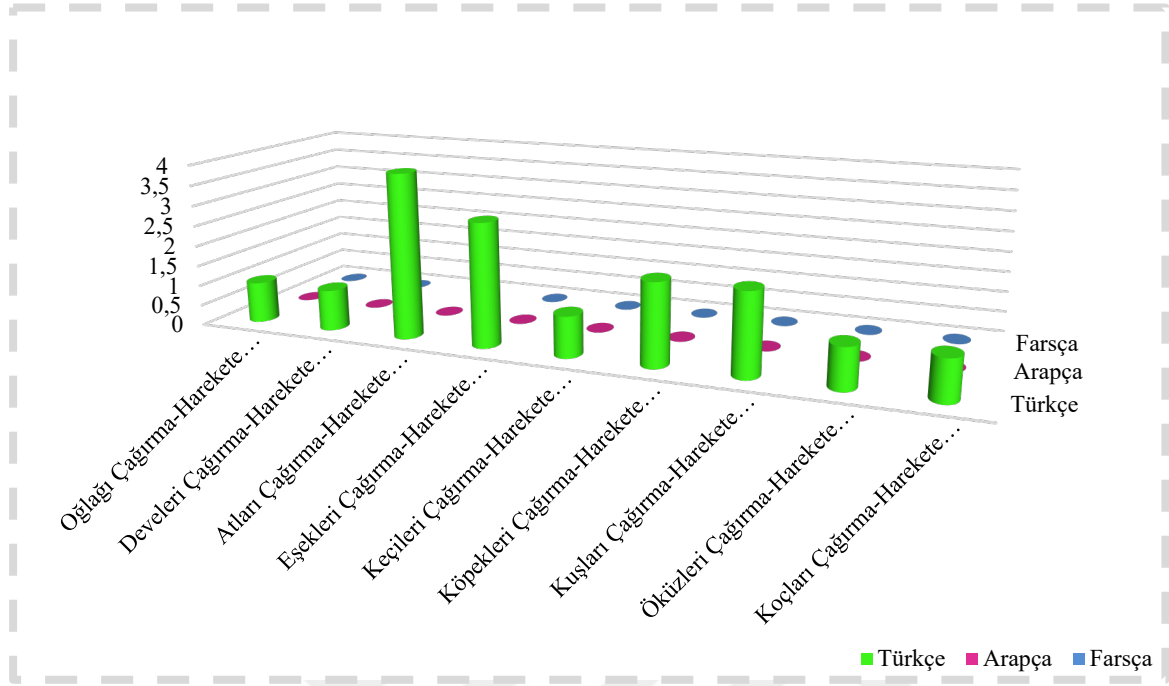
Grafik 2
Hayvanlara Özgü Sesler

Hayvanlara Özgü Sesler kategorisi altında bulunan; “Kuşlara Özgü Sesler”, “Eşeklere Özgü Sesler”, “Kurbağalara Özgü Sesler”, “Ağustos Böceklerine Özgü Sesler”, “Tavuklara Özgü Sesler”, “Develere Özgü Sesler”, “Aslanlara Özgü Sesler”, “Kuzulara Özgü Sesler” ve “Sineklere Özgü Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcük bulunurken; “Atlara Özgü Sesler” başlığı altında 4, “Kazlara Özgü Sesler” başlığı altında ise 2 tane Türkçe sözcük bulunmaktadır. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Grafik 3

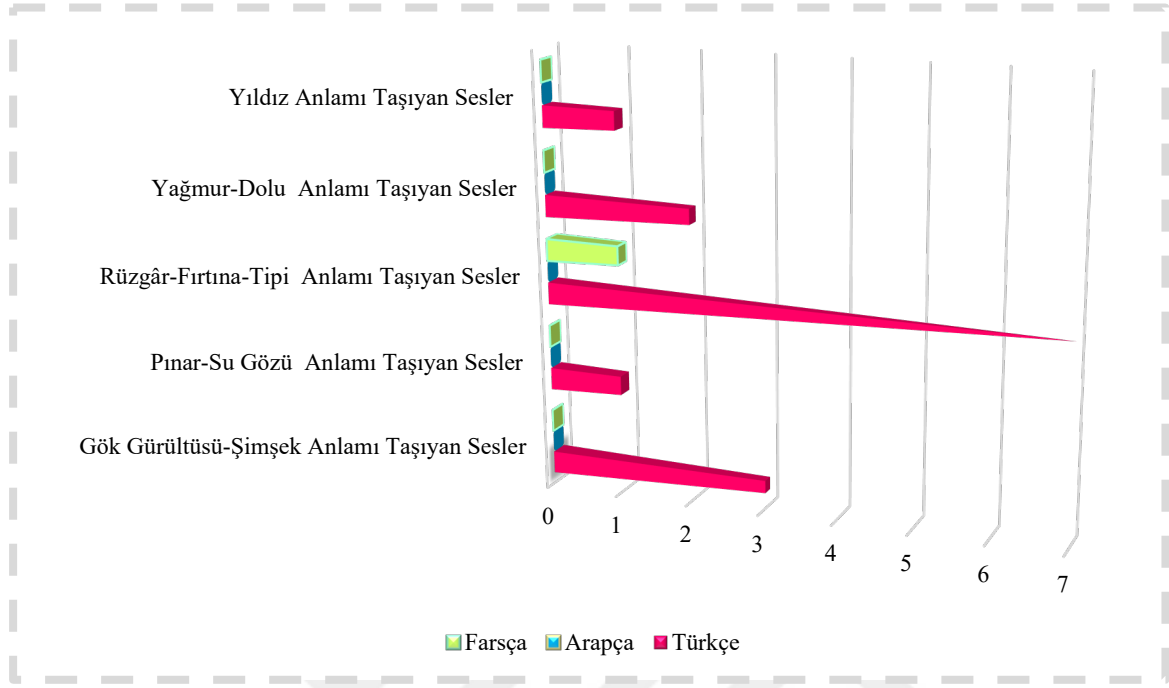
Hayvanları Çağırma- Harekete Geçirme Anlamında Kullanılan Sesler

Hayvanları Çağırma-Harekete Geçirme başlığı altında, “Oğlağı Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler”, “Develeri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler”, “Koçları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler”, “Keçileri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler”, “Öküzleri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcük tespit edilirken; “Atları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 5 tane, “Eşekleri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 3 tane, “Köpekleri Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Kuşları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 2’şer tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça yapıli sözcüklere rastlanmamıştır.

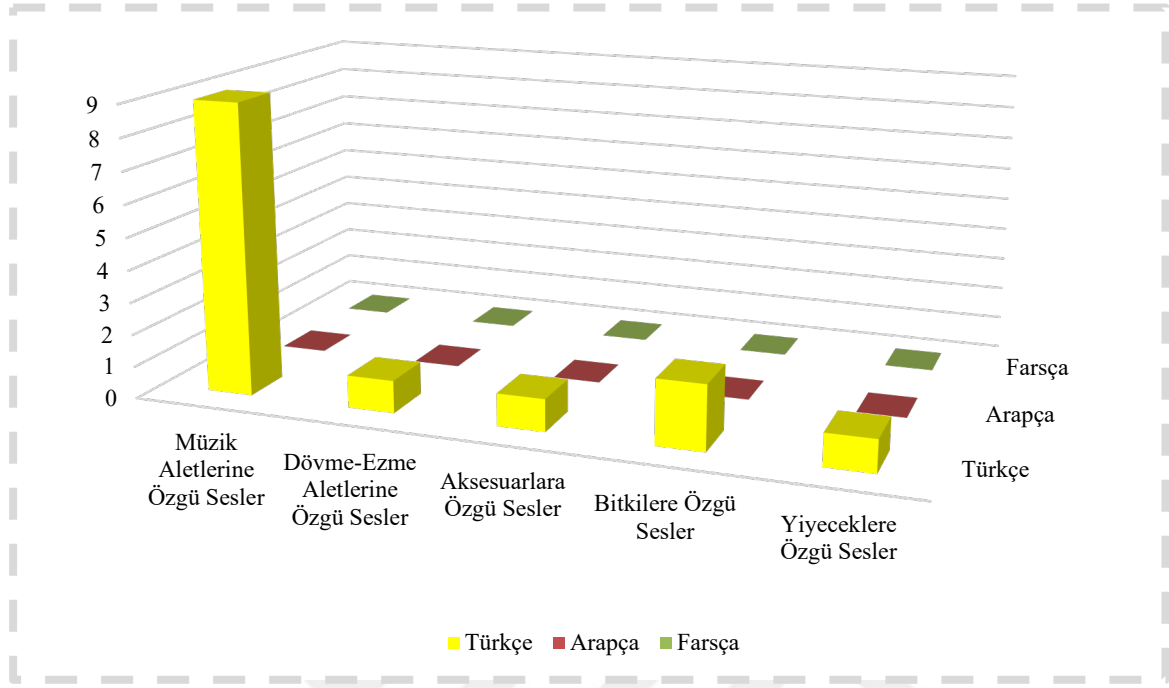
Grafik 4

Doğa Olayları-Gök Cisimlerine Özgü Sesler

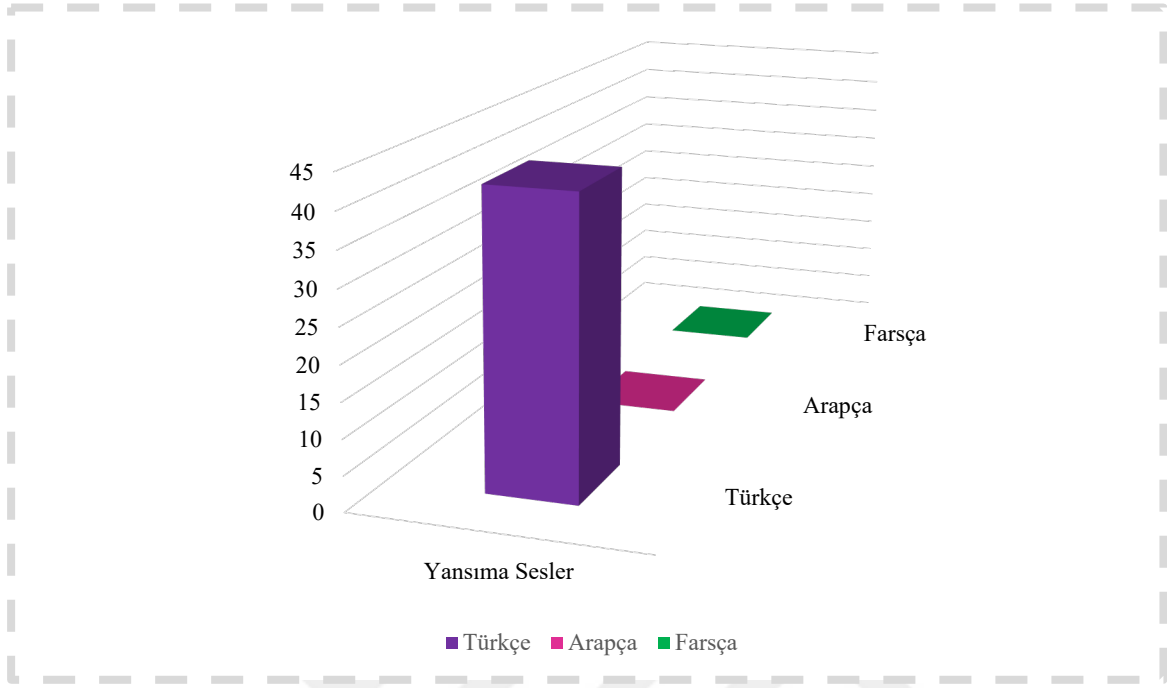
Doğa Olayları-Gök Cisimlerine Özgü Sesler kategorisi altında yer alan “Yıldız Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 1 tane Türkçe sözcük, “Yağmur-Dolu Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 2 tane Türkçe sözcük bulunmaktadır. “Rüzgâr-Fırtına-Tipi Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında ise toplam 8 sözcük bulunmaktadır. Bu sözcüklerin 7’si Türkçe, 1’i Farsçadır. “Pınar-Su Gözü Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 1 tane Türkçe sözcüğe rastlanırken; “Gök Gürültüsü-Şimşek Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 2 tane Türkçe, 1 tane Sanskritçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça yapıli sözcüklere rastlanmamıştır.

Grafik 5
Cansız Varlıklara Özgü Sesler

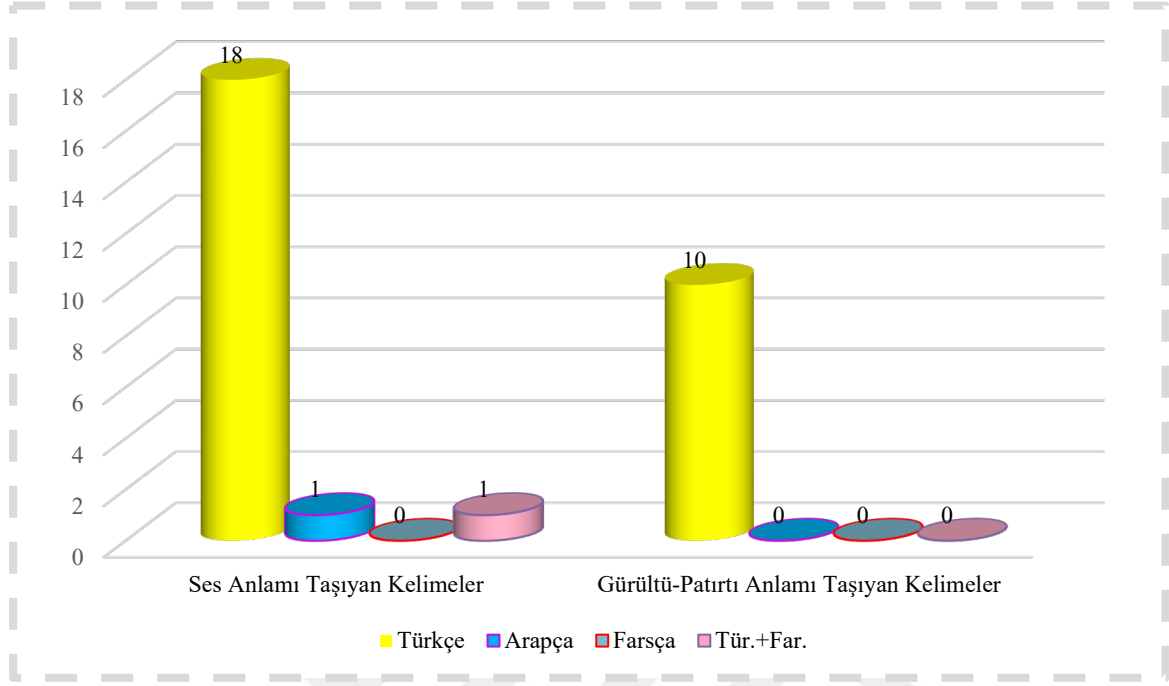
Cansız Varlıklara Özgü Sesler kategorisi altında yer alan “Müzik Aletlerine Özgü Sesler” başlığı altında 9 tane Türkçe sözcük yer almaktadır. “Dövme-Ezme Aletlerine Özgü Sesler” ve “Aksesuarlara Özgü Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcük tespit edilirken; “Aksesuarlara Özgü Sesler” başlığı altında 2 tane Türkçe, “Yiyeceklere Özgü Sesler” başlığı altında ise 1 tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Grafik 6
Yansıma Sesler

Yansıma Sesler kategorisi altında toplam 42 tane Türkçe yapıli sözcük tespit edilmiştir. Arapça ve Farsça yapıli sözcüklere rastlanmamıştır.

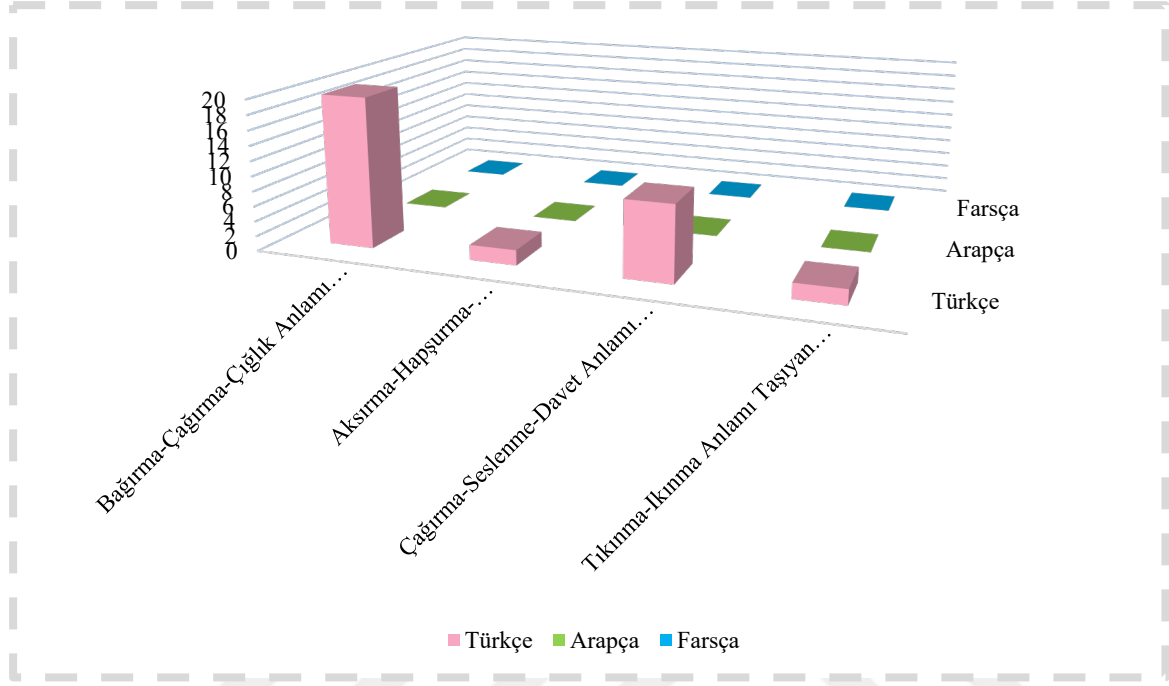
Grafik 7
Ses Bildiren Kelimeler

Ses Bildiren Kelimeler kategorisi altında bulunan “Ses Anlamı Taşıyan Kelimeler” başlığı altında toplam 20 tane sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerden 18’i Türkçe, 1’i Arapça, 1’i Farsçadır. “Gürültü-Patırtı “Anlamı Taşıyan Kelimeler” başlığı altında ise toplam 10 tane Türkçe sözüğe rastlanmıştır.

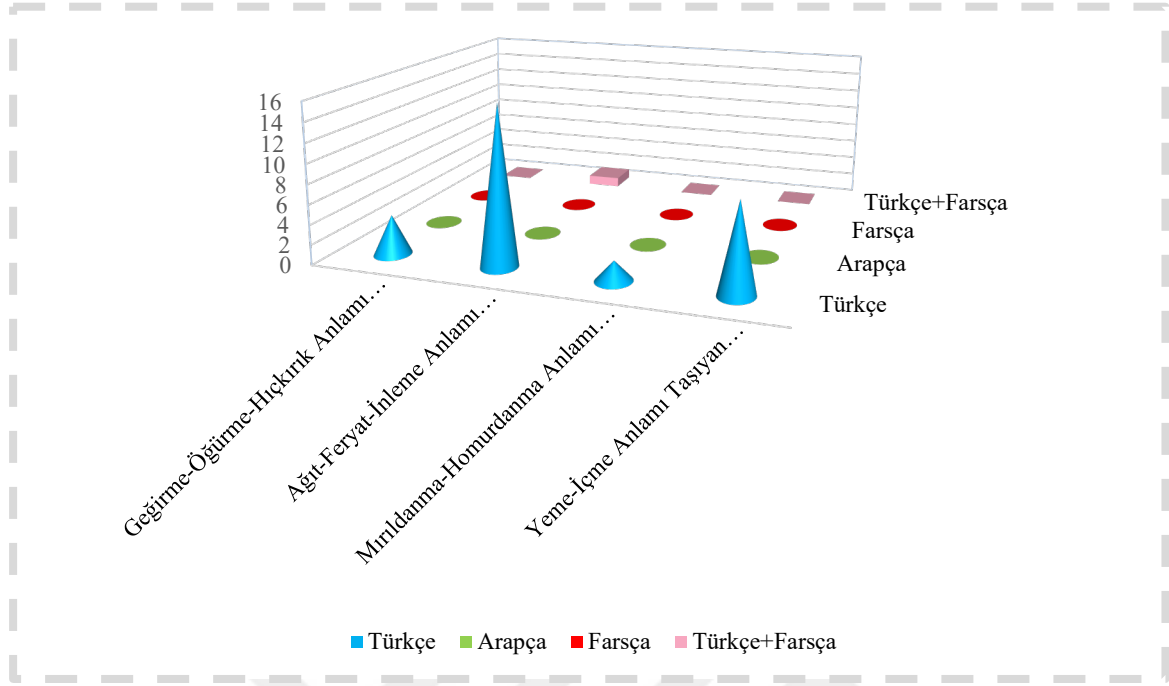
Fiiler Bölümü altında olan başlıklarımızı grafik yoluyla inceleyecek olursak;

Grafik 8
İnsana Özgü Sesler

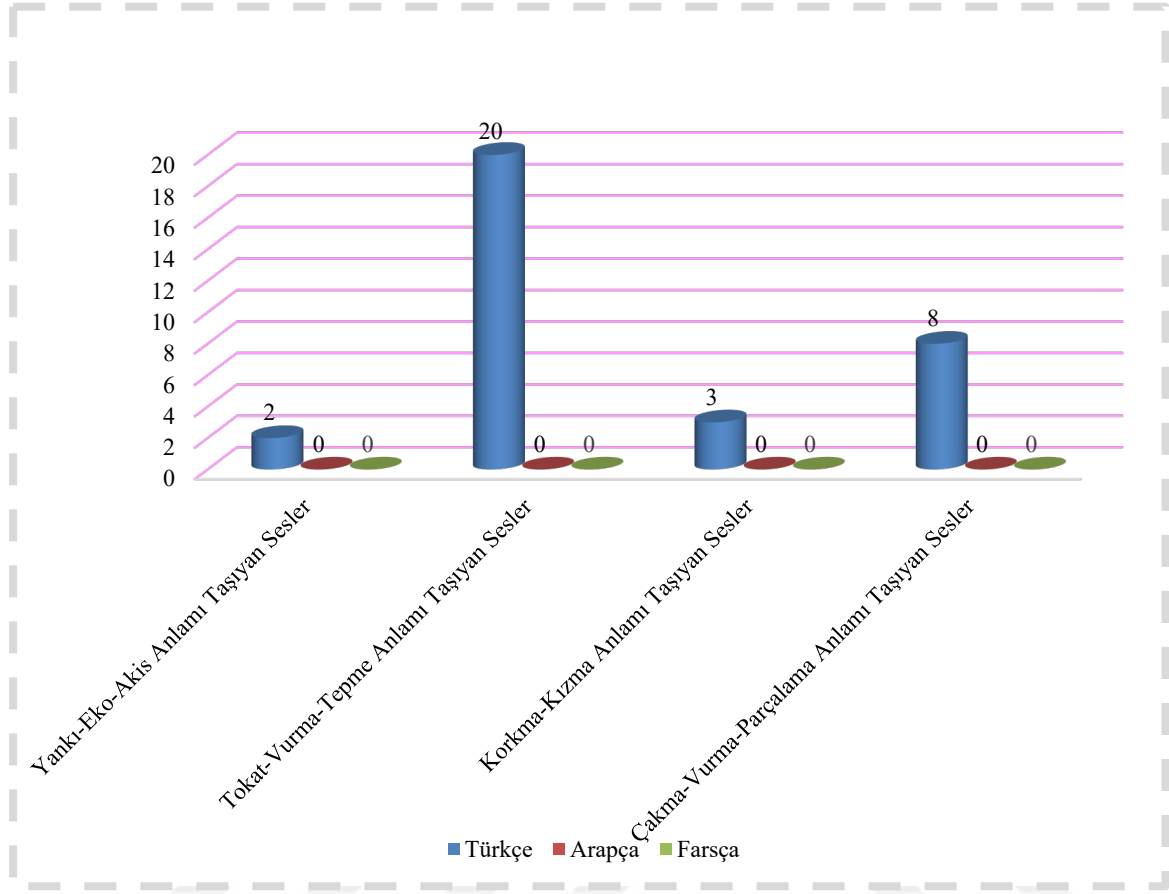
İnsana Özgü Sesler kategorisi altında yer alan “Bağırma-Çağırma-Çığlık Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında toplam 20 tane Türkçe sözcük yer almaktadır. “Çağırma-Seslenme-Davet Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 10 tane Türkçe sözcük tespit edilirken; “Aksırma-Hapşurma-Öksürme Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Tıkınma-İkınma Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 2’şer tane Türkçe sözcük bulunmaktadır. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

İnsana Özgü Sesler

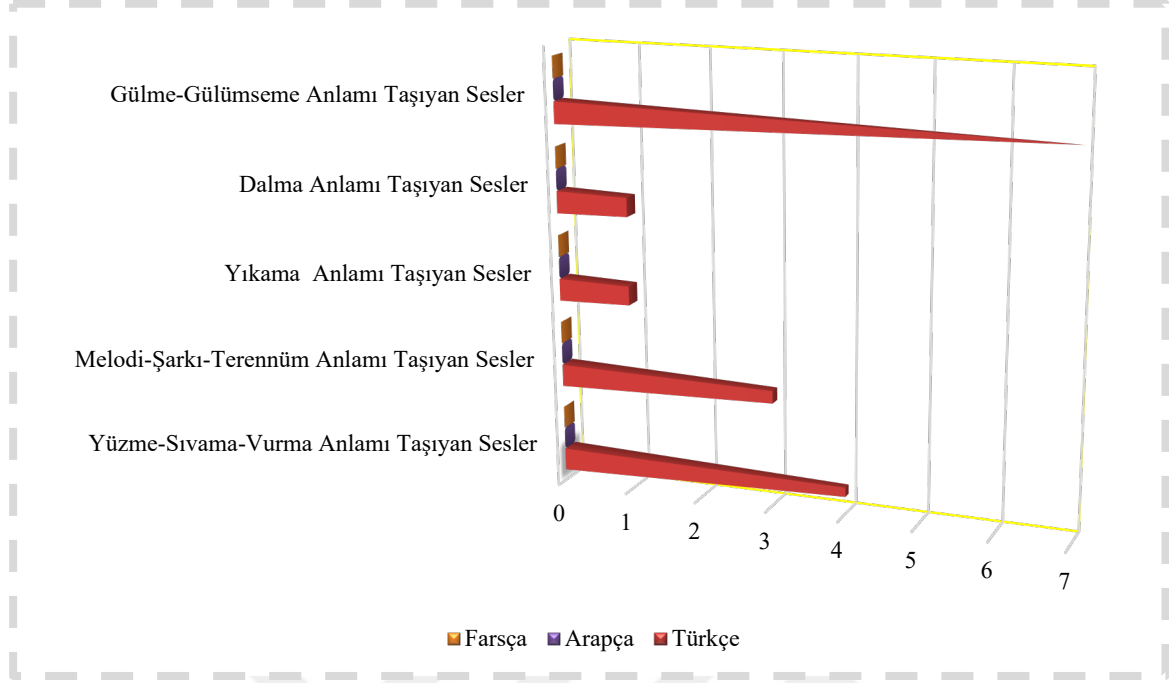
İnsana Özgü Sesler kategorisi altında yer alan “Geçirme-Öğürme-Hıçkırık Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 4 tane Türkçe sözcük yer almaktadır. “Ağıt-Feryat-İnleme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında toplam 17 sözcük bulunmaktadır. Bunlardan 16’sı Türkçe, 1’i Türkçe + Farsçadır. “Mırıldanma-Homurdanma Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 1 tane Türkçe sözcüğe rastlanırken, “Yeme-İçme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 9 tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça sözcüğe rastlanmamıştır.

İnsana Özgü Sesler

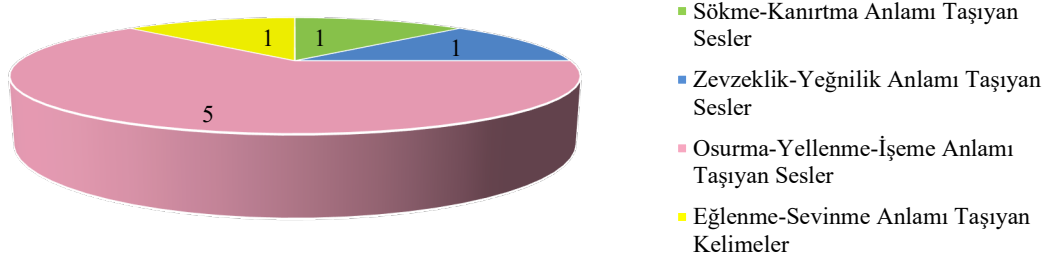
İnsana Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Yankı-Eko-Akis Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 2 tane Türkçe sözcük, “Tokat-Vurma-Tepme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında ise 20 tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. “Korkma-Kızma Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 3 tane Türkçe sözcüğe rastlanırken; “Çakma-Vurma-Parçalama Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 8 tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

İnsana Özgü Sesler

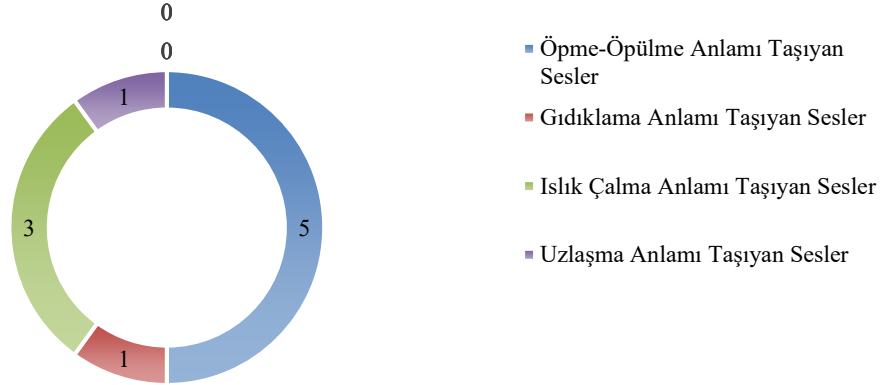
İnsana Özgü Sesler kategorisi başlığı altında bulunan “Gülme-Gülümseme-Kahkaha Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 7 tane Türkçe sözcük tespit edilirken, “Dalma Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Yıkama Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. “Melodi-Şarkı-Terennüm Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Yüzme-Sıvama-Vurma Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında ise toplam 4’er tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça yapıli sözcüklere rastlanmamıştır.

İnsana Özgü Sesler

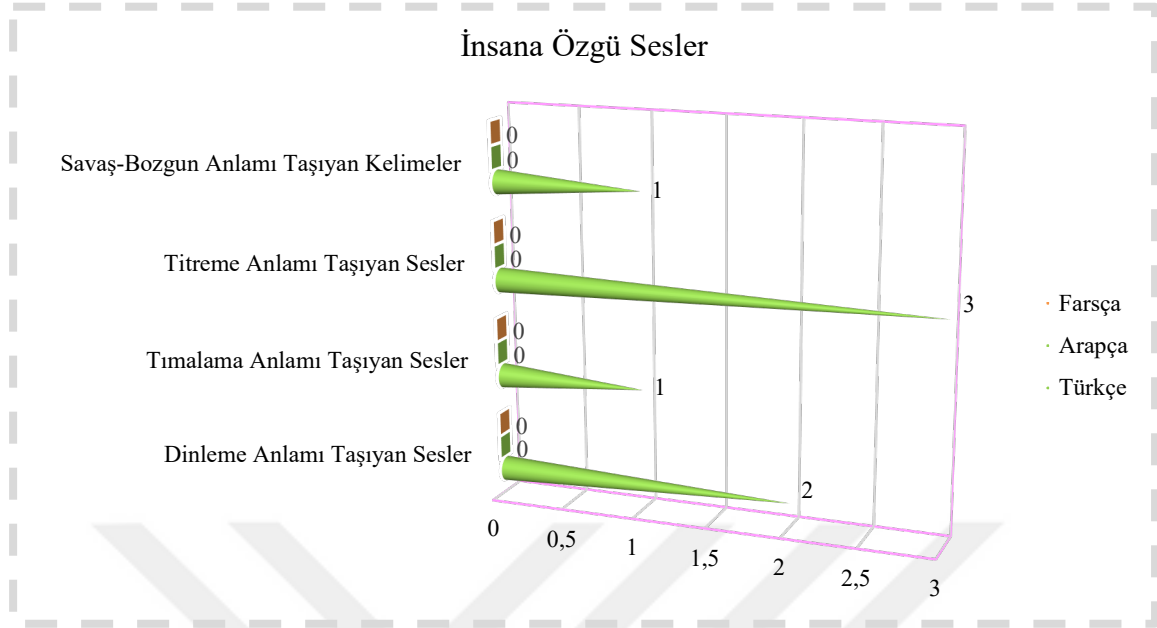
İnsana Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Sökme-Kanırtma Anlamı Taşıyan Sesler”, “Eğlenme-Sevinme Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Zevzeklik-Yeğnilik Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcüğe, “Osurma-Yellenme-İşeme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında ise 5 tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça yapıli sözcüklere rastlanmamıştır.

İnsana Özgü Sesler

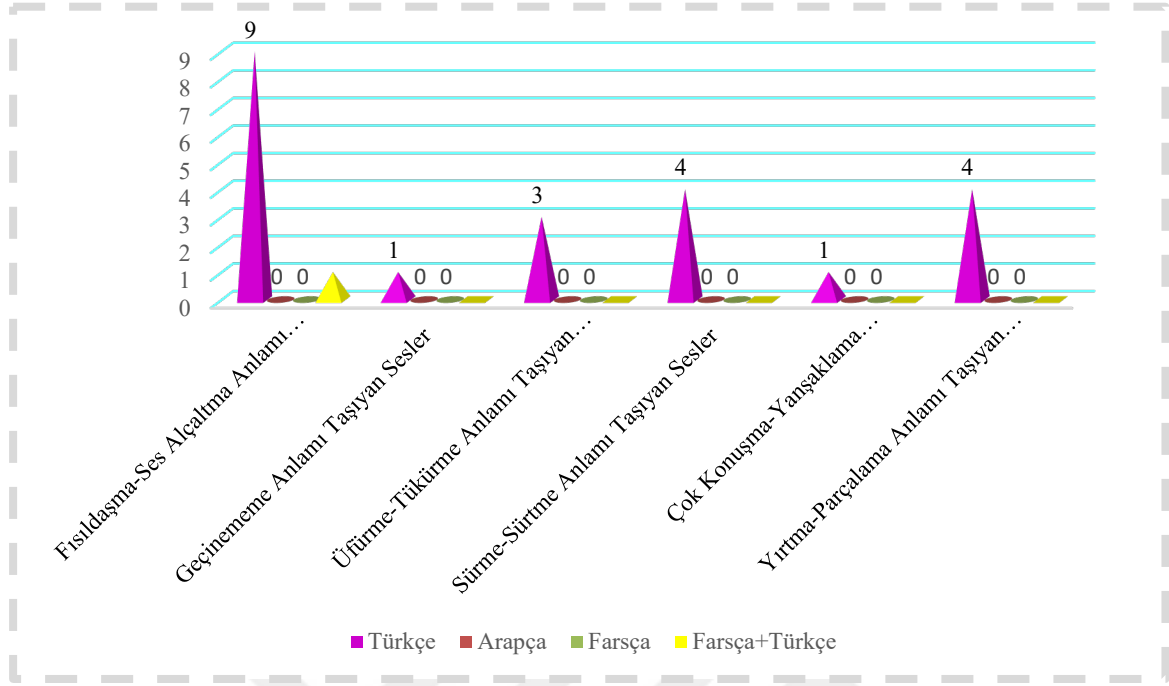
İnsana Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Öpme-Öpülme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 5 tane Türkçe sözcük, “Gıdıklama Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Uzlaşma Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcük, “Isık Çalma Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında ise 3 tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

İnsana Özgü Sesler

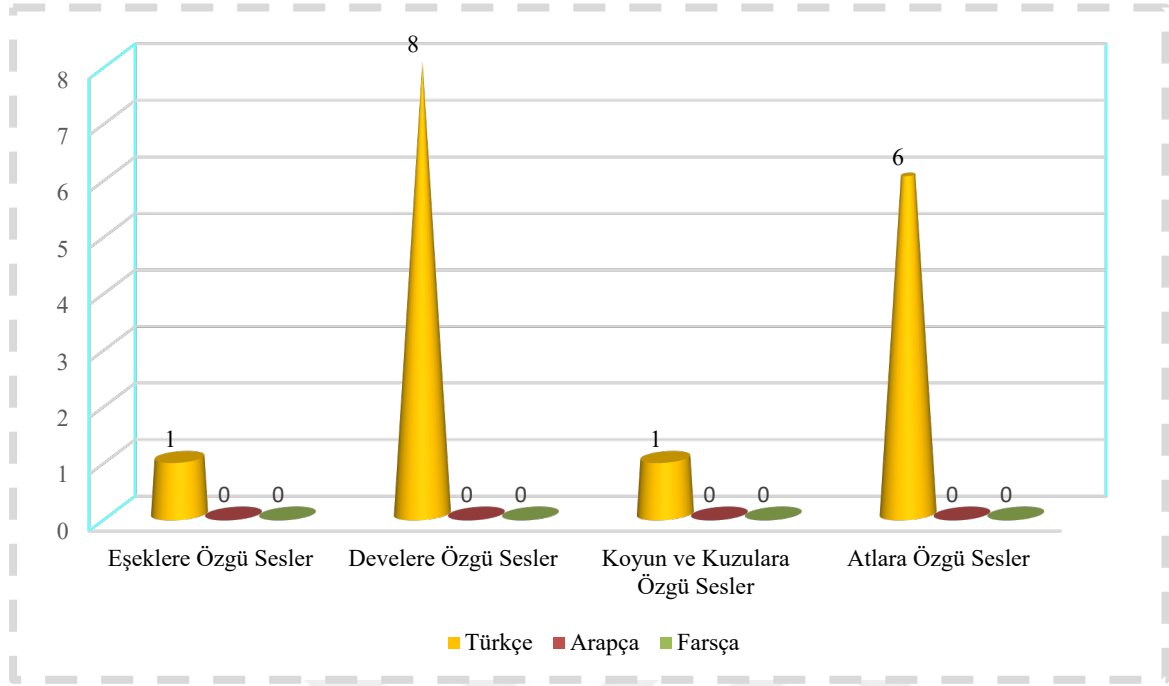
İnsana Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Savaş-Bozgun Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Tırmalama Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcüğe, “Titreme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 3 tane Türkçe sözcüğe ve “Dinleme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 2 tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

İnsana Özgü Sesler

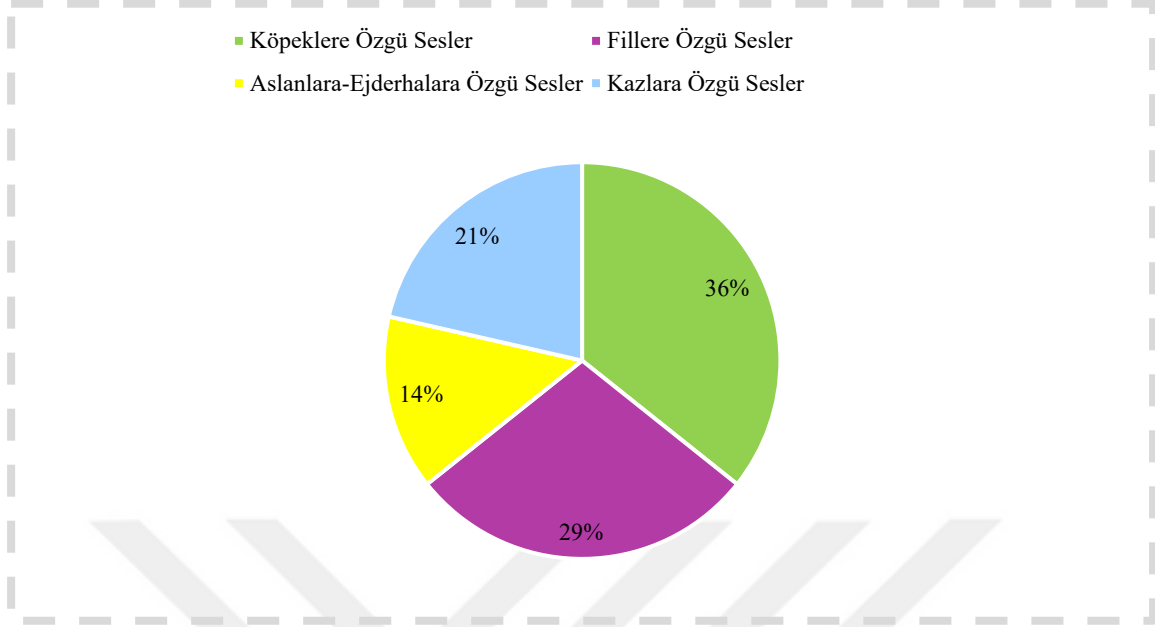
İnsana Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Fısıldaşma-Ses Alçaltma Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında toplam 10 sözcük bulunmaktadır. Bunlardan 1’i Farsça + Türkçe, 9’u Türkçedir. “Geçinememe Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Çok Konuşma-Yanşaklama Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcük vardır. “Üfürme-Tükürme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında toplam 3 tane Türkçe sözcük tespit edilirken, “Sürme-Sürtünme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 4 tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. “Yırtma-Parçalama Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında ise 4 tane Türkçe sözcük bulunmaktadır. Bu başlıklar altında Arapça sözcüklere rastlanmamıştır.

Grafik 9
Hayvanlara Özgü Sesler

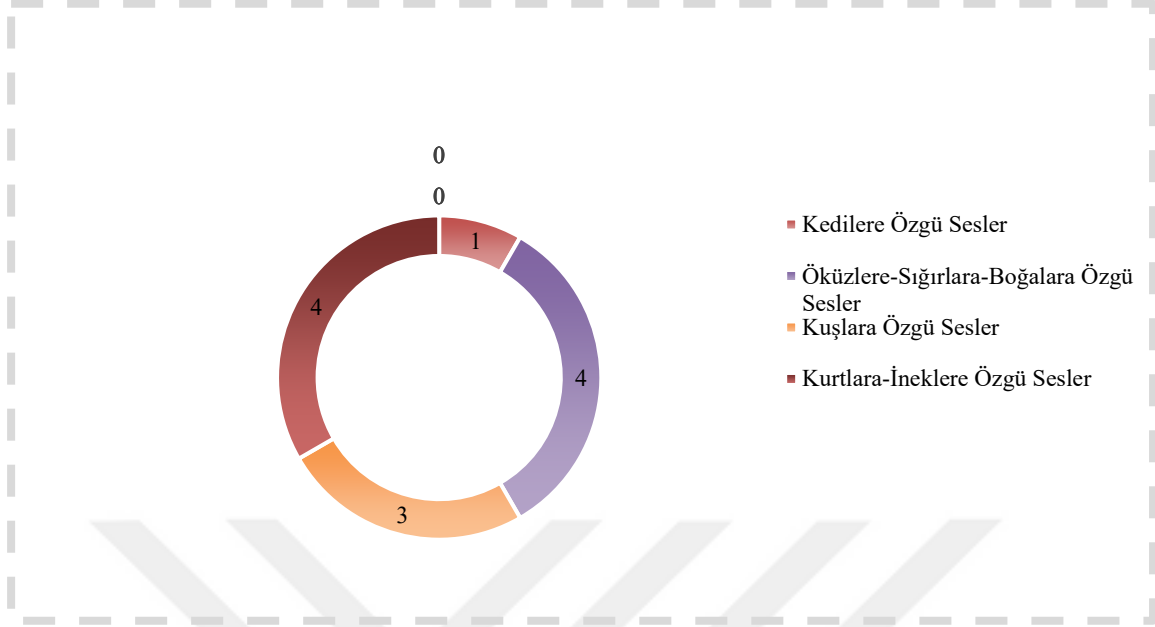
Hayvanlara Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Eşeklere Özgü Sesler” ve “Koyun ve Kuzulara Özgü Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türke sözcüğe, “Develere Özgü Sesler” başlığı altında 8 tane Türkçe yapıli sözcüğe, “Atlara Özgü Sesler” başlığı altında ise 6 tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Hayvanlara Özgü Sesler

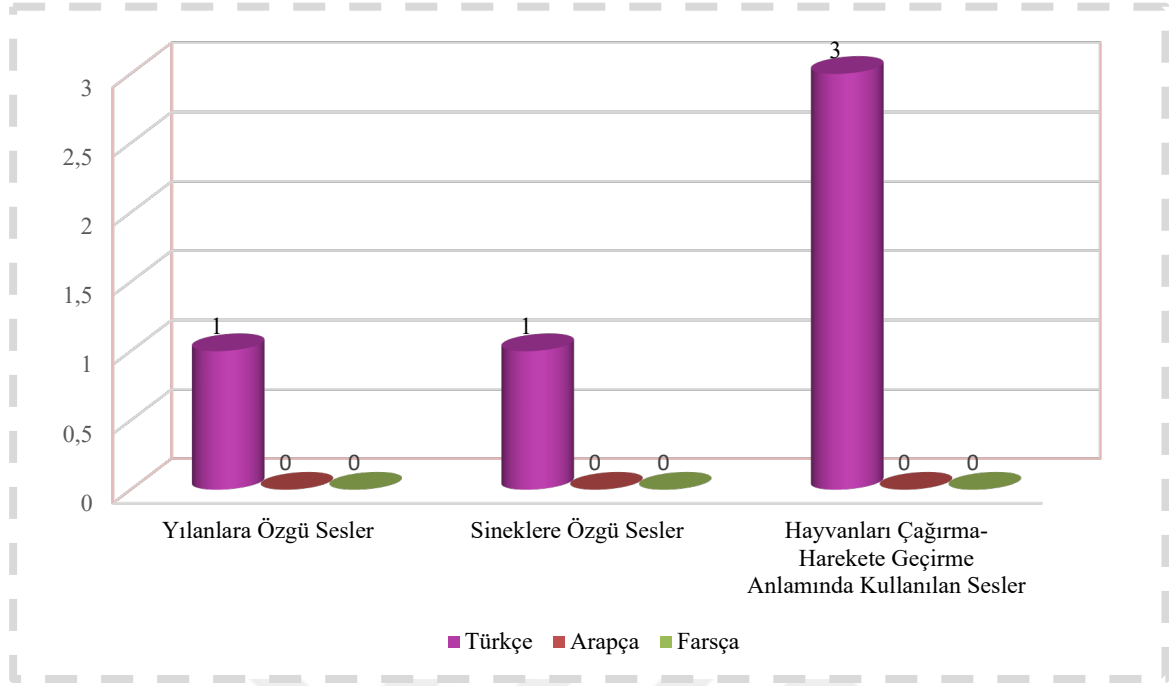
Hayvanlara Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Köpeklere Özgü Sesler” başlığı altında 5 tane Türkçe sözcük, “Fillere Özgü Sesler başlığı altında 4 tane Türkçe sözcük, “Aslanlara-Ejderhalara Özgü Sesler” başlığı altında 2 tane Türkçe sözcük, “Kazlara Özgü Sesler” başlığı altında ise 3 tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça yapılı sözcüklere rastlanmamıştır.

Hayvanlara Özgü Sesler

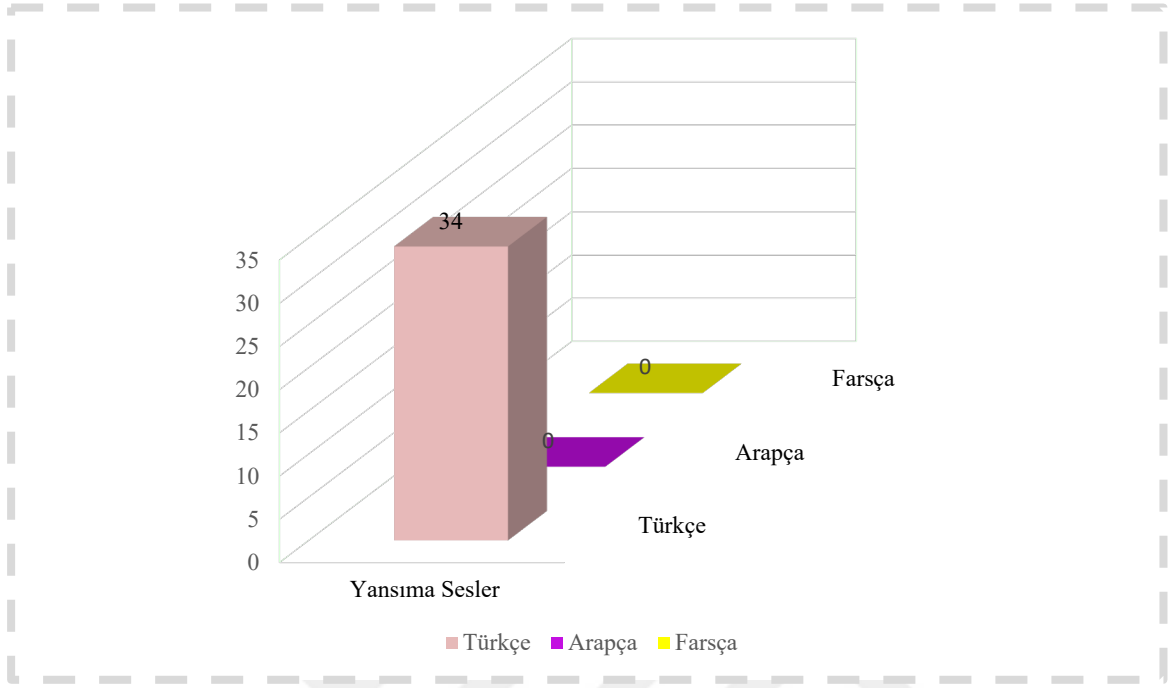
Hayvanlara Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Kedilere Özgü Sesler” başlığı altında 1 tane Türkçe sözcüğe, “Öküzlere-Sığırlara-Boğalara Özgü Sesler” başlığı altında 4 tane Türkçe sözcüğe, “Kuşlara Özgü Sesler” başlığı altında 3 tane Türkçe sözcüğe, “Kurtlara-İneklere Özgü Sesler” başlığı altında ise 3 tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Hayvanlara Özgü Sesler

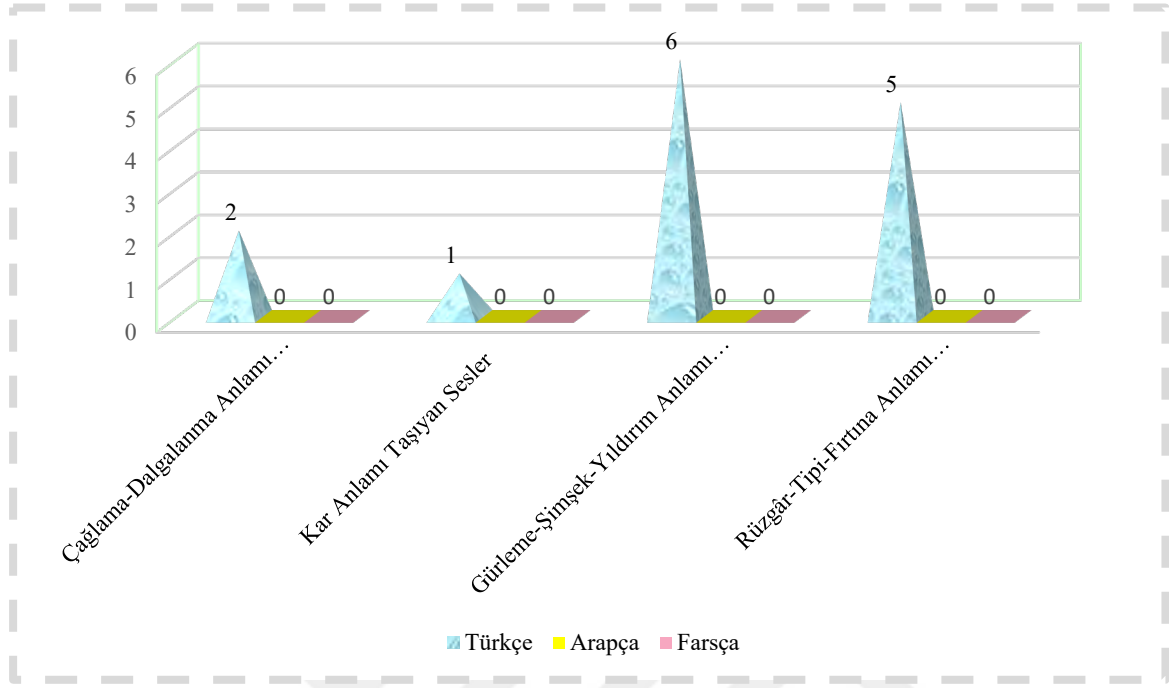
Hayvanlara Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Yılanlara Özgü Sesler” ve “Sineklere Özgü Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe sözcük, “Hayvanları Çağırma-Harekete Geçirme Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 3 tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Grafik 10
Yansıma Sesler

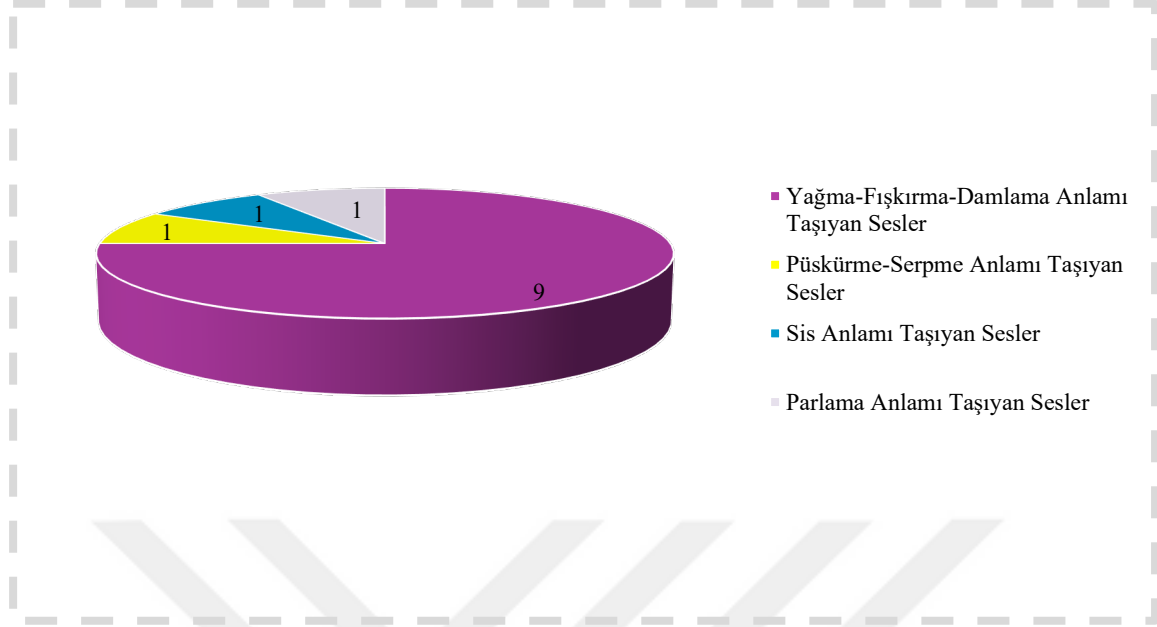
Yansıma Sesler başlığı altında toplam 34 Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Bu başlık altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Grafik 11
Doğa Olaylarına Özgü Sesler

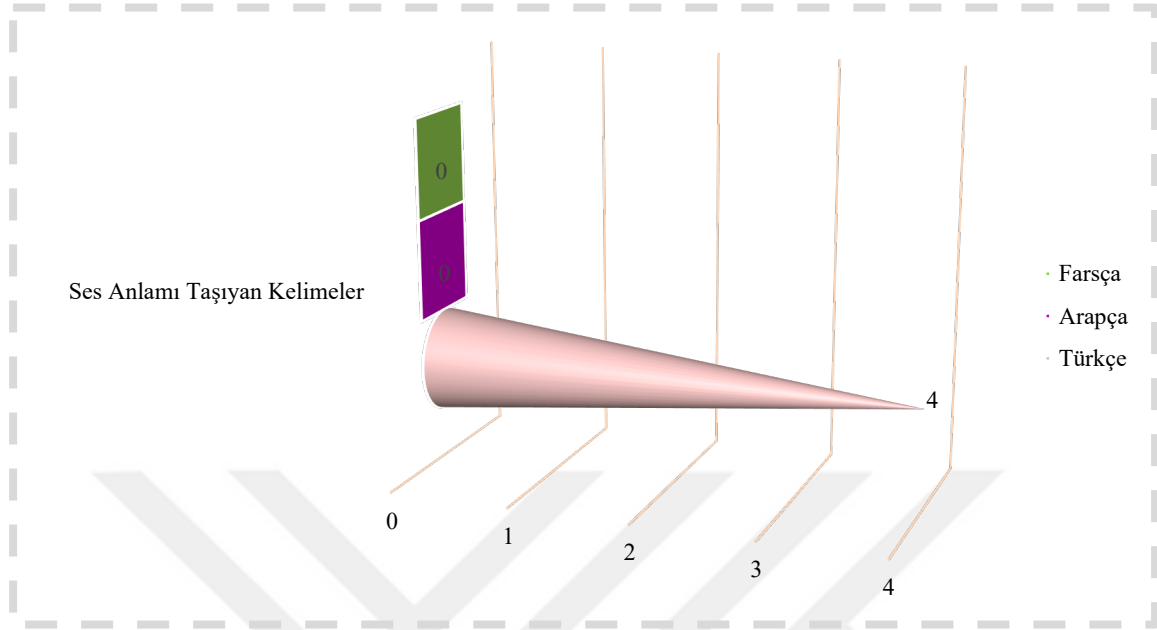
Doğa Olaylarına Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Çağlama-Dalgalanma Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 2 tane Türkçe sözcük, “Kar Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 1 tane Türkçe sözcük, “Gürleme-Şimşek-Yıldırım Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 6 tane Türkçe sözcük, “Rüzgâr-Tipi-Fırtına Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında ise 5 tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Bu başlıklar altında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Doğa Olaylarına Özgü Sesler

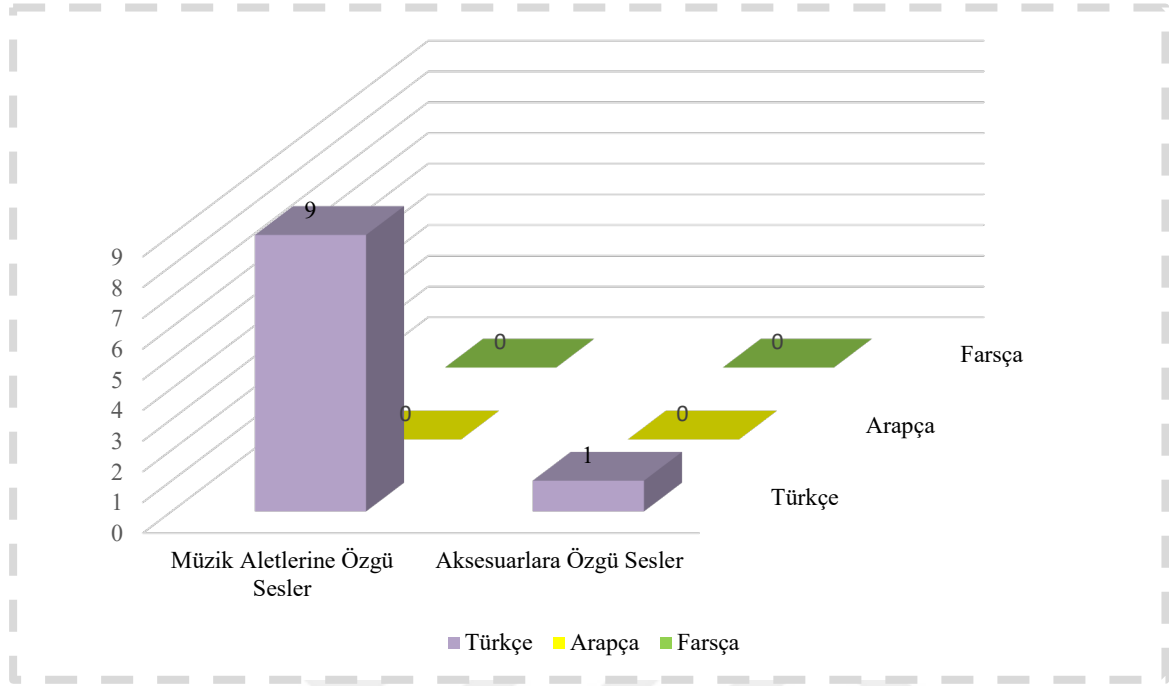
Doğa Olaylarına Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Yağma-Fıskırma-Damlama Anlamı Taşıyan Sesler” başlığı altında 9 tane Türkçe sözcüğe rastlanırken, “Püskürme-Serpme Anlamı Taşıyan Sesler”, “Sis Anlamı Taşıyan Sesler” ve “Parlama Anlamı Taşıyan Sesler” başlıkları altında toplam 1’er tane Türkçe yapılı sözcüğe rastlanmıştır. Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Grafik 12
Ses Bildiren Kelimeler

“Ses Bildiren Kelimeler kategorisi altında toplam 4 tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Grafik 13
Cansız Varlıklara Özgü Sesler

Cansız Varlıklara Özgü Sesler kategorisi altında bulunan “Müzik Aletlerine Özgü Sesler” başlığı altında 9 Türkçe sözcük, “Aksesuarlara Özgü Sesler” başlığı altında ise 1 tane Türkçe sözcük tespit edilmiştir. Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanmamıştır.

Orhon Türkçesi, Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi dönemi eserleri taranarak elde edilen veriler, çalışmamız neticesinde analiz edilerek grafikler üzerinden aktarılmıştır. Farklı toplumlar ile olan ilişkilerimiz ses söz varlığı açısından da dilimizde hayat bulmuş; Arapça, Farsça gibi alıntı kelimelerin dilimize yerleşmesine imkân tanımıştır. Ele aldığımız bu çalışma ve çalışmanın çıktıları vasıtasıyla Eski Türk Dili sahasına katkı sunulması amaçlanmıştır.

DİZİN

=A=

ab-	245
ağla-	138
agrın-	139
āh kıl-	139
ahla-	139
akırmak	55
akru okı-	200
akru sözleş-	200
akuru(1)ya	99
alaşır-	116
alaşırış-	116
amıl	99
amurt-	201
anğıla-	212
artla-	159
asur-	126
asurt-	126
asurtğu ot	85
ata-	127
ayduş-	201
aykır-	117

=B=

badar	86
badar kıl-	229
bağa	56
bakır-	212
baçramak	57
bağ	38
bedük ış	99
bele-	215
belend	100
belingteg	48
belinççi	49
belinle-	170
belinlegü	49
bırkığ	55
bırkır-	215

bozla-	212
bozlat-	213
bönğ	87
bönğü-	223
buç buç	65
buçı	81
buk	87
buldur buldur	87
bükür-	249

=Ç=

çağ-	172
çağıla-	239
çağır-	127
çağ çuğ	109
çağşa-	230
çak	100
çak çuk	88
çakıl-	172
çakın-	173
çakış-	173
çakırış-	128
çaktur-	173
çaķurus-	117
çal- (I)	174
çal- (II)	252
çaldır çaldır	88
çaldıra-	230
çalın-	175
çalk çulk	88
çalk çulk kıl-	230
çaltur-	175
çamı	109
çağğıla- (I)	117
çağğıla- (II)	217
çaņ	81
çap-	176

çap çap	89	çoğı	110
çapıl-	176	çogıla-	119
çapın-	177	çogıla-(II)	219
çapıt-	160	çogısız	111
çaptur-	177	çokra-	256
çarla- (I)	118	çokrat-	256
çarla- (II)	219	çokurda-	257
çarlaş- (I)	219	çok çök	61
çarlaş- (II)	118	çuh çuh	62
çarlat-	118	çum-	180
çars çars	89	çumur-	182
çars çars ur-	230	çuwşa-	257
çat çat	89	çür çür	92
çat çat ur-	231		
çatıla-	231	=D=	
çıf	89	dang	93
çıfıla-	231		
çıgıl tıgıl	90	=E=	
çığlaş-	119	eç eç	62
çık	53	egr(e)kş(e)l-	240
çıkra-	232	ekeme	82
çıkraş-	232	ekirt-	119
çıkkrat-	232	enğreş-	240
çıkırıķ	43	erre	63
çılrat-	233	es-	243
çing (I)	90	esgen esin	69
çing (II)	90	esin	69
çing ét-	234	et- (I)	219
çingıl çingıl	91	et- (II)	253
çingıl çingıl ét-	234	ețin	57
çingra-	2534	etine-	220
çingrak	100	etinlig	93
çingrat-	234	eținjiri	100
çınrama	91	etiz-	235
çınratgu	81		
çır	91	=F=	
çigir çigir	91	feryād	43
çik çik	61		
çikre-	235	=H=	
çiring	92	hoç hoç	64
çirt	92		
çiş çiş (I)	54		
çiş çiş (II)	61		

=I=

ıgla-	140
ıglaş-	142
ık	39
ık tut-	137
ıkur-	137
ınçıkla-	143
ıngra-	213
ıngran-	213
ıngrat-	144
ır	47
ırla-	178
ıyın-	137

=İ=

ige-	236
inç	101

=K / K̇=

kağ kuğ	57
kağ kuğ ét-	221
kâh kâh	64
kak-	160
kakıg	50
kakıl-	161
kağıla-	221
kakılğan sokulğan	50
kağır-	138
kakış-	171
kakıt-	171
kakıtğan	50
kakraş-	249
kakrat-	227
kakratgu	82
kakug	86
kałdra-	236
kaldruğa	93
kağ	58
kağ ét-	221
kar kur	94
karç kurç	94
karı kurı	62

karıla-	240
kars kars	94
kart kurt	94
kaşan-	63
kağurş-	251
katur-	182
kayın-	257
kağıntur-	258
kegir-	138
keñren-	152
ker-	217
kerit-	217
kıçıla-	193
kıkı	111
kıkır-	120
kıkırüş-	121
kıldruk	86
kişne-	215
kağrağı	82
kongur	101
kongur-	187
kağra-	251
kağuz	83
kögle-	179
kök etmeki	66
kökre- (I)	144
kökre- (II)	241
kökreş- (I)	222
kökreş-(II)	241
kövrüg	83
kağkayu	84
kupza-	253
kupzal-	254
kupzaş-	254
kupzat-	254
kurgır-	188
kuzgır-	243
kü	101
küde-	122
küg	102
kükre-	221
kül-	183
külçir-	184

küldür-	184		=Ö=	
külf	111			
külgü	46	ögür-		190
külre-	236	öp-		191
külümsin-	186	öpiş-		192
külüş-	186	öprül-		154
kürlen-	242	öprüş-		154
kürt kürt	55	öpögse-		192
		öptür-		193
=M=		öpül-		155
magirt	38	öpün-		155
manğraş-	242	öpür-		155
manğrat-	124	öpürt-		156
mañirt	38	ötür-		254
mañra-	123		=P=	
me	58			
mınğar	69	pat		195
mönğre-	223		=R=	
muyav-	222			
münğret- (I)	224	rāzlaş-		201
münğret- (II)	237	rūzgār		71
münğreş- (I)	224		=S / Ş=	
münğreş- (II)	245			
=N=		sawamak		95
		sawur-		244
nidā	39	şayha		102
		sayra-		224
=O=		sayraş-		225
okı-	128	segirt-		228
okış-	131	sıgıt		45
okra-	216	sıgta-		145
okraş-	216	sıgtaş-		147
oñay	40	sıgtat-		148
op-	153	sıkır-		193
op op	64	sıkriş-		194
orla-	124	sılkül-		194
orlaş-	125	sinğıla- (I)		218
orulaşgu	44	sinğıla- (II)		237
osruk	52	sır (I)		59
osur-	189	sır (II)		96
		sızgur-		259
		silktür-		255
		sinğ (I)		59

siġ (II)	96	tepit-	163
siġ �t- (I)	227	teple�-	194
siġ �t- (II)	237	tepre-	164
so�-	161	tepren-	164
solmak	56	tepre�-	165
s�mr��-	156	tepret-	214
s�m�r-	157	tinglat-	197
suf��a-	202	tı�	105
sur sur	96	tı�la-	195
=�=		tırmal-	197
��ap ��ap (I)	96	tırt tırt	98
��ap ��ap (II)	97	tigret-(I)	229
��uw��amak	53	tigret-(II)	238
��uw��amı�	53	tiki	112
��uw��a�-	203	tikile�-	203
��uw��at-	203	tikilig	113
���k	103	tikisiz	114
=T=		tikre-	216
ta���ur-	179	tikre�-	217
tah tah	65	tiring	97
takı�u	59	titre-	197
takır takır	56	titre�-	198
talga�	71	titret-	198
tal�ur-	244	tok tok bol-	204
tam�ır	246	tok tok �t-	239
tam�ur-	246	to�ı- (I)	165
tamı�-	247	to�ı- (II)	199
tamıt-	247	tokıl-	167
tamtur-	247	to�ıma	97
tap	51	tokımak	85
tapra�-	214	tokı�	51
taprı-	214	tokıt-	167
tavı�	103	toku	85
tawı�sız	104	tokula-	255
tek	104	tolı	75
tek tur-	251	to�la-	168
ten�d	39	tu�u tu�u	64
tep-	161	t����r-	204
tepil-	162	t��� t���	65
tepin-	163	t��t�r- (I)	168
tepi�-	163	t��t�r- (II)	255
		t��pi	71
		t��pilig	72

tüpir-	244		=V=	
türt-	208			
türtül-	208	vajır		67
türtün-	209		=Y=	
türtüş-	209			
=U=		yag-		248
		yağmur		76
ukı-	138	yangşat-		209
ulı- (I)	226	yanguruş		43
ulı-(II)	149	yañakla-		170
ulış-	151	yañkır-		157
ulıt-	226	yañku		40
ur-	169	yañkuluğ		41
urul-	239	yañkurt-		158
uş uş	66	yañra-		153
=Ü=		yaşın		67
		yaşna-		242
ün-	252	yaşru ayt-		203
ünden-	132	yeel yağmur		75
ünden(i)l-	133	yël		72
ündeş-	134	yıgı		45
ünleş-	126	yıglat-		151
ünlüg	108	yıldra-		250
ünte-	134	yıldrık		80
ünün yügerü oqımağda kódırak	40	yırt-		210
üpgük	54		=Z=	
ür- (I)	136	zak zak		66
ür- (II)	205	zap zap		98
ür- (III)	218	zārılık		46
üri	114	zārılık kıl-		152
üşkür-	227			

KAYNAKLAR

- AIZIZI, M. (2022). **Eski Uygurca ve Yeni Uygurcanın Söz Varlığının İsimler Açısından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdemir, Y. (2020). **Senglah'ın Tematik Sözlüğü** (İsimler). İstanbul: Kriter Yayınları.
- Akgün, A. (2023). **Karahanlı Türkçesinde Addan Eylem Yapım Eklerinin Eş Dizimliliği** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgün, G. (2023). **Eski Türkçede Yansımali Sözcükler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, D. (2006). **Türkçenin Sözvarlığı**. Ankara: Engin Yayınları.
- Aktan, B. (2010). “Dîvânu Lügâti't-Türk'ün Söz Varlığında Yer Alan İkilemeler”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (28), 1-12.
- Alan, S. (2021). **Doğu Sahası Tarihî Türk Yazı Dillerinde Nezaket ve Saygı Bildiren Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arat, R. R. (1947). **Kutadgu Bilig I**. (Metin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1959). **Kutadgu Bilig II**. (Tercüme). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (2006). **Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atebetü'l Hakayık** (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arslan, H. Ç. (2021). **Eski Uygur Mektuplarının İncelenmesi ve Söz Varlığının Hakaşa ile Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ata, A. (2013). **Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi** (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin) (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1985). **Dîvânu Lugâti't Türk I-III**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1986). **Dîvânu Lugâti't Türk IV** (Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Atlas, Ö. (2021). **Orhun Yazıtları ile Maitrisimit Temelinde Köktürkçe ile Uygur Türkçesinin Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Avcı, O. (2020). **Et-Tuḥfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügâti't-Türkiyye'deki Söz Varlığının Kazak ve Kırgız Lehçelerindeki Durumu** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, E. (2015). **Yenisey Yazıtları**. Konya: Kömen Yayınları.
- (2018). **Orhon Yazıtları, Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- (2021). **Uygur Yazıtları**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2012) **Altun Yaruk Sudur VI. Kitap, Karşılaştırmalı Metin Yayını**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aytek, Z. (2023). **Dîvânu Lugâti't-Türk ile Azerbaycan Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bang, W. ve Gabain, A. V. (1929). **Türkische Turfan-Texte. I: Bruchstücke eines Wahrsagebuches**. Berlin. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1929:15, 241-268.) [Tıpkıbasım: SEDTF 2, 3-30].
- (1929). **Türkische Turfan-Texte. II. Manichaica**. Berlin. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1929:22, 411-430.) [Tıpkıbasım: SEDTF 2, 31-50].
- (1930). **Türkische Turfan-Texte. III. Der große Hymnus auf Mani**. Berlin. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1930:13, 183-211.) [Tıpkıbasım: SEDTF 2, 51-79].
- (1930). **Türkische Turfan-Texte. IV. Ein neues uigurisches Sündenbekenntnis**. Berlin. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1930:24, 432-450.)
- (1931). **Türkische Turfan-Texte. V. Aus buddhistischen Schriften**. Berlin. (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1931:14, 323-356.)
- Baş, B. (2010). “Söz Varlığının Oluşumu ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü”. **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 27, 137-59.

- (2011). “Söz Varlığı ile İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 29, 27-61.
- Battal, İ. (2021). **Abuşka Lügatinde Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Borovkov, A. K. (2002). **Orta Asya’da Bulunmuş Kur’ân Tefsirinin Söz Varlığı** (XII-XIII. Yüzyıllar). çev. Halil İbrahim Usta ve Ebülfez Amanoğlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2021). **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü** (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**. Oxford at the Clarendon Press.
- Ceylan, S. (2022). **Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Çelikel, S. (2007). **Orhun Kitabelerinin Günümüz Türkçesindeki Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelikten, E. K. (2023). **Karahanlı Türkçesinin İnançla İlgili Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, E. (2020): **Altun Yaruk VII. Kitap Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları** (Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (2020). **Altun Yaruk VIII. Kitap Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları** (Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demirel, E. (2016). **Orta Türkçe Sözlüklerindeki Söz Varlığının Eş Değerlikler Bakımından Art Süremli ve Eş Süremli Karşılaştırması** (İsimler) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Devrez, Ö. C. (2020). **Eski Uygurca Kuanşı İm Puser İncelemesi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, İ. ve Usta, Z. (2014). **Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı, Sözlük- Gramatikal Dizin**. Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- Doğrusözlü, E. (2023). **Reşit Rahmeti Arat'ın Eski Türk Şiiri Adlı Eserinde Söz Varlığı ve Sözlük-Dizin** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elmalı, M. (2016). **Daśakarmapathaavadānamālā**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (2019). **Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2010). **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi** (8. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdoğan, B. (2022). **Dîvânu Lugâti't-Türk'te Yer Alan Fiillerin Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Söz Varlığıyla Karşılaştırmalı İncelenmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, H. (1999). **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergene, O. (2018). “Kavram Alanı Bağlamında Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Ses Yansımaları İkillemelerin Türkiye Türkçesindeki Biçimleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (63), 135-160.
- Erk, K. (2015). **Codex Cumanicus Temelinde Kıpçak Türkçesinin Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertunç, İ. K. (2019). **Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait Söz Varlığının Kavram Alanı Sözlüğü** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esatoğlu, A. (2011). **Ahkâm-ı 'Akâ'id'in Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gabain, A. von (1988). **Eski Türkçenin Grameri** (2. Baskı) çev. Mehmet Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gen, S. (2009). **Harezmi Türkçesinden Kazakçaya Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gerçekler, M. vd. (2008). “Ses ve Konuşma”. **K.B.B. ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi**, 8(1), 71-78.
- Gökçöl, B. (2021). **İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nün Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göktaş, B. (2018). **Divân u Lugati't-Türk ile Tatar Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gulcalı, Z. (2015). **Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan “Aç Bars” Hikâyesi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (2021): **Altun Yaruk Sudur X. Kitap** (Metin-Türkiye Türkçesine Aktarımı-Çince Metinle Karşılaştırmalı Açıklamalar-Sözlük-İkilemeler Dizini). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). **Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. R. (2020): **Budacı İyi Kalpli ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası. Prens Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara Hikâyesi**. çev. Ece Korkut, İsmet Birkan, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaayak, T. (2017). **Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Sözcük Varlığı** (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karahan, A. (2006). “Memlük-Kıpçak Türkçesi Sözcük Varlığı: Yansıma Fiiller Üzerine Bir İnceleme”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, (20), 105-124.
- (2009). **İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvânu Lugâti't-Türk'te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış**. Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 17, 4(4), 650-691.

- Karasu, M. (2013). **Tarihî Türk Lehçelerinde Yansılmalı Fiiller** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, C. (2021). **Uygurca Altun Yaruk** (Suvarnaprabhasottama-sutra), (Giriş-Metin-Dizin) (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keskin B. (2022). **Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kılınç, A. (2019). **Codex Cumanicus'un Türkçe Söz Varlığının Günümüz Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki Durumu** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızıldağ, S. H. (2020). "Türk Runik Metinleri ile Nogay Türkçesinin Ortak Söz Varlığı", **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Prof. Dr. Tahir ÜZGÖR'e Teşekkür Özel Sayısı, 111-151.
- Koca, E. (2013). "Divanü Lûgati't-Türk'teki Yansılmalı Sözcüklerin Görev ve Anlamlarına Göre Sınıflandırılması". **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, (36), 55-71.
- Kocabaş, B. (2021). **Codex Cumanicus'un Söz Varlığı ile Günümüzde Kafkasya'da Konuşulan Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin Söz Varlığının Ses ve Anlam Bakımından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kormuşin, İ. vd. (2016). **Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler**. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Kök, A. (2004). **Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi** (TİEM73 1v-235v/2) (Giriş-Metin-İnceleme-Metin-Dizin). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kösen, M. F. (2023). **Dîvânu Lugâti't-Türk'te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Başkurtçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Malkoç, E. (2018). **Divânu Lûgati't-Türk ile Hakas Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Moldasheva, M. (2016). **Codex Cumanicus ile Çağdaş Kazak Türkçesinin Ortak Söz Varlığının Karşılaştırmalı Sesçil İncelemesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muratova, E. (2006). **Orhun Abidelerinde Geçen Sözvarlığının Kırgız Türkçesindeki İzleri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Müller, F. W. K. (1908). **Uigurica I.** 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des Budistischen “Goldglanz-Sūtra”. Ein vorläufiger Bericht, Berlin.
- (1910). **Uigurica II.** Berlin. (Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Cl. 1910:3) [Reprint: Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung 1, 61-168]
- (1922). **Uigurica III.** Uigurische Avadāna-Bruchstücke (I-VIII). Berlin: (AKPAW. Phil.-hist., 1920, 2).
- ve Gabain, A. V. (1945). **Çaştani Bey Hikâyesi.** çev. S. Himran, İstanbul: Bühraneddin Erenler Basımevi.
- Nadalyayev V. M. vd. (1969). **Drevnetyurkskiy Slovar’.** Leningrad: Akademiya Nauk.
- Omuralieva, A. (2020). “Türkçede Ses Yansımaları Fiiller Türeten +*kır* eki Üzerine”, **Folklor Akademi Dergisi**, 3(1), 99-130.
- Ölmez, M. (1991) “Altun Yaruk III. Kitap (5. Bölüm), (Suvarnaphâsûtra)”. Ankara. **Türk Dilleri Araştırma Dizisi.** 1.
- (2013). **Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan’daki Eski Türk Yazıtları.** (Metin-Çeviri-Sözlük) (2. Baskı). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Özbay, B. (2014). **Huastuanıft Manist Uygurların Tövbe Duası.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Özbek, E. E. (2015). “Türkiye’de “Söz Varlığı” Çalışmaları ve Bunlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Akademik Kaynak (Akad)**, 3, 3(5), 23-38.
- Özen, S. (2022). **Nehcü'l-Ferâdîs'in Söz Varlığı Açısından İncelenmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Özertural, Z. (1996). **Maniheist Uygur Metinlerinin Dil Özellikleri ve Sözvarlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, A.S. (2021). **Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiya Adlı Eserinde İsim Söz Varlığı İncelemesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Räsänen, M. (1969). **Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türk Sprachen**. 2. Wortregister. Zusammengestellt von István Kecskméti. Helsinki. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae. 17, 1.).
- Sağır C. (2020). **Dîvânu Lugâti't Türk ile Yakutçanın Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sert, Ç. (2022). **Eski Uygur Türkçesi Mitolojik Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sökmen, İ. (2018). **Satırlı Türkçe Kur'an Tercümelerinin Karşılaştırılması Söz Varlığı**. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Subaşı, Ö. (2012). **Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, C. C. (2019). **Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, H. (2010). “Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20(1), 123-129.

- Şen, A. (2004). **Uigurische Sprachdenkmaler'den Seçme Uygur Hukuk Belgeleri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenata, N. (2020). **Divânü Lugâti't-Türk'te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenel, Ö. (2020). **Dîvânu Lugâti't-Türk ile Özbek Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı Üzerine İnceleme** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Şirin, İ. (2022). **Uygur Sivil Dokümanlarının Söz Varlığı**. Ankara: Astana Yayınları.
- Taş, Y. (2017). **Kıpçak Türkçesinde Askerlikle İlgili Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tazhieva, A. (2020). **Kırgız Türkçesinde Yansıma Kelimeler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, Ş. (2019). **Uygurca Metinler II-Maytrisimit-Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma- Uygurca İptidaî Bir Dram**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2004). **İrk Bitig**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temel, D. (2020). **Memlûk-Kıpçak Türkçesindeki Sağlık ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tietze, A. (2002). **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I (A-E)**. İstanbul-Wien: Simurg / Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- (1914-2003). **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati II (F-J)**. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Tokat, Ş. (2020). **Dîvânu Lugâti't-Türk'te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tokay, Y. (2011). **Bengü Taşların Söz Varlığı ile Türkiye Türkçesi Ağızlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokyürek, H. (2015) **Altun Yaruk IV. Tezginç** (Karşılaştırmalı Metin Yayını). Kayseri: Laçın Yayınevi Dizgi Baskı.
- Topal, E. (2012). **Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümesi ile Yeni Uygur Türkçesi Kur'an Tercümesinde Dini Söz Varlığı** (Karşılaştırmalı İnceleme). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topçu, Ç. (2006). **Divanü Lügati't-Türk ve Anadolu Ağızlarının Söz Varlığında Ortaklaşan Fiiller** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, D. (2021). “Çocuk Yazını Çevirisinde Ses Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 61(2), 1222-1245.
- Uçar, E. (2009) **Altun Yaruk V. Kitap** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2013), **Uygurca Altun Yaruk Sudur IX. Tegzinç, Diplomatik Neşir Usûlüyle Yayını** (Tercüme, Açıklamalar ve Dizin). İzmir: Dinozor Kitabevi.
- User, H. Ş. (2009). **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları** (Söz Varlığı İncelemesi). Konya: Kömen Yayınları.
- Ünlü, S. (2004). **Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi** (TİEM73 235v/3-450r7) (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2012). **Karahanlı Türkçesi Sözlüğü**. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünveren, D. (2019). “Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Onomatopiler (Yansımalar).” **Ekev Akademi Dergisi**, 23(79), 83-99.
- Üşenmez, E. (2010). **Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü**. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- (2014) “Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 3(1), 247-253.

- Weili, B. (2021). **Eski Uygurların Yerleşik Yaşam Kültürüyle İlgili Söz Varlığının Tarihî-Karşılaştırmalı İncelemesi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wilkens, J. (2021). **Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch)**. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen (Hrsg.)
- Yamanan, E. (2016). “Türkçenin Güncel Söz Varlığı”, **Milli Eğitim Dergisi**, 45(210), 85-91.
- Yıldırım, D. K. (2020). **Memlûk-Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi: Mutfak ve Yemek Kültürüne Ait İsimler** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız H. (2007) **Orhon Türkçesi ile Yakutçanın Sözvarlığı ve Sözyapımı Bakımından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, S. (2022). **Türkçe İlk Kur'an Tercümesinin Rylands Nüshasındaki Söz Varlığının Kavram Alanları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, E. (2020), **Runik Harfli Metinlerin Söz Varlığının Aynılık ve Farklılık Açısından Değerlendirilmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zülfikar, H. (2018). **Türkçede Ses Yansımali Kelimeler**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.01.2024).
URL-2: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.01.2024).